

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI**

**MEKÂN ALGISINA DAİR HADİSLERİN
TAHRİC VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

FİLİZ YILDIZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
PROF. DR. HURİYE MARTI**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Filiz YILDIZ
	Numarası	158106031002
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Huriye MARTI
	Tezin Adı	Mekân Algısına Dair Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan **Mekân Algısına Dair Hadislerin Tahrir ve Değerlendirilmesi** başlıklı bu çalışma 14.10.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr. Danışman	Huriye MARTI	
2	Prof. Dr. Üye	Bilal SAKLAN	
3	Prof. Dr. Üye	Seyit AVCI	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Filiz YILDIZ		
	Numarası	158106031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Mekân Algısına Dair Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası
Filiz YILDIZ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Filiz YILDIZ		
	Numarası	158106031002		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / Hadis		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Huriye MARTI		
Tezin Adı	Mekân Algısına Dair Hadislerin Tahric ve Değerlendirilmesi			

Mekân, değişen koşulların etkisi ile tarih boyunca farklı algılanan ve birçok bilim dalının ilgisini çeken çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Mekânın bireysel, sosyal, siyasi, iktisadi, mimari, ilmî, dinî boyutları birçok çalışmaya konu olmuş ve olmaya da devam edecektir. Bu çalışmada özellikle Hz. Peygamber'in bulunmuş olduğu mekânlar ve bulunmasa dahi bazı mekânlar hakkında söylediği sözleri içeren rivayetler ele alınmıştır.

Giriş ve iki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde mekânın tanımı ve taksimleri yapılmıştır. İslam öncesi, Hz. Peygamber dönemi ve günümüz olmak üzere mekânın zaman içerisindeki değişimine dikkat çekilerek geçmişten günümüze tarihsel ve kültürel süreçleri ele alınmıştır. İkinci bölümde ise hadis metinlerinde tespit edilen mekân içerikli rivayetler Kütüb-i Sitte ile sınırlandırılarak incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hz. Peygamber, Hadis, Mekân, Mesken

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Filiz YILDIZ		
	Student Number	158106031002		
	Department	Basic Islamic Sciences / Hadith		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Huriye MARTI		
Title of the Thesis/Dissertation	Tahrir and Evaluation of Hadiths on the Perception of Place			

Place is a multidimensional concept that is perceived differently throughout history with the effects of changing conditions and attracted the attention of many disciplines. The individual, social, political, economic, architectural, scientific and religious dimensions of the place have been the subject of many studies and will continue to be. In this study, especially the narrations containing places where the Prophet Muhammad was and, even if he wasn't, the narrations containing the words he said about some places were discussed.

In the introduction of the study and in the first part of the study, which is composed of two sections, the definition and the partitions of the place were made. The historical and cultural processes from the past to the present was discussed by drawing attention to the change of place in the pre-Islamic period, the period of the Prophet Muhammad and the present. In the second part, the narrations containing the place found in the hadith texts were examined and evaluated by being limited to Kütüb-i Sitte.

Key Words: The Prophet Muhammad, Hadith, Place, Dwelling

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR.....	iii
ÖN SÖZ.....	iv
GİRİŞ	1
1. Konunun Mahiyeti ve Önemi	2
2. Araştırmanın Amacı, Metodu ve Kaynakları.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM MEKÂN VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Mekânın Tanımı.....	4
1.2. Mekânın Taksimi	5
1.2.1. Kişiyel Özel/Şahsi ve Ortak/Kamusal Yerler	5
1.3. Mekânın Tarihsel, Kültürel Seyri	10
1.3.1. İslam Öncesi Dönemde Mekân Algısı	11
1.3.2. Hz. Peygamber Dönemi Mekân Algısı	18
1.3.2.1. Eğitim Mekânları	23
1.3.2.1.1. Dârülerkam	23
1.3.2.1.2. Mescid-i Nebevî.....	24
1.3.2.1.3. Suffe.....	25
1.3.2.2. Ticaret Mekânları.....	26
1.3.2.3. Savaş Mekânları.....	29
1.3.3. Günümüzde Mekân Algısı	37

İKİNCİ BÖLÜM HADİS RİVAYETLERİNDE MEKÂN

2.1. Temizlik İle İlgili Mekânlar.....	45
2.1.1. Banyo/Gusül	45
2.1.2. Tuvalet İhtiyacının Giderilemeyeceği Yerler	47
2.2. İbadet Mekânları	49
2.2.1. Namazgâh Rivayetleri.....	50

2.2.1.1. Mescitler ve Kullanımı	51
2.2.1.1.1. Mescitlerin Temiz Tutulması.....	65
2.2.1.2. Namazların Evde Kılınması.....	68
2.2.1.3. Namaz Kılınmayacak Yerler	71
2.2.2. Hac İle İlgili Mekânlar.....	72
2.3. Arazi, Bahçe ve Yollar	79
2.4. Kutsal Mekânlar.....	86
2.4.1. Mekke	89
2.4.2. Medine	91
2.4.3. Kudüs	95
2.5. Hadislerde Adak ve Mekân İlişkisi.....	97
2.6. Hz. Peygamber'in Yolculukta Konakladığı Mekânlar	99
2.7. Mekânın Teşbih ve Ölçü Unsuru Olarak Kullanılması	103
2.8. Diğer Mekân Adları	107
2.9. Çevrecilik ve Sit Alanları	110
2.10. Hadislerde Mesken Algısı.....	115
2.10.1. Mesken ve Mahremiyeti	121
2.10.1.1. Dokunulmazlıklarının Önemi ve İhlalinin Cezası	124
2.10.1.2. İsti'zân (İzin İsteme) İlkesi.....	127
2.10.1.2.1. Evlere Girerken İzin İsteme	129
2.10.1.2.2. Üç Vakitte İzin Meselesi.....	134
2.10.1.2.3. Giriş-Çıkışlarda Selam.....	135
2.10.1.3. Gözetleme ve Röntgencilik.....	136
2.11. Mimari Yapı ve Bina İnşası	138
2.12. Dünya ve Ahiret Arası Mekân: Kabir.....	143
2.13. Ölüm Sonrası/Metafizik Mekânlarda İsmen Geçen Yerler	149
2.13.1. Cennet	149
2.13.2. Cehennem	155
SONUÇ.....	158
ALFABETİK MEKÂN ADLARI FİHRİSTİ.....	162
BİBLİYOGRAFYA.....	173

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
a.g.t.	Adı Geçen Tez
a.s	Aleyhisselâm
AÜHF	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
b.	İbn
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
c.c	Celle Celâluh
DİA	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
Ed.	Editör
EKEV	Erzincan Kültür ve Eğitim Vakfı
Hz.	Hazreti
İÜHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
md.	Maddesi
Nu	Numara
ORİV	Ordu İlâhiyat Vakfı
r.a	Radıyallahu Anh/Anha
s.	Sayfa
S	Sayı
s.a.s	Sallallahü Aleyhi ve Sellem
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik Eden
trc.	Tercüme Eden
ts.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

ÖN SÖZ

İslami bir hayat yaşamanın ilk şartı hiç şüphesiz Kur'an-ı Kerim ve onun açıklayıcısı konumundaki sünnete olan bağlılıktır. Bu bağlılık da birey tarafından vahyi ve sünneti doğru anlamakla -yalnızca anlamakla kalmayıp- aynı zamanda hayatına aksettirmekle mümkündür. İnsanlara en güzel örnek olarak gönderilen İslam Peygamberi'nin kişiliğinden ahlakına, temizliğinden ibadetlerine, insani ilişkilerinden yaşam tarzına gibi her yönü bütün Müslümanların yol haritası olmalıdır.

Mekânın, tarih boyunca farklı bilim dallarının konusu olmakla birlikte, zaman içerisinde değişen ve gelişen algısından söz edilmiştir. Mekân algısı olarak adlandırdığımız kavram kişinin bir mekânı fiziki özellikleri ile tanımlayabildiği, gözle görebildiği, sınırların belirli olarak algılandığı yerlerdir. Ancak mekân, sadece basit bir şekilde “yer adları” olarak kullanılmaktan, fiziki özelliklerini bilmekten öte İslam dininin üç ana konusu olan inanç, ibadet ve ahlaka yön veren bir etkidir. Atfedilen kutsallık dolayısıyla mübarek yerlere olan saygımız inancımızı; temizlik, namaz, hac gibi farzları yerine getirebilmemiz için gereken mekânlar ibadetlerimizi; daha çok edep ve mahremiyeti ilgilendiren mekânlar da ahlakımızı şekillendirmektedir. Mekân belirli bir ilim dalının konusu olmamakla birlikte; psikoloji, sosyoloji, fıkıh, ahlak, coğrafya ve mimari gibi alanları da ilgilendiren çok boyutlu ve genel bir kavramdır.

Çalışmamızın amacı Hz. Peygamber'in (s.a.s) bizzat bulunduğu, ayak bastığı yerleri, yaşam çevresini aktarılan rivayetler ışığında tanımak ve bazı mekânlar için söylemiş olduğu sözlere öncelik vermektir. Belirli yer adlarını aktarmaktan öte bir Müslüman olarak ev ortamını, aile hayatını, ibadetlerini, günlük yaşantısında bulunabileceği mekânlarda nasıl davranacağı gibi konularda, Hz. Peygamber'in yaşamından örnek almak, aynı zamanda günümüzde çok ihlal edilen mesken mahremiyetine dair rivayetleri derlemek ve değerlendirmektir.

Giriş ve iki bölümden oluşan araştırmanın giriş kısmında konunun önemi, amacı, metodu ve kaynakları hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde konunun

ana kavramı olan mekânın tanımları yapılmış, taksimleri örneklendirilmiştir. İslam öncesi, Hz. Peygamber dönemi ve günümüz olmak üzere zaman içinde bu kavramların nasıl şekillendiği ele alınmıştır. İkinci bölümde hadis ile mekân ilişkilendirilerek mekâna dair hadis rivayetleri tespit edilmiş ve değerlendirmeye yer verilmiştir. Çalışmanın sonunda mekân adları alfabetik olarak sıralanmıştır.

Araştırma hakkında öncelikle şunu belirtmeliyiz ki mekân çok geniş bir kavram olduğundan dolayı hadislerde geçen her mekân adları ele alınmamıştır. Örneğin, Süleyman b. Yesâr demiştir ki: “Belât’a (البلاط) İbn Ömer’in yanına geldim. Onlar namaz kılıyorlardı. İbn Ömer’e: ‘Onlarla birlikte namaz kılmıyor musun?’ dedim. O da: ‘Ben namazımı kıldım ve Resûlullah’ı (s.a.s), *bir namazı bir günde iki defa kılmayınız*, buyururken işittim.’ dedi.”¹ Bu rivayette Hz. Peygamber’in Belât’ta bulunması ve orası hakkında bir söz söylemesi söz konusu olmadığından bu gibi rivayetler alınmamıştır.

Çalışmada, Hz. Peygamber’i bizzat ilgilendiren, Hz. Peygamber’in yaşam alanı ile sınırlandırılmış mekânlara yer verilmiştir. Özellikle Hz. Peygamber’in mekânlara atıfta bulunduğu ve orada bulunma amacını ifade eden rivayetler ele alınmıştır. Yüce Allah (c.c) tarafından kutsallık atfedilen mekânlar hakkında rivayetlere yer verilmiştir. Hz. Peygamber’in hasta ziyaretleri, bir yere davet edilmesi veya mekân adı geçmeyen genel anlamda yolculuk ve adabıyla ilgili rivayetlere yer verilmemiştir. Asıl yurt olan ahiret hayatındaki genel mekânlar olan cennet ve cehennem özellikleri, kişinin işlediği ameller neticesinde cennet veya cehenneme götüren rivayetler de ele alınmazken cennet ve cehennemde adı belirli olarak geçen mekânlar çalışmada kısaca yerini almıştır. Yine kıyamet alametleri, fiten, mucizeler konusundaki mekânlar da incelemeye tabi tutulmamıştır.

Şu husus da belirtilmelidir ki çalışmamız konunun genişliğinden dolayı mekâna dair rivayetler Kütüb-i Sitte ile sınırlandırılarak hazırlanmış, yer yer diğer hadis kitaplarına da başvurulmuştur.

---

¹ Ebû Dâvud, Salât, 58.

Tez konusunu belirlemede ve çalışmanın oluşum sürecinde rehberlik eden, yapıcı eleştirilerini esirgemeyen ve her daim gereken ilgiyi gösteren değerli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Huriye Martı'ya teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Her insanın doğumundan ölümüne kadarki yaşam sürecinde bir takım temel ihtiyaçları bulunmaktadır. Yemek, içmek, giyinmek, ısınmak, barınmak bu temel ihtiyaçların başında gelmektedir. Bütün bu ihtiyaçların karşılanması için bir mekâna duyulan ihtiyaç da en az bunlar kadar önemlidir. İnsan bir mekânda doğar ve yaşamını sürdürmesi için yine bir mekâna ihtiyaç duyar. Kişisel temizlik, banyo ve tuvalet gibi özel ihtiyaçları için kapalı bir mekâna sahip olması gerekir. Bazı ibadetler için özel tahsis edilmiş mekânlar o ibadetin ifa edilebilmesi için olmazsa olmazlardandır. Mesela namaz kılmak için temiz bir mekâna, hac ibadetini gerçekleştirebilmek için gidilmesi gereken Kâbe, Arafat gibi mekânlar örnek verilebilir. Kısacası mekân kimi zaman bir barınak kimi zaman da mabed vb. olarak kullanılan bir tabirdir.

Kişinin zaman zaman sakin ve تنها mekânlarda bulunma isteği ya da kalabalık ortamları tercih etmesi, ortak kullanıma sahip mekânlarda bulunması, binalar ve yapıların konumu, güzel bir mekânda yaşamak istemesi ve bu mekânı kendi isteğine göre dizayn etmesi, inşa edilen yapının estetik açısının gözetlenmesi, geçmişten günümüze inşa edilen yapıları araştırması, tarihsel süreç içinde değişen mekân algısı gibi etkenler mekânın psikoloji, sosyoloji, mimari ve tarih ile ilişkisine örnek verilerek mekânın çok boyutlu bir kavram olduğu söylenebilir. Örneğin تنها bir yerde Allah'ı zikrederek gözyaşı döken kimseyi Allah kıyamet gününde kendi gölgesinde gölgelendirecektir.² Burada insanların yalnız kaldığı mekânlarda dahi gösteriş yapmadan Allah'ı anmanın ecrinden bahsedilmektedir. Benzer bir rivayet ise insanların en faziletlisinin Allah yolunda canı ve malıyla cihat edenin olduğu belirtildikten sonra kuytu bir köşede Allah'a ibadet eden ve insanlara kötülüğü dokunmayan kimse olduğu şeklindedir.³

İnsanoğlu belli bir zaman diliminde ve belli bir mekân içinde yaşar. Tarih boyunca insan ve mekânın iç içe bulunduğu aşikârdır. İnsanların nerede doğduğuna dair bilgilerin kayıt altına alınması eski zamanlardan günümüze kadar intikal eden

² Müslim, Zekât, 91; Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 2.

³ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 2; Müslim, İmâre, 122, 123; Tirmizî, Fedâilu'l-Cihâd, 24; Nesâî, Cihâd, 7; İbn Mâce, Fiten, 13.

önemli bir veri kaynağıdır. Dönemleri anlama açısından doğum ve ölüm tarihleri kadar nerede doğduğu ve öldüğü mekânların da önemi bir hayli büyüktür. Aynı zamanda kültür, gelenek, dini anlayış da kişinin mekân algısına etki eden faktörlerdendir.

1. Konunun Mahiyeti ve Önemi

Farklı bilim dallarının ilgisini çeken mekân konusu hadislerde de yerini almakta ve Hz. Peygamber'in iz bıraktığı, hatıralarının bulunduğu mekânlar hakkında bilgi vermektedir. Çalışmamız, bir insanın günlük yaşantısında bulunabileceği mekânlarda nasıl davranması gerektiği hakkında birçok örnek bulunması açısından da önemsenmesi gereken bir konudur.

Mekân, insan davranışları, çevre ve toplum üzerindeki etkisi açısından araştırılması gereken bir konudur. Son zamanlarda mahremiyet konusunun gündemde olması dolayısıyla mahremiyetin bir boyutu olan mekân mahremiyetine yer vermek çalışmaya değer katan konular arasındadır. Kişinin mahrem sınırlarını koruması hem insan psikolojisi hem de sosyolojik ilişkiler açısından önemli bir yere sahiptir.

2. Araştırmanın Amacı, Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmanın amacı hadislerde geçen mekân türlerini tespit etmek ve bu mekân türlerinin farklı boyutlarını ortaya çıkarmaktır. Bu sayede mekân algısının sünnetteki karşılığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın amacı Hz. Peygamber'in (s.a.s) iz bıraktığı mekânlar hakkında bilgi edinmek, yaşadığı çevreyi tanımak ve bazı mekânlar için söylemiş olduğu sözleri aktarmaktır. Sadece özel isimle gelen mekân adlarını aktarmakla kalınmamış, insanın her zaman bulunabileceği mekânlar hakkında da bahsedilmiştir. Kişinin temizlik için bulunacağı mekânlardan ibadetini ifa edeceği mekâna kadar birçok

mekân algısı çalışmada yerini almıştır. Amaç, bir Müslüman olarak ev ortamını, aile hayatını, ibadetlerini, günlük yaşantısında bulunabileceği mekânlarda nasıl davranacağı gibi konularda, Hz. Peygamber'in yaşamından örnek almak, aynı zamanda günümüzde çok ihlal edilen mesken mahremiyetine dair rivayetleri derlemek ve değerlendirmektir.

Konunun genişliğinden dolayı hadis rivayetleri Kütüb-i Sitte (Buhârî'nin *el-Câmiu's-Sahîh*'i, Müslim'in *el-Câmiu's-Sahîh*'i, Ebû Dâvud'un *es-Sünen*'i, Tirmizî'nin *es-Sünen*'i, Nesâî'nin *es-Sünen*'i ve İbn Mâce'nin *es-Sünen*'i) ile sınırlandırılmış ve bizzat Hz. Peygamber'in yaşam alanı üzerinde değerlendirilmiştir.

Başta Kütüb-i Sitte olmak üzere editörlüğünü Vecdi Akyüz'ün yaptığı "*Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm*", Turgut Cansever'in "*İslâm'da Şehir ve Mimari*", komisyon tarafından hazırlanan "*Mesken ve Mesken Mimarimiz*", Abdullah Kahraman'ın "*İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)*" adlı eserler ile Ali Şafak'ın "*İslâm Hukuku Açısından Şehircilik ve Aile Meskeni Problemi*", Nevzat Aydın'ın "*Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler*" adlı makalesi, çalışmaya ilham veren ve yararlanılan kaynaklarımız arasındadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKÂN VE TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. Mekânın Tanımı

Mekân; dilbilimciler, felsefeciler, tarihçiler, sosyologlar ve mimarlar gibi birçok alanda uzmanlaşmış kişiler tarafından tarifi yapılmış bir kelimedir.

Arapça bir kelime olan “mekân (مكان)”, sözlükte “olmak” anlamındaki “kevn (كُون)” mastarından türetilmiş ism-i mekândır ve oluşun meydana geldiği yer demektir. Çoğulu “emkine (أمكنة)” bunun da çoğulu “emâkin (أماكن)” kelimesidir. Kelimenin kökünün “saygın bir yere sahip olmak” manasındaki “mekâne” mastarıyla da irtibatı vardır. Nitekim klasik fikri eserlerde “yer kaplamak” anlamında kullanılan ve bu mastardan türetilen temekkün (تمكّن) aynı kökten gelmeyen mekân terimiyle kavramsal bir ilişki içindedir. Kur’an-ı Kerim’in birçok yerinde geçen mekân kelimesi⁴ gündelik dildeki manasıyla nesnelere veya kişilerin bulunduğu yeri ifade etmektedir.⁵ Mekânın, üzerinde yaşayan insanlar tarafından algılanan, değerlendirilen ve şekillendirilen bir düzlem⁶ olduğu söylenebilir.

Mekân kelimesi dilbilimcilere göre bir şeyi içine alan yerdir. Bazı kelimelere göre mekân, arazdir. İçine alan ve içinde olan anlamında iki cismin bir arada bulunmasıdır. Bu da içine alan cismin yüzeyinin içinde olanı kuşatmasıdır. Onlara göre mekân, bu iki cismin arasındaki uyum halidir. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “وَإِذَا أَلْفُوا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا” uygun bir yer⁷, “... مَكَانًا سَوِيًّا” zaman.⁸ Bu fiil “مَكَانًا” ve “مَكَانًا لَهُ فَتَمَكَّنَ” onu yerleştirdim o da yerleşti olarak kullanılır. Allah (c.c) şöyle buyurmuştur: “وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ” Sizi yeryüzünde yerleştirdik. Ve yer için “مَكَانًا” , “مَكَانًا” kullanılır. El-Halil der ki: “مَكَانًا” kelimesi “فَعَالًا” kökünün “مَفْعَلًا” formuna girmiş şeklidir, dilde çok kullanıldığından “فَعَالًا”

⁴ Mesela bkz. Yunus, 10/22; Meryem, 19/22; el-Hac, 22/26; Sebe’, 34/51.

⁵ İlhan Kutluer, “Mekân”, *DİA*, XXVIII, 550; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab*, I-XV, “kvn”, md., Dâru’s-Sadîr, Beyrut, ts., C: XIII, s. 363-365.

⁶ Mehmet Zeydin Yıldız, Faruk Alaeddinoğlu, “Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları”, *(Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Bildirisi)* C: II, Ankara, 2011. s. 848.

⁷ Tâhâ, 20/58.

⁸ Furkan, 25/13.

formu gibi kullanılmıştır. Bu anlamda “تَمَكَّنَ” yerleşti ve “تَمَسَّكَ” ev edindi, ev yaptı denmiştir. O da “تَمَنَّنَ” ev edindi, gibidir.⁹

1.2. Mekânın Taksimi

İnsan ilişkilerinin sahnesi olan mekân, özeli topluma ait olandan, kutsalı kutsal olmayandan, aileyi yabancı olan şeylerden ayıran sınırları içermektedir.¹⁰ Mekânın, kişisel ve kamusal, belirli ve belirsiz, doğal ve yapay, açık ve kapalı gibi birçok açıdan taksimi yapılabilir. Belirli mekânlar olarak adlandırdığımız kavram göz ile görülebilen, maddi ve sınırları belli olan yerlerdir. Şehir, ev, bahçe, dağ, deniz, arazi, yol gibi. Belirsiz dediğimiz yerler ise varlığına inandığımız ancak gözle göremediğimiz veya diğer duyu organlarımızla algılayamadığımız cennet, cehennem, kabir hayatı vb. fizikötesi mekânlardır. Çalışmamızda bu metafizik mekânların özelliklerine yer verilmemiş fakat cennet ve cehennemde ismen geçen belli başlı mekân adları ele alınmıştır.

Bu bölüm altında kişisel ve ortak kullanıma sahip mekânlara kısaca değinilecektir.

1.2.1. Kişiyeye Özel/Şahsi ve Ortak/Kamusal Yerler

Her insan özel birtakım mekânlara ihtiyaç duyar. Bir insanın evi onun en özel kişisel mekânıdır. Hayatının büyük bir kısmını geçirdiği başta evi olmak üzere ev içerisinde bulunan daha özel yerler de bunlardandır. Tuvalet ihtiyacını gidermek için, kişisel ihtiyaç ve temizliğin sağlanmasında kullanılan tuvalet ve banyo evin en özel bölümlerindedir. Ayrıca iş yerlerinde kişinin kendine özel tahsis edilmiş odası da şahsi mekânlar arasında sayılmaktadır. Oraya edep kuralları çerçevesinde izin alınarak girilmelidir.

⁹ Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed el-Mufaddal, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dımeşk, 1423/2002, s. 773.

¹⁰ Şenol Göka, **İnsan ve Mekan**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 100.

Yeşil alan olarak bilinen parklar, bahçeler, herkesin kullanımına açık yollar, alışveriş merkezleri, okul, cami, hastane gibi mekânlar da kamusal alanlardandır. Birden fazla bireyin bir mekânda toplanması ortak mekânları oluşturmakta ve bu durum sosyal iletişime de katkı sağlamaktadır. Her birey ortak kullanıma sahip bu mekânlara gerekli önemi göstermeli, temiz bırakmalıdır.

Toplumsal mekânlarda kargaşaya sebebiyet vermemek için asayişin sağlanması da önemli konular arasındadır. Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s), içinde Müslüman, Müşrik ve Yahudiler'den oluşan kimselerin bulunduğu bir meclisteyken orada tartışma çıkmış ve Hz. Peygamber onları devamlı sakinleştirmiştir.¹¹

Hz. Peygamber, toplumsal mekânlarda etik davranışlar sergilenmesi için bir takım kurallar ortaya koymuş, bir kişinin oturduğu yerden kaldırılmasını ve oraya başka birisinin oturmasını yasaklamış,¹² oturduğu yerden herhangi bir ihtiyacı için kalkan kimsenin sonra oraya tekrar döndüğünde o yere oturmaya daha hak sahibi olduğunu söylemiştir.¹³ Sahabe, Resûlullah bir yere oturduğunda etrafına oturur, Hz. Peygamber ise kalkıp yerine tekrar dönmek istediğinde ayakkabılarını ya da üzerinde bulunan bir şeyi çıkarır ve oraya bırakır, sahabileri geri döneceğini anlarlar ve yerlerinden ayrılmazlardı.¹⁴ Hz. Peygamber'in bu uygulamaları bizlere sosyal ilişkilerin güçlenmesinde, toplumsal huzurun bozulmaması konusunda örnek olmalıdır.

Toplantı mekânlarında insani ilişkilerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için gerekli bazı kurallar hadislerde belirtilmiştir. Örneğin, üç kişi bir arada buldukları zaman, iki kişi üçüncünün yanında gizli konuşmamalıdır.¹⁵ Başka bir örnek ise kişinin, izinleri olmadan iki kişi arasına girip oturması, onları ayırması yasaklanmıştır.¹⁶ Hz. Peygamber'in huzuruna geldiğinde herkesin önüne gelen ilk

¹¹ Buhârî, İsti'zân, 20; Marda, 15; Edeb, 115; Tefsîr, Âl-i İmrân, 15; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 116, 117.

¹² Buhârî, İsti'zân, 31; Müslim, Selâm, 27-30; Tirmizî, Edeb, 9. (Buhârî, Cuma, 20'de bu yasağın hem cuma hem de başka namazlarda geçerli olduğu belirtilmiştir.)

¹³ Müslim, Selâm, 31; Ebû Dâvud, Edeb, 30; Tirmizî, Edeb, 10; İbn Mâce, Edeb, 22.

¹⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 30.

¹⁵ Buhârî, İsti'zân, 45; Müslim, Selâm, 36-38; Ebû Dâvud, Edeb, 29; İbn Mâce, Edeb, 50.

¹⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 24; Tirmizî, Edeb, 11.

boş yere oturduğu¹⁷, halka halindeki bir toplantı yerinde halkanın ortasına oturan kimselere lanet edildiği bildirilmiştir.¹⁸ Dar mekânlarda kişilerin birbirlerini rahatsız etme ihtimali yüksek olduğundan dolayı meclislerin, oturma yerlerinin geniş ve ferah olması tavsiye edilmiştir.¹⁹ Bir rivayette Enes'in (r.a) evinde Resûlullah'a bir içecek ikram edilmiş, Resûlullah ise içeceğin o mekânda bulunanlara sağdan sıra ile verilmesini tavsiye etmiştir.²⁰ Bütün bu rivayetlerdeki uygulamaların hayata geçirilmesi, toplumsal mekânlarda bir düzenin olması için şarttır.

Başka bir örnekte ise topluluğun bulunduğu mekânlarda Hz. Peygamber, kendisi için ayağa kalkılmasından hoşlanmamış, sahabe bunu bildikleri için ayağa kalkmamışlardır.²¹

Bir mecliste oturup Allah'ı anmanın mükâfatı ve meleklerin de orada bulunacağı²², Allah'ı zikretmeden bir meclisten kalkan topluluğun pişmanlığı²³ hakkında rivayetler aktarılmıştır. Toplantı yerinden kalkmadan önce yapılacak dualar da mevcuttur.²⁴ Toplantıda oturup orada fazla ve boş sözler konuştuğu takdirde oradan kalkmadan önce bağışlanmayı dilemesi gerektiği²⁵ meclisten kalkarken okunacak duanın mecliste (geçen süre içerisinde orada bulunanlardan sadır) olan hataları örteceği rivayet edilmiştir.²⁶

Bir kadın Resûlullah'a gelip kendileri için bir gün ayırmasını ve Allah'ın öğrettiği şeylerden onlara da öğretmesini istemiş, Resûlullah da onlara: “*Şu günlerde ve şu mekânlarda toplanın.*” buyurarak onlara da bir mekân tahsis etmiştir.²⁷ Bu hadisten hareketle günümüzde, kadınların ilim öğrenmesi için eğitim öğretim mekânlarına gitmelerine engel olunmamalıdır.

¹⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 16.

¹⁸ Ebû Dâvud, Edeb, 17; Tirmizî, Edeb, 12.

¹⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 14.

²⁰ Buhârî, Eşribe, 14, Müsâkât, 1; Müslim, Eşribe, 124-126; Ebû Dâvud, Eşribe, 19.

²¹ Tirmizî, Edeb, 13.

²² Müslim, Zikir ve Dua, 25, 38, 39; Ebû Dâvud, Salât, 349; Tirmizî, Daavât, 7, Kıraat, 12; İbn Mâce, Mukaddime, 17, Edeb, 53.

²³ Ebû Dâvud, Edeb, 31, 107; Tirmizî, Daavât, 8.

²⁴ Tirmizî, Daavât, 39, 81.

²⁵ Tirmizî, Daavât, 39.

²⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 32.

²⁷ Buhârî, İ'tisâm, 9.

Özel ve kamusal alanda mahremiyet konusu hakkında kısaca bahsetmek gerekirse özel hayat genellikle -gizli alan, özel alan ve ortak alan olmak üzere- üç alana ayrılmaktadır. Gizli alan, kişinin kimseyle paylaşmadığı, yalnız kendisine ayırdığı alandır. Özel alan, kişinin istediği kişilerle, yakın akrabalarıyla paylaştığı alandır. Ortak alan ise herkese açık kamusal alan anlamındadır.²⁸ Kısacası “kamusal alanlar, yabancı olarak nitelendirilen ancak aynı mekânı kullanan bireylerin(in) etkileşimde olduğu sosyal mekânlardır. Evinden yani özelinden dışarı adım attığı anda kamunun bir parçası olan insan ve topluma dair paylaşımları, toplumun diğer üyeleriyle olan etkileşimi kamusal mekânların niteliği ile ilişkilidir.”²⁹

İş yerleri de izin almanın gerekli olduğu yerlerin başında gelmektedir. Âmir-memur ilişkilerinde karşılıklı sevgi ve saygı açısından önemli konulardandır. Girişlerde izin almanın gerekli olduğu kadar görev yerinden ayrılırken de izin istemek nezaket kurallarındandır. Dairesinden ayrılırken memurun, iş yerinden ayrılırken işçinin, sınıftan ayrılırken öğrencinin vb. amiri durumundaki kimseden izin aldıktan sonra ayrılması “*Müminler, ancak Allah'a ve Resûlüne gönülden inanmış kimselerdir. Onlar, o Peygamber ile ortak bir iş üzerindeyken ondan izin istemedikçe bırakıp gitmezler. (Resûlüm!) Şu senden izin isteyenler, hakikaten Allah'a ve Resûlüne iman etmiş kimselerdir. Öyle ise, bazı işleri için senden izin istediklerinde, sen de onlardan dilediğine izin ver; onlar için Allah'tan bağış dile; Allah mağfiret edicidir, merhametlidir.*”³⁰ ayeti ile tedip olunmuş ilahî bir muaşeret kaidesidir.³¹ Topluluktan ayrılırken de izin istemenin gerekliliğinden söz edilen ayette ortak bir amaç için toplantıya çağrılan Müslümanların, rehberin izni olmadan dağılmamaları gerektiği vurgulanmıştır.³²

²⁸ M. Cumhuri İzgi, **Etik Açısından Yaşlı Mahremiyeti: Huzurevi Örneğinde Hizmet Alanlar ve Verenler Açısından Bir Değerlendirme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009, s. 66. ; Ali Toksarı, “Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Özel Hayatın Gizliliği”, **Diyanet İlmî Dergi**, C: 48, S: 2, 2012, s. 8.

²⁹ Meriç Demir Kahraman, “İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite”, **Planlama Dergisi**, 2014; 24 (2), s. 81.

³⁰ Nûr 24/62.

³¹ Zeki Duman, **Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muaşeret Görgü Kuralları**, Tuğrâ Neşriyat, İstanbul, 1986, s. 293-294

³² Mevdûdî, **Tefhimu'l-Kur'an**, I-VII, Çev: Heyet, İnsan Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1995, C: III, s. 567.

“Kadının ev içinde ve dışında genel olarak çalışmasının, ailenin ihtiyaçlarını sağlamada kocasına yardımcı olmasının caiz olduğunda ittifak edilmiş, yalnızca bunun, evli bir kadına gerekli (vazifesi) olup olmadığı tartışılmıştır. Kadının öncelikli görevi ev idaresi, çocuklarının bakımı ve eğitimidir. Erkeğin ise ailenin geçimini sağlamaktır. İhtiyaç ve zaruret hallerinde rollerin değişmesinde bir engel yoktur. İslam’da çalışmayı, ibadetten, ev işlerinden cepheye kadar uzanan bir faaliyetler bütünü olarak aldığımızda kadının çalışmasına bir engelin bulunması şöyle dursun, teşvik edildiği rahatlıkla söylenebilir.”³³ Hatta kamu görevi için aranan nitelikte bir erkek bulunmadığı takdirde bu görevin daha ehil olan kadına verilmesi uygun olmaktadır.³⁴

Çalışanlara ayrı birer oda tahsis edilmesi mahremiyet çakışmalarını daha aza indirmekte ve psikolojik açıdan güvende olduğu takdirde iş verimi daha yüksekte olmaktadır.³⁵ Teknolojinin gelişmesiyle birlikte eğitim-öğretim kurumlarında, yolda, araçlarda, insanların olduğu her yerde “izleme” giderek artmıştır. İş yerlerinde çalışanlar da mesai saatleri boyunca işverenlerce takip edilmektedir. İzlenilme ve takip edilme durumu rahatsız etmekte ve çalışanlarda mahremiyetin neredeyse yok olduğu kanısının yerleşmesine neden olmaktadır. İşverenler ise verimliliği, kaliteyi arttırdığı, güvenliği sağladığı için çalışanlarını izlemeyi bir zorunluluk olarak görmektedir.³⁶

İnsanlar arası ilişkinin en fazla olduğu alanlardan birisi de sağlık hizmetleridir. Hasta ve refakatçinin dini vecibelerini yerine getirebilmesi için gereken kolaylıklar sağlanmalı bu ihtiyaçlarının yerine getirmek isteyenler için uygun mekânlar hazırlanmalı ve gerekli personel istihdam edilmelidir.³⁷ “Kişinin evi, haberleşmesi, görüntüsü özel hayat kapsamında olan unsurlardır. Ambulans

³³ Hayreddin Karaman, “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C: 5, S: 4, Ekim 1991, s. 289.

³⁴ Hüseyin Hatemi, “Modern Mahrem ve İslâm’ın Kadına Bakışı” **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C: 5, S: 4, Ekim 1991, s. 331.

³⁵ Burçin Cem Arabacıoğlu, “Ofis Mekânı Tasarımında Mahremiyet Kavramı”, **ABMYO Dergisi**, Yıl: 2, S: 8, Ekim 2007, s. 77-79.

³⁶ Tüba Karahisar, “İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve İş Yerlerinde Çalışan Mahremiyeti”, **Dijital İletişim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı**, İskenderiye Kitap, İstanbul, Ekim 2014, s. 472.

³⁷ Şebnem Aksoy, **Hasta Haklarında Mahremiyet ve Özel Hayatın Gizliliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013, s. 83.

hizmetlerinde görev yapan sağlık profesyonelleri, hastaların evlerine ve evlerinin en mahrem alanları olan banyo, yatak odası gibi bölümlerine girmek durumunda kalabilmektedirler. Evler, hukuken özel alanlar olduğu için, ambulans çalışanları haricinde kamu görevi yapan kişilerin hiçbiri söz konusu evlere izinsiz girememektedir. Emniyet ve asayişle ilgili görevlilerin bile savcılık izni ile girebildiği mekânlara, ambulans çalışanları ambulans hizmetlerinin doğası gereği, doğrudan girebilmektedirler. Özel alanlara girmek durumunda kalan ambulans çalışanları, kendileri istemeseler de bu mekânlardaki bazı durumları bilme, görme, fark etme konumunda olmaktadır.”³⁸ Kısacası hasta mahremiyetine saygı, tıp etiği açısından da önemli bir meseledir.

Ayrıca birbirlerini tanımayan kimselerin birlikte yaşamayı sürdürmesi gereken yetimhane, öğrenci yurtları, hapisane gibi mekânlar her ne kadar hemcinsleriyle olsalar da mahremiyete özen gösterilmesi gereken başlıca yerlerdendir. Sağlıklı ve ahlaklı bir nesil için mahremiyet olmazsa olmaz etkidir. Hem bireysel hem de toplumsal mekânlarda mahremiyet konusunu ihmal etmemek gerekmektedir.

1.3. Mekânın Tarihsel, Kültürel Seyri

Mekân, zamanın değişimi ile tarih boyunca farklı şekillerde algılanmıştır. Kişinin bulunduğu mekâna göre mizacının değiştiği de bildirilmektedir. Mekân ve kimlik etkileşiminin örneği olarak çölde oturan kişinin huyunun sert ve kaba olduğu rivayeti verilebilir.³⁹ Karakteri bile etkileyen mekân birçok konuda tarih boyunca insanlar üzerinde etkiler yaratmıştır. Bir mekânda bulunuşun anlamı olabilmesi için kişinin mekâna, mekânın da kişiye anlam katması gerektiği söylenebilir.⁴⁰

³⁸ Sultan Alan, Hasan Erbay, “Tıp Etiği Açısından Ambulans Hizmetlerinde Hasta Mahremiyeti”, **Akademik Acil Tıp Dergisi**, 2011, s. 34.

³⁹ Ebû Dâvud, Sayd, 4; Tirmizî, Fiten, 69; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 24.

⁴⁰ İlhan Kutluer, “Şehir Kimdir”, **İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler**, I-II, Ed. Vecdi Akyüz, İlke Yayıncılık, 2. Baskı, C: II, İstanbul, 2005, s. 264.

Çalışmanın bu bölümü altında İslam öncesi, Hz. Peygamber dönemi ve günümüzün mekân algısı üzerinde kısaca duracağız.

1.3.1. İslam Öncesi Dönemde Mekân Algısı

Bu kısımda İslam öncesi dönemde Arap yarımadasının coğrafi, siyasi yapısı, ekonomik imkânları gibi konulara değinilmeden kısaca hadislerde İslam öncesi dönemin mekân hakkındaki düşünceleri üzerinde durulacaktır. İslam öncesi dönemden kasıt Mekke'deki Cahiliye Dönemi kastedilmektedir. Bilgisizlik ve medeniyetten yoksunluk olarak bilinen cahiliye kelimesi, Müslümanlıktan önceki dini, siyasi, sosyal, kültürel vb. faaliyetlerin İslam dinine uygun olmaması, Allah'ın (c.c) kanunlarına ters olması özetle Kur'an ve sünnete ters düşmesi anlamında kullanılmıştır. Allah Teâlâ (c.c) bu dönem insanları için Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır: *“Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'ınkinden daha güzeldir?”*⁴¹ bu ikazla cahiliye dönemi uygulamalarının İslam'ın gelişi ile kaldırılmasına dikkat çekilmektedir. Yine o dönem kadınlarının özelliklerinden örnek verilen bir ayet ile Hz. Peygamber'in (s.a.s) hanımları uyarılmaktadır: *“Evlerinizde oturun. Önceki cahiliye dönemi kadınlarının açılıp saçıldığı gibi siz de açılıp saçılmayın. Namazı kılın, zekâtı verin. Allah'a ve Resûlü'ne itaat edin. Ey Peygamberin ev halkı! Allah, sizden ancak günah kirini gidermek ve sizi tertemiz yapmak istiyor.”*⁴²

*“Allah'ın mescitlerinde onun adının anılmasını yasak eden ve onların yıkılması için çalışandan kim daha zalimdir. Böyleleri oralara (eğer girerlerse) ancak korka korka girebilmelidirler. Bunlar için dünyada rezillik, ahirette de büyük bir azap vardır.”*⁴³ İslam dini, mescitlere ayrı bir değer verirken, Cahiliye Dönemi insanların uygulamasının bir diğeri de mescitlerde Allah'ın (c.c.) adının anılmasını yasaklamak, Müslümanların ibadet mekânı olan mescitlerin yıkılması için

⁴¹ Mâide, 5/50.

⁴² Ahzâb, 33/33.

⁴³ Bakara, 2/114.

çalışmaktadır. Bu çirkin davranış kendileri için hem dünyada hem de ahirette azaba uğrama sebebidir.

Cahiliye Döneminde puta tapma inancı, bir put evine olan ihtiyacı da beraberinde getirmektedir. Hac mekânı olarak kullanılan veya ibadethaneye dönüştürülen binalardan biri de Zülhalesa olup, Kâbe'ye nazîre olsun diye inşa edildiği ifade edilmektedir.⁴⁴ Cerîr b. Abdullah anlatıyor, “Cahiliye döneminde Zülhalesa (ذو الخالصة) denilen bir ev vardı. Ona Yemenlilerin Kâbesi adı verildi. Mekke'dekine de Şamlıların Kâbesi denilirdi. Resûlullah (s.a.s) bana: ‘*Sen beni şu Zülhalesa'dan rahata kavuşturur musun?*’ dedi. Bunun akabinde bizler o evi kırıp parçaladık. Resûlullah da bizlere ve Ahmes kabilesine dua etti.”⁴⁵ O put evinin içinde dikilmiş bir taş vardı, ona ibadet edilir ve fal okları ile kısmet aranırdı.⁴⁶ Bir rivayete göre Hz. Peygamber: “*Devs kabilesinin kadınları, eskiden olduğu gibi tapınmak için Zülhalesa'nın etrafında toplanmadıkça kıyamet kopmayacaktır.*” buyurmuştur.⁴⁷ İbnü'l-Kelbî'nin belirttiğine göre her evde bir put bulunur ve bundan dolayı her ev bir tapınak gibidir. Bir put ve tapınak edinmek Cahiliye Araplarının en temel amaçlarındanı. Bir puta veya bir tapınağa gücü yetmeyenler Kâbe'nin veya diğer tapınaklardan birinin önüne beğendiği bir taşı diker, sonra tapınağı tavaf eder gibi o taşın çevresini dolaşırdı. Göçebeler de konakladıkları yerlerde çadırdan tapınak kurarlardı.⁴⁸ Bazı beyt ve mekânlara ilahi gücün hulûl ettiğine inanırlar, bu tür mekânlara kutsallık atfederlerdi.⁴⁹ O dönemde anlaşılacağı üzere içinde putların bulunduğu tapınaklar, ritüellerini yerine getirdikleri özel mekânlar vardır.

İslam'dan önceki hac müessesesi de Mekke'de yerine getirilmiştir.⁵⁰ Hac ibadeti ile ilgili mekânlar, Cahiliye Döneminde farklı şekilde ve zamanda ziyaret edilmiştir. “*Onların, Kâbe'nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpılmaktan ibarettir.*

⁴⁴ M. Hanefi Palabıyık, “Araplarda Putperestlik Ve Hicaz Putlarından/Beytlerinden Biri Olarak Zülhalesa”, **Yakın Doğu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 3, C: 3, S: 1, Bahar 2017 (7-38), s. 21.

⁴⁵ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 21, Daavât, 19, Cihâd ve's-Siyer, 154, 192, Meğâzî, 62; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 136, 137; Ebû Dâvud, Cihâd, 172.

⁴⁶ Buhârî, Meğâzî, 62.

⁴⁷ Buhârî, Fiten, 23; Müslim, Fiten, 51.

⁴⁸ Mustafa Çağrıç, “Arap”, **DİA**, III, 319.

⁴⁹ İbrahim Kutluay, **Sünnete Göre Kutsiyet**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 102.

⁵⁰ Muhammed Hamidullah, **Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları**, trc. Salih Tuğ, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 30.

Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı.”⁵¹ ayetinde olduğu gibi. Ve yine o dönemde insanların Kâbe’yi çıplak olarak tavaf ettiği rivayetler arasındadır.⁵² Kâbe’nin çıplak tavaf edilmesi yasaklanmıştır.⁵³

Başka bir zaman ve mekân örneği ise müşriklerin, hac ibadetini yaparken güneş Sebîr Dağı’na (ثبير) doğduktan sonra Müzdelife’den Mina’ya dönmeleridir. Hz. Peygamber bunun aksine güneş doğmadan önce (alaca karanlıkta) dönmeyi uygulamıştır.⁵⁴ Bu rivayette Müzdelife’den Mina’ya güneş doğmadan hareket etmenin meşru kılındığı anlaşılmaktadır. Bir başka rivayette Kureyş müşrikleri Cahiliye Döneminde Müzdelife’de vakfe yaparlardı. İslam, Arafat’ta vakfe yapılmasını emretti.⁵⁵

Cahiliye Döneminde Safa ile Merve tepelerinde putların bulundurulması, onlar için telbiye getirip, say yapılması dönemin adetleri arasındadır. Sahabe, İslamiyet gelince Safa ile Merve arasında say yapmanın cahiliye işlerinden olduğunu düşünerek çekinmişler ancak “Şüphesiz Safa ile Merve, Allah’ın (dininin) nişanelerindedir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe’yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur”.⁵⁶ ayeti ile endişeleri giderilmiştir.⁵⁷ Hz. Âişe, bu ayetin Ensâr hakkında indirildiğini, onların İslam’dan önce Menât putuna ibâdet için telbiye ettiklerini, Menât putunun Kudeyd (قُدَيْد) mevkiinin hizasında bulunduğunu, Onlar (kendi putları karşısında bulunan) Safa ile Merve arasında say etmeyi günah saydıklarını rivayet etmiştir.⁵⁸ Cahiliye Döneminde Müşellel (مُشَلَّل) denilen yerdeki Menat putu için ihrama girenler Safa ile Merve arasında say yapmazlardı.⁵⁹ Yukarıdaki ayet nazil olduğunda Resûlullah her iki tepe arasında say etmeyi adet edindi ve o zamandan beri bu sünneti kimse ihmal etmedi.⁶⁰

⁵¹ Enfâl, 8/35.

⁵² Buhârî, Hac, 91; Müslim, Hac, 152.

⁵³ Tirmizî, Hac, 44.

⁵⁴ Buhârî, Menâkibu’l-Ensâr, 26; Ebû Dâvud, Menâsik, 65; Tirmizî, Hac, 60; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 213; İbn Mâce, Menâsik, 61.

⁵⁵ Buhârî, Tefsir, Bakara, 35. Hac, 91; Müslim, Hac, 151; Tirmizî, Hac, 53.

⁵⁶ Bakara, 2/158.

⁵⁷ Buhârî, Tefsir, Bakara, 21, Hac, 80; Müslim, Hac, 259-261, 263, 264.

⁵⁸ Buhârî, Umre, 10; Ebû Dâvud, Menâsik, 56; İbn Mâce, Menâsik, 43.

⁵⁹ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Bakara, 3.

⁶⁰ Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 168.

Cahiliye Döneminde kadın, kocası öldüğü zaman evinin en küçük, dar ve en kötü yerine girer orada koku sürünmez, kötü elbiselerini giyer, temizliğine önem vermez ve böylece bir sene geçirirdi.⁶¹ Oysa Hz. Peygamber: “Allah’a ve ahiret gününe iman eden Müslüman bir kadına, kocasından başka bir ölü üzerine üç gündün fazla matem süsünü terk etmesi helal olmaz. Kocasının ölümü üzerine dört ay on gün süslenmeyi terk eder.” buyurmuştur.⁶² Enes b. Mâlik (r.a) demiştir ki: Yahudiler, bir kadın hayız olduğunda, onu evden çıkarırlar, onunla beraber yemezler, içmezler ve aynı evde birlikte bulunmazlardı. Bu durum Resûlullah’a soruldu. Bunun üzerine Allah: “Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki, o bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun. Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...”⁶³ ayetini indirdi. Resûlullah: “Onlarla birlikte evlerde oturunuz ve cinsi temastan başka her şeyi yapınız.” buyurdu.⁶⁴ Hz. Peygamber, bütün bu uygulamalardan insanları arındırarak doğruyu göstermekte öncülük etmiş, insanlığa bu cehalet karanlığından kurtaracak bir yol sunmuştur.

İslamiyet henüz gelmeden önce kurulan Dârünnedve (دار الندوة), Kureyş kabilesinin atası sayılan Kusay tarafından yaptırılmıştır. Burası Kureyş kabilesinin önemli konularını görüştükleri toplantı merkezi niteliğinde bir yerdir. Kusay, daha önce çadırlarda yaşayan Mekkeliler’i Kâbe merkez olmak üzere Mekke ve çevresine yerleştirerek onların meskenlerde yaşamalarını sağlamıştır. Dârünnedve’de savaş ve barış kararları alınmış, nikâh törenleri de yapılmıştır.⁶⁵ Ayrıca dışarıdan Mekke’ye bir kervan gelecek olursa, Dârünnedve’de durur ve Mekkeliler gelip bunlarla konuşur, alışveriş yaparlardı.⁶⁶ Ebu Cehil’in teklifi ile Hz. Peygamber’i hicret için evinden çıkarken öldürme kararı yine bu evde alınmıştır.⁶⁷

Yine İslam öncesi dönemde farklı mekânlarda kurulan panayırlar, Arapların hem sosyal ilişkilerine katkı sağlaması hem de ticaret merkezleri olması açısından

⁶¹ Müslim, Talâk, 58, 60; Ebû Dâvud, Talâk, 43; Nesâî, Talâk, 55, 63, 67.

⁶² Buhârî, Talâk, 46, 47, Tıb, 18; Nesâî, Talâk, 55.

⁶³ Bakara, 2/222.

⁶⁴ Ebû Dâvud, Tahâret, 103, Nikâh, 47; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Bakara, 3; Nesâî, Tahâret, 181, Hayız ve İstihâze, 8.

⁶⁵ Ethem Ruhi Fığlalı, “Dârünnedve”, **DİA**, VIII, 555-556.

⁶⁶ İhsan Süreyya Sırma, “Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet’te İslâm**, I-IV, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, C: I, s. 90.

⁶⁷ Fığlalı, s. 556.

önemli bir yere sahiptir. İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Ukâz (عكاظ), Mecenne (مجنّة) ve Zülmeçâz (ذو المجاز), Cahiliye Dönemindeki meşhur çarşılar (panayırlar) idi. İslam devri olunca Müslümanlar bu panayırlarda ticaret etmeyi günah sayıp çekindiler. Bunun üzerine: “(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur...”⁶⁸ ayeti indi.⁶⁹ Mücâhid dedi ki: “İbn Abbas (r.a) bu ayeti okudu, ‘(Müminler İslâm’ın ilk yıllarında) Mina’da ticaret yapmazlardı. Bunun üzerine Arafat’tan (Mina’ya) dönünce ticaret yapmalarına izin verildi.’ dedi.”⁷⁰

Cahiliye dönemi yanlış uygulamalardan birisi de kabirlerin yanında kurban kesme adetleridir. Resûlullah: “İslam’da (kabrin etrafında kurban) kesmek meşru değildir.” buyurmuştur.⁷¹

Cahiliye döneminde mekân mahremiyeti algısına dikkat çekmek gerekirse şu şekilde özetlenebilir. Özel hayat geçmişten günümüze her zaman var olmuştur. Ancak o dönemde özel hayatın gizliliğine yeterince saygı gösterilmemektedir. İzinsiz, habersiz ve selamsız evlere giriş yapılması gibi cahiliye gelenekleri hem ahlaki hem de hukuki açıdan uygun görülmemektedir.

İslam öncesi dönemdeki mekân mahremiyetine dair birtakım uygulamalar şu şekilde aktarılabilir: “Cahiliye döneminde ve İslam’ın ilk yıllarında insanlar birbirinin evine girerken, ‘İyi sabahlar, iyi akşamlar!’ gibi ifadeleri kullanmakla birlikte görgü kurallarına yeterince önem verilmiyor, baskın yapar gibi evlere dalanlar oluyor, rahatsız edici, hatta utanç verici durumlarla karşılaşılıyordu.”⁷² Araplar arasında, başkasının evine girerken izin alma âdetleri yoktu çünkü kapıları kapatma gibi alışkanlıkları da yoktu. Hatta izin almayı kendilerine yapılan bir tür hakaret olarak görüyorlardı.⁷³ Başkalarının mahrem hallerine şahit olmayı da

⁶⁸ Bakara, 2/198.

⁶⁹ Buhârî, Tefsir, Bakara, 34, (Hac, 150; Bu ayetin sonundaki “Hac mevsimlerinde” ziyadesini İbn Abbas, Kur’an’dan olmak üzere okumuştur.) Buyû’, 1, 35. (Ebû Dâvud, Menâsik, 7’de ise Mina, Arafat ve Zülmeçâz geçmektedir.)

⁷⁰ Ebû Dâvud, Menâsik, 5.

⁷¹ Ebû Dâvud, Cenâiz, 74.

⁷² Mustafa Çağrı, “İzin”, **DİA**, XXIII, 509.

⁷³ Murtaza Mutahharî, **Hicab**, çev: Muaz Pazarbaşı, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2016, s. 105.

sakıncasız sayıyorlardı.⁷⁴ Bu gibi çirkin söz ve kaba davranışların bir Müslümana yakışmamasından dolayı İslam'ın getirdiği hassasiyet ve saygı ile cahiliye âdetlerindeki birtakım kurallar değişmiştir.

“Cahiliye döneminde Mekkeliler bir işe niyet edip de o iş kendilerine zor geldiğinde veya ihramlı olduklarında, Medineliler ise hac veya bir yolculuktan döndüklerinde evlerine kapılarından girmezlerdi. Hasan-ı Basrî'nin anlattığına göre bir Arap yolculuğa çıksa ve herhangi bir sebeple bundan vazgeçse evine, eğer ehl-i meder ise arkadan bir delik açarak veya merdiven dayayıp duvarın üzerinden atlayarak, eğer ehl-i veber ise çadırın arkasından sürünerek girerdi. Araplar bunu bir iyilik sayarlar ve aksini yapmanın uğursuzluk getireceğine inanırlardı.”⁷⁵ Berâ b Âzib (r.a) anlatıyor: “Cahiliye zamanında Ensar hacca gidip döndükten sonra evlere kapılarından girmezler ancak arka taraftan (açtıkları bir delikten) girerlerdi. Bir kere Ensar'dan birisi yine böyle evine geldiğinde, delikten değil de, evinin kapısından girmişti. Ve o kimse bu hareketi sebebiyle ayıplanmıştı.”⁷⁶ İşte Kur'an, bu olay üzerine inen yanlış uygulamayı “*İyi davranış, asla evlere arkalarından gelip girmeniz değildir. Lâkin iyi davranış, korunan (ve ölçülü giden) kimsenin davranışdır. Evlere kapılarından girin, Allah'tan korkun, umulur ki kurtuluşa erersiniz.*”⁷⁷ ayeti ile kaldırmıştır.

Hız. Peygamber, Zeyneb bint Cahş ile evlendiğinde misafirlerine düğün yemeği vermiş ve insanlar dağıldıktan sonra birkaç kişi yemeğin ardından sohbet etmeye devam etmiş. Resûlullah rahatsız olmuş ancak nezaketinden dolayı bir şey demeden oradan ayrılıp diğer eşlerinin odalarını dolaşmış. Evdeki misafirlerin gittikleri haber verilince dönmüş ve odaya adımını atınca şu ayet nazil olmuş⁷⁸: “*Ey iman edenler! Siz, bir yemeğe çağrılmadıkça, zamanını gözetmeksizin, Peygamber'in evlerine girmeyin. Ancak davet edildiğiniz vakit girin. Yemeği yediğinizde hemen dağılın, sohbeta dalmayın. Çünkü bu hareketiniz Peygamber'i üzmemekte, fakat o (size*

⁷⁴ **Hadislerle İslam**, I-VII, Ed. Mehmet Emin Özafşar vd., DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013, C: IV, s. 87.

⁷⁵ Nebi Bozkurt, “Ev”, **DİA**, XI, 506.

⁷⁶ Buhârî, Umre, 18, Tefsir, Bakara, 29; Müslim, Tefsir, 23.

⁷⁷ Bakara 2/189.

⁷⁸ Buhârî, İsti'zân, 33. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, İsti'zân, 10, Nikâh, 64, 67, Et'ime, 59, Tefsir, Ahzâb, 8; Müslim, Nikâh, 89, 92, 95.)

*bunu söylemekten) utanmaktadır. Ama Allah, hakkı söylemekten çekinmez. Peygamber'in hanımlarından bir şey istediğiniz zaman perde arkasından isteyin. Bu, hem sizin kalpleriniz, hem de onların kalpleri için daha temiz bir davranıştır. Sizin Allah'ın Resûlünü üzmeniz ve kendisinden sonra onun hanımlarını nikâhlamanız asla caiz olamaz. Çünkü bu, Allah katında büyük bir günahtır.”*⁷⁹ Bu ayet ile müminler, evlere vakitli vakitsiz girmemeleri konusunda uyarılmakta ve uzun süre misafirlikte kalıp ev sahibini rahatsız etmemesi hususunda müminlere öğüt verilmektedir.

Bazı müfessirlere göre ise şu şekilde yorumlanmaktadır: “Eskiden Araplar, birbirlerinin evine zaman gözetmeden girerlerdi. Bir kimse, başka birisini görmek istediğinde, kapıyı tıklatmanın veya giriş izni almanın gerektiğini düşünmez, bilakis hemen eve girer ve evdeki kadınlara ve çocuklara, evin reisinin evde olup olmadığını sorardı. Bu cahiliye âdeti birçok kötülüğün sebebiydi ve daha ciddi kötü sonuçlara da yol açabiliyordu. Bu nedenle başlangıçta, yakın bir arkadaş olsun, ya da uzak bir akraba olsun, hiç kimsenin Hz. Peygamber'in (s.a.s) evlerine izinsiz giremeyeceği şeklinde bir kural kondu. Daha sonra Nur Suresi'nde bu kural bütün Müslümanların evleri için genişletildi.”⁸⁰ “İşte Ahzâb suresinin 53. ayeti, lafız olarak Hz. Peygamber'in özel konumuna dikkat çekerek onun aile mahremiyetine karşı daha fazla titizlik gösterilmesini emretmektedir. Bu ayet Hz. Peygamber örneğinde mesken dokunulmazlığını hedeflerken, Nûr suresinin 27. ayeti daha açık bir ifadeyle evlerin mahremiyetine saygı gösterme hükmünün tüm Müslümanları kapsadığını haber vermektedir.”⁸¹ Kur'an-ı Kerim bu ayet ile evlere, sahibinin izni ile giriş-çıkışın kontrol altına alınmasını, belli bir üslup ile girmeyi emrederken, ev sahibinin sıkıntı içine sokulmaması için cahiliye âdeti ve yanlış uygulamaları da düzeltmeyi hedeflemektedir.

⁷⁹ Ahzâb, 33/53.

⁸⁰ Mevdûdî, a.g.e., C: IV, s. 447.

⁸¹ Abdullah Kahraman, **İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2008, s. 65.

1.3.2. Hz. Peygamber Dönemi Mekân Algısı

Evrensel ve son ilahi mesajın gönderilmesi hususunda mekân olarak Arap yarımadasının seçiminde stratejik konum, coğrafi, ticari, kültürel ve dinî açıdan etkenler sayılabilir.⁸² Hz. Peygamber (s.a.s) belli bir mekânda yaşasa da tebliğ ettiği dinin hükümleri her mekânda yaşayanları bağlamaktadır. Bu açıdan dinin başlıca kaynaklarından olan sünnet evrenseldir.

Resûlullah'ın İslam'a davet metodunda mekân değişikliği önemli bir rol oynamıştır. Mekke ve Medine'de çevre ve hitap edilen kitlenin farklı olması, ayetlerdeki muhtevanın, hitap şeklinin ve uygulanan prensiplerin değişikliğine bakarak anlaşılabilir.⁸³

Hz. Peygamber dönemi mekân algısından bahsedilecekse önce vahyin mekân boyutundan bahsedilmelidir. Bilindiği üzere rivayetlerde Hz. Peygamber'e ilk vahiy başlangıcı uykuda doğru çıkan rüyalar şeklinde gelmişti. Daha sonra kendisine yalnızlık sevdirdi ve Hira (حراء) mağarasında sık sık yalnız kalmayı ve orada ibadet etmeyi tercih etti. Yine Hira'da bulunduğu sırada ilk vahiy geldi.⁸⁴ Mekke'de mağarada ilk vahiy indiği anda Ciyâd (جيداد) mıntıkasında Cebrail'i kendi şeklinde görmüştü.⁸⁵

Hz. Peygamber ve yol arkadaşı Hz. Ebû Bekir (r.a) hicret esnasında Sevr (ثور) mağarasının içinde gizlenmişlerdi. Orada bulunurken tesellileri Allah'ın onların yanında olmalarıydı. Hz. Peygamber: “Üçüncüleri Allah olan iki kişiyiz.” buyurmuş⁸⁶, Hz. Ebû Bekir'e: “Havuz başında arkadaşım ve mağarada arkadaşım sensin.” demiştir.⁸⁷

⁸² Yener Öztürk, “Son İlâhî Risaletin Mekan, İnsan, Zaman ve Lisan Boyutları”, **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: VII, S: II, Diyarbakır, 2005, s. 34-38

⁸³ Ahmet Önkal, “Asr-ı Saadet'te İslâm'a Dâvet Metodu”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, I-IV, 2. Baskı, C: I, İstanbul, 2007, s. 361.

⁸⁴ Buhârî, Bedü'lvahy, 1, Tâbir, 1, Tefsir, Alak, 1; Müslim, İman, 252.

⁸⁵ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Necm, 53.

⁸⁶ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45, Tefsir, Berâe, 9; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 1.

⁸⁷ Tirmizî, Menâkıb, 16.

Hz. Peygamber, vahiy indirilmekte olduğu halde Mekke’de on yıl ikamet etmiş, Medine’de de on yıl yaşamıştır.⁸⁸ Hz. Peygamber hastalığının son zamanlarında ağrısı şiddetlendiği zaman bir vasiyet yazması için malzeme istediğinde oradaki sahâbîler ihtilafa düşmüş, Resûlullah: “*Yanımdan çekilin, benim yanımda çekişme olmaz*” buyurmuştur.⁸⁹ Bu rivayette Hz. Peygamber’in huzurunda, bulunduğu mekânda ses yükseltme gibi uygunsuz hareketlerin yapılmaması gerektiği anlatılmıştır. Yine bir cuma günü minberinin yanında sesini yükselten kişileri uyarmıştır.⁹⁰ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer’in de Hz. Peygamber’in yanında çekiştikleri ve seslerinin de epey yükseldiği bir zamanda şu ayet inmiştir⁹¹: “*Ey iman edenler! Allah’ın ve Peygamberinin önüne geçmeyin. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir. Ey iman edenler! Seslerinizi, Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber’e yüksek sesle bağırmayın, yoksa siz farkına varmadan işledikleriniz boşa gider.*”⁹² Hz. Peygamber bir gün kendi kapısı önünde alacak-verecek davasından dolayı yüksek sesle çekişen kişileri işitmiş⁹³, hakkında borçlu olanı desteklemiş ve onun arzu ettiği kolaylığı sağlatmıştır.⁹⁴

Ebû Hüreyre bir gün Medine’nin yollarından birinde Peygamber’e rastlamış ve hemen yanından uzaklaşmıştır. Nerede kaldığını sorunca ise cünüp halinde olduğunu ve yıkanmadan yanında oturmayı doğru bulmadığını söylemiştir. Hz. Peygamber ise: “*Mümin necis olmaz.*” buyurmuştur.⁹⁵ Sahabe, Hz. Peygamber’in bulunduğu ortamlarda hal ve hareketlerine dikkat etmiş, saygı göstermiş ve onu üzebilecek en küçük şeyden sakınmışlardır.

⁸⁸ Buhârî, Menâkıb, 23, Fedâilü’l-Kur’ân, 1, Libas, 68. Menâkıbü’l-Ensâr, 28. Meğâzî, 85; Müslim, Fedâil, 113. (Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 45; Müslim, Fedâil, 116-118; Tirmizî, Menâkıb, 4, 13; Mekke’de 13 yıl şeklinde geçmektedir.)

⁸⁹ Buhârî, İlim, 39, İ’tisâm, 26, Cizye ve’l Muvâdea, 6, Marda, 17, Cihâd ve’s-Siyer, 176, Meğâzî, 83; Müslim, Vesâyâ, 20, 22.

⁹⁰ Müslim, İmâre, 111.

⁹¹ Buhârî, Meğâzî, 68.

⁹² Hucurât, 49/1-2.

⁹³ Müslim, Akdiye, 5, 6; İbn Mâce, Sadakât, 18.

⁹⁴ Buhârî, Sulh, 10; Müslim, Müsâkât, 20; İbn Mâce, Sadakât, 18.

⁹⁵ Müslim, Hayız, 115; Ebû Dâvud, Tahâret, 92; Nesâî, Tahâret, 172.

Hız. Peygamber mescitte otururken bir adam gelmiş ve oradakilere: “Muhammed hanginizdir?” diye sormuştur.⁹⁶ Bu rivayet Hız. Peygamber’in bir mekânda kendisini öne çıkaracak yerde veya tarzda oturmadığı, halk arasında yaslanmış bir vaziyette halktan biri gibi sadeliği tercih ettiğini göstermektedir. Yine bir gün Resûlullah sahabileri arasında otururken, ansızın yabancı bir adam gelmiş ve orada bulunanlara soruncaya kadar Hız. Peygamber’in hangisi olduğunu bilememiştir. Sahabe, bu olaydan sonra kendisine bir yabancı gelmesi zaman kolayca tanıyabileceği özel bir oturma yeri tahsis etmesini istemiş ve bu istekleri kabul edilmiştir. Bunun üzerine kendisine çamurdan oturacak bir yer yaptırılmış ve toplantılarda oraya oturmuş sahabe de onun etrafına oturmuştur.⁹⁷

Hız. Peygamber’in, ashabıyla birlikte mecliste oturup sohbet ettiği⁹⁸, meclisine geleni geri göndermediği, kapısından çevirmediği ve gülümseyerek karşıladığı rivayet edilmiştir.⁹⁹ Resûlullah’ın, beraber oturduğu kimselere karşı ayaklarını uzattığı da görülmüştür.¹⁰⁰

Sahabe, Hız. Peygamber’in meclislerinde devamlı bulunmayı ihmal etmemiş, Ömer b. Hattab şöyle demiştir: Ensardan biri Resûlullah’ın meclisinde olmadığı zaman ben bulunurum, ben olmadığı zaman ise o kişi Resûlullah’ın meclisinde hazır bulunur ve o gün Resûlullah’tan meydana gelen söz, fiil ve hâlleri bana getirirdi.¹⁰¹ Peygamber döneminde, insanlar bir meseleyi öğrenmek için Medine’ye kadar gitmişlerdir.¹⁰² Bu sonraki dönemlerde de devam etmiş, ilim öğrenmek için seyahatlar yapılmıştır.

Bir yere yerleşmenin ilk yolu mekân kurmaktan geçmektedir. Hız. Peygamber, Medine şehrine yerleşmeye karar verdiği zaman ilk iş bir mekân kurmak olmuştur ve bu da bir mescitten oluşmaktaydı. Abdullah ibn Ömer’in (r.a) anlattığına göre mescit, Resûlullah zamanında ham kerpiç ile bina edilmiş, çatısı hurma dalları, direkleri de

⁹⁶ Nesâî, Sıyâm, 1; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 194.

⁹⁷ Ebû Dâvud, Sünnet, 17.

⁹⁸ Ebû Dâvud, Edeb, 1.

⁹⁹ Buhârî, Edeb, 68; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 134, 135; Tirmizi, Menâkıb, 42; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

¹⁰⁰ Tirmizi, Sıfatü’l-Kıyâme, 46.

¹⁰¹ Buhârî, Ahbârü’l-Âhâd, 1.

¹⁰² Buhârî, Nikâh, 13.

hurma gövdelerinden oluşan zamanın koşullarına ve bina tarzına uygun şekilde yapılmıştı.¹⁰³ Hz. Peygamber döneminde mescitler sadece ibadet amaçlı kullanılan bir yapıdan ibaret olmayıp içerisinde başta eğitim olmak üzere siyasi meselelerin konuşulduğu, askeri kararların alındığı, dışarıdan gelen misafirlerin kabul edildiği ve ilmi toplantıların yapıldığı birçok aktiviteyi barındıran mekân olarak kullanılmıştır.

Resûlullah, ev ziyaretlerinde bulunmuş, onlarla birlikte yemek yemiş, namaz kılıp ev halkına dua etmiştir.¹⁰⁴ Hz. Peygamber, Müslümanlar için en güzel ahlak örneğidir. Bunun için yaşam tarzını örnek almalı ve hayata yansıtmaya gayret edilmelidir. Hz. Peygamber'in ahlak, eğitim, hukuk, aile hayatı gibi uygulamaları toplumsal ilişkilerdeki rol modeli teşkil etmektedir.

Ayette Allah Resûlü'nün evine ne vakit olursa olsun izinsiz girilemeyeceği, davet edilmeksizin yemek için gidilemeyeceği, hatta sohbet etmek için dahi izin olarak gitmenin gerekliliğinden bahsedilmiştir.¹⁰⁵ Allah Resûlü'nü ve ailesini sıkıntıya sokmamak için emredilen bu ayet günümüz insanları için de dikkat edilmesi gereken bir kuraldır. İzinsiz çat kapı başka bir eve girmek, uzun uzun oturup ev sahibini sıkıntıya sokmamak ince bir davranış olacaktır.

Selam vermeden huzuruna giden bir adama Hz. Peygamber: “*Geri dön ve es-selâmü aleyküm, girebilir miyim? de!*” buyurmuştur.¹⁰⁶ Yine bir adam Allah Resûlü evde iken, “İçeri gireyim mi?” diye izin istemiş, Efendimiz, hizmetçisine: “*Çık, bu adama izin istemeyi öğret. Önce ‘Es-selâmü aleyküm’ desin, sonra ‘Gireyim mi?’ diye sorsun.*” buyurmuştur. Adam da Peygamberimiz'in söylediklerini duyarak: “Es-selâmü aleyküm, girebilir miyim?” demiş ve bunun üzerine Efendimiz izin vermiş, o da içeri girmiştir.¹⁰⁷ Ayrıca Hz. Peygamber bir sahabinin evine gitmiş ve kendisinden nerede namaz kılmasını istediğini sorarak ince bir davranış göstermiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ Buhârî, Salât, 62.

¹⁰⁴ Buhârî, Edeb, 65.

¹⁰⁵ Ahzab, 33/53.

¹⁰⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 137; Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 18.

¹⁰⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 137.

¹⁰⁸ Buhârî, Salât, 45.

Hız. Peygamber gibi eşleri de evlere girerken nasıl girilmesi gerektiği hususunda örnek olmuşlardır. Hz. Âişe'nin yanına girmek için izin isteyen dört kadından biri olan Ümmü İyâs şöyle anlatır: 'Girelim mi?' diye sorulunca Hz. Âişe 'Hayır, arkadaşınıza söyleyin izin istesin' dedikten sonra kadın 'Selam size, girelim mi?' deyince Hz. Âişe, 'Giriniz' demiş ve sonra 'Ey iman edenler, evlerinizden başka evlere, sahipleriyle alışkanlık kurup selam vermeden girmeyin.' diye de eklemiştir.¹⁰⁹ Sahabenin birbirlerinin yanına girerken izin aldıklarına dair rivayetler de çokça mevcuttur.¹¹⁰

Kur'an ve sünnette üzerinde ayrıntılı olarak durulan, bir mekâna girilirken izin isteme, selam verme, izin verilmediği zaman geri dönme, kapının tam karşısında değil de biraz yanında durma gibi Hz. Peygamber'in yaptığı ve yapılmasını istediği kuralları, insan, hayatına taşırrsa hem aile içerisinde hem de sosyal ilişkilerde huzurun artmasına vesile olacaktır.

Hız. Peygamber, İslam'a davet amacıyla bazı yerlere mektuplar göndermiş bazı yerlerden olumlu dönüş yapılrken bazı yerlerden olumsuz sonuç alınmıştır.¹¹¹ Anlaşma, cizye vergisini toplama gibi görevler ile de elçiler gönderilmiştir.¹¹² Hz. Peygamber, Muâz b. Cebel'i Yemen'in bir tarafına ehl-i kitap olan bir kavme vali olarak gönderdiğinde oraya gittiği zaman ilk olarak Allah'ın birliği olan tevhit ilkesini anlatmasını, ibadete çağırmasını söylemiş, namazın, zekâtın farzını bildirmesi talimatını vermiř¹¹³, "*Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız; müjdeleyip sevindirsin, nefret ettirmeyin ve birbirinize hükümde uygunluk gösterin!*" diye emretmiştir.¹¹⁴ Ve mazlumun bedduasından sakınmayı da öğütlemiştir.¹¹⁵ Bir

¹⁰⁹ İbn Kesîr, **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri**, I-XVI, trc. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991, C: XI, s. 5853.

¹¹⁰ Buhârî, Meğâzi, 14.

¹¹¹ Buhârî, İlim, 7, Cihâd ve's-Siyer, 101, Meğâzi, 82.

¹¹² Buhârî, Cizye ve Muvâdea, 1, Rikâk, 7, Meğâzi, 12; Müslim, Zühd ve Rikâk, 6.

¹¹³ Buhârî, Tevhid, 1, Zekât, 1, 41, 63, Meğâzi, 60; Müslim, İman, 29, 31; Nesâi, Zekât, 1, 46; İbn Mâce, Zekât, 1.

¹¹⁴ Buhârî, Ahkâm, 22, Cihâd ve's-Siyer, 164, Meğâzi, 60, Edeb, 80. (Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 7, Eşribe, 71.)

¹¹⁵ Buhârî, Mezâlim, 9, Meğâzi, 60; Müslim, İman, 29; Nesâi, Zekât, 46; İbn Mâce, Zekât, 1.

rivayette de Hz. Peygamber, Halid b. Velid'i, Dûme (دومة) Meliki Ukeydir'e gönderip, sulh ile cizye alındığı rivayet edilmiştir.¹¹⁶

Yaşça birbirine yakın gençler topluluğu Hz. Peygamber'in yanında yaklaşık yirmi gece kalmış ve Hz. Peygamber, onların ailelerini özlediğini anlamış ince yürekli, hassas ve merhametli bir şekilde davranarak ailelerinin yanına dönmelerini, onlara dini öğretilmelerini ve kendisi nasıl namaz kılıyorsa öyle namaz kılmalarını tavsiye etmiştir.¹¹⁷

Sâlim b. Abdullah'ın yolda bir takım mekânlar araştırdığı, oralarda namaz kıldığı, babası Abdullah b. Ömer'in de bu mekânlarda Peygamber'i namaz kılarken gördüğü rivayet edilmiştir.¹¹⁸ Hz. Peygamber'in iz bıraktığı, hatıralarının bulunduğu mekânlarda bulunmak her Müslümanın arzu ettiği şeylerdendir.

1.3.2.1. Eğitim Mekânları

İnsanın yaşadığı yerde bir eğitim kurumunun bulunması o yerin medeniyetinin gelişmesine, yükselmesine işaret eden en büyük göstergelerindendir. İslam dini eğitime büyük önem vermiş, Hz. Peygamber (s.a.s) de her fırsatta eğitime öncelik vermiştir. Eğitim mekânlarında ilmi konuların yanı sıra sosyal, ekonomik konulara da ağırlık verilmiştir.

1.3.2.1.1. Dârülerkam (دار الأرقم)

Kelime anlamı Erkam'ın evi olan bu tabir, Hz. Muhammed'in (s.a.s) peygamber olarak gönderilmesinin ardından insanlara ilahi vahyi açıkladığı ve insanları aydınlatan bu kutlu dine davet ettiği mekândır. Dârüislâm diye de bilinen bu ev, ilk Müslümanlardan Erkam b. Ebü'l-Erkam el-Mahzûmî'ye aittir. Mekkeli müşriklerin zulüm ve baskıları yüzünden Hz. Peygamber, Mescid-i Harâm (المسجد)

¹¹⁶ Ebû Dâvud, Harac, 30.

¹¹⁷ Buhârî, Edeb, 27, Ezân, 49, Ahbârü'l-Âhâd, 1; Nesâi, Ezân, 8.

¹¹⁸ Buhârî, Salât, 89.

(الحرام) içinde Safâ tepesinin eteklerinde bulunan bu evi kendine ikametgâh olarak seçmişti. İslam'a davet için bu evin seçilmesinde, Kâbe'nin haremine dâhil oluşu, hac ve umre için Mekkelilerle ve dışarıdan gelen pek çok kimse ile dikkati çekmeden temas kolaylığı sağlaması gibi hususlar göz önüne alınmıştır. Hz. Peygamber'in Dârülerkam'da oturmaya başlaması ilk Müslümanların İslamiyet'i kabul tarihlerine bir esas teşkil etmiş, sahabilerin Müslüman oluşları Resûlullah'ın Dârülerkam'a girmesinden önce veya sonra şeklinde tarihlendirilmiştir. Hz. Peygamber, nübüvvetin 6. yılı Zilhicce ayında Hz. Ömer'in Müslüman olmasından sonra Dârülerkam'dan ayrılmıştır.¹¹⁹ Dârülerkam, İslam'ı seçen birçok sahâbîye şahitlik yapmıştır.

İslâm'da ilk vakıf bina olan bu ev, Erkam tarafından vakıf olarak oğluna bırakılmış, arsası Harem-i Şerif'ten madud bulunduğu için ev de dokunulmazlaşmış ve satılamaz ifadesi vasiyetinde yer almıştır.¹²⁰

1.3.2.1.2. Mescid-i Nebevî (المسجد النبوي)

Hız. Peygamber'in (s.a.s), Mekke'den Medine'ye hicretinden hemen sonra yaptığı ilk icraatlarından birisi de Mescid-i Nebevî'nin inşasıdır. Başta eğitim merkezi olmak üzere siyasi, kültürel ve sosyal ve yardımlaşma ilişkilerine kaynaklık eden bir mekân olmasından dolayı bir hayli önemlidir.

Mescid-i Nebevî, Peygamberimiz'in, ücretini istemeseler de iki yetim kardeşten satın aldığı yere bizzat kendisi de çalışarak kurulmuştur.¹²¹ Bu yerin bir bölümünde müşriklerin kabirleri, bazı yıkılmış bina kalıntıları ve hurma ağaçları olduğu bilinmektedir. Buralar düzeltilmiş ve mescit inşa edilmiştir.¹²²

Şehirleşmenin ilk adımı olan Mescid-i Nebevî, Hız. Peygamber döneminde ibadet yeri olması yanında eğitim-öğretim yapılan bir okul, askerî işlerin görüldüğü

¹¹⁹ M. Asım Köksal, "Dârülerkam", **DİA**, VIII, 520.

¹²⁰ M. Asım Köksal, "Erkam'ın Evi", **Diyanet Dergisi**, DİB Yayınları, C: XX, S: 3, 1984, s. 7.

¹²¹ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 46; Müslim, Mesâcid, 9.

¹²² Ebû Dâvud, Salât, 12.

bir karargâh, elçilerin kabul edildiği bir yer, adlî ve iktisadi işler için kullanılan bir meclis niteliğinde birçok fonksiyonu olan bir mescittir.¹²³

Abdullah b. Ömer (r.a), Mescid-i Nebevî hakkında şu bilgileri aktarmıştır: Resûlullah devrinde Mescid-i Nebevî'nin (duvarları) kerpiç, tavanı ve direkleri hurma ve hurma dallarındandı. Ebû Bekir (r.a) buna bir şey ilave etmedi. Ömer (r.a), Hz. Peygamber zamanında olduğu gibi kerpiç ve dallarla inşa etti, fakat biraz (kıble tarafına) ilave yaptı. Eski ağaç direklerini yine yerine dikti. Osman (r.a) ise onu (mescidin binasını) değiştirdi ve çok büyük ilavelerde bulundu. Duvarını nakışlı taşlar ve kireçle yaptırdı.¹²⁴

1.3.2.1.3. Suffe (الصفة)

Kelime anlamı “gölgelik” olan bu tabir, Mescid-i Nebevî'nin bitişiğinde yoksul sahabilerin barınması için yapılan ve giderek bir eğitim kurumu haline gelen mekândır.¹²⁵ Dârekutnî de Suffe'yi, mescidin arkasında bulunan gölgelik (zulle) olarak tanımlamıştır.¹²⁶

Ebû Hüreyre, Suffe ehlinin İslam konukları olduğunu söylemiştir. Sığınacak aileleri, kalacak yerleri olmayan suffice ehline, Resûlullah (s.a.s) bir sadaka geldiğinde onlara gönderirdi¹²⁷ ve diğer Müslümanlar tarafından da ihtiyaçları karşılanırdı. Hz. Peygamber'in bu mekânı oluşturmasından hareketle okuma yazma faaliyetlerine, ihtiyaç halindeki insanlara kalacak yer sağlanmasına büyük önem verdiği görülmektedir.

¹²³ Ahmed Güner, “Asr-ı Saadet'te Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ed. Vecdi Akyüz, I-IV, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, C: III, s. 230-239.

¹²⁴ Ebû Dâvud, Salât, 12.

¹²⁵ Mustafa Baktır, “Suffe”, **DİA**, XXXVII, 469.

¹²⁶ Yâkût el-Hamevî, **Mu'cemü'l-Büldân**, I-VIII, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1977, C: III, s. 414.

¹²⁷ Buhârî, Rikâk, 17; Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 36.

Her ne kadar Suffe, mekân olarak ortadan kalksa da tarih boyunca benzeri yerlerin kurulması vasıtasıyla varlığını sürdürmüştür.¹²⁸

1.3.2.2. Ticaret Mekânları

Dinî turizmin merkezi olan Kâbe, Mekke'deki ekonomik hayatı canlandıran önemli etkenlerdendir. Sonraları Mekke bir ticaret merkezi haline gelmiş ve oldukça yüksek düzeye ulaşmıştır.¹²⁹

Hız. Peygamber'in (s.a.s), çocukluğunda ticaret için amcası Ebû Tâlib ile Şam'a gittiği¹³⁰, Busrâ'da (بصرى) konakladığı¹³¹, gençliğinde de ticari seyahatlerde bulunduğu dair rivayetler mevcuttur. Kendisine peygamberlik verilmeden önce ticari faaliyetlerde adaleti sağlamak amacıyla kurulan Hilfü'l-Fudûl adlı bir cemiyette yer almıştır. Her mekânda ve her koşulda ticarete güvenli bir ortam sağlamış, alıcı ve satıcı hakkının korunmasına önem vermiştir.

Hız. Âişe'ye, Resûlullah'ın ahlakı sorulduğunda şöyle demiştir: “Kaba saba biri değildi, çarşı ve pazarda insanlarla münakaşa etmez, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, affeder ve hoş görülme davranırdı.”¹³² Hız. Peygamber'in ticaret mekânlarındaki davranışları ve ticari ilişkilerdeki nezaketine dikkat çekilmiştir. Mekke, Tâif ve Medine, eski çarşı, pazar ve panayır yerlerine sahipti. Hız. Muhammed, Mekke'deyken, Mecenne ve Ukâz'daki panayırlarda insanları izlemiş ve her fırsatta tebliğ için imkân aramıştır.¹³³

Hız. Peygamber, Medine'de de ticareti canlandırmak için birtakım faaliyetlerde bulunmuştur. Medine'de Müslümanlara ait pazar yeri kurarak şehrin

¹²⁸ Âkif Köten, “Asr-ı Saadet'te Suffa Ashabı”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, I-IV, 2. Baskı, İstanbul, 2007, C: III, s. 268.

¹²⁹ Hasan Elik, “Kur'an'da Şehir Tasarımının Temel Nitelikleri (Mekke Örneği)”, **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, Haziran 1998, S: 8, s. 48

¹³⁰ Tirmizî, Menâkıb, 3.

¹³¹ M. Asım Köksal, **İslâm Tarihi** (Mekke Devri), Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 78

¹³² Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 69.

¹³³ Vecdi Akyüz, “Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hız. Muhammed (s.a.v)”, **Cahiliye Toplumundan Günümüze Hız. Muhammed (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri**, Fecr Yayınları, Konya, 13-15 Nisan, 2007, s. 209.

ticari ilişkilerinde bir rol üstlenmiş, kent ilişkilerindeki merkezi yerini pekiştirmiştir.¹³⁴ Bir rivayette Resûlullah, Nebî çarşısına (سوق النبيط) gitmiş ve “*Burası size uygun bir çarşı değildir.*” buyurmuş. Sonra başka bir çarşıya gitmiş yine aynı şekilde “*Burası da size uygun bir çarşı değildir.*” buyurmuş. Sonra dönüp bu çarşıya gelmiş ve burada dolaşmış. “*Burası sizin çarşınızdır. Sakın bu çarşı kaldırılmasın ve bu çarşı (satıcıları ve alıcıları) üzerine vergi yükletilmesin.*” buyurmuştur.¹³⁵ Zaman zaman bu mekânları denetleyerek ticarete “*bizi aldatan bizden değildir*”¹³⁶ buyurmuştur.

Ticaret mallarını sürekli Şam (الشام) ve Mısır’a (مصر) gönderen bir kişi Hz. Âişe’ye bu sefer Irak’a (العراق) gönderdiğini söyleyince Hz. Âişe: “Böyle yapma. Sana ve eski ticaret yerine ne oldu ki başka yere yöneliyorsun? Çünkü ben Resûlullah’ın (s.a.s): ‘*Allah birinize bir yönden bir rızık ulaştırdığı zaman, o yön o kimseye değişip güçleşinceye kadar onu bırakmasın.*’ buyurduğunu işittim.” demiştir.¹³⁷ Geçimini sağladığı yerden memnun olan bir kişiye orada devam etmesi tavsiye edilmiştir.

Bir rivayette, “*Karma karışık durmayın ki, kalpleriniz ihtilâfa düşmesin. Pazar yerlerindeki (gibi) gürültü-patırtı çıkarmaktan (veya pazar yerlerindeki karma karışıklığa düşmekten) sakınız.*”¹³⁸ buyurulmuştur. Bu rivayet mescitlerde düzgün saf olunması için söylenmiş, mescitlerde Allah’ın huzurunda durulduğu için çarşı pazarlarda olduğu gibi bağırarak konuşmak ve karışıklığa sebep olmamak konusunda uyarılmıştır. Çarşı-pazarlarda da kargaşaya neden olacak, insanların huzurunu bozacak davranışlardan kaçınılması gerekmektedir.

Pazara ilk giren ve oradan son çıkan olmama konusunda insanlar uyarılmıştır. Çünkü pazarın şeytanın savaş yeri olduğu ve sancağını oraya diktiği söylenmiştir.¹³⁹

¹³⁴ Köksal Alver, “İslam Şehrini Kurmak: Hz. Peygamber’in Şehir Tasavvuru”, **TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Eylül 2015, s. 80.

¹³⁵ İbn Mâce, Ticârât, 40.

¹³⁶ Müslim, İman, 164.

¹³⁷ İbn Mâce, Ticârât, 4.

¹³⁸ Ebû Dâvud, Salât, 96; Tirmizî, Salât, 168.

¹³⁹ Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 100.

Çarşı ve pazarlarda ticaretin içerisine boş söz ve yalan karışabileceğinden dolayı, ticareti temizlemek için sadaka verilmesi gerektiği de nakledilmiştir.¹⁴⁰

Ebû Hüreyre (r.a), Medine çarşılarından bir çarşıda Hz. Peygamber ile birlikte bulunduğunu, beraber yürüdüklerini nakleder.¹⁴¹ Yine Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber ile birlikte Kaynukâ çarşısına (سوق قينقاع) kadar yürüdüklerini rivayet etmiştir.¹⁴² Sahabeden birkaç kişi ile birlikte Ukâz panayırına doğru yürüdüğü de rivayet edilmiştir.¹⁴³ Resûlullah'ın, çarşı ve pazara giderken mescide uğradığı ve orada namaz kıldığı da nakledilmiştir.¹⁴⁴

Muhacirlerin çarşı-pazarlarda alışveriş ile ilgilendiği, ensarın da arazilerde ekim dikim ile uğraştığı rivayetler arasındadır.¹⁴⁵ Abdurrahman b. Avf (r.a) şöyle demiştir: Medine'ye geldiğimiz zaman Resûlullah (s.a.s) benimle Sa'd b. Rebî' arasında kardeşlik kurmuştu. Bunun üzerine Sa'd b. Rebî': Ben mal bakımından Ensarın en zenginiyim. Bunun için malımın yarısını sana ayırıyorum, dedi. Bu teklif üzerine Abdurrahman: Benim bu hususta ihtiyacım yoktur. İçinde ticaret yapılan bir çarşı var mı? dedi. Sa'd: Kaynukâ çarşısı vardır, dedi. Abdurrahman sonra Kaynukâ çarşısına satmak için bir şeyler götürdü. Sonra çarşıya gidişleri arka arkaya devam etti.¹⁴⁶ Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Hz. Ömer arasında geçen izin alma meselesinde Hz. Ömer'e şahit götürülünce peygamberin bu emrini kaçırmış olmasını çarşı pazarlarda alışveriş ile meşgul olduğuna bağlamıştır.¹⁴⁷

Resûlullah, Bedir'de Kureyş'i hezimete uğrattı Medine'ye gelince Yahudileri Kaynukâ oğulları çarşısında toplayıp “*Ey Yahudi cemaati, Kureyş'in başına gelenler sizin de başınıza gelmeden önce Müslüman olunuz!*”¹⁴⁸ şeklinde Yahudilere çarşıda bir uyarı yapmıştır.

¹⁴⁰ Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 22, Buyû', 7.

¹⁴¹ Buhârî, Libâs, 60.

¹⁴² Buhârî, Buyû', 49.

¹⁴³ Buhârî, Ezân, 105, Tefsir, Cin, 1; Müslim, Salât, 149.

¹⁴⁴ Nesâî, Mesâcid, 39.

¹⁴⁵ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 21, Buyû', 1, İ'tisâm, 22; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 150.

¹⁴⁶ Buhârî, Buyû', 1, Menâkibü'l-Ensâr, 3, 50.

¹⁴⁷ Buhârî, Buyû', 9.

¹⁴⁸ Ebû Dâvud, Harac, 22.

Telakkir rukkân denilen hadislerde Hz. Peygamber, alıcıların satılık eşyayı pazar yerine gelmeden yolda karşılayıp satın almasını¹⁴⁹ ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasaklamıştır.¹⁵⁰ Eğer müşteri malı karşılar da satın alırsa, mal sahibi şehre geldiği zaman muhayyerdir (yani isterse satışı feshedebilir.)¹⁵¹ Mal sahibinin alıcı tarafından yanlış bildirilmesi veya fiyatları öğrenmesine imkân bırakılmaması sebebiyle kandırılması söz konusu ise satıcıya bu akdi fesih hakkı tanınmıştır.¹⁵² Bu rivayetlerde satış yapılacak malların çarşı ve pazara indirilmeden önce, alıcıların daha ucuza alma isteği gibi sebeplerden dolayı gidip yolda karşılaşması yasaklanmıştır. Ticaret ahlakına uygun olmayan bu davranışın engellenmesi satıcının hakkını korumayı da beraberinde getirmiştir. Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in, satıcıların yollarda karşılanarak mallarını satan alan tüccarları engellemek için memur gönderdiği geçmektedir.¹⁵³

Tüccarların evlerine götürmeden malların satın alındıkları yerde satmalarının nehyedildiğine¹⁵⁴, gıda maddelerinin satın alındığı yerden başka bir yere nakledip sonra satmanın emredildiğine dair rivayetler bulunmaktadır.¹⁵⁵ Bu konu hakkında ihtilafların mevcut olduğu bildirilmiştir.

Bazı mekânlara giriş ve çıkışlarda okunacak dualar mevcuttur. Çarşıya girerken okunacak duayı okuyanın günahı silineceği ve ona cennette bir köşk inşa edileceği de rivayetler arasındadır.¹⁵⁶

1.3.2.3. Savaş Mekânları

¹⁴⁹ Tirmizî, Buyû', 12, 41.

¹⁵⁰ Buhârî, Buyû', 68, 71, 72; Müslim, Buyû', 14-20, 22. (21'de Şehirlinin kardeşi veya babası da olsa yasaktır, ifadesi yer almaktadır.); Ebû Dâvud, Buyû', 45, 47, 48. Nesâî, Nikâh, 20, Buyû', 16-18.

¹⁵¹ Ebû Dâvud, Buyû', 45; İbn Mâce, Ticârât, 16.

¹⁵² Cengiz Kallek, "Asr-ı Saadet'te Devlet ve Piyasa İlişkisi", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, İstanbul, 2007, C: III, s. 341.

¹⁵³ Buhârî, Buyû', 49, Hudûd, 42.

¹⁵⁴ Ebû Dâvud, Buyû', 67

¹⁵⁵ Nesâî, Buyû', 57.

¹⁵⁶ Tirmizî, Daavât, 36; İbn Mâce, Ticârât, 40.

Bu bölüm altında cihadın farzıyeti, fazileti, Hz. Peygamber (s.a.s) dönemindeki savaş mekânlarının coğrafi özellikleri gibi konular üzerinde değil genel olarak savaş mekânlarında yapılması ve yapılmaması gereken hususlar üzerinde durulmuştur.

Hz. Peygamber, hiçbir kavimle İslam'a davet etmeden önce savaşmamıştır.¹⁵⁷ Her fırsatta barışı önceleyen İslam dini, kendilerine savaş açılan müslümanlara, zulme uğramaları sebebiyle savaşmalarına izin vermiştir.¹⁵⁸ Ancak "savaş esnasında, zorunluluk arz etmedikçe düşmana ait olan hayvanlar, ağaçlar, ziraat alanları; evler ve kilise, havra, cami gibi sivil ve dini mekânlara zarar vermek amaç olarak düşünülmemiştir."¹⁵⁹

Hz. Peygamber birçok savaşa katılmıştır. Bizzat kendisinin katılmadığı başına bir komutan tayin edip orduyu gönderdiği savaşlar da olmuştur. Savaş isimlerinin birçoğu mekân isimlerinden alınmıştır. İbn İshak'a göre Peygamber'in ilk gazası Ebvâ (الأبواء)¹⁶⁰, sonra Buvât (بواط)¹⁶¹, sonra Uşeyre'dir. (العشيرة)¹⁶² Zeyd b. Erkam ise ilk gazvenin Uşeyre olduğunu rivayet etmiştir.¹⁶³ Bedir (بدر), Uhud (أحد), Tebük (تبوك), Mûte (موتة), Tâif (الطائف) gibi İslam tarihinin meşhur olay ve savaşları da adlarını meydana geldiği yerlerden almaktadır. Hz. Peygamber, Necid halkının isteği üzerine onlara dini öğretmek için kurrâ denilen bir birlik göndermişti.¹⁶⁴ Yetmiş yakın kişinin şehit olduğu¹⁶⁵ bu Bi'rîmaûne (بنرمعونة) olayı da aynı şekilde Benî Âmir

¹⁵⁷ Dârimî, Siyer, 8.

¹⁵⁸ Hac, 22/39.

¹⁵⁹ Yunus Macit, "Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamber'in Sünnetinde Doğal ve Fizikî Yapının Masuniyeti", **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, (2005), S: 4, s. 109.

¹⁶⁰ Ebvâ, Mekke-Medine yolu üzerinde Medine'ye daha yakın bir yer olup Bedir'den sonra Sukyâ ile Cuhfe arasında, Medine'ye yaklaşık 190 km. uzaklıktadır. Bkz. Mustafa Fayda, "Ebvâ", **DİA**, X, 378.

¹⁶¹ Buvât, Medine'nin yaklaşık 80 km. kuzeybatısında, Mekke-Suriye ticaret yolu üzerinde bulunan bir mevkidir. Bkz. Ahmet Önkâl, "Buvât Gazvesi", **DİA**, VI, 478.

¹⁶² Uşeyre (Zül'uşeyre), Mekke ile Medine arasında, Medine'nin 210 km. batısındaki Yenbu' (Yenbuunnahl) bölgesinde Mekke-Suriye ticaret yolu üzerinde bir mevkidir. Bkz. Elşad Mahmudov, "Uşeyre Gazvesi", **DİA**, XLII, 229.

¹⁶³ Buhârî, Meğâzî, 1; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 143.

¹⁶⁴ Buhârî, Daavât, 58, Cihâd ve's-Siyer, 19, Meğâzî, 28; Müslim, Mesâcid, 297, 301, 302; Ebû Dâvud, Salât, 345.

¹⁶⁵ Buhârî, Meğâzî, 26.

ile Benî Süleym toprakları arasındaki Maûne kuyusunda konakladıkları¹⁶⁶ ve pusuya düşürüldükleri olayın geçtiği bu yerden dolayı adını almıştır.

Savaş mekânında Allah yolunda nöbet tutan kimsenin amel defterinin kapanmayacağı müjdesi verilmiştir.¹⁶⁷ Allah yolunda bir gece ribat (düşman sınırlarına yakın, nöbet için beklenen mekânlarda) bekleyişi gününü oruçla gecesini ibadetle geçirmiş gibi olacağı¹⁶⁸, bir gün sınır nöbeti tutmanın dünyadan ve dünya üzerindeki her şeyden hayırlı olduğu¹⁶⁹, Allah'ın dinini yeryüzünde hâkim kılma yolunda beklenecek bir günlük nöbet, onun dışında geçirilen bin günden daha hayırlı olduğu¹⁷⁰, bir ayın orucu ve teravihinden daha hayırlı olduğu¹⁷¹ şeklinde Allah yolunda riskli yerlerde Müslümanları koruma, İslam dinini yüceltme amacıyla nöbet tutmanın mükâfatını bildiren rivayetler bulunmaktadır. Bir diğer müjdeleyici rivayet ise: *“İki göz var ki ateş onlara değmeyecek: Allah'ın azabından korkarak ağlayan göz ve Allah yolunda nöbet bekleyen göz”*¹⁷² rivayetidir. Bir rivayette de Allah yolunda çarpışan kişilere gölgeleneceği bir çadır temin etmek, sadakaların en faziletli olarak nitelendirilmiştir.¹⁷³

Hız. Peygamber'in savaş adabına dair örneklerinden birini Enes (r.a) şöyle anlatır: *“Resûlullah (s.a.s) bir kavme gazaya gittiği zaman, sabah oluncaya kadar baskın yapmazdı. (Sabah olunca) ezan sesi işitirse onlarla harpten kaçınırdı. Eğer ezanı işitmezse, sabah olduktan sonra onlar üzerine baskın yapardı.”*¹⁷⁴ Resûlullah, Üsâme b. Zeyd'e (r.a) sabahleyin Übnâ'ya (أبْنَى) baskın yapmasını vasiyet etmişti.¹⁷⁵ Başka bir rivayette Resûlullah bir ordu göndereceğinde: *“Eğer (uğradığımız memleketlerde) bir mescit görür ya da bir müezzin sesi işitirseniz, orada kimseyi öldürmeyiniz.”* buyurduğu bildirilmiştir.¹⁷⁶ Ayrıca Kur'an (metni) ile düşman

¹⁶⁶ Ahmet Önkal, “Bi'rîmaûne”, **DİA**, VI, 195.

¹⁶⁷ Ebû Dâvud, Cihâd, 16.

¹⁶⁸ İbn Mâce, Cihâd, 7.

¹⁶⁹ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 73.

¹⁷⁰ Nesâî, Cihâd, 39.

¹⁷¹ Müslim, İmâre, 163.

¹⁷² Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 12.

¹⁷³ Tirmizî, Fedâilü'l-Cihâd, 5.

¹⁷⁴ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 102, Ezân, 6; Müslim, Salât, 9; Tirmizî, Siyer, 3, 48.

¹⁷⁵ Ebû Dâvud, Cihâd, 91; İbn Mâce, Cihâd, 31.

¹⁷⁶ Ebû Dâvud, Cihâd, 100; Tirmizî, Siyer, 2.

arazisine, toprağına sefer edilmesini yasaklamıştır.¹⁷⁷ Düşman eline geçer endişesi ve korkusundan dolayı tedbir alınmıştır.¹⁷⁸

Hz. Peygamber'in hac, umre veya savaştan dönerken bir dağ yoluna veya yüksek bir yere çıktığında tekbir getirdiği¹⁷⁹, sahabenin de bunu bizzat uyguladığı Câbir b. Abdullah'tan (r.a) aktarılmıştır: “Bizler seferde yüksek bir yere çıktığımız zaman tekbir getirir, yüksekte inince de tesbih ederdik.” demiştir.¹⁸⁰ Bir başka rivayette bir gazvede Resûlullah ile birlikte bulunan sahabenin yolda ilerlerken yüksek bir yere çıktıkça, yüksek yola girdikçe tekbir getirerek seslerini yükselttiğinde Resûlullah: “*Ey insanlar! Nefislerinize yumuşak davranın. (Seslerinizi çok yükseltmeyin) Şüphesiz ki, sizler bir sağırı ve bir gaibi çağırıyorsunuz. Sizler ancak işiten ve gören Allah'a dua ediyorsunuz!...*” buyurmuştur.¹⁸¹

Savaş mekânları konusundaki en önemli hususlardan birisi de hiç şüphesiz savaş yerlerinden ayrılmamaktır. Düşmana saldırı sırasında savaş yerinden kaçmak, mekânı terk etmek helak edici yedi şeyler arasında zikredilmiş¹⁸² ve büyük günahlardan sayılmıştır.¹⁸³ Câbir'in (r.a) “Biz Resûlullah (s.a.s) ile ölmeye değil savaştan kaçmamak üzere biat ettik.” dediği rivayet edilmiştir.¹⁸⁴ Uhud savaşı günü Hz. Peygamber, okçu piyadeler üzerine Abdullah b. Cübeyr'i kumandan tayin etti ve onlara, ne olursa olsun haber gönderinceye kadar asla yerlerinden ayrılmamalarını emretti. Müslümanlar, müşrikleri ilk hamlede bozguna uğrattılar ve ganimet arzusuyla yerlerinden ayrılp Resûlullah'ın emrini unuttular ve bunun neticesinde yetmiş şehit verildi.¹⁸⁵ Diğer bir rivayette Huneyn'de (حنین) savaş meydanını terk eden bazı insanlar vardı ve Peygamber'in yanında yüz kişi bile kalmamıştı.¹⁸⁶

¹⁷⁷ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 129; Müslim, İmâre, 92.

¹⁷⁸ Muvatta', Cihâd, 7; Müslim, İmâre, 93, 94; Ebû Dâvud, Cihâd, 88; İbn Mâce, Cihâd, 45.

¹⁷⁹ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 133, Umre, 12; Müslim, Hac, 428; Ebû Dâvud, Cihâd, 170; İbn Mâce, Cihâd, 8.

¹⁸⁰ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 132, 133; Ebû Dâvud, Cihâd, 79.

¹⁸¹ Buhârî, Kader, 7, Tevhid, 9, Daavât, 50, 51, 52, Meğâzî, 38.

¹⁸² Buhârî, Hudûd, 44, Vesâyâ, 23; Müslim, İman, 145; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 10.

¹⁸³ Nesâî, Tahrîmü'd-dem, 3.

¹⁸⁴ Nesâî, Biat, 7.

¹⁸⁵ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 164, Meğâzî, 17. Ebû Dâvud, Cihâd, 116.

¹⁸⁶ Tirmizî, Cihâd, 15.

Hız. Peygamber'in bizlere sunduđu örnek bir duada Allah yolunda savařırken mekânı terk ederek, dűřmana arka dűnerek ۆlmekten sakınılmıřtır.¹⁸⁷ Hız. Peygamber, bir savařa katılıp savařın bozguna uđradıđı bir zaman řehit oluncaya veya fetih gerçekleřinceye kadar tek bařına savařmaya çalıřan kiřinin Allah'ın sevdiđi ۆ grup insandan biri¹⁸⁸ olduđunu sۆylemiřtir. Yine bir adamın sorduđu: "Allah yolunda sabrederek ecrimi de Allah'tan bekleyerek savařtan kamaksızın daima ilerleyerek dűřmanla savařırsam, Allah gűnahlarımı affeder mi?" sorusuna, Resűlullah, Cibril'in, kul borcu hariç gűnahlarının affedileceđini sۆylediđini haber vermiřtir.¹⁸⁹ Sahabe, Tâif gazvesi yapıldıđı zaman, Tâif'i fethedinceye kadar buradan ayrılmayız, demiřlerdir.¹⁹⁰

Hız. Peygamber bir kavimle savařıp zafer elde ettiđinde orada ۆ gűn/gece ikamet ederdi.¹⁹¹ Mekke'nin fethi gűnű Hız. Peygamber, bayrađı bir yer gűstermiř ve oraya dikmeyi emretmiřti.¹⁹² Bir rivayette de Hacűn (حجون) denilen yere dikilmesini emrettiđi¹⁹³ geçmektedir. Çocuklarla beraber Seniyyetűlvedâ'ya (الوداع ثنية) Resűlullah'ı karřılamaya gidildiđi de rivayetler arasındadır.¹⁹⁴

Hız. Peygamber ertesini gűn yapılacak bir savař sırasında savař yerinde gűcsűz dűřmemek için oruç tutmamalarını sۆylemiř, bunun kuvvet kazandıracadıını bildirmiřtir.¹⁹⁵ Savařta kadın ve çocukların ۆldürűlmesi yasaklanmıřtır.¹⁹⁶ Hız. Ebű Bekir de gűnderdiđi orduya kadın, ocuk ve yařlıları ۆldűrmemelerini, ađaçları kesmemelerini, yakmamalarını, mamur yerleri tahrip etmemelerini, korkaklık gűstermemelerini tavsiye etmiřtir.¹⁹⁷ Savař yerlerinde insanların yařam alanlarını sınırlayacak řekilde askerlerin evleri daraltma veya yol kesme gibi davranıřları

¹⁸⁷ Ebű Dâvud, Salât, 367; Nesâi, İstiâze, 61.

¹⁸⁸ Nesâi, Kıyâmű'l-Leyl, 7, Zekât, 75.

¹⁸⁹ Nesâi, Cihâd, 32.

¹⁹⁰ Buhârî, Edeb, 68, Tevhid, 31, Međâzi, 56; Műslim, Cihâd ve's-Siyer, 82.

¹⁹¹ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 185, Međâzi, 8; Ebű Dâvud, Cihâd, 132; Tirmizî, Siyer, 3.

¹⁹² Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 121.

¹⁹³ Buhârî, Meğâzi, 48.

¹⁹⁴ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 196, Međâzi, 82; Ebű Dâvud, Cihâd, 176; Tirmizî, Cihâd, 38; Mekke'ye gidilmiřtir, ifadesi vardır; Nesâi, Menâsikű'l-Hac, 121.

¹⁹⁵ Műslim, Sıyâm, 102.

¹⁹⁶ Muvatta', Cihâd, 9; Buhârî, Cihâd, 147, 148; Műslim, Cihâd ve's-Siyer, 24, 25.

¹⁹⁷ Abdűrrezzâk, **el-Musannef**, I-XI, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1392/1972, C: V, s. 199, Nu: 9375; Muvatta', Cihâd, 10.

sergileyenlere cihattan bir nasip olmayacağını duyurmak için Hz. Peygamber bir tellâl göndermiştir.¹⁹⁸

Bedir savaşının, Mekkeli müşrikler ile yapılan ilk savaşta zafer kazanılması, Hz. Peygamber'in askeri başarısından dolayı İslam tarihi için önemi büyüktür. Bedir savaşında bulunan mücahitlerin Müslümanların en faziletli olduğu, Bedir'de bulunan meleklerin de meleklerin en hayırlısı olduğu rivayet edilmiştir.¹⁹⁹

Kadınların, yaralıların ihtiyaçlarını karşılamak ve tedavi etmek gibi yardım amaçlı savaş mekânlarında buldukları şu rivayetler ile sabittir. Medineli bir sahâbî olan Rubeyyi' bint Muavviz, Resûlullah ile birlikte gazveye gittiklerini ve gazilere su taşıyıp onların hizmetinde bulduklarını, savaş meydanındaki şehitleri ve yaralıları toplayıp Medine'ye naklettiklerini söylemiştir.²⁰⁰ Enes'ten (r.a) gelen bir rivayette de o tehlikeli Uhud gününde Hz. Âişe ve Ümmü Süleym'in su kırıbalarını taşıdıklarını ve yaralı askerlere verdikleri nakledilmiştir.²⁰¹ Ümmü Süleym'in bir savaşta hançer taşıdığı da bildirilmiştir.²⁰² Ensardan bazı kadınların da yaralılara su verdikleri ve tedavi ettikleri²⁰³, Ümmü Atıyye'nin de savaş menzillerinin arkasında bulunup yemek yaptığı ve yaralıları tedavi ettiği örnekler arasındadır.²⁰⁴

Bedir savaşına çıkılacağı zaman Ümmü Varaka, Hz. Peygamber'den, savaşa katılmak, yaralıları tedavi etmek için izin istemiş, Resûlullah ise evinde kalmasını, Allah'ın kendisine şehitliği nasip edeceğini bildirmiştir.²⁰⁵ Bu hadis, Allah'tan doğrulukla şehitlik isteyen kimseye yatağında ölse dahi şehitlerin makamına ulaştıracağı²⁰⁶ hadisini desteklemektedir.

Savaş için hendek kazma hazırlığında bizzat bulunan Hz. Peygamber, sahabe ile beraber toprak taşımıştır.²⁰⁷ Hendek kazma hazırlığında açlık ile de savaşan Hz.

¹⁹⁸ Ebû Dâvud, Cihâd, 97.

¹⁹⁹ Buhârî, Meğâzî, 11.

²⁰⁰ Buhârî, Tıb, 2.

²⁰¹ Buhârî, Meğâzî, 18.

²⁰² Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 134.

²⁰³ Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 135; Ebû Dâvud, Cihâd, 34, 152.

²⁰⁴ Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 142.

²⁰⁵ Ebû Dâvud, Salât, 62.

²⁰⁶ Müslim, İmâre, 157.

²⁰⁷ Buhârî, Kader, 16, Temennî, 7, Meğâzî, 29; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 125.

Peygamber ve sahabe, üç gün bir şey yiyip içmemiş olması dolayısıyla Câbir (r.a), evine gitmek için izin istemiş ve eşinden yemek hazırlamasını istemiştir. Hz. Peygamber orada bulunan Hendek ahalisine gidileceğini haber vermiş ve gittiklerinde birbirlerini sıkıştırmadan serbest oturmalarını söylemiştir. Resûlullah, kendi eliyle yemeği davetlilere sunmuş ve yemek de artmıştır.²⁰⁸ Hz. Peygamber, soğuk bir günün sabahında hendek kazılan yerde Ensar ve Muhacir için dua etmiştir.²⁰⁹ Hendek savaşı dönüşünde Cibrîl (a.s), Peygamber'e gelmiş ve Kurayza oğulları yurduna hareket etmesini söylemişti. İkinci namazının başka yerde kılınmamasını ancak Kurayza oğulları yurdunda kılınmasını buyurmuş, bir kısmı bu emre uyararak kılmamış bir kısmı ise vakit içinde kılmak istemişti. Hz. Peygamber her iki tarafın uygulamasını da ayıplamamıştır.²¹⁰ Hendek savaşı gününde Hz. Peygamber: *“Allah bu müşriklerin kabirlerine ve evlerine ateş doldursun! Çünkü onlar bizi güneş batıncaya kadar orta namazını kılmaktan alıkoydular, orta namaz ikindi namazıdır.”* buyurmuştur.²¹¹

Enes b. Mâlik (r.a) anlatıyor: Resûlullah (s.a.s) Hayber'e (خيبر) erkenden baskın yaptı. Hayberliler (başlarına geleceklerden habersiz) kazma ve kürekleriyle tarlalarına doğru çıkmışlardı. Resûlullah'ı görünce, İşte Muhammed ve ordu! dediler. Koşa koşa kalelerine döndüler. Bu sırada Peygamber (s.a.s) ellerini kaldırdı: *“Allahüekber, Hayber harap oldu! Biz bir kavmin yurduna indik mi, inzar edilmiş olanların hâli yaman olur.”* buyurdu.²¹²

Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye: *“Hayberlilerin sahasına ininceye kadar sükûnet üzere yürü. Sonra onları İslam'a davet et ve İslam esaslarını onlara haber ver. Allah'a yemin ederim ki, senin uyarmanla Allah'ın bir tek kişiye hidayet vermesi,*

²⁰⁸ Buhârî, Meğâzî, 29.

²⁰⁹ Buhârî, Ahkâm, 43, Cihâd ve's-Siyer, 33, Meğâzî, 29; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 126-130.

²¹⁰ Buhârî, Meğâzî, 30. Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 69.

²¹¹ Buhârî, Daavât, 58, Cihâd ve's-Siyer, 98, Tefsir, Bakara, 42, Meğâzî, 29; Müslim, Mesâcid, 202; Ebû Dâvud, Salât, 5; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Bakara, 3. (Buhârî, Meğâzî, 29 ve Müslim, Mesâcid, 209'da daha sonra Buthân'a inip namaz için abdest alarak Peygamber (s.a.s) güneş battıktan sonra önce ikinci namazını, sonra onun ardından da akşam namazını kıldırdı, şeklindedir.) Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Mesâcid, 203-206. İbn Mâce, Salât, 6.

²¹² Buhârî, Menâkıb, 28, Cihâd ve's-Siyer, 102, 130, Havf, 6, Ezân, 6, Salât, 12, Meğâzî, 38; Müslim, Nikâh, 84, 87, Cihâd ve's-Siyer, 120-122; Nesâî, Mevâkîf, 26, Nikâh, 79, Sayd ve Zebâih, 31.

senin için birçok kırmızı develerin olmasından daha hayırlıdır."²¹³ buyurdu, bayrağı Hz. Ali'ye verdi ve Hayber'in fethini ona müyesser kıldı.²¹⁴ Hayber kalelerinin fethi Müslümanlar tarafından tamamlandığı günün akşamı, mücahitler yer yer birçok ateşler yakmışlardı. Resûlullah, ne için yaktıklarını sorduğunda sahabe, et pişirmek için diye cevap vermiş, Resûlullah tekrardan ne eti diye sorduğunda ise evcil eşeklerin eti demişlerdir. Resûlullah: "*O etleri dökünüz, kaplarını da kırınız!*" buyurdu. Bir adam: "Yâ Resûlallah! Etleri döküp de kapları yıkasak olmaz mı?" diye sordu. Resûlullah: "*Öyle yapınız!*" buyurdu.²¹⁵ Hz. Peygamber, Hayber gazvesi zamanında mut'a nikâhını, evcil eşeklerin etinin yenilmesini²¹⁶ ve yırtıcı hayvanların yenilmesini²¹⁷ yasakladı. Atların etleri hususunda ruhsat verdi.²¹⁸

Hudeybiye'de ağaç altında yapılan Rıdvan Biati'nde Hz. Peygamber'e biat edilmiş²¹⁹ ve ağaç altında biat eden hiçkimsenin cehenneme girmeyeceği buyurulmuştur.²²⁰

Resûlullah, fetih senesi Mekke'ye başında bir miğfer²²¹, siyah bir sarıkla²²², beyaz sancakla²²³, Mekke'ye en yüksek tarafındaki Kedâ (كداء) mevkiinden girdi.²²⁴ Mekke fethi günü Hz. Peygamber hareme girdiğinde Kâbe'nin etrafında ibadet için dikilmiş üç yüz altmış putu "*Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkûmdur.*"²²⁵ ayetini okuyarak devirmeye başladı.²²⁶ Bir rivayette de Peygamber

²¹³ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 143, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 9, Meğâzî, 38; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 34.

²¹⁴ Buhârî, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 9, Meğazi, 38; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 35.

²¹⁵ Buhârî, Edeb, 90. (Benzer rivayet için bkz. Farzu'l-Humus, 20, Meğâzî, 38; Müslim, Sayd ve Zebâih, 26-28, 33-35.)

²¹⁶ Buhârî, Nikâh, 31, Zebâih ve Sayd, 27, 28, Meğâzî, 38; Müslim, Nikâh, 29-32; Ebû Dâvud, Et'ime, 26, 34; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 31.

²¹⁷ Ebû Dâvud, Et'ime, 33; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 31, 33.

²¹⁸ Buhârî, Zebâih ve Sayd, 27, 28, Meğâzî, 38; Müslim, Sayd ve Zebâih, 36-38; Ebû Dâvud, Et'ime, 26, 34; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 32.

²¹⁹ Buhârî, Ahkâm, 44; Müslim, İmâre, 67, 69, 76, 77.

²²⁰ Ebû Dâvud, Sünnet, 9; Tirmizî, Menâkıb, 59, 60.

²²¹ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 18, Libâs, 17, Meğâzî, 48; Müslim, Hac, 450; Ebû Dâvud, Cihâd, 127; Tirmizî, Cihâd, 18; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 107; İbn Mâce, Cihâd, 18.

²²² Müslim, Hac, 451-453; Ebû Dâvud, Libâs, 23; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 107; Nesâî, Zinet, 109; İbn Mâce, Libâs, 14.

²²³ Tirmizî, Cihâd, 9; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 106; İbn Mâce, Cihâd, 20.

²²⁴ Buhârî, Meğâzî, 49.

²²⁵ İsrâ, 17/81.

²²⁶ Buhârî, Mezâlim, 32, Tefsir, İsrâ, 12, Meğâzî, 48; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 87; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, İsrâ, 18.

Kâbe'ye girdiğinde içinde İbrahim ile Meryem'in resimlerini buldu ve bu Kureyş'e ne oluyor ki içinde suret bulunan bir eve meleklerin girmeyeceğini işittikleri halde bunu yapmışlardır, buyurmuştur.²²⁷ Hz. Peygamber, Ömer b. Hattâb'a (r.a), fetih yılında Bathâ'da (بطحاء) iken, Kâbe'ye gidip orada bulunan bütün resimlerin yok edilmesini emretmiş ve kendisi de yok edilinceye kadar Kâbe'ye girmemiştir.²²⁸

Hz. Peygamber, fetih günü Mekke'ye girince Beyt'i tavaf etmiş, Makâm-ı İbrâhim'in arkasında iki rekât namaz kılmıştır.²²⁹ Bilal (r.a), Resûlullah'ın içinde namaz kılmış olduğu yeri işaret edip göstermiş²³⁰, Kâbe'nin içinde iki direk arasında namaz kıldığını haber vermiştir.²³¹ Bir rivayette de iki direği soluna, bir direği sağına, üç direği de arkasına almış, sonra namaz kılmıştır. O gün Beyt'in altı direk üzerine olduğu söylenmiştir.²³² Ayrıca Mekke fethi günü Resûlullah'ın: *"Bu beldeye bu günden sonra kıyamete kadar savaş açılmayacaktır."* buyurduğu da nakledilmiştir.²³³

1.3.3. Günümüzde Mekân Algısı

Farklı koşullar etkisi ile zaman içerisinde mekân algısı değişmiştir. "Örneğin bir evde minderlerin yerini koltuk takımlarının alması, bir algı değişimine işaretler."²³⁴ Tek katlı evlerden apartmanlara yönelme, sade ve yalın bir ev döşeme zevki terk edilip gösterişli ve modern eşyalarla döşenmiş bir ev hayal etme, köylerden kente yerleşme, kafe vb. sosyal mekânlarda daha fazla vakit geçirme gibi eğilimler mekân algısının değiştiğine örnek verilebilir.

²²⁷ Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 8. (Aynı yerde bir başka rivayette ise İbrahim ve İsmail'in ellerinde fal okları olan resimleri görünce Beyt'in içine girmediği ve emriyle onların giderildiği geçmektedir. *"Allah bunları yapanları kahretsin. Allah'a yemin ederim ki, bu iki peygamber hiçbir zaman böyle fal oklarıyla şans aramamışlardır."* buyurmuştur.)

²²⁸ Ebû Dâvud, Libâs, 47.

²²⁹ Ebû Dâvud, Menâsik, 46, 56.

²³⁰ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 127, Meğâzî, 49.

²³¹ Buhârî, Teheccüd, 25, Meğâzî, 77, Hac, 51; Müslim, Hac, 389, 391, 393, 394; Nesâî, Mesâcid, 5, Menâsikü'l-Hac, 126, 127; İbn Mâce, Menâsik, 79.

²³² Müslim, Hac, 388; Ebû Dâvud, Menâsik, 93; Nesâî, Kible, 6.

²³³ Tirmizî, Sefer, 45.

²³⁴ Köksal Alver, **Siteril Hayatlar**, Hece Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013, s. 19.

Ancak her dönemde kutsal kabul edilen mekânların varlığına olan inanç değişmemiştir. Her zaman, her yer ve her dinde ibadet edilecek bir mekân mutlaka bulunmaktadır. Her zaman olduğu gibi günümüzde de kutsal mekânlara olan saygı Müslümanlar tarafından ayrı bir öneme sahiptir. Eski zamanlarda Mekke dışındaki insanların Kâbe'ye binit üzerinde gitmesi günlerce sürerken günümüzdeki ulaşım hizmetlerinin gelişmesi ve teknoloji sayesinde bu süre kısaltmakta ve güvenlik açısından da bir sorun teşkil etmemektedir.

Günümüzde ulaşım, maliyet gibi güçlükler geçmişe nazaran en az seviyeye indirilmekte ve bundan dolayı kişilerde farklı mekânları görme arzusu ortaya çıkmaktadır. Tarihi binalar, müzeler, farklı dini yapılar, meydanlar gibi her şehrin kendine ait meşhur mekânları bulunmakta ve insanlar tarafından ziyaret mekânları olarak tercih edilmektedir.

Mekân ve mahremiyet ilişkisi ise günümüzde üzerinde durulması gereken önemli bir meseledir. Her çağda önemini koruması gereken bir değer olan mahremiyet, özellikle son yıllarda üzerinde çokça konuşulan bir konudur. Mahremiyet denilince akla ilk gelen beden sınırlarını muhafaza etmek -biyolojik temelli- olsa da insanın temel haklarından olan özel hayata saygının ve kişinin mahremiyetini korumasının diğer bir boyutu da mekân mahremiyetidir. Mahremiyetin mekân boyutu hakkında İslam dini, hem kişinin kendi sınırını koruması hem de başkalarının sınırına girmemesi açısından belirli prensipler koymuştur. Ebû Hüreyre'den naklen rivayet edildiğine göre Resûlullah (s.a.s), zandan sakınma, başkalarının mahrem hayatını araştırmama, menfaat yarışına girmeme, haset beslememe vb. konularda insanları uyarılmış, başkalarının mahremiyetini araştırma kesin bir dille yasaklanmıştır.²³⁵

Mahremiyet hakkı, kişilerin isterse yalnız kalabileceği veya başkalarıyla ne zaman, nerede iletişim kuracaklarına, hayatında neleri paylaşıp paylaşmamasını belirlemede bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder.²³⁶ Her ne kadar birey, kendi özel hayatının gizliliğini korumalıysa

²³⁵ Buhârî, Edeb, 58; Müslim, Birr, Sıla ve Âdâb, 28.

²³⁶ Mehmet Yüksel, "Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi", **AÜSBF Dergisi**, 58-1, s.182.

bir o kadar da başkalarının özel hayatına saygı duymalıdır. Bilinmemeye, görülmemeye ve dokunulmamaya dayalı özel haklar olarak da bilinen mahremiyet hakkı, hem özel yaşama, hem de ilâhî iradeye saygıyı gerektiren haklar cinsindedir.²³⁷

Kişilerin birbirlerinin kusurlarını, özel hayatını ve mahremiyetini araştırmak, bir topluluğun konuşmasını dinlemek yasaklanmış davranışlardandır.²³⁸ Her kim Müslümanların ayıplarını araştırırsa Allah da onun ayıplarını araştırır. Ve Allah onu, evinin içinde bile rezil etmekle kusurunu ortaya çıkarır.²³⁹

Mahremiyet kavramı, insanın yaşamını tüm yönüyle korumayı kapsayan geniş bir kavramdır. Mahremiyetin mekân boyutu da hem kişiyi hem de toplumu ilgilendirmesi açısından son derece önemlidir. Tek taraflı bir mahremiyet anlayışı düşünülemeyeceği açıktır, çünkü kişi kendi özelini korumasına özen gösterdiği kadar karşısındakinin özelini korumasına da özen göstermelidir.

Mahremiyet, “kendi sınırlarını korumak ve insanlar arasındaki ilişkilerde sınırlara riayet etmek, başkalarının duymasını istemediğimiz özel bilgi, kişinin bedenine dokunulamayacağı özel bölgeler, belirli sınırlar dâhilinde girilmesi ve görülmesine izin verilen mekânlar” olarak da tanımlanabilen, her insanın temel hak ve hürriyetlerinden olan önemli bir değer, dikkat edilmesi gereken önemli hususlardandır.

Karşı cinslerin kapalı mekânlarda baş başa kalması anlamındaki halvet kelimesi sözlükte bir yerin boş olması, o yerde hiç kimsenin, hiçbir şeyin bulunmaması; yalnız kalma veya biriyle baş başa kalma anlamlarına gelir. Dinî literatürde ise, aralarında nikâh bağı ve devamlı evlenme engeli bulunmayan bir erkekle kadının baş başa kalmasını ifade eder.²⁴⁰

²³⁷ İsmail Güllük, “Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhî Bir Analiz”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, S: 23, 2014, s. 106.

²³⁸ Buhârî, Nikâh, 45, Edeb, 57, 58, Ferâiz, 2.

²³⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 40; İbn Mâce, Hudûd, 5.

²⁴⁰ Orhan Çeker, “Halvet”, *DİA*, XV, 384.

İslam dini kadına da erkeğe de birbirlerine davranışlardaki ölçülülüğü bildirmiştir. Örneğin kadınların yabancı erkeklerle konuşurken karşısındakinin yanlış anlamasına ve ümide kapılmasına yol açmamak için çekici ve edalı bir şekilde konuşmayı yasaklamış, ölçülü, ciddi ve ağırbaşlı olmayı emretmiştir.²⁴¹ Süslerin teşhir edilmesi ve gizledikleri süsler görünsün diye tahrik edici yürüyüşle ayakların yere vurulması da yasaklanmıştır.²⁴² Yine ayette, mümin erkeklere gözlerini haramdan sakındırması ve ırzlarını korumanın erdemli bir davranış olduğu vurgulanmıştır.²⁴³ Gözün zinasının bakmak²⁴⁴, kulakların zinasının da dinlemek olduğu²⁴⁵ bildirilmiştir. Bir kadın güzel kokular sürünerek erkeklerin olduğu bir meclisten geçtiği takdirde o da aynen bakan erkekler gibi zina etmiş olacağı aktarılmıştır.²⁴⁶

Bir gün Hz. Âişe, kendi sütbabasının kardeşini kastederek: Ya Resûlallah! Filanca sağ olsaydı benim yanıma girebilir miydi? diye sordu. Resûlullah ise: “*Evet, çünkü emzirme doğumun haram kıldığı her şeyi haram kılar.*” buyurdu.²⁴⁷ Yine Hz. Âişe’den gelen bir rivayete göre sütbabasının kardeşi Eflah, yanına girmek için izin istemiş fakat Hz. Âişe başlangıçta izin vermeye çekinmiş, bunu Resûlullah’a bildirince, Eflah’ın yanına girmesi için izin vermesini söylemiştir.²⁴⁸ Bir rivayette de Hz. Âişe’nin yanında bir adam varken Resûlullah içeri girdi ve bunu hoş görmediğini belli eder gibi yüzünün rengi değişti. Hz. Âişe, bu benim (süt) kardeşimdir, dedi. Resûlullah da: “*Süt kardeşlerinizin kim olduğuna dikkat ediniz, çünkü süt emme ancak açlık sebebiyle olur.*” buyurmuştur.²⁴⁹

Hz. Peygamber, yanında mahremi olmadan تنها bir yerde bir erkekle bir kadının yalnız kalmasını yasaklamıştır. “*Yanında mahremi olmayan kadınla kimse*

²⁴¹ Ahzâb 33/32.

²⁴² Nûr 24/31.

²⁴³ Nûr 24/30.

²⁴⁴ Müslim, Kader, 20, 21.

²⁴⁵ Müslim, Kader, 21.

²⁴⁶ Tirmizî, Edeb, 35.

²⁴⁷ Buhârî, Şehâdet, 7, Farzu'l-Humus, 4, Nikâh, 20; Müslim, Radâ', 1; Nesâî, Nikâh, 52.

²⁴⁸ Buhârî, Şehâdet, 7, Nikâh, 22, 117, Edeb, 93, Tefsir, Ahzâb, 9; Müslim, Radâ', 3, 5-10; Ebû Dâvud, Nikâh, 8; Tirmizî, Radâ', 2; Nesâî, Nikâh, 49, 52; İbn Mâce, Nikâh, 38.

²⁴⁹ Buhârî, Nikâh, 21; Müslim, Radâ', 32; Ebû Dâvud, Nikâh, 9; Nesâî, Nikâh, 51; İbn Mâce, Nikâh, 37.

*baş başa kalmasin, kocası evde bulunmayan kadının yanına da girilmesin.*²⁵⁰ gibi rivayetler mevcuttur. Peygamber'in, Âişe'nin yanında bir kadın varken yanlarına girdiği de rivayet edilmiştir.²⁵¹ Câbir'den nakledildiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: “*Dikkat edin, sakın bir erkek nikâhlısı olmaksızın ya da yanında mahremi bulunmaksızın dul bir kadının yanında gecelemezin.*”²⁵² *Dikkat edin bir erkek bir kadınla tek başına kalmasin; üçüncüleri şeytandır*²⁵³, buyurmuştur. Ukbe b. Âmir anlatıyor: “Resûlullah (s.a.s): ‘(Mahreminiz olmayan) Kadınların yanına girmekten sakının!’ buyurdu. Bunun üzerine ensardan bir kişi: ‘Ya Resûlallah, kayınbirader konusunda ne buyurursun?’ dedi. ‘Kayınbirader ölümdür!’ cevabını verdi.”²⁵⁴ Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğu da rivayet edilmiştir: “*Kocaları ve mahremleri yanında olmayan kadınlarla beraber olmayın. Çünkü şeytan damarlarınızdaki kan gibi sizi şaşırtmak için etrafınızda dolaşmaktadır.* Sahabe de: ‘Bu durum senin için de geçerli midir?’ diye sormuş, Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuş: *Benim için de durum aynıdır fakat Allah beni o şeytanın şerrinden korudu ve yardım etti, şeytan bana boyun eğdi.*”²⁵⁵

İbn Abbas diyor ki: “Hz. Peygamber’i (s.a.s), hutbe verirken dinledim, şöyle diyordu: ‘*Sakın bir kimse yanında mahremi bulunmayan bir kadınla baş başa kalmasin. Bir kadın da yanında mahremi bulunmadıkça sefere çıkmasın.*’ Bunun üzerine bir adam ayağa kalkarak: ‘Ya Resûlallah, benim hanımım hac için niyetlendi. Ama ben filan gazaya yazıldım.’ dedi. Resûlullah (s.a.s): ‘*Git de hanımınla beraber haccet.*’ buyurdu.”²⁵⁶

Bir rivayette de kadınların yolun ortasından gitmeleri doğru bulunmamış, erkeğin kendisine nikâh düşen iki kadın arasında yürümesi yasaklanmıştır.²⁵⁷ İslam, kadınların evden dışarı çıkmasını tamamen yasaklamış ve erkeklerin bulunduğu ortama girmeyi uygun görmemiştir demek doğru değildir. Kadınların dışarı çıkarken

²⁵⁰ Buhârî, Nikâh, 111; Müslim, Hac, 424, Selâm, 22.

²⁵¹ Buhârî, İman, 32.

²⁵² Müslim, Selâm, 19.

²⁵³ Tirmizî, Fitne, 7.

²⁵⁴ Müslim, Selâm, 20. (21’de ise: *الْحَمُّ* ile erkeğin kardeşi, amcaoğlu ve buna benzer akrabaların kastedildiği belirtilmektedir. Ayrıca benzer rivayet için bkz. Buhârî, Nikâh, 111.)

²⁵⁵ Tirmizî, Radâ, 17.

²⁵⁶ Müslim, Hac, 424. (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 138, Nikâh, 111.)

²⁵⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 179.

karşı cinsin dikkatini çekmeyecek biçimde giyinmesi, konuşurken ses tonuna dikkat etmesi ve davranışlarına özen etmesi gerekmektedir. Ölçülü olmak şartıyla, sosyal hayatın her yerinde bir arada veya ayrı ayrı bulunmalarında sakınca olmadığını söylemek daha isabetli olsa gerek.²⁵⁸

Bireyin yabancılarla paylaşmasını istemediği, özel hayatını gizleme anlamındaki mahremiyetin günümüzde başkalarına yansıdığı da bilinen bir gerçektir. Gelişen ve hızla ilerleyen teknoloji ile insanların kolayca gözetlendiği bir zamanda yaşamaktayız. Günümüz teknolojileri sayesinde bir mekâna habersiz yerleştirilen ses kaydetme cihazı, gizli kamera veya dışarıdan gizlice çekilen fotoğraflar vb. vasıtalar özel hayatın gizliliğini ihlâl eden, mahremiyetin sınırlarını aşan suç niteliğindeki davranışlardır. Bu, her şeyden önce şahsiyet hakkına tecavüz olduğundan edep dışı ve ahlaksız bir davranıştır. “Hemen her köşe başına konulan kameralardan edinilen görüntü kayıtları, cep telefonlarının yaydığı sinyaller, bilgisayar IP numaraları, e-posta takip sistemleri, ilerisi, uzaya fırlatılan uydular aracılığıyla tüm dünya gözetim altında tutulmaktadır.”²⁵⁹

Teknolojinin gelişmesi bazı açıdan insanların işlerini kolaylaştırırken diğer yandan da şahsiyet haklarının ihlâlinin artmasına neden olmaktadır. Örneğin, televizyonda yayınlanan uygunsuz programlar mahremiyet değerini hiçe sayarak bu değeri zedeleyebilmektedir. Bu tehlikeler karşısında, insanın şahsiyet hakkını koruması, zamanımızın önemli bir meselesi hâline gelmiştir.²⁶⁰ Özel yaşamı tehdit eden unsurlar eskiden de mevcuttu ancak eskiden ihlaller basit surette gizlice kulak misafiri olma ve izinsiz gözetleme yoluyla yapılmaktaydı. Bugün ise kulak ve göz yerine modern teknoloji ürünü aletler kullanılmakta, bunların sesi ve görüntüyü kaydedip yayma imkânı bulunmaktadır.²⁶¹ Bu yüzden eskiye oranla bu tehditlerden

²⁵⁸ Ali Gökyurt, **İslam Hukukunda Mahremiyet Anlayışı ve Günümüzde Sosyal İlişkiler Açısından Kadın**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002, s. 52.

²⁵⁹ İbrahim Akkaş, “Sanal Cemaatlerde Mahremiyet Algısı” **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, S: 12, Haziran 2015, s. 231.

²⁶⁰ Zahit İmre, “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, **İÜHFİM**, İstanbul, 1974, C: XXXIX, S: 1-4, s. 147.

²⁶¹ Ayhan Hira, “Özel Hayatın Korunması: Türk Ceza Kanununda Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Düzenlemenin İslam Hukuku İle Mukayesesi”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 13, Bahar 2014, s. 94

korunmak daha zor hale gelmiştir. Ancak olumsuz görülen bu teknolojik gelişmelerin avantajları da göz ardı edilemez. Örneğin eve giren hırsızın parmak izinden, binaların güvenlik kameralarından tespit edilmesi günümüzde çok işe yaradığı bilinen bir gerçektir.

“Modernleşmeyle birlikte gelişen algılar ve kavramlarla, mesken mahremiyeti alanında sınırların değiştiğini gözlemek mümkündür. Toplumumuzda özellikle gençler arasında zamanla evin mahrem bir alan olarak algılanma düzeyinin azaldığını ya da bu konuda daha ‘esnek’ düşünmeye başlayanların çoğaldığı görülmektedir. İnsanlar, çeşitli nedenlerle artık evlerinin içinin bir başkası tarafından görülmesinden rahatsızlık duymamaya başladı. Gözetim toplumunda haremlik-selamlık uygulamasının ve perde kapama alışkanlığının azalmaya başladığı, insanların balkonlarında uygunsuz giysilerle oturmaları, samimi tavırlar sergilemeleri ve etrafı izlemelerinin hiç garipsenmeyen davranışlar halini aldığı görülmektedir.”²⁶² Örneğin eve temizlik için gelen bir kadının ev sahibinin yatak odasını temizlemesi önceleri mahrem mekân olarak görülürken bugünlerde bu durum sıradanlaşmıştır.²⁶³

İnsanlar artık aynı mekânı kullanarak bir araya gelmekten çok uzaktan birbirlerini takip etmekle yetinmektedirler. Sosyal medya, sosyal ilişki değerlerini adeta yok etmektedir. Sosyal medya kullanıcıları paylaşılan durum, yer bilgileri nedeniyle birbirlerinin nerede ve ne yaptığını öğrenmekte ve bu durum özellikle mahrem ilişkilerde önemli değişimlere ve birtakım toplumsal sorunlara yol açmaktadır.²⁶⁴ Özellikle “Facebook, Twitter ve benzeri sosyal paylaşım sitelerinin kişilerarası iletişim üzerinde benliklerini sunma yarışına girerek görme, gösterme ve gözetle(n)meye dayalı yeni bir iletişim şekli edinmeleri ve bunun sonucunda mahremiyet algılarının dönüşüme uğraması etkisi vardır.”²⁶⁵ Sosyal medyanın bilinçsiz ve denetimsiz bir şekilde kullanılması problemleri sonuçlarla karşılaşılmasına

²⁶² Nevzat Aydın, “Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler”, **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl:19, S: 63, Yaz 2015, s. 288.

²⁶³ Gülüm Şener, “Sosyal Ağlarda Mahremiyet ve Yeni Mahremiyet Stratejileri”, **Yeni Medya Çalışmaları: Kuram, Yöntem, Uygulama ve Siyasa 1. Ulusal Kongresi Kitabı**, Kocaeli, 7-8 Mayıs 2013, s. 397.

²⁶⁴ Gülüm Şener, “Sosyal Medyada Mahrem İlişkiler, Gözetleme ve Dijital Şiddet”, **Akademik Bilişim 2013- Akdeniz Üniversitesi**, s. 1.

²⁶⁵ İlhan Korkmaz, “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek” **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 5, Ekim 2012 - Mart 2013, s. 108.

neden olabilmektedir. Çünkü sosyal medyanın teşhir ve gözetlemeyi körükleyen bir yapısı vardır.²⁶⁶

Günümüz şartlarından dolayı mahremiyet daha kolay ihlal edilebilmekte ve birtakım meselelere sebep olmaktadır. “Günümüzde mahrem ile mahrem olmayan, kamusal ile özel alan arasındaki ayrımların giderek belirsizleşmesi nedeni ile bireylerin kendi varlığının ve mahremiyetinin sınırlarını belirlemesi gittikçe güçleşmektedir.”²⁶⁷ Aile içi problemlerin televizyon ekranlarına yansımaları, herkesin önünde tartışmalara yer veren programlar mahremiyet olgusunu ortadan kaldırmaya çalışmakta ve aileye büyük zararlar vermektedir.²⁶⁸

Sonuç olarak denilebilir ki, insanların özel hayatına müdahale etmek her zaman farklı şekillerde var olmuştur. Ancak günümüz teknoloji ve aletlerle bu ihlâl daha kolay yapılabilir hale gelmiştir.

²⁶⁶ Faik Uyanık, “Sosyal Medya: Kurgusallık ve Mahremiyet”, **Yeni Medya Çalışmaları: Kuram, Yöntem, Uygulama ve Siyasa 1. Ulusal Kongresi Kitabı**, Kocaeli, 7-8 Mayıs 2013, s. 369.

²⁶⁷ Ebru Çetin, “Sosyal Paylaşım Ağlarında Fotoğraf, Yer/Mekân Bildirim Paylaşımları ve Mahremiyet: Facebook Örneği” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: 8, S: 41, Aralık, 2015, s. 786.

²⁶⁸ Saffet Köse, “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Bir Analiz”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S: 15, 2010, s. 170.

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS RİVAYETLERİNDE MEKÂN

2.1. Temizlik İle İlgili Mekânlar

Temizlik, her insanın maddi ve manevi kirlerini gidermek, sağlığını korumak, bireysel ve toplumsal mekânlarda huzuru artırmak için dikkat etmesi gereken hususlardandır. İslam dini, temizliği imanın yarısı²⁶⁹ olarak nitelemiş, hem maddi hem de manevi temizliğe ayrı bir önem vermiştir. Hz. Peygamber'e (s.a.s) inen ilk ayetlerden bahsedilen konular arasında temizlik²⁷⁰ yer almakta ve bu konunun önemine dikkat çekilmektedir.

2.1.1. Banyo/Gusül

İnsanların temel ihtiyaçlarından biri olan yıkanmanın, beden temizliğinin ve özel ihtiyaçlarını gidermenin yeri olan banyo, temizlik için tahsis edilen mekânların başında gelmektedir. Hz. Âişe'ye Peygamber'in (s.a.s) yıkanması sorulunca o, yıkanırken kullandığı su miktarını bildirmiş ve bizimle kendisi arasında bir perde vardı, şeklinde açıklamıştır.²⁷¹ Yıkandığı zaman araya bir perde çektirerek bir şeyle örtünmesi gerektiğini bildiren rivayetler çokça bulunmaktadır.²⁷² Başka bir rivayette de azalarını kaç defa ve nasıl yıkadığı aktarılmış ardından bedeni üzerine su döktükten sonra durduğu yerden ayrılıp ayaklarını yıkadığı nakledilmiştir.²⁷³ Hz. Peygamber'in bu davranışları bizlere temizlik için tahsis edilen mekânlarda nasıl davranacağımıza örnek olmakta ve temizlik adabına riayeti gerekli kılmaktadır.

²⁶⁹ Müslim, Tahâret, 1.

²⁷⁰ Müddesir, 74/4.

²⁷¹ Buhârî, Gusl, 3.

²⁷² Buhârî, Salât, 4, Gusl, 21; Müslim, Hayız, 70-73; Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 34; Nesâî, Tahâret, 143, 144, Gusl ve Teyemmüm, 7; İbn Mâce, Tahâret, 59, 113.

²⁷³ Buhârî, Gusl, 10, 16, 18; Nesâî, Tahâret, 161.

Evlerdeki banyo dışında yıkanılan yerlerden birisi de hamamlardır. Resûlullah, önceleri hamamlara girmeyi yasaklamış, sonra erkeklerin peştemalli olarak girmelerine izin vermiştir.²⁷⁴ Bir diğer rivayette Hz. Peygamber, erkeklerin hamamlara peştemalsiz, örtüsüz girmelerini ve kadınların da hastalık, nifas gibi durumlar dışında girmelerini yasaklamıştır.²⁷⁵ “Öyle anlaşılıyor ki hadislerde ifade edilen bu kaygı ve yasaklama, o dönemde insanların örtünmeye ve edebe riayet etmeksizin fütursuzca soyunup yıkandıkları hamamların komşu ülke ve bölgelerde yaygın olup aynı âdetin müslümanlar arasında yayılmasını önleme maksadına yöneliktir.”²⁷⁶ Diğer rivayet ise kendi evinin dışında bir yerde elbisesini çıkararak bir kadının Allah ile kendi arasındaki perdeyi kaldırmış olacağıdır.²⁷⁷ Bu rivayetlerden hareketle kadınların zaruri ihtiyaçları dışında hamamlara girmesinin doğru olmadığı, kadın veya erkek hamama gireceği zaman başkalarının görmesi yasak olan yerlerini örterek edepli bir şekilde girmelerinin uygun olacağı söylenebilir. Hamam konusundaki hadislerin genellikle örtü vurgusu ön plana çıkmaktadır. Örtünme toplumsal ve ahlakî kurallardan olup fitri olan hayâ duygusunu harekete geçirmektedir.²⁷⁸

Resûlullah kırdan, açık alanda peştemalsiz yıkanan bir adam görmüş ve “*biriniz yıkandığı zaman örtünsün*”, buyurmuştur.²⁷⁹ Diğer bir rivayet ise “*Allah ayıpları ve kusurları örter. Sizden biriniz gusledeceğinizde çevresini bir şeyle örtün.*”²⁸⁰ şeklindedir. Benzer bir rivayette Resûlullah’ın: “*Sakın herhangi biriniz çölde ve vücudunu örtmeyen bir çatı üzerinde gusletmesin. Çünkü şüphesiz o, kimseyi görmese bile kendisi muhakkak görülebilir.*”²⁸¹ buyurduğu nakledilmiş ve kişinin yıkanacağı zaman kendisinin görünmesini engelleyecek bir şeyle örtünmesinin gerekliliğine dikkat çekilmiştir.

²⁷⁴ Ebû Dâvud, Hammâm, 1; Tirmizî, Edeb, 43; Nesâî, Gusl ve Teyemmüm, 2; İbn Mâce, Edeb, 38.

²⁷⁵ Ebû Dâvud, Hammâm, 1; İbn Mâce, Edeb, 38.

²⁷⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Hamam”, **DİA**, XV, 434.

²⁷⁷ Ebû Dâvud, Hammâm, 1; Tirmizî, Edeb, 43; İbn Mâce, Edeb, 38.

²⁷⁸ Yunus Macit, “Beden Temizliği İçin Yapılmış Mekânlar İle İlgili Hadislerin Tenkid ve Tahlili”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S: 4, 2005, s. 203.

²⁷⁹ Ebû Dâvud, Hammâm, 2; Nesâî, Gusl ve Teyemmüm, 7.

²⁸⁰ Nesâî, Gusl ve Teyemmüm, 7.

²⁸¹ İbn Mâce, Tahâret, 113.

2.1.2. Tuvalet İhtiyacının Giderilemeyeceği Yerler

Hız. Peygamber (s.a.s) günlük hayatta yapacağımız her iş için bizlere bir dua örneği sunmuştur. Tuvalete girerken²⁸² ve tuvaletten çıkınca²⁸³ okunacak dualar da bu örnekler arasındadır.

Tuvalet adabına dair hadislerde Resûlullah'ın uygulamaları bizler için bir hayli önem taşır. Üzerinde Allah ve Resûlünün ismi yazılı bulunan herhangi bir nesne ile tuvalete girilemeyeceği, Hız. Peygamber'in, tuvalete gireceğinde üzerinde Muhammed Resûlullah yazılı olan mührünü, yüzüğünü çıkarıp öyle girdiği²⁸⁴ şeklinde aktarılan rivayetiyle bildirilmiştir.

Hız. Peygamber tuvalete girdiğinde kendisi için İbn Abbas'ın oraya su koyduğunu öğrenince “*Onu dinde ince anlayışlı kıl.*” şeklinde dua etmiştir.²⁸⁵ Enes b. Mâlik de Hız. Peygamber'in hacetini yerine getirmek için dışarıya çıktığı zaman kendisine su götürüldüğünü ve onun da bu su ile yıkandığını rivayet eder.²⁸⁶ Bir başka rivayette bir ağaçlığa girip abdestini bozduğu ve biraz sonra Cerîr'in kendisine deriden yapılmış bir kapla su götürdüğü ve onunla taharetlendiği rivayet edilmiştir.²⁸⁷

Kişinin tuvalet ihtiyacını gidereceği zaman yönünü ne tarafa çevirmesi veya çevirmemesi konusunda da rivayetler vardır. Resûlullah, herhangi bir kişinin büyük veya küçük abdest bozacağı zaman önünü ve arkasını kible tarafına döndürmemesini²⁸⁸ buyurmuş, bazı rivayetlerde doğuya ve batıya dönülmesi²⁸⁹ şeklindeki ilave ile rivayet edilmiştir. Bir rivayette de iki kible olan Kâbe ve Beytülmakdis'e (Kudüs'e) yönelmekten nehyettiği bildirilmektedir.²⁹⁰

²⁸² Buhârî, Vudû', 9, Daavât, 15; Müslim, Hayız, 122; Ebû Dâvud, Tahâret, 3; Tirmizî, Tahâret, 4; Nesâî, Tahâret, 18; İbn Mâce, Tahâret, 9.

²⁸³ Ebû Dâvud, Tahâret, 17; Tirmizî, Tahâret, 5; İbn Mâce, Tahâret, 10.

²⁸⁴ Nesâî, Zînet, 53; İbn Mâce, Tahâret, 11.

²⁸⁵ Buhârî, Vudû', 10.

²⁸⁶ Buhârî, Vudû', 56; Ebû Dâvud, Tahâret, 23; Nesâî, Tahâret, 16.

²⁸⁷ İbn Mâce, Tahâret, 29.

²⁸⁸ Müslim, Tahâret, 60; Ebû Dâvud, Tahâret, 4; Tirmizî, Tahâret, 7, 12; Nesâî, Tahâret, 19, 36, 37; İbn Mâce, Tahâret, 16, 17.

²⁸⁹ Buhârî, Vudû', 11, Salât, 29; Nesâî, Tahâret, 20, 21; İbn Mâce, Tahâret, 17.

²⁹⁰ Ebû Dâvud, Tahâret, 4; İbn Mâce, Tahâret, 17; Senetteki ravilerden birinin meçhul olmasından dolayı zayıf olduğu söylenmiştir.

Daha geniş olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin rivayetiyle Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Abdest bozarken kibleyi karşınıza almayın, arkanıza da almayın, fakat doğu veya batı tarafına doğru dönünüz.*” Ebû Eyyûb dedi ki: Sonra biz Şam'a geldik ve kible tarafına doğru bina edilmiş birçok helalar bulduk. Bu durumda biz, kible yönünden başka tarafa döndürdük ve Yüce Allah'tan mağfiret istedik.²⁹¹

Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: “Yemin olsun ki, ben bir gün bizim evin damının üstüne çıkmıştım. Bu esnada Resûlullah'ın (s.a.s) defihacetini yerine getirmek için Beytülmakdis'e karşı iki kerpiç üzerine oturduğunu gördüm.”²⁹² Yine Abdullah b. Ömer'den gelen bir rivayette şöyle demiştir: “Bir ihtiyacım sebebiyle Hafsa'nın evinin damının üstüne çıkmıştım. Bu esnada Resûlullah arkasını Kible'ye, önünü de Şam'a döndürerek defihacetini yerine getiriyordu.”²⁹³ Bu hadisten evlerde abdest bozarken kibleye sırtını dönmenin caiz olduğu anlaşılmaktadır. Ebû Hüreyre'nin de kişi çölde (abdest bozarken) Kible'ye önünü ve arkasını dönmesin²⁹⁴ demesi de bu yasağın açık alanlara özel olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber'in abdest bozma ihtiyacını gidermek için dışarı çıktığı²⁹⁵, abdest bozmak isteyen gizlenmesi gerektiği²⁹⁶ ve Resûlullah'ın tuvalet ihtiyacını karşılayacağı zaman gözden kayboluncaya kadar gittiği, insanların onu göremeyeceği yerde ihtiyacını giderdiği²⁹⁷ rivayet edilmiştir. İbn Ömer (r.a), Resûlullah'ın ihtiyaç gidermek için Muğammes'e (مغمس) gittiğini haber vermiştir. Nâfi, bu yerin Mekke'nin iki mil kadar uzağında olduğunu söylemiştir.²⁹⁸ Ayrıca defihacet için bir tepecik veya hurmalık duvarı ile siperlendiği²⁹⁹, küçük abdest bozmak istenildiği

²⁹¹ Buhârî, Salât, 29; Müslim, Tahâret, 59; Ebû Dâvud, Tahâret, 4; Tirmizî, Tahâret, 6. (Tirmizî, Tahâret, 6; İmam-ı Şâfiî, bu hadis hakkında şöyle diyor: Bu yasak ancak kırlarda ve açık yerlerde, kapalı yerlerdeki tuvaletlerde kibleye dönülebilir. İshâk b. İbrahim de aynısını söylemiştir. Ahmed b. Hanbel ise şöyle diyor: Resûlullah'ın (s.a.s) bu ruhsatı kibleye arkayı çevirmekle ilgilidir. Kibleye karşı ne açık ne de kapalı yerlerde durulmamalıdır.)

²⁹² Buhârî, Vudû', 12, 14; Müslim, Tahâret, 61; Ebû Dâvud, Tahâret, 5; Nesâî, Tahâret, 22; İbn Mâce, Tahâret, 18.

²⁹³ Buhârî, Vudû', 14; Müslim, Tahâret, 62; Tirmizî, Tahâret, 7.

²⁹⁴ İbn Mâce, Tahâret, 18.

²⁹⁵ Ebû Dâvud, Tahâret, 59.

²⁹⁶ Ebû Dâvud, Tahâret, 19; İbn Mâce, Tahâret, 23.

²⁹⁷ Müslim, Tahâret, 77; Ebû Dâvud, Tahâret, 1; Tirmizî, Tahâret, 16; Nesâî, Tahâret, 16, 66; İbn Mâce, Tahâret, 22.

²⁹⁸ İbn Hacer, **el-Metâlibü'l-Âliye**, I-XIX, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin b. Ahmed et-Tüveycerî, Dâru'l-Âsime, Riyad, 1419/1998, C: II, s. 148.

²⁹⁹ Müslim, Hayız, 79; İbn Mâce, Tahâret, 23.

zaman idrarının üzerine sıçramaması için yumuşak bir yer aramanın gerekliliği³⁰⁰ rivayet edilmiştir. Abdest bozma edeplerinden bahsedilen bu rivayetler insanları rahatsız etmemesi içindir. Defihacet için özel olarak yapılmış tuvaletlerde bu ihtiyaçlar yerine getirilmektedir. Ayrıca bir kavmin çöplüğünde ayakta küçük abdestini bozduğuna dair rivayetler de mevcuttur.³⁰¹ Burası atılan çöplerden dolayı yüksek olduğu için oturarak küçük abdestini bozsaydı üzerine sıçramasından kaçınılamazdı. Hz. Peygamber, ayağa kalkmakla bundan korunmuş oldu.³⁰²

Abdest bozma ihtiyacının giderilemeyeceği yerler ise şunlardır: Akmayan durgun suya³⁰³, kişinin yıkanma yerine³⁰⁴, deliklere³⁰⁵, su kaynaklarına³⁰⁶, insanların gelip geçtiği yol üzerine veya gölgeleneceği yerlere abdest bozmanın lanet ettiren şeylerden olduğu belirtilmiştir.³⁰⁷

2.2. İbadet Mekânları

Her dinin kendine özgü ibadet mekânları bulunmaktadır. Namaz için cami ve mescitler, Müslümanların en çok kullandığı ibadet mekânlarıdır. Ancak bazı namazların evlerde kılınmasının daha faziletli olduğu da bilinmektedir. Diğer farz ibadeti olan haccın da yerine getirilmesi için bulunulması gereken mekânlar vardır. Hz. Peygamber (s.a.s), “İbadet yerleriniz neresi ise orada bulunun, çünkü siz atanız İbrahim’den (a.s) kalma bir miras üzerindesiniz.”³⁰⁸ buyurmuştur.

³⁰⁰ Ebû Dâvud, Tahâret, 2.

³⁰¹ Buhârî, Mezâlim, 27; Müslim, Tahâret, 73, 74; Ebû Dâvud, Tahâret, 12; Nesâî, Tahâret, 17, 24; İbn Mâce, Tahâret, 13.

³⁰² İbn Kayyim el-Cevziyye, **Zâdü'l-Meâd**, I-IV, thk. Şeyh Abdürrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, (1425-2005), C: I, s. 66.

³⁰³ Buhârî, Vudû', 68; Müslim, Tahâret, 94-96; Ebû Dâvud, Tahâret, 36; Nesâî, Tahâret, 31, 46; İbn Mâce, Tahâret, 25.

³⁰⁴ Buhârî, Tefsir, Feth, 5; Ebû Dâvud, Tahâret, 15; Nesâî, Tahâret, 32. (Bazı rivayetlerde “Çünkü şüphe ve vesvesenin birçoğu bundandır, şeklinde ilave vardır; Tirmizî, Tahâret, 17; Nesâî, Tahâret, 32; İbn Mâce, Tahâret, 12.)

³⁰⁵ Ebû Dâvud, Tahâret, 16; Nesâî, Tahâret, 30; Çünkü delikler, cinlerin barınağıdır, şeklinde geçmektedir.

³⁰⁶ Ebû Dâvud, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21.

³⁰⁷ Müslim, Tahâret, 68; Ebû Dâvud, Tahâret, 14; İbn Mâce, Tahâret, 21.

³⁰⁸ Tirmizî, Hac, 53.

2.2.1. Namazgâh Rivayetleri

Hız. Peygamber (s.a.s), yeryüzünün mescit ve temiz kılındığını buyurarak, namaz vaktine erişen herkesin bulunduğu mekânda namaz kılmasını tavsiye etmiştir.³⁰⁹ İleride aktarılabacak olan namaz kılınmayacak yerler konusundaki bazı istisnalar olmak üzere temiz olan her yerde namazın kılınabileceği anlaşılmaktadır.

Namazgâh, hadislerde Musallâ (المصلَّى) kelimesi kullanılarak açık havada namaz kılınan yer olarak geçmektedir. Hız. Peygamber'in namazgâh ile ilgili söz ve uygulamaları şu şekilde aktarılabılır: Resûlullah, bayramda namazgâha gidiş ve dönüşlerde farklı yolları tercih eder³¹⁰, namazgâha çıkıp bayram namazını kıldırırdı.³¹¹ Bayramda namazgâha gelememiş olanların evlerinde iki rekât namaz kılabilceği belirtilmiştir.³¹² Hız. Peygamber, kurban veya ramazan bayramında namazgâha çıkarak insanlara sadaka vermesini emretmiş³¹³, namazgâhta kurban kesmiştir.³¹⁴ Kurban bayramında mali durumu yerinde olup da kurban kesmeyen kimse için “bizim musallâmıza (namaz kıldığımız yere) yaklaşmasın” buyurmuştur.³¹⁵ Yağmur duasını yapmak için de namazgâha çıkmış, kıbleye yönelmiş ve iki rekât namaz kıldırılmıştır.³¹⁶ Namazgâhta alışveriş yapan insanları görmüş ve onlara dürüst olmalarını söylemiştir.³¹⁷ Habeşistan hükümdarı Necâşî'nin ölümü üzerine Hız. Peygamber, kardeşiniz için Allah'tan mağfiret isteyin, buyurarak, namazgâhta cenaze namazı kıldırılmıştır.³¹⁸ Bir de zina eden evli bir adam için musallâda taşlanmasını emretmiş, taşların verdiği acıdan dolayı kaçarak Harre (الحرّة) denilen yerde kendisine

³⁰⁹ Buhârî, Salât, 56, Teyemmüm, 1; Müslim, Mesâcid, 3-5; Ebû Dâvud, Salât, 24; Nesâî, Gusl ve Teyemmüm, 26, Mesâcid, 42; İbn Mâce, Tahâret, 90.

³¹⁰ Buhârî, İydeyn, 24; Ebû Dâvud, Salât, 254; Tirmizî, İydeyn, 389; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 162.

³¹¹ Buhârî, Nikâh, 124. (“Akıl balığ olan ve olmayan genç kızlar bayram için mescide gelsinler, Müslümanların davetine icabet etsinler. Sadece hayızlı kadınlar mescitten uzak dursunlar.” şeklinde ise Nesâî, İydeyn, 3, 4, 29; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 164'te geçmektedir.)

³¹² Buhârî, İydeyn, 25.

³¹³ Buhârî, Zekât, 44. (Namazgâh, rivayetlerde Musallâ (المصلَّى) açık havada namaz kılınan yer olarak geçmektedir. Benzer rivayet için bkz. Buhârî, İ'tisam, 16, Libâs, 57, İydeyn, 6, 16, 18; Müslim, Salâtü'l-İydeyn, 9, 13; Ebû Dâvud, Salât, 248; Nesâî, İydeyn, 20; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 158.)

³¹⁴ Buhârî, Edâhî, 6, İydeyn, 22; Ebû Dâvud, Dahâyâ, 9; Nesâî, İydeyn, 30, Dahâyâ, 3; İbn Mâce, Edâhî, 17.

³¹⁵ İbn Mâce, Edâhî, 2.

³¹⁶ Buhârî, İstiskâ, 4, 19; Daavât, 25; Müslim, Salâtü'l-İstiskâ, 1-4; Ebû Dâvud, Salât, 258, 259; Tirmizî, Sefer, 395; Nesâî, İstiskâ, 2; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 153.

³¹⁷ Tirmizî, Buyû', 4.

³¹⁸ Buhârî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 63; Ebû Dâvud, Cenâiz, 62.

yetişerek öldürülmüştür.³¹⁹ Bir rivayette de Yahudiler kendilerinden zina etmiş olan bir erkek ile bir kadını Hz. Peygamber'e getirmişler. Hz. Peygamber bu zinacıların taşlanmasını emretmiş. Bunun üzerine ikisi de mescidin yanında cenazelerin konulduğu yere yakın bir mekânda taşla öldürülmüşlerdir.³²⁰

Ebû Hüreyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre bir bayram günü yağmur yağdığında Hz. Peygamber ahabına bayram namazını mescitte kıldırılmıştır.³²¹ Bayram namazlarının namazgâhta kılınmasının sünnet olduğu ancak bazı zaruri durumlarda yağmur, soğuk gibi mazeretler dolayısıyla mescitte de kılındığına örnek bir rivayettir.

Ümmü Atıyye'den gelen bir rivayette, Resûlullah'ın, bakire, genç kız, örtünme çağına gelmiş kız çocuklarıyla hayızlı kadınları bayram namazına çıkardığı ancak hayız halindeki kadınların namaz kılınacak yerden uzak durup sadece Müslümanların dualarına katılmış oldukları bildirilmiştir. Hz. Âişe'nin (r.a) şöyle dediği de rivayet ediliyor: "Resûlullah (s.a.s), kadınların bugün ortaya çıkardıkları giyim kuşam ve süslenme tarzlarını görmüş olsaydı, İsrailoğulları kadınlarının yasaklandığı gibi onlara da mescide gitmeyi yasaklardı."³²²

2.2.1.1. Mescitler ve Kullanımı

Mescit, secde edilen yer anlamında bir mekân ismidir. Günümüzde mescit yerine genellikle cami kelimesi kullanılmaktadır.

İslâm dininde mescit, Müslümanların ibadet yeri olması açısından bilhassa önemlidir. Allah katında beldelerin en sevimli yerleri mescitlerdir.³²³ Çocuk, genç ve ihtiyar her yaşa, kadın erkek ayrımı yapmadan her cinse, her millete kucak açan

³¹⁹ Buhârî, Talâk, 11, Hudûd, 22, 25, 29; Müslim, Hudûd, 16; Ebû Dâvud, Hudûd, 24; Tirmizî, Hudûd, 5.

³²⁰ Buhârî, Cenâiz, 60, İ'tisâm, 16, Ahkâm, 19, Hudûd, 24.

³²¹ Ebû Dâvud, Salât, 257; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 167.

³²² Tirmizî, İydeyn, 388. (Nesâî, Hayız ve İstihâze, 22'de son kısımdaki Hz. Âişe rivayeti bulunmamaktadır.)

³²³ Müslim, Mesâcid, 288.

mescitler, eğitim-öğretim yeri olması, İslam kardeşliğinin kuvvetlenmesi ve huzurlu bir toplum yetiştirmedeki amacın gerçekleşmesi için en etkili mekânlardandır.

Mescide girerken “*Ya Rabbi! Bana, rahmet kapılarını aç*”, çıkarken de “*Ya Rabbi! Senden fazlımı dilerim*”³²⁴ denilmesi gibi mescide girerken ve çıkarken okunacak dualar³²⁵ bulunmaktadır. Mescide girerken bunu söyleyen kişinin günün geri kalan kısmını şeytandan emin bir şekilde geçireceği bildirilmiştir.³²⁶

Allah (c.c): “*Allah’ın mescitlerini, ancak Allah’a ve ahiret gününe inanan, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah’tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte onların doğru yolu bulanlardan olmaları umulur.*”³²⁷ buyurmuştur. Allah’ın rızasını isteyerek mescit bina edene Allah da cennette onun gibi bir ev bina eder.³²⁸ Her kim (namaz için) mescide gider gelirse, her gidip geldikçe Allah ona cennetteki konağını hazırlar³²⁹, hadisi de kişiyi mescitlerde namaz kılmaya teşvik eden ve sonucunda güzel bir müjde verilen rivayetler arasındadır.

Hz. Peygamber (s.a.s): “*Hayırlı bir şey öğrenmek veya öğretmekten başka hiçbir maksadı olmayarak benim mescidime gelen kimse, Allah yolunda savaşan mücahidin mertebesindedir. Bundan başka bir niyetle gelen kimse de başkasına ait eşyaya bakan adam durumundadır.*”³³⁰ buyurmuştur.

Mescide sürekli gidip gelmeyi alışkanlık haline getiren kimsenin imanına şahitlik edilmelidir.³³¹ Gurbetteki bir kişi ailesinin yanına döndüğü zaman onun gelişle ailesi nasıl seviniyorsa, Allah da mescitlere devamlı giden her Müslüman için sevinmektedir.³³² Allah’ın kendi gölgesinden başka hiçbir gölge bulunmayan

³²⁴ Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 68.

³²⁵ Tirmizî, Salât, 234; Nesâî, Mesâcid, 36; İbn Mâce, Mesâcid, 13.

³²⁶ Ebû Dâvud, Salât, 18.

³²⁷ Tevbe, 9/18.

³²⁸ Buhârî, Salât, 65; Müslim, Mesâcid, 24, 25, Zühd ve Rikâk, 43, 44; Tirmizî, Salât, 237; Nesâî, Mesâcid, 1. (“Allah’ın isminin anılacağı bir mescit yaptırırsa” ifadesi; Nesâî, Mesâcid, 1; İbn Mâce, Mesâcid, 1’de, “Küçük veya büyük mescit yaptırırsa” ifadesi; Tirmizî, Salât, 237’de, “Küçük bir mescit yaparsa Allah da onun için Cennet’te bir ev yapar” ifadesi; İbn Mâce, Mesâcid, 1’de bulunmaktadır.)

³²⁹ Buhârî, Ezân, 37.

³³⁰ İbn Mâce, Mukaddime, 17.

³³¹ Tirmizî, İman, 8, Tefsîru’l-Kur’ân, Tevbe, 10; İbn Mâce, Mesâcid, 19.

³³² İbn Mâce, Mesâcid, 19.

kıyamet gününde, Allah'ın kendi arşının gölgesinde gölgelendireceği yedi sınıf insan arasında gönlü mescitlere sevgiyle bağlanmış kimse zikredilmektedir.³³³ Mescide giden kimsenin Allah'ın emanetinde olduğu³³⁴ da bildirilmiştir.

İnsanların mescit yaptırma konusunda birbirleriyle yarışmaları ve böbürlenip övünmeleri kıyamet alametlerindedir.³³⁵ Hz. Peygamber, bu endişesini şöyle dile getirmiştir: “*Ben mescidleri yükseltip genişletmekle emrolunmadım.*”³³⁶ “*Yahudilerin havralarını, hristiyanların kiliselerini yükselttikleri gibi sizlerin de benden sonra mescitlerinizi yükselteceğinizi biliyorum.*”³³⁷ Ameli bozulan her kavim, mescitlerini yıldızla süslemeye kalkışır.³³⁸ Bu rivayetlerden hareketle abartılı, gösterişli, altın ve gümüş gibi değerli maddelerle süslemeler kullanmanın uygun olmadığı gösterilmektedir. Mescitlerin kullanım amacına riayet edilerek, sade bir şekilde yapılması gerekmektedir.

Namaz kılmak için mescide yürümenin nafil olacağı³³⁹, atılan adımların sadaka olduğu³⁴⁰, mescitlere doğru adımı çok atmanın dereceleri yükselteceği³⁴¹ ve bir günahının affedileceği³⁴², farz namazını mescitte kılanın günahları affolunacağı³⁴³ bildirilmiştir. Kişi namaz kıldığı yerde durduğu, kimseye eziyet etmediği ve abdestini bozmadığı müddetçe melekler onun için “Allah'ım onu bağışla, ona rahmet et ve onun tevbesini kabul et” diye dua ederler.³⁴⁴ Her kim evinde temizlenir de sonra Allah'ın evlerinden birine, Allah'ın farzlarından birini edâ etmek için giderse adımlarının birisi bir günahı yok eder diğeri de bir derece yükseltir.³⁴⁵ Her kim sabahleyin yahut akşamleyin mescide giderse; her sabah akşam gittikçe Allah, ona

³³³ Buhârî, Zekât, 16, Hudûd, 19, Ezân, 36; Müslim, Zekât, 91; Tirmizî, Zühd, 53; Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 2.

³³⁴ Ebû Dâvud, Cihâd, 10.

³³⁵ Ebû Dâvud, Salât, 12; Nesâî, Mesâcid, 2; İbn Mâce, Mesâcid, 2.

³³⁶ Ebû Dâvud, Salât, 12.

³³⁷ İbn Mâce, Mesâcid, 2.

³³⁸ İbn Mâce, Mesâcid, 2.

³³⁹ Müslim, Tahâret, 8, 12; Nesâî, Tahâret, 85.

³⁴⁰ Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 128; Müslim, Zekât, 56.

³⁴¹ Müslim, Tahâret, 41; Tirmizî, Sefer, 423; Nesâî, Tahâret, 107; İbn Mâce, Tahâret, 6, Mesâcid, 14.

³⁴² Tirmizî, Sefer, 423; İbn Mâce, Tahâret, 6, Mesâcid, 14.

³⁴³ Müslim, Tahâret, 13.

³⁴⁴ Buhârî, Salât, 87, Bed'ü'l-Halk, 7, Ezân, 30, 36; Müslim, Mesâcid, 272; Ebû Dâvud, Salât, 48; Tirmizî, Salât, 245; İbn Mâce, Mesâcid, 19.

³⁴⁵ Müslim, Mesâcid, 282. Benzer rivayet için bkz. Ebû Dâvud, Salât, 51; Nesâî, Mesâcid, 14.

cennette bir misafir ikramı hazırlar.³⁴⁶ Karanlıklarda mescitlere çokça yürüyenleri, kıyamet gününde tam (bir) nur ile müjdele³⁴⁷ onlar ki Allah'ın rahmetine çokça dalanlardır³⁴⁸ şeklindeki rivayetler insanları mescitlere gitmeye sevk eden rivayetlerdendir. Güçlüklere rağmen abdesti tam almayı, mescitlere doğru çok adım atmayı ve bir namazdan sonra diğer bir namazı beklemeyi Allah, günahlara kefarete ve sevapları artırmaya vesile kıldığı şeyler olarak nitelemektedir.³⁴⁹

Abdullah b. Mes'ûd demiştir ki: “Ben hepinizin evinde namaz kılabilen bir yeri olduğunu tahmin ederim. Eğer namazlarınızı evlerinizde kılar da mescitleri ihmal ederseniz, Peygamberimizin sünnetini ve yolunu terk etmiş olursunuz. Peygamberimizin yolunu terk edince de sapıklığa düşersiniz. Güzelce abdest alıp da namaza giden bir müminin attığı her adımdan dolayı bir sevap vardır ve derecesi yükselir veya attığı her adım bir günahına keffaret olur. Ben namaza giderken adımlarımı sıklaştırdığımı hatırlarım.”³⁵⁰

Namaz hususunda insanların en büyük sevap kazananı da mescide derece derece en uzak yerden gelenidir.³⁵¹ Enes (r.a) anlatıyor: Selime oğulları, (mescide uzak düşen) yerlerini bırakıp Peygamber'e yakın bir yere konaklamak istediler. Resûlullah, Medine'yi (koruyan menzillerini) ıssız bırakmalarını beğenmedi, onlara hitaben: “*Eserlerinizi (yani attığınız adımların ecrini) hesaba katmaz mısınız?*” buyurdu. Mücâhid: Onların eserleri adımlarıdır, yeryüzünde yürürken ayaklarının bıraktığı izlerdir, demiştir.³⁵²

Başka bir rivayette, cemaatle namazı asla kaçırmayan, Medineliler içinde evi mescide en uzak olan bir kimseye: “Bir eşek satın alsan da karanlıkta ve şiddetli sıcaqlarda binsen” denilmiş. O da: “Evimin mescidin yanında olmasını istemiyorum” demişti. Bu olay Resûlullah'a anlatıldı. Resûlullah o kişinin durumu sordu. Adam: “Ya Resûlallah, ben mescide gidişimin ve ailemin yanına dönüşümün benim lehime

³⁴⁶ Müslim, Mesâcid, 285.

³⁴⁷ Ebû Dâvud, Salât, 49; Tirmizî, Salât, 165; İbn Mâce, Mesâcid, 14.

³⁴⁸ İbn Mâce, Mesâcid, 14.

³⁴⁹ İbn Mâce, Tahâret, 49, Mesâcid, 14.

³⁵⁰ Nesâî, İmâmet, 50.

³⁵¹ Buhârî, Ezân, 31; Müslim, Mesâcid, 277, 279; Ebû Dâvud, Salât, 48; İbn Mâce, Mesâcid, 15.

³⁵² Buhârî, Ezân, 33, Fedâilü'l-Medîne, 11; Müslim, Mesâcid, 280, 281; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Yâsîn, 37; İbn Mâce, Mesâcid, 15.

(sevab olarak) yazılmasını istedim.” Resûlullah da ona: “*Allah bütün bunları sana verdi, Allah senin istediğin şeylerin hepsini sana verdi.*” buyurdular.³⁵³

Hız. Peygamber, mescide gelenlerin koşarak acele ile gelmemesini, vakar ve sükûneti elden bırakmamasını³⁵⁴, cemaati rahatsız etmeden gelip yetişilen rekâtları kılmayı, yetişilemeyenleri ise sonradan tamamlayı³⁵⁵ tavsiye etmiştir.

Kişinin abdestini bozmadan mescitte namazı beklemesi, yerinden ayrılmadan namaz kıldığı yerde beklediği süre boyunca namaz kılıyormuş gibi sevap kazanması da rivayet edilmiştir.³⁵⁶ Melekler o kişi için Allah’tan onu affetmesi ve ona merhamet etmesi için dua etmektedirler.³⁵⁷ Hız. Peygamber, güneş doğuncaya kadar sabah namazını kıldığı yerden kalkmazdı.³⁵⁸ Bir başka rivayette sabah namazı kıldıktan sonra iki rekât kuşluk namazını kılincaya kadar namaz kıldığı yerde oturan ve hayırdan başka bir şey söylemeyen kimsenin günahlarının denizin köpüğünden çok olsa dahi affolunacağı bildirilmiştir.³⁵⁹

Ensardan Ebû Ümâme adındaki bir sahâbî namaz vakti dışında mescitte otururken Resûlullah bunun sebebini sormuş, o da keder ve borçlardan dolayı oturduğunu söylemiştir. Hız. Peygamber ona bir dua öğretmiş, Allah, onun keder ve borcunu gidermiştir.³⁶⁰ Bu rivayet ile Allah Resûlü’nün mescitte insanların dertlerini dinlediği, onlarla sohbet ettiği anlaşılmaktadır.

Resûlullah mescitte itikâf ederdi.³⁶¹ İnsanın hacetinden başka bir şey için eve girmez³⁶² ancak tabii bir ihtiyacı için girerdi.³⁶³ İlim adamları, itikâfa giren kimsenin sadece insanî ihtiyaçları olan küçük ve büyük abdestini gidermek için itikâf yerinden

³⁵³ Ebû Dâvud, Salât, 48.

³⁵⁴ Buhârî, Ezân, 20, 21; Müslim, Mesâcid, 151-155; Ebû Dâvud, Salât, 55.

³⁵⁵ Tirmizî, Salât, 244; Nesâî, İmâmet, 57; İbn Mâce, Mesâcid, 14.

³⁵⁶ Buhârî, Vudû’, 34; Müslim, Mesâcid, 273; Ebû Dâvud, Salât, 20; Nesâî, Mesâcid, 40, Cum’a, 45.

³⁵⁷ Buhârî, Salât, 61; Müslim, Mesâcid, 274, 276; Ebû Dâvud, Salât, 20; Nesâî, Mesâcid, 40.

³⁵⁸ Müslim, Fedâil, 69, Mesâcid, 286, 287; Ebû Dâvud, Salât, 301; Tirmizî, Sefer, 412; Nesâî, Sehv, 99.

³⁵⁹ Ebû Dâvud, Salât, 301.

³⁶⁰ Ebû Dâvud, Salât, 367.

³⁶¹ Buhârî, Hayız, 2, 5, İ’tikâf, 2-4, 14, 19; Ebû Dâvud, Savm, 78.

³⁶² Müslim, Hayız, 6, 7; Tirmizî, Savm, 80; İbn Mâce, Sıyâm, 63.

³⁶³ Ebû Dâvud, Savm, 79.

çıkabileceğine topluca karar vermişlerdir.³⁶⁴ Cemaatle namaz kılınan caminin dışında bir yerde de itikâf olmayacağı rivayet edilmiştir.³⁶⁵

Cuma günü mescidin her kapısında melekler bulunur ve onlar mescide ilk gelenleri sırasıyla yazarlar. İmam minbere oturunca sahifeleri dürerler ve saflar arasına gelip hutbeyi dinlerler.³⁶⁶ Hz. Peygamber minber edinmeden önce bir hurma kütüğüne dayanarak hutbe yapardı. Minber edinip ondan ayrılınca, kütük bir inleme sesi çıkardı. Peygamber hemen onun yanına geldi ve elini o kütüğün üzerine koyup sıvazladı. Böylece inlemesi sustu.³⁶⁷ Peygamber mescidindeki minberin yapıldığı ağaç türlerinden de bahsedilen rivayetlerde minberin yerine konulduğu zaman Resûlullah'ın üzerine çıkıp insanlarla konuştuğu ve namaz kıldığı rivayet edilmiştir.³⁶⁸ Peygamber Mescidi'nde kible duvarı ile minberi arasında bir koyun geçecek kadar mesafe olduğu nakledilmektedir.³⁶⁹

Ravza-i Mutahhara (روضه مطهرة) olarak adlandırılan Hz. Peygamber'in evi ile minberi arasındaki alanın cennet bahçelerinden bir bahçe olduğu bildirilmiştir.³⁷⁰ “Minberim, havzımın üzerindedir.”³⁷¹ “Benim şu minberimin ayakları vasıtasıyla cennete yükselinir.”³⁷² hadisleri minber hakkında gelen rivayetlerdir. Minberin yanında yalan yere yemin edenler için de cehennemdeki yerlerine hazırlanması³⁷³ konusunda insanlar uyarılmıştır.

Hz. Peygamber döneminde mescit, içinde birçok aktiviteyi barındıran bir yer olmuştur. Mescitte yapılan faaliyetler arasında Hz. Âişe'nin de izlediği Habeşliler tarafından kısa mızraklarla oyun gösterisi yapılmış³⁷⁴, mescidin kapısının yanında

³⁶⁴ Tirmizî, Savm, 80.

³⁶⁵ Ebû Dâvud, Savm, 80.

³⁶⁶ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim, Cum'a, 24, 25; Ebû Dâvud, Salât, 209; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 82.

³⁶⁷ Buhârî, Menâkıb, 25. (Aynı yerdeki başka rivayetlerde sesin gebe devenin iniltisine ve çocuk feryadına benzediği rivayet edilmiştir. Bu rivayetler için bkz. Tirmizî, Menâkıb, 6; Nesâî, Cum'a, 17.) Buhârî, Buyû', 32; Tirmizî, Cum'a, 362.

³⁶⁸ Buhârî, Salât, 18, Buyû', 32; Müslim, Mesâcid, 44; Ebû Dâvud, Salât, 221; Nesâî, Mesâcid, 45.

³⁶⁹ Buhârî, İ'tisâm, 16.

³⁷⁰ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 12; Müslim, Hac, 500-502; Nesâî, Mesâcid, 7.

³⁷¹ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 5, İ'tisâm, 16, Rikâk, 53.

³⁷² Nesâî, Mesâcid, 7.

³⁷³ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 3; İbn Mâce, Ahkâm, 9.

³⁷⁴ Buhârî, Salât, 69, İydeyn 25, Nikâh, 82, 114; Müslim, Salâtü'l-Iydeyn, 18, 20-22; Nesâî, İydeyn, 35.

ticaret yapılmış³⁷⁵, şiir okunmuş³⁷⁶, borç ödemesi gerçekleştirilmiş³⁷⁷, inen bazı ayetler -Bakara suresinin sonlarındaki ayetler- indiği zaman mescitte okunmuştur.³⁷⁸ Mescitte (Süheyl ibn Beydâ'nın) cenaze namazı da kılınmıştır.³⁷⁹ Mescidin iki direk arasına fakirlerin yemesi için hurma asılmıştır.³⁸⁰ Mescitte ekmek ve et yenilmiştir.³⁸¹ Ayrıca İslamiyeti kabul etmek amacıyla Resûlullah'a gelen heyeti Peygamber Efendimiz, kalplerinin daha da incelmesi için mescitte karşılamıştır.³⁸²

Mescitte yapılanlar sıralandıktan sonra yapılması yasaklanan faaliyetler de aktarılacaktır. Örneğin mescitlerde karşılıklı şiir okumak yasaklanmıştır.³⁸³ Sözlerinde bir sakınca olmayan şiirleri okumak mubah sayılmış, karşılıklı atışarak birbirlerini rahatsız edecek tarzda okumak yasaklanmıştır. Hakeza alışveriş yapmak³⁸⁴, cuma günü namazdan önce mescitte toplanıp halka halinde oturmak³⁸⁵, kısas ve had cezalarını uygulamak³⁸⁶, kaybolan bir şeyi ilan etmek³⁸⁷ yasaklanmıştır. Kayıp ilanının yasaklandığına dair rivayetlerden bazıları da şu şekildedir: Resûlullah: *“Her kim bir kimseyi mescitte kayıp ararken işitirse, ‘Allah onu sana geri vermesin, bulamayasın’ desin. Çünkü mescidler bu gibi işler için bina edilmemişlerdir.”*³⁸⁸ Bir diğer rivayette, bir adam *“Kırmızı deveyi gören yok mu?”* diyerek mescitte kayıp aramış. Hz. Peygamber de: *“Bulamayasın! Çünkü bu mescitler neye yarayacaksa ancak onun için yapılmıştır!”*³⁸⁹ buyurmuşlardır. Bu hadisler cami ve mescitlerde

³⁷⁵ Buhârî, Hibe 27; Müslim, Radâ, 57, Libâs ve Zînet, 6; Ebû Dâvud, Salât, 219, Libâs, 9; Nesâî, Zînet, 83.

³⁷⁶ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 151; Ebû Dâvud, Edeb, 95; Tirmizî, Edeb, 70. Nesâî, Mesâcid, 24.

³⁷⁷ Buhârî, Salât, 71, 83, Husûmât, 4, Sulh, 14; Müslim, Mûsâkât, 20; Ebû Dâvud, Akdiye, 12.

³⁷⁸ Buhârî, Tefsir, Bakara, 50-52; Müslim, Mûsâkât, 70.

³⁷⁹ Muvatta', Cenâiz, 22; Müslim, Cenâiz, 100, 101; Ebû Dâvud, Cenâiz, 54; Tirmizî, Cenâiz, 44; İbn Mâce, Cenâiz, 29. (Bazı yerlerde Süheyl ve kardeşinin cenaze namazı kılındığı şeklinde geçmektedir; Ebû Dâvud, Cenâiz, 54; Nesâî, Cenâiz, 70.)

³⁸⁰ Ebû Dâvud, Zekât, 33; İbn Mâce, Zekât, 19.

³⁸¹ İbn Mâce, Et'ime, 24, 29.

³⁸² Ebû Dâvud, Harac, 26.

³⁸³ Tirmizî, Salât, 240; Ebû Dâvud, Salât, 220; Nesâî, Mesâcid, 22, 23.

³⁸⁴ Tirmizî, Salât, 240; Ebû Dâvud, Salât, 220; Nesâî, Mesâcid, 22; İbn Mâce, Mesâcid, 5. (Mescitte satan ve satın alan bir kimse görüldüğünde “Allah ticaretine kazanç vermesin.” denilmesi gerektiği rivayet edilmiştir; Tirmizî, Buyû', 77.)

³⁸⁵ Tirmizî, Salât, 240; Ebû Dâvud, Salât, 220; Nesâî, Mesâcid, 22; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 96.

³⁸⁶ Tirmizî, Diyât, 9; Ebû Dâvud, Hudûd, 38; İbn Mâce, Hudûd, 31.

³⁸⁷ Ebû Dâvud, Salât, 220, Hudûd, 38; İbn Mâce, Mesâcid, 11.

³⁸⁸ Müslim, Mesâcid, 79; Ebû Dâvud, Salât, 21; Tirmizî, Buyû', 77; Nesâî, Mesâcid, 25; İbn Mâce, Mesâcid, 11.

³⁸⁹ Müslim, Mesâcid, 80, 81; İbn Mâce, Mesâcid, 11.

kayıp eşya aramanın doğru olmayacağını göstermektedir. Ayrıca devenin ağılda belli bir yeri yurt edinmesi gibi mescitte belli bir yeri (devamlı) mekân edinmek, aynı yerde namaz kılmak için bir yer seçmek de yasaklanan davranışlardandır.³⁹⁰

Dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de mescitten veya çarşıdan geçen birine, insanları yaralayıp zarar vermemesi için okların sivri demirlerini eliyle tutması söylenmiştir.³⁹¹ Câbir'den (r.a) rivayet edildiğine göre, Resûlullah mescitte sadaka olarak ok dağıtmakta olan bir adama, onların (uçlarındaki keskin) demirlerinden tutmadan mescide girmemesini emretmiştir.³⁹²

Hz. Peygamber, esir aldığı Sümâme b. Üsâl'ı mescidin direklerine bağlamış, kendisine iyi davranılmış ve bırakılması emredildiğinde o hemen mescidin yakınında bulunan hurmalığa giderek yıkanmış. Sonra mescide gelerek Müslüman olmuştur.³⁹³ Hz. Peygamber'in esirlere karşı göstermiş olduğu adalet, hoşgörü gibi muameleler onların İslamiyeti kabul etmelerine vesile olmuştur.

Hz. Peygamber hastaları, yaralıları ziyaret edebilmek için onlara mahsus mescide yakın bir çadır kurdurmuştur.³⁹⁴ Ayrıca müslümanlığı kabul için gelen heyete de Mescid-i Nebevî'de bir çadır kurmuş, heyet müslüman olunca Ramazan ayının kalan kısmını oruç ile geçirmişlerdir.³⁹⁵

Zeyd b. Hârise ile Ca'fer ve Abdullah öldürüldükleri zaman, Resûlullah'ın üzüntüsü yüzünden anlaşılır bir vaziyette mescide oturması³⁹⁶ rivayeti ile bir musibetle karşılaşınca mescide gidip oturmanın caiz olacağı anlaşılmaktadır. Çünkü mescit, insanın psikolojisine olumlu tesir eden, kalbini ferahlatan bir mekândır.

³⁹⁰ Ebû Dâvud, Salât, 148; Nesâî, Tatbîk, 55; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 204.

³⁹¹ Buhârî, Salât, 66, 67, Fiten, 7; Müslim, Birr ve's-Sıla, 120-124; Ebû Dâvud, Cihâd, 72; Nesâî, Mesâcid, 26; İbn Mâce, Edeb, 51.

³⁹² Ebû Dâvud, Cihâd, 72; İbn Mâce, Edeb, 51.

³⁹³ Buhârî, Salât, 76, 82, Husûmât, 7, 8, Meğâzî, 70; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 59; Ebû Dâvud, Cihâd, 124; Nesâî, Tahâret, 127, Mesâcid, 20.

³⁹⁴ Buhârî, Salât, 77, Meğâzî, 30; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 65; Ebû Dâvud, Cenâiz, 8; Nesâî, Mesâcid, 18.

³⁹⁵ İbn Mâce, Sıyâm, 52.

³⁹⁶ Ebû Dâvud, Cenâiz, 25.

Mescitte oturma adabına örnek olacak rivayetler de şu şekildedir: Resûlullah, huzurunda sahâbîleri olduğu halde mescitte otururken, karşıdan üç kişi geldi. İki Resûlullah'a doğru yöneldi, birisi de gitti. Râvi dedi ki: Bu iki kimse Resûlullah'ın huzurunda durdu. İkisinden biri halkada bir aralık bularak, oracıkta oturdu. Diğeri ise oradaki cemaatin arkasında bir yere oturdu. Üçüncüye gelince, arkasını dönüp gitti. Resûlullah meşgul olduğu konuşmayı bitirince, şöyle buyurdu: “*Bu üç kişinin halini size haber vereyim mi? İçlerinden biri Allah'a sığındı, Allah da onu barındırdı. Diğeri (sıkıntı vermekten) utandı, Allah da ondan hayâ etti. Öteki ise (bu meclisten) yüz çevirdi, Allah da ondan yüz çevirdi.*”³⁹⁷ Ebû Hüreyre (r.a) müezzinin ezan okuduğunu işiten bir adamın mescitten kalkıp gittiğini gördü ve onu mescitten çıkıncaya kadar gözü ile takip etti. Arkasından: “Şu adam yok mu, muhakkak Ebü'l-Kâsım'a isyan etti.”³⁹⁸ dedi. Mescitte iken ezan okunduktan sonra dışarı çıkan kimse bir ihtiyaç için çıkmamış ve dönmek istememiş ise, o kişi münafıktır, şeklinde gelen rivayetin de isnadının zayıf olduğu bildirilmiştir.³⁹⁹

Bir rivayette ise Resûlullah, mescitte ayrı ayrı dağınık bir şekilde halka halinde oturanları görmüş ve bunu uygun bulmamıştır.⁴⁰⁰ Mescitte iken oturduğu yerde uykusu ağırlaşan kişinin yerini değiştirmesi, başka bir yere gitmesi de emredilmiştir.⁴⁰¹

Bir gün Hz. Ömer, mescitte seslerini yükselten kişilerin Tâifli olduklarını öğrenince, “Sizler Resûlullah'ın mescidi içinde seslerinizi yükseltiyorsunuz, eğer bu şehirden olsaydınız muhakkak sizi cezalandırırdım.” demiştir.⁴⁰² Hz. Peygamber de ümmetinin on beş kötülüğü işlediği takdirde başlarına bela ve değişik alametlerin geleceğini söyler ve bunlardan birisinin mescitlerde Allah ve Resûlü'nün istemediği

³⁹⁷ Buhârî, İlim, 8, Salât, 84; Müslim, Selâm, 26; Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 29.

³⁹⁸ Müslim, Mesâcid, 258, 259; Ebû Dâvud, Salât, 43; Tirmizî, Salât, 150; Nesâî, Ezân, 40; İbn Mâce, Ezân, 7.

³⁹⁹ İbn Mâce, Ezân, 7.

⁴⁰⁰ Ebû Dâvud, Edeb, 16.

⁴⁰¹ Ebû Dâvud, Salât, 239. (“Cum'a esnasında” ifadesi vardır; Tirmizî, Cum'a, 379.)

⁴⁰² Buhârî, Salât, 83.

seslerin yükselmesi olduğunu belirtir.⁴⁰³ Hz. Peygamber, mescitte Kur'an okuyan kimsenin sesini iştmiş ve Allah'ın ona merhamet etmesi için dua etmiştir.⁴⁰⁴

Kadınların, Allah'ın mescitlerine gitmelerinin engellenmemesi⁴⁰⁵ hatta geceleyin dahi gitmek için izin istediklerinde kendilerine izin verilmesi⁴⁰⁶ tavsiye edilmiştir. Ancak onların süslenmiş ve koku sürünmüş olarak camiye gelmeleri uygun görülmemiştir.⁴⁰⁷ Allah, koku sürünüp mescide gelen bir kadının namazını gusül abdesti almadıkça kabul etmez⁴⁰⁸ rivayeti "Hz. Peygamber, konunun önemini çok şiddetli bir biçimde ortaya koymuş ve müminlerin dikkatini çekmiştir. Burada anlatılmak istenen, gusül abdesti alma zorunluluğu değil, birilerini rahatsız etme ihtimali olan kokunun bertaraf edilmesidir."⁴⁰⁹ şeklinde yorumlanmıştır. Bir rivayette de kadınlarımızı mescitlerden engellenmemesi söylenirken evleri kendileri için daha hayırlı olduğu da belirtilmiştir.⁴¹⁰ Hz. Aişe (r.a): "Eğer Resûlullah (s.a.s), kadınların kendisinden sonra neler yaptıklarını görmüş olsaydı, Benî İsrâil kadınlarının men edildikleri gibi, mescide gitmekten mutlaka menederdi."⁴¹¹ Bu rivayetin Hz. Âişe'den gelmiş olmasının değeri büyüktür. Böyle söylemesi bazı kadınların, Resûlullah zamanında olmayan gayri islami birtakım adetler edindiklerini, yaşayışlarında ve mescide gidiş gelişlerinde uygunsuz hareketlerde bulduklarının bir göstergesidir.⁴¹² Hz. Peygamber'in bazı hükümlerde birey ve toplumun içinde bulunduğu durumu dikkate aldığına da işaret etmektedir.⁴¹³ Ancak giyim kuşamlarına, hareketlerine dikkat ettikleri takdirde kadınların mescide gitmelerinde bir engel bulunmamaktadır.

⁴⁰³ Tirmizî, Fiten, 36.

⁴⁰⁴ Buhârî, Daavât, 19; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirin, 225.

⁴⁰⁵ Buhârî, Nikâh, 116; Müslim, Salât, 134, 135, 137, 138, 140; Nesâî, Mesâcid, 15; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

⁴⁰⁶ Buhârî, Ezân, 162, 166, Cum'a, 13; Müslim, Salât, 139; Ebû Dâvud, Salât, 53; Tirmizî, Sefer, 400.

⁴⁰⁷ Müslim, Salât, 142; Ebû Dâvud, Salât, 53; Nesâî, Zînet, 37; İbn Mâce, Fiten, 19. (Yatsı namazı koku sürünenin mescitte bulunmaması kaydı vardır; Müslim, Salât, 141, 143; Ebû Dâvud, Tereccül, 7; Nesâî, Zînet, 37, 74.)

⁴⁰⁸ Ebû Dâvud, Tereccül, 7; Nesâî, Zînet, 36; İbn Mâce, Fiten, 19.

⁴⁰⁹ Mahmut Yeşil, "Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme", **SÜİFD**, 2004, S: 17, s. 52.

⁴¹⁰ Ebû Dâvud, Salât, 53.

⁴¹¹ Müslim, Salât, 144; Ebû Dâvud, Salât, 54.

⁴¹² Mustafa Baktır, "Câmi ve Cemaatin Hayatımızdaki Yeri", **Diyanet İlmî Dergi**, Ekim-Kasım-Aralık, 1992, C: 28, S: 4, s. 90.

⁴¹³ Nuri Topaloğlu, "Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi", **Hadis'in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, Samsun, 14-15 Ekim 1993, s. 214.

Hız. Peygamber zamanında kadınların mescitte toplandıkları, namaz için mescitleri kullandıkları rivayetlerde bildirilmiştir. Örneğın, Resûlullah bir gün mescitte oturmakta olan kadınların yanından geçti ve onlara eliyle selam işareti verdi.⁴¹⁴ Ümmü Seleme'den (r.a) gelen bir rivayette, Hız. Peygamber'in, namazı bitirdiğinde yerinde azıcık beklediği nakledilmiştir. Bunun nedeni ise kadınların mescitten çıkmalarını beklemesidir.⁴¹⁵ Bu rivayetlerden hareketle günümüzde de namaz kılınıp bittiği vakit erkeklerin, kadınların rahat bir şekilde çıkması ve karışıklığa sebep olmaması için yerlerinde bir müddet oturmaları uygun görülmektedir. Hız. Peygamber döneminde başlangıçta erkek ve kadınların aynı kapıdan girip çıktıklarını düşünürsek yukarıda bulunan rivayetteki uygulama kaçınılmazdır. Resûlullah'ın; “*Şu kapıyı kadınlara ayırsak (iyi olur)*” buyurması ile İbn Ömer'in, ölünceye kadar o kapıdan mescide bir daha girmediği nakledilmektedir.⁴¹⁶

Resûlullah'ın mescitte sırt üstü yattığı⁴¹⁷, İbn Ömer'in (r.a) de gençliğinde Resûlullah zamanının âdeti üzere mescitte uyuyup gecelediği⁴¹⁸, Hız. Peygamber tarafından Ebû Türâb ile künyelenen ve bu ismi çok seven Hız. Ali'nin de bir gün eşine öfkelenip mescidin duvar kenarına uzandığı⁴¹⁹ nakledilen rivayetlerdendir.

Hız. Peygamber bir yolculuktan dönünce önce mescide gelir ve iki rekât namaz kıları⁴²⁰ ve bu güzel âdeti ashabına uygulattırır.⁴²¹ Câbir'in (r.a) anlattığına göre Resûlullah, bir sefer dönüşü Sırâr (صرار) denilen yere geldi ve bir sığır kesilmesini emretti. Sığır kesildi ve sefer heyeti tarafından yenildi. Medine'ye

⁴¹⁴ Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 9.

⁴¹⁵ Buhârî, Ezân, 107, 163, 164; Ebû Dâvud, Salât, 203; Nesâî, Sehv, 77; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 33.

⁴¹⁶ Ebû Dâvud, Salât, 17. (Ebû Dâvud: “Bu hadisi rivayet edenlerden Abdulvâris'in dışında biri ‘bu kapıyı kadınlara ayırsak’ sözünü Resûlullah değil, Ömer söylemiştir. Bu daha doğrudur.” demiştir.) Ebû Dâvud, Salât, 54'teki şu rivayet bunu desteklemektedir: “Ömer (r.a), (Mescide) kadınların kapısından girilmesini yasakladı.”

⁴¹⁷ Buhârî, Salât, 85, Libâs, 103, İsti'zân, 44; Müslim, Libâs ve Zînet, 75; Tirmizî, Edeb, 19; Nesâî, Mesâcid, 28.

⁴¹⁸ Buhârî, Teheccüd, 2, Salât, 58; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 140; Ebû Dâvud, Tahâret, 139; Tirmizî, Salât, 239; Nesâî, Mesâcid, 29; İbn Mâce, Mesâcid, 6, Rû'yâ, 10.

⁴¹⁹ Buhârî, Edeb, 113, İsti'zân, 40, Fedâilu Ashâbi'n-Nebî, 9; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 38.

⁴²⁰ Buhârî, Salât, 59, Cihâd ve's-Siyer, 198, Tefsir, Berâe, 18; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 74; Ebû Dâvud, Cihâd, 173, 178.

⁴²¹ Buhârî, Hibe, 23, Cihâd ve's-Siyer, 198; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 72, 73.

gelince Resûlullah, Câbir'e mescide gelmesini ve iki rekât namaz kılmasını emretti.⁴²² Yine bir gün yayladan gelen Resûlullah, Benî Muâviye Mescidi'ne (مسجد بني معاوية) uğradı ve içeri girerek orada iki rekât namaz kıldı.⁴²³ “*Kim benim şu abdest alışım gibi abdest alır, sonra mescide gelir, iki rekât namaz kılar, sonra oturursa, onun geçmiş günahları mağfiret olunur.*”⁴²⁴ şeklinde müjdeleyici bir rivayet de nakledilmiştir. Bir savaş veya seferden dönünce önce mescide girer, iki rekât namaz kılar sonra insanların dertlerini dinlemek için otururdu.⁴²⁵

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber, mescide girilince oturmadan önce iki rekât namaz kılmayı tavsiye etmiştir.⁴²⁶ Yine bir cuma günü Hz. Peygamber hutbe okurken bir adam gelmiş, ona iki rekât namaz kılmasını⁴²⁷ ve kısa tutmasını söylemiştir.⁴²⁸

Cuma günleri diğer günlere nazaran daha kalabalık olan mescitlerde insanların birbirlerine rahatsızlık vermemelerine dikkat edilmelidir. Resûlullah cuma günü hutbe okurken bir adam mescide girdi ve cemaatin üstünden atlamaya başladı. Bunun üzerine Resûlullah, ona: “*(Artık) otur! Sen hem cemaate eziyet ettin hem de geç kaldın.*” buyurmuştur.⁴²⁹ Hz. Peygamber'in bu konu hakkında uyarı yaptığı bir diğer rivayette ise, “*Kim cuma günü (mescitte oturan) halkın üzerinden atlayıp geçerse, o kimse cehenneme giden bir köprü edindir.*”⁴³⁰ buyurmuş, durumun vahametini bildirmiştir.

Neccâroğulları'ndan bir kadın şöyle demiştir: “Benim evim mescidin etrafında bulunan evlerin en yükseği idi. (Mescid-i Nebevî yapılmadan önce) Bilâl (r.a) sabah ezanını onun üzerinde okurdu.”⁴³¹ Bu rivayet, sesin daha çok yayılması, daha uzak yerlere duyulması açısından ezanın yüksek yerlerde okunmasının gerektiğine bir işarettir.

⁴²² Buhârî, Cihâd ve's-Siyer, 199. Buhârî: “Sırâr, Medine'nin bir tarafında bir yerdir” demiştir.

⁴²³ Müslim, Cennet, 20.

⁴²⁴ Buhârî, Rikâk, 8.

⁴²⁵ Nesâî, Mesâcid, 38.

⁴²⁶ Buhârî, Salât, 60, Teheccüd, 25; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 69-71; Ebû Dâvud, Salât, 19; Tirmizî, Salât, 235; Nesâî, Mesâcid, 37; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 57.

⁴²⁷ Müslim, Cum'a, 54-59; Tirmizî, Cum'a, 367; Nesâî, Cum'a, 21, 27; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 87.

⁴²⁸ Ebû Dâvud, Salât, 237; Nesâî, Cum'a, 21; İbn Mâce, İkâmetü's-Salat, 87.

⁴²⁹ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 88.

⁴³⁰ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 88.

⁴³¹ Ebû Dâvud, Salât, 33.

Allah'ın evleri olarak nitelenen her mescitte namaz kılmanın faziletleri bilinmektedir. Ancak üç mescit vardır ki orada namaz kılmak diğer mescitlere göre daha faziletlidir. Hz. Peygamber: “*Benim Mescidimde kılınan bir namaz, (Mekke'deki) Mescid-i Harâm hariç, başka mescitlerde kılınan bin namazdan daha hayırlıdır.*”⁴³² buyurmuştur. Resûlullah: “*Beyt-i Makdis'e gidiniz ve orada namaz kılınız. Eğer oraya gidemez ve orada namaz kılamazsanız, kandillerinde yakılmak üzere zeytinyağı gönderiniz.*” buyurmuştur.⁴³³ Çünkü orada kılınan bir namaz, başka yerde kılınan bin namaz gibidir.⁴³⁴ Bir rivayette de ibadet için sadece şu üç mescide yolculuk yapılabileceği bildirilmiştir, bunlar: Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebî ve Mescid-i Aksâ (المسجد الأقصى)'dir.⁴³⁵

Resûlullah, yeryüzünde bina edilen ilk mescidin Mescid-i Harâm, ikincisinin de Mescid-i Aksâ olduğu söylemiş, ardından, “*Bundan böyle namaz sana nerede yetişirse sen namazı orada kıl!*”⁴³⁶ Çünkü faziletli namaz, vakti içinde kılınandır⁴³⁷, buyurmuştur.

“*İlk günden temeli takva (Allah'a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit, içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır.*”⁴³⁸ Ayette takva üzerine kurulan mescit isim olarak geçmemektedir. Bu mescidin Mescid-i Nebevî veya Kubâ Mescidi olduğu söylenmektedir. Bir rivayete göre Resûlullah'a, takva üzere kurulan mescit, iki mescitten hangisidir? diye sorulmuş. Medine mescidini kasederek: “*O, sizin şu mescidinizdir.*” buyurmuştur.⁴³⁹ Biri Kubâ diğeri Medine Mescidi diye münakaşa

⁴³² Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 1; Müslim, Hac, 505-510; Tirmizî, Salât, 243, Menâkıb, 69; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 124, Mesâcid, 4, 7; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 195.

⁴³³ Ebû Dâvud, Salât, 14.

⁴³⁴ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 196.

⁴³⁵ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 1, 6, Cezâu's-Sayd, 26, Savm, 67; Müslim, Hac, 415, 511, 512. (513'te Mescid-i Aksâ, Mescid-i İliyâ (مسجد إيلياء) olarak geçmektedir.) Ebû Dâvud, Menâsik, 98; Tirmizî, Salât, 243; Nesâî, Mesâcid, 10, Cum'a, 45.

⁴³⁶ Müslim, Mesâcid, 2; Nesâî, Mesâcid, 3; İbn Mâce, Mesâcid, 7.

⁴³⁷ Buhârî, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 10, 40. (Müslim, Mesâcid, 1'de ise sonu “*Nerede namaz vakti gelirse orada kıl. Orası da bir mescittir.*” şeklindedir.)

⁴³⁸ Tevbe 9/108.

⁴³⁹ Müslim, Hac, 514.

etmiş, Resûlullah, o mescit burasıdır, diyerek kendi mescidini kastetmiştir. Ve burada çok hayır vardır, buyurmuştur.⁴⁴⁰

İbn İshâk, Resûlullah'ın, Kubâ'da Benî Amr b. Avf'ın yanında pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günleri kaldığını ve mescidi tesis ettiğini söylemektedir. Cuma günü Kubâ'dan çıkışta Benî Sâlim b. Avf'ta iken Rânûnâ Vadisindeki (رانوناء وادی) mescitte namazı kıldı. Bu, Medine'de kıldığı ilk Cuma namazı idi.⁴⁴¹ Kubâ hakkında gelen bir rivayette sahâbîlerden biri ikinci namazını Peygamber ile beraber Kâbe'ye doğru kılmıştı. Bu kişi (ertesini gün sabah vakti) Kubâ'da sabah namazı kılmakta olan bir cemaate uğradı. Bunların Kudüs'e doğru namaz kıldıklarını görünce, namz dakilere: Peygamberle beraber namaz kıldığını ve Peygamber'in Kâbe'ye yöneltildiğini ve kendilerinin ikinci namazında rükûda iken Kâbe'ye doğru döndüklerini haber verdi. Kubâ halkı da Şam'a doğru namaz kılarlarken hemen Kâbe tarafına yönediler.⁴⁴²

Resûlullah, yürüyerek veya binitli olarak Kubâ Mescidi'ni (مسجد قباء) ziyaret eder,⁴⁴³ İki rekât namaz kılar.⁴⁴⁴ Kubâ mescidinde namaz kılmanın umre sevabı gibi sevap kazandıracağı da bildirilmiştir.⁴⁴⁵

Osman b. Ebü'l-Âs'tan (r.a) rivayet edildiğine göre, Resûlullah ona, Tâif Mescidi'ni, putların olduğu yere inşa etmesini emretmiştir.⁴⁴⁶ Fethedilen yerlerde İslam'ı yaşatmak adına mescitlerin inşa edilmesi gerekmektedir. Buna benzer bir rivayette bir heyet Resûlullah'a gelerek memleketlerinde bir havra olduğunu söylemişlerdir. Resûlullah onlara, memleketlerine gidip havrayı yıkıp mescit olarak kullanmalarını buyurmuştur.⁴⁴⁷

⁴⁴⁰ Tirmizî, Salât, 241, Tefsîru'l-Kur'ân, Tevbe, 10. (Nesâî, Mesâcid, 8'de son cümle bulunmamaktadır.)

⁴⁴¹ İbn Hişâm, **Sîretü'n-Nebeviyye**, I-IV, Dâru'l-Kitâbi'l-Arab'i, Beyrut, 1410/1990, C: II, s. 136.

⁴⁴² Buhârî, Ahbârü'l-Âhâd, 1, Salât, 32. (Benzer rivayetler için bkz. Tefsir, Bakara, 14, 16, 17, 19, 20; Müslim, Mesâcid, 13; Ebû Dâvud, Salât, 206; Nesâî, Salât, 24, Kible, 3.)

⁴⁴³ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 2, 3, İ'tisâm, 16; Müslim, Hac, 515, 517, 519-521; Ebû Dâvud, Menâsik, 99; Nesâî, Mesâcid, 9.

⁴⁴⁴ Buhârî, Fadlu's-Salâti fi Mescidi Mekke ve'l-Medîne, 4; Müslim, Hac, 516; Ebû Dâvud, Menâsik, 99.

⁴⁴⁵ Tirmizî, Salât, 242; Nesâî, Mesâcid, 9; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 197.

⁴⁴⁶ Ebû Dâvud, Salât, 12; İbn Mâce, Mesâcid, 3.

⁴⁴⁷ Nesâî, Mesâcid, 11. (Sadece Nesâî rivâyet etmiştir.)

İbn Abbas (r.a) şöyle demiştir: Resûlullah'ın Medine'deki mescidinde kılınan cumadan sonra ilk kılınan cuma namazı Bahreyn'deki Cüvâsâ (جوشاء) şehrindeki Abdülkays Mescidinde'dir.⁴⁴⁸

Şüphesiz ki Allah (c.c) kıyamet gününde Aşşâr Mescidi'nden (مسجد العشار) şehitler diriltecektir⁴⁴⁹, şeklinde gelen rivayet, faziletlerinden bahsedilen mescitlerden birinin de Aşşar Mescidi olduğunun göstergesidir.

2.2.1.1.1. Mescitlerin Temiz Tutulması

Temizlik İslam dininin vazgeçilmez şartlarından biridir. Hem ibadet eden kişinin hem de ibadet ettiği mekânın temiz olması kişinin ibadetinin kabul olmasına, ibadetindeki hazzı artırmasına, mutmain bir şekilde ibadetini tamamlamasına vesile olmaktadır.

Temiz tutulması gereken mekânların başında hiç kuşkusuz mescitler gelmektedir. En ufak çöp parçası da olsa onu mescitten çıkarması kişiye bir ecir olarak dönmektedir.⁴⁵⁰ Bu Müslümanları rahatsız eden her şey olabilir. Benzer bir rivayette de mescitte bulunması uygun olmayan bir şeyi oradan çıkararak kimseye Allah, cennette bir ev yapar.⁴⁵¹ Bu yüzden mescitlere giden herkes bunun bilincinde olmalı, temiz tutmalı ve temiz bırakmalıdır.

Peygamber (s.a.s) bir gün insanların önünde namaz kıldırırken mescidin kiblesinde bir tükürük gördü ve onu kazıyıp giderdi. Sonra namazını bitirdiği zaman: *“Şüphesiz, her biriniz namazına durduğu zaman, muhakkak Allah onun yüzü tarafındadır. O halde hiçbir kimse namaz içinde yüzü tarafına tükürmesin.”* buyurdu.⁴⁵² Benzer bir rivayette ise, *“Her biriniz namaz kıldığı zaman şüphesiz Rabbi ile münacat eder. O halde sakın sağ tarafına tükürmesin, lakin sıkıştığında sol*

⁴⁴⁸ Buhârî, Cum'a, 11, Meğâzî, 69; Ebû Dâvud, Salât, 216.

⁴⁴⁹ Ebû Dâvud, Melâhim, 10.

⁴⁵⁰ Ebû Dâvud, Salât, 16; Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 18.

⁴⁵¹ İbn Mâce, Mesâcid, 9.

⁴⁵² Buhârî, Ezân, 94, Salât, 33, Edeb, 75; Müslim, Mesâcid, 50, 51; Nesâî, Mesâcid, 31.

ayağının altına (tükürsün)” buyurmuştur.⁴⁵³ Sağ tarafına olduğu gibi ön ve kible tarafına tükürülmemesi ile ilgili rivayetler de vardır.⁴⁵⁴ Mescide tükürmek günahtır, kefareti ise onu gömmektir.⁴⁵⁵ Hz. Peygamber, iyi ve kötü amellerden bahsederken yoldan eziyet veren şeyi gidermeyi iyi amel, mescide tükürüp onu gömmemeyi de kötü amellerden saymıştır.⁴⁵⁶ Hatta bir rivayette toprağa gömmeyi sadaka olarak belirtmiştir.⁴⁵⁷ Hz. Peygamber, kible duvarındaki bir tükürüğü kazıyan ve oraya güzel koku süren bir kadının davranışını takdir etmiştir.⁴⁵⁸

Bu mescide tükürme davranışı, Hz. Peygamber döneminde mescidin tabanının kum ve toprak olduğu göz önünde bulundurulmalı, günümüz camilerindeki halılara tükürülemeyeceği bilinmelidir. Çünkü toprağın kendisi temizleyici özelliğine sahipken günümüzde kullanılan halı, kilim, seccade gibi şeyler öyle değildir.

Mescitte küçük abdestini bozan bir bedeviye sahabe kızmış ve Resûlullah, onu bırakın diyerek idrarın üzerine su dökmüştür.⁴⁵⁹ Daha sonra onu çağırarak mescitlerin ancak Allah’ı anmak, namaz kılmak ve Kur’an okumak için bina edildiğini söyleyerek⁴⁶⁰ ince bir dille uyarmıştır. Sahabeye de, siz kolaylaştırıcı olarak gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil, demiştir.⁴⁶¹ Burada insanları mescitten soğutmamak gerektiğine dikkat çekilmiş olabilir. Ancak yine de bu gibi davranışları sergileyen kişileri kırmadan, uygun bir şekilde uyarılmalı, bir daha yapmaması için konuşulmalıdır.

Hz. Âişe (r.a) şöyle demiştir: “Ashâb-ı Kirâmın evlerinin kapıları mescide açılmış bir halde iken, Resûlullah (s.a.s) mescide geldi: ‘*Şu evlerin yönlerini (kapılarını) mescitten çeviriniz.*’ buyurdu. Ashab, kendileri hakkında bir ruhsat

⁴⁵³ Buhârî, Salât, 33-35, Mevâkîtu’s-Salât, 8, Amel fi’s-Salât, 12. (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Edeb, 75; Müslim, Mesâcid, 52-54, Zühd ve’r-Rekâik, 74; Ebû Dâvud, Salât, 22; Tirmizî, Sefer, 401; Nesâî, Mesâcid, 32, 33; İbn Mâce, Mesâcid, 10.)

⁴⁵⁴ Buhârî, Mevâkîtu’s-Salât, 8; Nesâî, Tahâret, 193; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 61.

⁴⁵⁵ Buhârî, Salât, 37; Müslim, Mesâcid, 55, 56; Ebû Dâvud, Salât, 22; Tirmizî, Sefer, 401; Nesâî, Mesâcid, 30.

⁴⁵⁶ Müslim, Mesâcid, 57; İbn Mâce, Edeb, 7.

⁴⁵⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 171.

⁴⁵⁸ Nesâî, Mesâcid, 35; İbn Mâce, Mesâcid, 10.

⁴⁵⁹ Buhârî, Vudû’, 57, Edeb, 35; Müslim, Tahâret, 98, 99; Ebû Dâvud, Tahâret, 137; Nesâî, Tahâret, 45, Miyâh, 2; İbn Mâce, Tahâret, 78.

⁴⁶⁰ Müslim, Tahâret, 100; İbn Mâce, Tahâret, 78.

⁴⁶¹ Buhârî, Vudû’, 58, Edeb, 80; Ebû Dâvud, Tahâret, 137; Nesâî, Tahâret, 45, Miyâh, 2.

inmesini umarak bir şey yapmadılar (evlerin kapılarını çevirmedi.) Bir müddet sonra Resûlullah, tekrar çıktı ve: ‘*Şu evlerin (kapılarını) çeviriniz. Çünkü ben, mescidi hayız ve cünüp olanlara helal görmüyorum.*’ buyurdu.”⁴⁶² Bir rivayette de Resûlullah, mescidin avlusuna girerek yüksek sesiyle: “*Şüphesiz mescit, cünüp ve hayızlı olana helal değildir.*” buyurmuştur.⁴⁶³

Hiz. Âişe (r.a) şöyle demiştir: Resûlullah’ın sahâbîleri kendi işlerinde çalışan işçilerdi. (Bizzat çalışırlar, terlerler, namaza gelirlerdi.) Bu sebeple vücutlarında ağır kokular olurdu. (Resûlullah tarafından) kendilerine “*Keşke yıkansaydınız!*” denilirdi.⁴⁶⁴ İbn Abbas, darlık ve meşakkatin kol gezdiği o günlerde insanların yün elbise giydiklerini, bedenlen çalıştıklarını söyler. Mescitler dar ve tavanları basık bir gölgelikten ibaretti. Sıcak bir günde, Resûlullah mescide geldi. Yün elbiseler içerisinde insanlar terlemiş, kendilerinden kokular yayılmıştı. Bu kokularla bir birlerini rahatsız ediyorlardı. Resûlullah bu kokuyu hissedince: “*Ey insanlar, bugün (cuma günü) olunca yıkanın. Her biriniz bulabildiği kokuların en güzelini sürünsün*” buyurdu. Aradan zaman geçti, Allah onlara bolluk verdi. Müslümanlar yünden başka elbiseler giydiler, (bizzat bedenlen) çalışmaya ihtiyaçları kalmadı, mescitleri genişletildi. Böylece birbirlerine eziyet veren ter de kısmen yok oldu.⁴⁶⁵

Mescitlerde yapılmaması gereken bir diğer davranış ise özellikle sarımsak, soğan gibi insanları rahatsız eden kokulu yiyecekleri tüketip mescide gitmeleridir. Rivayetlerde sarımsak yiyenin mescide gelmemesi, evinde oturması⁴⁶⁶, -koku kendisinden gidinceye kadar- yaklaşmaması⁴⁶⁷ ve eziyet vermemesi⁴⁶⁸ söylenmiştir. Çünkü insanların eza gördüğü şeyden melekler de eziyet görür.⁴⁶⁹ Resûlullah, bu kokuyu bir kimsede hissetse onu mescitten çıkarıp Bakî’ tarafına gönderiyordu.⁴⁷⁰

⁴⁶² Ebû Dâvud, Tahâret, 93.

⁴⁶³ İbn Mâce, Tahâret, 126. (Zevâid’de, râvi Mahdûc’un sika olmadığı ve râvi Ebû’l-Hattâb’ın meçhul olduğu için isnadın zayıf olduğu bildirilmiştir.)

⁴⁶⁴ Buhârî, Buyû’, 15; Müslim, Cum’a, 6; Ebû Dâvud, Tahâret, 129; Nesâî, Cum’a, 9.

⁴⁶⁵ Ebû Dâvud, Tahâret, 129.

⁴⁶⁶ Buhârî, Ezân, 160, Et’ime, 49, İ’tisâm, 24; Müslim, Mesâcid, 68, 73; Ebû Dâvud, Et’ime, 41; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 58.

⁴⁶⁷ Müslim, Mesâcid, 69, 70, 76; Ebû Dâvud, Et’ime, 41; Tirmizî, Et’ime, 13.

⁴⁶⁸ Müslim, Mesâcid, 71; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 58.

⁴⁶⁹ Müslim, Mesâcid, 72, 74; Nesâî, Mesâcid, 16.

⁴⁷⁰ Nesâî, Mesâcid, 17; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 58, Et’ime, 59.

Mescitlerin yol edinilmesi, orada silah çekilmesi, ok atılması, had ve kısas cezası uygulanması, bir kimsenin dövülmesi, çarşı edinilmesi mescitlerde yapılmayacak davranışlar arasında zikredilmiştir.⁴⁷¹

2.2.1.2. Namazların Evde Kılınması

Mescitlerde cemaatle namaz kılmanın çarşı veya evde yalnız kılınan namazdan daha faziletli olduğu⁴⁷² hakkındaki rivayetleri bilmekteyiz. Bazı namazların da evde kılınmasının daha uygun olduğu bildirilmektedir. Örneğin, farz namaz dışında kişinin en hayırlı namazı evinde kıldığı namazdır⁴⁷³, buyurulmakta hatta benim şu mescidimde kıldığı namazdan daha efdâldir⁴⁷⁴ ilavesi de yer almaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.s), mescit içinde itikâf için hasırdan bir hücre edinmişti. Birkaç gece buradan çıkıp cemaatle hem farz ve hem de teravih namazı kılmıştı. Cemaatin çoğaldığını görünce bir gece yalnız yatsı namazını kıldırıp bu hasır odasına çekilmiş, teravih için çıkmamıştır. Sahabe, Resûlullah'ın uyuduğunu zannetmiş ve uyansın da çıksın diye öksürmeye başlamışlar. Bunun üzerine Resûlullah, teravih namazını farz gibi algılayıp devamlı cemaat halinde kılmalarından korktuğunu söyleyerek bu namazın evlerinde kılmalarını, çünkü farz namaz müstesna, kişinin namazının en faziletlisi kendi evinde kıldığı namaz olduğunu bildirmiştir.⁴⁷⁵ Resûlullah, hasta olduğu zamanlarda da evinde oturarak namaz kılmıştır.⁴⁷⁶

Bir rivayete göre de farz namazlarından önce veya sonra kılınan sünnet namazlarını evinde kıldığına dair ifadeler mevcuttur.⁴⁷⁷ Namazların bir kısmını, nafil namazları evlerinizde kılınız ve evlerinizi kabirlere çevirmeyiniz⁴⁷⁸ rivayeti de

⁴⁷¹ İbn Mâce, Mesâcid, 5. (Buradaki bir ravinin zayıflığı üzerinde âlimler ittifak etmişlerdir.)

⁴⁷² Buhârî, Buyû', 49.

⁴⁷³ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 213; Tirmizî, Salât, 331.

⁴⁷⁴ Ebû Dâvud, Salât, 205.

⁴⁷⁵ Buhârî, İ'tisâm, 3, Edeb, 75, Ezân, 81; Ebû Dâvud, Salât, 346; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 1.

⁴⁷⁶ Buhârî, Seh, 9.

⁴⁷⁷ Buhârî, Teheccüd, 29, 34, Cum'a, 39; Ebû Dâvud, Salât, 290, 316.

⁴⁷⁸ Buhârî, Teheccüd, 37, Salât, 52; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 208, 209; Ebû Dâvud, Salât, 205, 346; Tirmizî, Salât, 331; Nesâî, Kıyâmü'l-Leyl, 1; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 186.

nafile namazların evlerde kılınmasının daha faziletli olduğunu açıklamaktadır. Bir başka rivayette de mescitte farz namazı kılındığında o namazdan evine de bir nasip bırakması tavsiye edilmiş, çünkü Allah'ın, o namazından dolayı evinde bir hayır yaratacağı bildirilmiştir.⁴⁷⁹ İçerisinde Allah zikredilen ev ile içinde Allah zikredilmeyen evin misali ölü ile diri gibidir, buyurmuşlardır.⁴⁸⁰ Adamın (nafile) namazı kendi evinde kılması bir nurdur. Artık evlerinizi nurlandırınız⁴⁸¹ buyurmuş ve yine evleri kabirlere benzetmemek gerektiğini bildiren rivayetin devamında, şeytan içinde Bakara sûresi okunan evden kaçır⁴⁸² şeklindeki hadisler evin hayırlı, bereketli, diri ve güvenli olması için namazların bir kısmını evlerde kılmak gerektiğini açıklamaktadır.

Abdullah bin Sa'd (r.a) Resûlullah'a, evdeki namazın mı yoksa mescitteki namazın mı daha efdal olduğunu sormuş, Hz. Peygamber de "*Evime bakmıyor musun? Mescide ne kadar yakındır. Şüphesiz evimde namaz kılmam, mescitte namaz kılmamdan bana daha sevimlidir. Farz namaz bundan müstesnadır.*"⁴⁸³ buyurmuştur.

Hz. Peygamber, gece soğuk ve yağmurlu olduğu zamanlarda namazı evlerinizde kılınız⁴⁸⁴, demiştir. Benzer bir rivayette bir sahâbî, Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le beraberken yağmura tutulduklarını ancak ayakkabılarının altının bile ıslanmadığını ve Resûlullah'ın onlara namazlarını evlerinde kılmalarını emrettiğini rivayet etmiştir.⁴⁸⁵ Hadis, yağmurun çok şiddetli olmadığı hâlde dahi namazın evlerde kılınabileceğine işaretir.

Sahabeden biri Resûlullah'tan, evimde namaz kıldırsan da senin namaz kıldırdığın yeri namazgâh edinsem, diye istekte bulununca Resûlullah ertesi sabah gitmiş ve içeri girerken izin istemiş, oturmadan "*Evinin neresinde namaz kılmamı*

⁴⁷⁹ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 210; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 186.

⁴⁸⁰ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 211.

⁴⁸¹ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 186.

⁴⁸² Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 212.

⁴⁸³ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 186.

⁴⁸⁴ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 22, 23, 26; Ebû Dâvud, Salât, 214.

⁴⁸⁵ Ebû Dâvud, Salât, 213.

istersin?” diyerek ince bir davranış sergilemiş, sahâbî de istediği mekânı göstermiştir.⁴⁸⁶

Hz. Peygamber, evde namaz kılınmış olsa dahi cemaatle namaz kılanlara rastlanıldığı takdirde onlarla birlikte tekrar kılmayı, bunun nafile olacağını bildirmiştir.⁴⁸⁷ Sahabeden biri anlatıyor: “Resûlullah (s.a.s) ile birlikte sabah namazını Hayf Mescidi’nde (مسجد الخيف) kıldım. Resûlullah (s.a.s), namazını kılıp bitirince geride iki kişinin namaz kılmayıp beklediklerini fark etti ve ‘Onları bana çağırın.’ buyurdu. Resûlullah’ın (s.a.s) yanına getirildiler, korkudan titriyorlardı. ‘Bizimle beraber sizi namaz kılmaktan alıkoyan nedir?’ diye sordu. Onlar: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Evlerimizde kılıştık.’ dediler. Resûlullah (s.a.s): ‘Böyle yapmayın, evlerinizde kılıp sonra mescide geldiğinizde cemaatle birlikte tekrar kılın. İkinci kıldığınız namaz nafile olmuş olur.’ buyurdu.”⁴⁸⁸

Cuma namazı kılındığı zaman konuşmadıkça veya (camiden) çıkmadıkça ona bir namaz eklenmemelidir.⁴⁸⁹ İbn Ömer (r.a) cuma günü namaz kıldığı yerde iki rekât namaz kılan bir adam görmüş ve ona engel olmuştur.⁴⁹⁰ Hz. Peygamber, cumadan sonra (evine) dönünceye kadar namaz kılmaz, (evine dönünce) iki rekât kılardı.⁴⁹¹

Hz. Peygamber, Abdüleşhel oğullarının mescidine (مسجد بني عبد الأشهل) gelip akşam namazını orada kıldı. Cemaatten bir kısım namazlarını bitirince akşam namazından sonra nafile kılmakta olduklarını gördü. Bunun üzerine: “Bu, evlerde kılınan bir namazdır.” buyurdu.⁴⁹² Bu mescide Vâkım mescidi de denilmektedir.⁴⁹³

Resûlullah, bayram namazından önce hiç namaz kılmazdı. Bayram namazından sonra evine dönünce iki rekât namaz kılardı.⁴⁹⁴

⁴⁸⁶ Buhârî, Teheccüd, 36, Et’ime, 15, Salât, 45, 46, Ezân, 40, 50, 154; Müslim, İman, 54; Nesâî, İmâmet, 10, 46, Sehv, 73. Ümmü Süleym hakkında gelen rivayet için bkz. Nesâî, Mesâcid, 43.

⁴⁸⁷ Ebû Dâvud, Salât, 57; Tirmizî, Salât, 163; Nesâî, İmâmet, 53; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 150.

⁴⁸⁸ Nesâî, İmâmet, 54.

⁴⁸⁹ Ebû Dâvud, Salât, 244.

⁴⁹⁰ Ebû Dâvud, Salât, 244.

⁴⁹¹ Ebû Dâvud, Salât, 290; Nesâî, İmâmet, 64, Cum’a, 43; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 95.

⁴⁹² Ebû Dâvud, Salât, 304; Tirmizî, Sefer, 424; Nesâî, Kıyâmü’l-Leyl, 1; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 111.

⁴⁹³ Semhûdî, **Vefâ’ü’l-Vefâ’**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, I-IV, Lübnan, 1427/2006, C: III, s. 61.

⁴⁹⁴ İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 160.

2.2.1.3. Namaz Kılınmayacak Yerler

Bazı istisnalar olmak üzere yeryüzünün temiz olan her yeri namaz kılınacak mekânlardandır.

Enes (r.a) şöyle demiştir: Peygamber (s.a.s), mescidin bina olunmasından önce koyun ağıllarında namaz kıldırırdı.⁴⁹⁵ Hz. Peygamber koyun ağıllarında namaz kılmaya izin vermiş, deve ağıllarında namaz kılmayı yasaklamıştır.⁴⁹⁶ Çünkü develerin şeytan (tabiatlı hayvanlardan) olduğu, koyunların ise bereket olduğu söylenmiştir.⁴⁹⁷

Namaz kılınması yasaklanan diğer bir rivayette de kabirlerin üzerine oturmak ve onlara doğru namaz kılmaktır.⁴⁹⁸ Hz. Ali demiştir ki: “Resûlullah (s.a.s) bana kabristanda ve Bâbil (بابل) arazisinde namaz kılmayı yasakladı. Çünkü Bâbil (in eski sakinleri) lanetlidir.”⁴⁹⁹ Hamam ve kabristan haricinde yeryüzünün tamamı mescit kılınmıştır.⁵⁰⁰ Resûlullah, kabirleri mescit edinenlere yani üzerinde namaz kılanlara ve kabirlerde kandil yakanlara lanet etmiştir.⁵⁰¹

Resûlullah, taş üstünde namaz kılan bir adama mutedil davranmasını söylemiştir.⁵⁰² Yol üzerinde namaz kılmak ve abdest bozmak da yasaklanmıştır.⁵⁰³ İbn Ömer’den (r.a) gelen bir rivayette Resûlullah’ın, çöplükler, hayvan kesim yerleri, mezarlıklar, yol ortası, hamam ve banyolar, deve ahırları ve Kâbe’nin damında olmak üzere yedi yerde namaz kılmayı yasakladığı bildirilmiştir.⁵⁰⁴

⁴⁹⁵ Buhârî, Vudû’, 66, Salât, 49; Müslim, Mesâcid, 9, 10.

⁴⁹⁶ Müslim, Hayız, 97; Ebû Dâvud, Tahâret, 72, Salât, 25; Tirmizî, Salât, 259; Nesâî, Mesâcid, 41; İbn Mâce, Tahâret, 67. (Eğer namaz kılmak için koyun ağıllarından ve deve yataklarından başka bir yer bulamazsınız, koyun ağıllarında namaz kılınız, deve yataklarında namaz kılmayınız, şeklinde ifade bulunmaktadır; İbn Mâce, Mesâcid, 12.)

⁴⁹⁷ Ebû Dâvud, Tahâret, 72, Salât, 25; İbn Mâce, Mesâcid, 12.

⁴⁹⁸ Müslim, Cenâiz, 97, 98.

⁴⁹⁹ Ebû Dâvud, Salât, 24.

⁵⁰⁰ Ebû Dâvud, Salât, 24; Tirmizî, Salât, 236; İbn Mâce, Mesâcid, 4.

⁵⁰¹ Tirmizî, Salât, 238.

⁵⁰² İbn Mâce, Zühd, 28.

⁵⁰³ İbn Mâce, Tahâret, 21.

⁵⁰⁴ Tirmizî, Salât, 258; İbn Mâce, Mesâcid, 4.

2.2.2. Hac İle İlgili Mekânlar

Hac ibadetinde ziyaret edilen mekânların hadis metinlerinde çokça bulunmasından dolayı ayrıntılı bir şekilde ele alınmamış, belli başlı yerler kısa bir şekilde aktarılmıştır.

Hac veya umre ibadetini yerine getirmek için Mekke'ye gidenlerin ihrama girecekleri yerler hadislerde açıkça belirtilmiştir. Medine'den Mekke'ye gidenlerin Zülhuleyfe (ذو الحليفة), Necid (نجد) bölgesinden gelenlerin Karnülmenâzil (قرن المنازل), Yemen'den gelenlerin Yelemlem (يلملم) ihrama girdikleri mîkât yerleri olarak tayin edilmiştir. Bu yerler, bu memleketler halkı ile diğer memleketler halkından yolları bu mevkilere uğrayan kimselerin mîkâtlarıdır. Bunlardan başka bu mîkâtlarla Mekke arasındaki memleketler halkı da buldukları yerden ihrama girerler, hatta Mekkeliler de Mekke'den ihrama girer.⁵⁰⁵ Mekke'nin doğusunda olan kimseler için Akîk (العقيق)⁵⁰⁶, Şam ve Mısır'dan gelenler için Cuhfe (الجحفة)⁵⁰⁷, Iraklılar için ise Zâtürk (ذات عرق)⁵⁰⁸ mîkât yerleri olarak belirlenmiştir.⁵⁰⁹ Bir rivayette de Hz. Peygamber'in (s.a.s), Zülhuleyfe dışında hiçbir yerde ihrama girmediği belirtilmiştir.⁵¹⁰

Hac mekânlarının gözdesi olan Kâbe (الكعبة), küp şeklindeki yapı anlamındadır. Mekke şehrinde Mescid-i Harâm'ın ortasında bulunan Kâbe yaklaşık 1,5 m. genişliğindeki temeller üzerine inşa edilmiştir. Dıştan dışa 10,70x12 m. ölçüsünde ve 15 m. yüksekliğinde olan duvarlar 1,25 m. kalınlığındadır. Kâbe'nin merkezinden dört köşesine (rükn) çekilecek hatlar yaklaşık olarak dört ana coğrafi yönü gösterir. Bunlardan doğu yönünü gösteren köşeye Rüknuhacerülesved, güneyi

⁵⁰⁵ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 18; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 23.

⁵⁰⁶ Tirmizî, Hac, 17.

⁵⁰⁷ Buhârî, İlim, 52, İ'tisâm, 16, Hac, 5, 7-12; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 19.

⁵⁰⁸ Müslim, Hac, 18; Ebû Dâvud, Menâsik, 9; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 19, 22.

⁵⁰⁹ Hepsini için bkz. Buhârî, Cezâü's-Sayd, 18, İlim, 52, İ'tisâm, 16, Hac, 5, 7-12; Müslim, Hac, 11-18; Ebû Dâvud, Menâsik, 9; Tirmizî, Hac, 17; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 17-23; İbn Mâce, Menâsik, 13.

⁵¹⁰ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 56.

gösteren köşeye Rüknyemânî, batıyı gösteren köşeye Rüknyülgarbî, kuzeyi gösteren köşeye de Rüknyürâkî denilir.⁵¹¹

“Atık” hem ayetlerde⁵¹² hem de hadislerde Kâbe için kullanılan bir sıfattır. Resûlullah, Kâbe’nin atık diye adlandırılmasının sebebini hiçbir zorbanın oraya hâkim olamamış olduğuna yani zorbalardan korunmuş bir yer olduğuna işaret etmektedir.⁵¹³

Müslümanların kiblesi olan bu mübarek yer Yüce Allah’ın Hz. İbrahim ve oğlu Hz. İsmail’e görev vermesi neticesinde inşa edilen ilk ibadet mekânı ve ilk kutsal mekândır. Baba ve oğlun duası: “*Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor, ‘Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin’ diyorlardı.*”⁵¹⁴ şeklindedir. Ve yine Kâbe için şöyle buyrulmaktadır: “*Şüphesiz, insanlar için kurulan ilk ibadet evi, elbette Mekke’de, âlemlere rahmet ve hidayet kaynağı olarak kurulan Kâbe’dir.*”⁵¹⁵

Hz. Peygamber, Kâbe’nin tamir edilmesi zamanında bizzat çalışmış, Kâbe için taş taşımıştır.⁵¹⁶ Hz. Peygamber zamanında Kâbe’nin etrafında duvar yoktu. İnsanlar Beyt’in etrafında namaz kılarlardı. Hz. Ömer halife olunca, Kâbe’nin etrafına bir duvar bina etmiştir.⁵¹⁷

Resûlullah, beyti (Kâbe’yi) hacceden ve hac esnasında yapılmaması gereken işlerden sakınan kişinin⁵¹⁸, bir rivayette de Kâbe’yi elli sefer tavaf edenin anasından yeni doğmuş gibi günahlardan temizleneceğini bildirmiştir.⁵¹⁹ Bir rivayette de Kâbe’yi yedi defa tavaf eden bir kimsenin bir köle azat etmiş gibi sevap kazanağı bildirilmiştir.⁵²⁰ Yine Kâbe’yi tavaf esnasında atılan adımların bir günahı silip bir

⁵¹¹ Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 15. Kâbe’nin fizikî yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yılmaz Can, “Kâbe”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S: 7, 1993, s. 67-91.

⁵¹² Hac, 22/29.

⁵¹³ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Hac, 23.

⁵¹⁴ Bakara, 2/127.

⁵¹⁵ Âl-i İmrân, 3/96.

⁵¹⁶ Buhârî, Salât, 8, Menâkıbü’l-Ensâr, 25, Hac, 42; Müslim, Hayız, 77.

⁵¹⁷ Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 25.

⁵¹⁸ Müslim, Hac, 438; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 4; İbn Mâce, Menâsik, 3.

⁵¹⁹ Tirmizî, Hac, 41.

⁵²⁰ Tirmizî, Hac, 109; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 134.

sevap yazacağı da nakledilmiştir.⁵²¹ Kadınlara, sizin yapacağımız en iyi ve en güzel cihat Kâbe'yi tavaf etmek suretiyle yapılan kabul edilmiş bir hacdır, buyurmuştur.⁵²² Gece veya gündüz hangi saatte olursa olsun Beyt'i tavaf edecek veya namaz kılacak olan bir kimseye engel olunmaması emredilmiştir.⁵²³ Resûlullah, Kâbe'ye kurbanlık deve hediye göndermiştir.⁵²⁴

Resûlullah, “*Kâbe'nin Rabbi'ne*” diyerek yemin etmiştir.⁵²⁵ Bazı rivayetlerde “*Beyt'in Rabbi'ne*”⁵²⁶ şeklinde geçmektedir. Sahabe de Resûlullah'tan bir şey işittiğini aktarırken yeminini kuvvetlendirmek için “Kıblenin sahibine yemin ederim”⁵²⁷, “Kabe'nin/Beyt'in Rabbine yemin ederim”⁵²⁸ ifadelerini kullanmışlardır. Bir Yahudi, Peygamber'e gelerek, sizler Kâbe hakkı için diye yemin ederek Allah'a eşler kılıyor ve şirk koşuyorsunuz, demiş. Bunun üzerine Resûlullah, Müslümanlara, yemin etmek istediklerinde “Kâbe'nin Rabbi'ne” diye yemin etmelerini emretmiştir.⁵²⁹ Bir rivayette de İbn Ömer bir adamın “Kâbe'ye yemin olsun ki hayır” dediğini işitince şöyle demiştir: “Allah'tan başkası adına yemin edilmez. Resûlullah'tan (s.a.s) işittim: ‘*Kim Allah'tan başkası adına yemin ederse kâfir veya müşrik olmuş olur.*’ diyordu.”⁵³⁰

Hicr (الحجر), Kâbe'den ayrılmış olmakla birlikte onun bir parçası kabul edilen yere verilen isimdir.⁵³¹ Hz. Âişe (r.a) anlatıyor: Ben Peygamber'e (s.a.s) Hicr Beyt'ten midir? diye sordum. “*Evet*” buyurdu. O halde niçin onu Beyt'in içine almamışlar? dedim, “*Senin kavmin Kureyş'in, bu Hicri Kâbe'ye girdirmeye bütçeleri yetmedi.*” diye cevap verdi. Kâbe'nin kapısı niçin bu kadar yüksektir? diye sordum. “*Senin kavmin, istedikleri kişiyi oraya sokmak, girmesini istemedikleri kişinin de girmesini engellemek için böyle yaptılar. Eğer senin bu kavmin, cahiliye çağından*

⁵²¹ Tirmizî, Hac, 109.

⁵²² Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 4.

⁵²³ Ebû Dâvud, Menâsik, 53; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 137, Mevâkît, 41; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 149.

⁵²⁴ Buhârî, Vekâlet, 14; Ebû Dâvud, Menâsik, 17; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 68.

⁵²⁵ Buhârî, Eymân ve Nüzûr, 3; Müslim, Zekât, 30.

⁵²⁶ Müslim, Sıyâm, 146.

⁵²⁷ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 17.

⁵²⁸ Müslim, Zekât, 155, Sıyâm, 148; Ebû Dâvud, Sünnet, 31; İbn Mâce, Sıyâm, 27, 37.

⁵²⁹ Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 9.

⁵³⁰ Tirmizî, Eymân ve Nüzûr, 8.

⁵³¹ Fuat Günel, “Hicr”, *DİA*, XVII, 455.

yeni kurtulmuş olmasalardı, kalplerinin itiraz etmeyeceğini bilseydim Hicri, Kâbe'nin içerisine alırdım. Kapısını da yer seviyesine indirirdim.” cevabını verdi.⁵³² Hicr'in Kâbe'den sayıldığı ve Kâbe'nin bir parçası olduğu rivayetlerde yerini almıştır.⁵³³

Hacerülesved (الحجر الأسود), “siyah taş” anlamına gelmektedir. Kâbe'nin güneydoğu köşesinde bulunmakta ve tavafa Hacerülesved'ten başlanmaktadır.⁵³⁴ Hz. Peygamber tavaf esnasında Hacerülesved'in bulunduğu köşeye her gelişinde onu istilâm eder, tekbir getirirdi.⁵³⁵ Hacerülesved ve Rüknyemânî'den başkasına el sürmediği⁵³⁶ ve o iki yeri hiçbir tavafta selamlamayı terk etmediği⁵³⁷, bu iki köşeyi istilâm etmenin, elleriyle dokunmanın hata ve günahları silip süpürüleceği⁵³⁸, Hacerülesved'i istilâm ettiği ana kadar telbiyeye devam ettiği⁵³⁹ bildirilmiştir.

Hacerülesved hakkında gelen rivayetlerde onun cennetten olduğu⁵⁴⁰, süttten daha beyaz olarak cennetten indiği ancak insanoğlunun hatalarının onu kararttığı⁵⁴¹, kıyamet günü mahşer yerine getirileceği ve kendisine istilâm edenlere şahitlik yapacağı⁵⁴² vb. bildirilmiştir.

Hz. Ömer'in (r.a) Hacerülesved'e yaklaşip onu öptüğü ve akabinde: “Ben çok iyi biliyorum ki, sen ne zarar veren ne de fayda veren bir taş parçasısın. Eğer Peygamber'in seni öptüğünü görmeseydim, seni öpmezdim.” dediği de rivayet

⁵³² Buhârî, Temenni, 9. (Hicr ile ilgili benzer rivayet için bkz. Buhârî, Tefsir, Bakara, 10, Hac, 42; Müslim, Hac, 398-401, 403, 405; Ebû Dâvud, Menâsik, 94; Tirmizî, Hac, 47, 48; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 125; İbn Mâce, Menâsik, 31.)

⁵³³ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 128, 129.

⁵³⁴ Tirmizî, Hac, 34; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 149.

⁵³⁵ Buhârî, Talâk, 24, Hac, 62, 74; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 160.

⁵³⁶ Buhârî, Libâs, 37, Hac, 59; Müslim, Hac, 25, 242-244, 247; Ebû Dâvud, Menâsik, 48; Tirmizî, Hac, 35; İbn Mâce, Menâsik, 27.

⁵³⁷ Ebû Dâvud, Menâsik, 48; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 156-158.

⁵³⁸ Tirmizî, Hac, 109; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 134.

⁵³⁹ Tirmizî, Hac, 79.

⁵⁴⁰ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 145.

⁵⁴¹ Tirmizî, Hac, 49.

⁵⁴² Tirmizî, Hac, 111; İbn Mâce, Menâsik, 27.

edilmiştir.⁵⁴³ Bir rivayette de Hz. Peygamber'in Hacerülesved'i bazen öptüğü bazen de kalabalıktan dolayı öpemeyip geriden selamladığı rivayet edilmiştir.⁵⁴⁴

Kâbe'nin karşısında bulunan Zemzem kuyusu (زمزم) hakkında Hz. Peygamber şöyle buyurdu: “Allah İsmail'in annesine rahmet etsin! Hacer, Zemzem suyunu kendi haline bıraksaydı şırıl şırıl akan bir ırmak olurdu.”⁵⁴⁵ Zemzem kuyusunun bulunması Mekke'ye yerleşim merkezi özelliğini taşıtmış, bu kuyuya sahip olmak için zaman zaman savaşlar yaşanmıştır.⁵⁴⁶ Resûlullah'ın, zemzem kuyusu yanında güneş tutulma namazı kıldığı da rivayet edilmiştir.⁵⁴⁷

Makâm-ı İbrâhim (مقام إبراهيم) ise, Hz. Ömer'in, Resûlullah'a: “İbrahim makamını namazgâh edinsek” demesi üzerine “Siz de Makâm-ı İbrâhim'den kendinize bir namaz yeri edinin.”⁵⁴⁸ ayeti nazil olmuş⁵⁴⁹, namazgâh edinilmiştir. Burada Hz. Peygamber, iki rekât namaz kılmıştır.⁵⁵⁰

Arafat (عرفات) ve Müzdelife (المزدلفة), hac ibadetinde belli bir zamanda yapılması gereken vakfenin yapıldığı yerlerdir. Her ikisinin de her yerinin vakfe yeri olduğu belirtilmiştir.⁵⁵¹ Bir rivayette “Hac Arafat'tır.”⁵⁵² buyrulmuş, Hz. Peygamber, Arafat vakfe yerinde dua etmiştir.⁵⁵³

Arafat'ın hepsi vakfe yeridir ancak Urene (العرنة) vadisinde vakfe yapılmaması konusunda bir rivayet vardır. Müzdelife'nin hepsi vakfe yeridir burada da Muhassir (محسّر) vadisinde durulmaması gerekmektedir.⁵⁵⁴ Hz. Peygamber, Arafat'ta, Nemire (نميرة) denilen yerde kendisi için hazırlanan çadırda

⁵⁴³ Buhârî, Hac, 50, 57, 60; Müslim, Hac, 248-252; Ebû Dâvud, Menâsik, 47; Tirmizî, Hac, 37; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 146-148; İbn Mâce, Menâsik, 27.

⁵⁴⁴ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 155.

⁵⁴⁵ Buhârî, Müsâkât, 10; Ehâdisü'l-Enbiyâ, 9.

⁵⁴⁶ İhsan Süreyya Sırma, “Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, I-IV, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, C: I, 2007, s. 82.

⁵⁴⁷ Nesâî, Kûsûf, 12.

⁵⁴⁸ Bakara, 2/125.

⁵⁴⁹ Buhârî, Salât, 32; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Bakara, 3; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 56.

⁵⁵⁰ Buhârî, Hac, 72, Umre, 11.

⁵⁵¹ Müslim, Hac, 149; Tirmizî, Hac, 54; Ebû Dâvud, Menâsik, 57, 65; İbn Mâce, Menâsik, 73.

⁵⁵² Tirmizî, Hac, 57.

⁵⁵³ Tirmizî, Daavât, 89.

⁵⁵⁴ İbn Mâce, Menâsik, 55.

konaklamıştır.⁵⁵⁵ Müzdelife’de, Kuzah (قزح) denilen tepede vakfe yapılması tavsiye edilmiştir.⁵⁵⁶ Resûlullah, Arafat’tan döndüğü zaman Şi’b (الشيب) denilen tarafta konaklamış. Kendisine “Akşam namazını mı kılacaksın?” diye sorulunca Resûlullah, “*Namaz kılacak yer ileridedir.*”⁵⁵⁷ diyerek Müzdelife’de akşam ile yatsı namazını birleştirmiştir.⁵⁵⁸

Mina (منى), kurban kesmek, şeytan taşlamak, tıraş olmak gibi hac ibadetlerindeki eylemlerin yapıldığı yerdir.⁵⁵⁹ Hz. Âişe’nin, kendi elleriyle Hz. Peygamber’i ihrama gireceğinde güzel kokularla kokulandırıldığını ve yine Mina’da, Kâbe’ye tavaf etmek üzere hareket etmeden önce de kendisini güzel koku sürüp kokulandırıldığı rivayet edilmiştir.⁵⁶⁰

Hz. Peygamber, kurbanlarını Mina’da kestiği ve Mina’nın her tarafının kesim yeri olduğunu bildirmiştir.⁵⁶¹ Ancak Akabe (العقبة) cemresinin arkasında kalan bölge kurban kesme yeri değildir⁵⁶², buyrulmuştur. Muhassir vadisine gelince biraz hızlanmış ve insanlara cemrelerde kullanmak için ufak ufak taş toplamalarını emretmiştir.⁵⁶³ Müzdelife’den Mina’ya giderken yavaş yavaş sakın ve vakar içinde gitmek ve Muhassir vadisinde hızlanmak müstehabtır. Şeytan taşlama sırasında birbirlerine vurmamak, itip kalkmak ve yoldan çekil gibi sözler söylemek yasaklanmıştır.⁵⁶⁴

Hz. Peygamber, Mina’da “*Bu yıldan sonra hiçbir müşrik haccetmesin, hiçbir çıplak da Beyt’i tavaf etmesin*” diye ilan etmesi için Hz. Ebû Bekir’i -bazı rivayetlerde yanında Hz. Ali ve Ebû Hüreyre’yi- göndermiştir.⁵⁶⁵

⁵⁵⁵ Ebû Dâvud, Menâsik, 60; Nesâî, Mevâkîf, 48, Ezân, 18; İbn Mâce, Menâsik, 54.

⁵⁵⁶ Ebû Dâvud, Menâsik, 65; Tirmizî, Hac, 54.

⁵⁵⁷ Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 206; İbn Mâce, Menâsik, 59.

⁵⁵⁸ Buhârî, Hac, 96, 99; Müslim, Hac, 278, 279, 285-292; Ebû Dâvud, Menâsik, 57, 65; Nesâî, Salât, 18, 20, Mevâkîf, 49, Ezân, 19, Menâsikü’l-Hac, 201; İbn Mâce, Menâsik, 60.

⁵⁵⁹ Buhârî, Hac, 130; Ebû Dâvud, Menâsik, 79.

⁵⁶⁰ Buhârî, Libâs, 73. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Hac, 18; Ebû Dâvud, Menâsik, 11, 32; Tirmizî, Hac, 77; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 41.)

⁵⁶¹ Müslim, Hac, 149; Ebû Dâvud, Menâsik, 57, 65; Tirmizî, Hac, 54; İbn Mâce, Menâsik, 73.

⁵⁶² İbn Mâce, Menâsik, 55.

⁵⁶³ Ebû Dâvud, Menâsik, 66; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 204, 215; İbn Mâce, Menâsik, 61, 65.

⁵⁶⁴ Tirmizî, Hac, 65.

⁵⁶⁵ Buhârî, Salât, 10, Cizye ve Muvâdea, 16, Tefsir, Berâe, 2, 3, 4, Meğâzî, 66, Hac, 67; Müslim, Hac, 435; Ebû Dâvud, Menâsik, 67; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Tevbe, 10; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 161.

Hiz. Âişe (r.a): “Ya Resûlallah, biz Mina’da seni güneŝten koruyacak bir ev yahut bir bina yapalım mı?” diye sormuş. Resûlullah ise: “Hayır, orası önce gelenin devesini çökertme yeridir.” buyurmuştur.⁵⁶⁶

Safâ ve Merve (الصفا والمروة), aralarında sa’y yapılan iki tepedir.⁵⁶⁷ Sa’y yapmaya Safâ tepesinden başlanmaktadır.⁵⁶⁸ Kâbe’de tavaf etmenin ve Safâ ile Merve arasında koŝmanın, müşriklere kuvvetini göstermek için olduğu da belirtilmiştir.⁵⁶⁹ Ayrıca Beyt’i tavaf etmek, Safâ ile Merve arasında sa’y etmek ve cemreleri taşlamak ancak Allah’ı zikretmek, gündemde tutmak için emredilmiştir.⁵⁷⁰ Hiz. Peygamber, Merve’de saçını kısaltmıŝtır.⁵⁷¹

Zûlhuleyfe hakkında gelen rivayetlerde Resûlullah’ın Veda Haccı’na giderken Medine’de öğleyi dört, Zûlhuleyfe’de ikindiye iki rekât kıldığı ve Zûlhuleyfe’de gecelediği bildirilmiştir.⁵⁷² Bir rivayet ise Resûlullah’ın Zûlhuleyfe’deki vadide devesini çökertip iki rekât namaz kıldıđı⁵⁷³, devesine binip doğruluncaya kadar telbiye okuduđu⁵⁷⁴, başka bir rivayette de Resûlullah’ın Zûlhuleyfe Mescidi’nin yanından başka bir yerde telbiye etmediği haber verilmiştir.⁵⁷⁵ Bir başka rivayette de Zûlhuleyfe’de kurbanlıklara kurban alametlerini taktıđı⁵⁷⁶ ve Zûlhuleyfe Mescidi’nde ihrama girdiđi⁵⁷⁷ belirtilmektedir.

⁵⁶⁶ Ebû Dâvud, Menâsik, 90; Tirmizî, Hac, 51; İbn Mâce, Menâsik, 52.

⁵⁶⁷ Buhârî, Hac, 23, 70.

⁵⁶⁸ Tirmizî, Hac, 38; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 168.

⁵⁶⁹ Buhârî, Meğâzî, 43; Tirmizî, Hac, 39; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 176.

⁵⁷⁰ Ebû Dâvud, Menâsik, 51; Tirmizî, Hac, 64.

⁵⁷¹ Müslim, Hac, 209, 210; Ebû Dâvud, Menâsik, 24; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 183.

⁵⁷² Buhârî, Hac, 24, 25, 27, 119; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 10, 11; Ebû Dâvud, Salât, 271, Menâsik, 21; Tirmizî, Sefer, 391; Nesâî, Salât, 11, 17.

⁵⁷³ Buhârî, Hac, 14.

⁵⁷⁴ Buhârî, Hac, 2, Cihâd ve’s-Siyer, 53, Hac, 29; Müslim, Hac, 20, 21, 29; Ebû Dâvud, Menâsik, 21; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 56.

⁵⁷⁵ Buhârî, Hac, 20.

⁵⁷⁶ Buhârî, Hac, 106; Müslim, Hac, 205; Ebû Dâvud, Menâsik, 15, Cihâd, 168; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 62, 64.

⁵⁷⁷ Ebû Dâvud, Menâsik, 21; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 54; İbn Mâce, Menâsik, 14.

Hiz. Peygamber ihramlıyken Lahyucemel (لحي جمل) denilen yerde başının ortasından kan aldırma tedavisi yaptırmıştır.⁵⁷⁸ Lahyucemel, Medine'ye yakın Mekke yolunda bir yerdir.⁵⁷⁹

Hacıların memleketlerine dönerken yaptıkları veda (sader) tavafının ardından Mekke'de muhacir için üç gece oturma ruhsatı vardır.⁵⁸⁰ Hiz. Peygamber en son olarak Kâbe'yi tavaf etmedikçe hiçbir kimsenin Mekke'den çıkmaması, hiçbir yere gitmemesini⁵⁸¹ emretmiştir.

2.3. Arazi, Bahçe ve Yollar

Arazi, bahçe ve yollar konusu hadislerde ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Bu konu hakkındaki prensiplere riayet edilmesi, insanların hak ve hukuku koruması açısından gerekmektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.s): *“Kim, hiçbir kimseye ait olmayan bir araziye imar ederse o kimse (bu yerde) daha hak sahibidir.”*⁵⁸² buyurmuş, ölü arazileri kullanılabilir hale getirmeyi, toprağı canlandırmayı teşvik etmiştir. Ancak yine bir rivayette sahibi bulunan arazileri sahibinin izni olmadan kullanmak isteyen zalim olarak nitelemiş ve onun bunda bir tasarruf hakkı olmadığını bildirmiştir.⁵⁸³ Bir başka rivayette de arazilerin sınırlarını değiştirenlere lanet edilmiştir.⁵⁸⁴ *“Her kim hakkı olmadığı halde bir karış yeri alırsa, Allah onu kıyamet gününde yedi kat yerden itibaren boynuna dolar.”*⁵⁸⁵ hadisi ile de hiçbir kimsenin, sahibinin izni olmadan arazisine bina inşa etmeye veya başka bir iş için kullanmaya hakkı olmadığı

⁵⁷⁸ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 11, Tıb, 14; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 95; İbn Mâce, Tıb, 21. (Buhârî, Tıb, 15'te kan aldırma tedavisinin baş ağrısından dolayı olduğu ifade edilmiştir. Müslim, Hac, 88'de Mekke yolunda ifadesi yer almaktadır.)

⁵⁷⁹ Muvatta', Hac, 74.

⁵⁸⁰ Buhârî, Menâkibü'l-Ensâr, 47. (Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Hac, 441-444; Ebû Dâvud, Menâsik, 92; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 76.)

⁵⁸¹ Ebû Dâvud, Menâsik, 84; İbn Mâce, Menâsik, 82.

⁵⁸² Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 15; Ebû Dâvud, Harac, 37; Tirmizî, Ahkâm, 38.

⁵⁸³ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 15.

⁵⁸⁴ Nesâî, Dahâyâ, 34.

⁵⁸⁵ Buhârî, Mezâlim, 13, Bed'ü'l-Halk, 2; Müslim, Mûsâkât, 137-142.

vurgulanmıştır. Hz. Peygamber bunu yapan kişinin ahirette ne ile karşılaşacağını bildirmiştir.

Hz. Peygamber, taksim olunmamış her malda şuf'a ile hükmetmiş ancak sınırlar konulduğu ve yollar belirlendiği zaman şuf'a yoktur, buyurmuştur.⁵⁸⁶ Yine alım satımda komşunun öncelik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir.⁵⁸⁷ Evin komşusu, komşunun evine -veya tarlasına- daha müstahaktır, buyrulmuş⁵⁸⁸, bu sebeple bir arazisi veya arsası olup da satmak isteyen kimsenin öncelikle komşusuna teklif etmesi tavsiye edilmiştir.⁵⁸⁹ Kişinin ortak olduğu bir arazisi veya bahçesi varsa, hissesini ortağına teklif etmeden bir başkasına satması uygun görülmemiştir.⁵⁹⁰ Bir rivayette “Sizden biri duvarına komşusunun giriş koymasına engel olmasın.” buyurulmuştur.⁵⁹¹

Arazi, bahçe gibi yerler sadaka konusu da olmuştur. Ebû Talha, Medine’de hurmalık yönünden en zenginlerden olan sahabidir. Mescid-i Nebevî karşısındaki Beyruhâ (بَيْرُحَاء) adlı hurma bahçesi kendisine malların en sevimsisi idi. Hz. Peygamber zaman zaman bu bahçeye gider ve onun içindeki tatlı sudan içerdi. “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir.”⁵⁹² ayeti nazil olunca Ebû Talha hemen Resûlullah’a giderek benim en sevdiğim malım Beyruhâ’dır, diyerek malını infak etmiştir. Resûlullah, bunu kazanç getirici bir mal olarak nitelemiş ve yakınlarına tahsis etmesini uygun görmüş, Ebû Talha da öyle yapmıştır.⁵⁹³

⁵⁸⁶ Buhârî, Şerîke, 8, 9, Buyû’, 96, 97, Şuf’a, 1, Hıyel, 14; Ebû Dâvud, Buyû’, 75; İbn Mâce, Şuf’a, 3. (Tarla taksim edildiği ve sınırları ayrıldığı zaman onda şuf’a olmaz, şeklindeki rivayetler Ebû Dâvud, Buyû’, 75; Tirmizî, Ahkâm, 33; Nesâî, Buyû’, 109’da bulunmaktadır.)

⁵⁸⁷ Buhârî, Hıyel, 14, 15; Ebû Dâvud, Buyû’, 75. (Komşu yakınlığı sebebiyle şeklinde, Nesâî, Buyû’, 109.)

⁵⁸⁸ Ebû Dâvud, Buyû’, 75; Tirmizî, Ahkâm, 31; İbn Mâce, Şuf’a, 3.

⁵⁸⁹ İbn Mâce, Şuf’a, 1.

⁵⁹⁰ Müslim, Müsâkât, 133, 134; Ebû Dâvud, Buyû’, 75; Tirmizî, Buyû’, 71; Nesâî, Buyû’, 80, 107; İbn Mâce, Şuf’a, 1.

⁵⁹¹ Buhârî, Mezâlim, 20, Eşribe, 24; Müslim, Müsâkât, 136; Tirmizî, Ahkâm, 18; Ebû Dâvud, Akdiye, 31; İbn Mâce, Ahkâm, 15.

⁵⁹² Âl-i İmrân, 3/92.

⁵⁹³ Buhârî, Vekâlet, 15, Vesâyâ, 10, 13, 14, 17, 26, Eşribe, 13, Zekât, 44, Tefsir, Âl-i İmrân, 5; (Müslim, Zekât, 42; بيريحي, 43; بيريحا; Ebû Dâvud, Zekât, 46; بَارِيحَاء)

Sahabeden Sa'd b. Ubâde'nin (r.a), annesi onun yanında bulunmadığı sırada vefat etmiş, Sa'd onun adına bir şey sadaka etmek istemiştir. Bu sadaka ona fayda verir mi? diye sorunca, Resûlullah: "Evet" buyurmuştur. Sa'd ibn Ubâde: O halde şahit ol, benim şu Mihrâf (المخراف) ismindeki bahçem annem adına sadakadır, demiştir.⁵⁹⁴ Benzer bir rivayette yine bir sahabe vefat eden annesi adına bir bahçe sadaka olarak vermiştir.⁵⁹⁵ Başka bir rivayette de bir adam Hz. Peygamber'e, annesine bir bahçe verdiğini sonra annesinin öldüğü ve kendisinden başka mirasçı bırakmadığını söyleyince Hz. Peygamber, adama: "*Senin sadakan tam oldu. Bahçen de sana döndü.*" demiştir.⁵⁹⁶ Bir rivayette de Sa'd b. Ubâde, hangi sadaka daha faziletlidir? diye sormuş, Resûlullah: "*Su*" buyurmuş. Râvi: "*Sa'd bir kuyu kazdırdı ve bu kuyu Sa'd'ın annesinin kuyusudur.*" dedi.⁵⁹⁷

Hz. Ömer, Hz. Peygamber zamanında en güzel ve en kıymetli olarak gördüğü Semğ (سَمَغ) isimli hurma bahçesini tasadduk etmek istediğini Hz. Peygamber'e söylemiştir. Hz. Peygamber ise, satılmaması, hibe edilmemesi, miras bırakılmaması, mahsulünün infak edilmesi şartıyla aslını tasadduk etmesini kabul etti.⁵⁹⁸ Yine Hz. Ömer, Hayber'de bir mal bulmuş ve bunun hakkında Hz. Peygamber'e sormuştur. O da "*İstersen onun aslını sadaka ver.*" buyurmuş, Hz. Ömer de araziyi fakirlere, yoksullara, yakınlarla ve zayıflara sadaka olarak vermiştir.⁵⁹⁹ Başka bir rivayette Hz. Ömer, "Eğer Müslümanlar'ın sonu (yani gelecek nesillerin hayatı endişesi) olmasaydı, Peygamber'in Hayber arazisini taksim ettiği gibi, ben de fethettiğim her karyeyi muhakkak ganimet sahipleri arasında taksim ederdim." demiştir.⁶⁰⁰

Sahabeden Ka'b b. Mâlik, bütün malını Allah rızası ve Resûlü'nün sevgisi için sadaka yaparak, tevbe etmek istediğini söylemiş, Resûlullah, malının bir kısmını

⁵⁹⁴ Buhârî, Vesâyâ, 15, 20; Nesâî, Vesâyâ, 7, 8.

⁵⁹⁵ Ebû Dâvud, Vesâyâ, 15; Tirmizî, Zekât, 33.

⁵⁹⁶ İbn Mâce, Sadakât, 3.

⁵⁹⁷ Ebû Dâvud, Zekât, 42.

⁵⁹⁸ Buhârî, Vesâyâ, 22. (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Şurût, 19, Vesâyâ, 28; Müslim, Vesâyâ, 15; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 13; Tirmizî, Ahkâm, 36; İbn Mâce, Sadakât, 4; bu rivayetlerin bazılarında bahçenin ismi "Semğ" olarak geçmemektedir. Hayber'de bir arazi olarak geçmektedir.)

⁵⁹⁹ Buhârî, Vesâyâ, 29; Nesâî, Ahbâs, 2, 3.

⁶⁰⁰ Buhârî, Farzu'l-Humus, 9.

kendi üzerinde alıkoymasını, bunun kendisi için daha hayırlı olacağını söyleyince Ka'b, Hayber'de bulunan hissesini üzerinde tuttuğunu söylemiştir.⁶⁰¹

Hız. Peygamber, mescidin yapılması zamanında Neccaroğulları'ndan arsanın bedelini sormuş onlar da vallahi olmaz, onun bedelini ancak Allah'tan isteriz, demişlerdir.⁶⁰²

Ensar, mallarını muhacir kardeşleri ile paylaşma hususunda son derece önemli adımlar atmıştır. Hız. Peygamber, Bahreyn'den (البحرين) bir kısım araziyi Ensar arasında dağıtmak istemiş ancak onlar da muhacir kardeşlerine de vermesini şart koşmuşlardı.⁶⁰³ Bir rivayette de Hız. Peygamber'e hurmalıklarını kendileriyle muhacirler arasında taksim etmesini istemişler, Hız. Peygamber bunun olmayacağını söyleyerek sulama gibi işleri yapmalarını böylece mahsulde ortak olabileceklerini ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Hız. Peygamber, Hayber fethinden sonra Yahudileri buradan çıkarmak istemişti. Çünkü Hayber fethedilince arazi Allah'a, Rasûlü'ne ve Müslümanlara ait olmuştu. Bunun üzerine Yahudiler, Rasûlullah'tan hurmalıkların işlerini görmek ve mahsulün yarısı kendilerinin olmak üzere, kendilerini Hayber'de bırakmasını istediler. Resûlullah da bu şartı kabul etti. Hız. Ömer bunları Teymâ (تيماء) ve Erîha'ya (أريحاء) sürünceye kadar Hayber'de kaldılar.⁶⁰⁵ Hız. Peygamber, Hayberliler ile Hayber arazisinden çıkacak ürünlerin yarısını birlikte paylaşmaları hususunda zirai ortaklık yapmıştır.⁶⁰⁶ Bir rivayette de Yahudilere, o arazide çalışmaları, sulamaları ve araziden çıkacak mahsulün yarısı kendilerinin olmak üzere verdi, şeklinde geçmektedir.⁶⁰⁷

⁶⁰¹ Buhârî, Vesâyâ, 16, Meğâzî, 79; Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 29; Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 37.

⁶⁰² Buhârî, Vesâyâ, 27, 30, 34, Fedâilü'l-Medîne, 1, Menâkıbü'l-Ensâr, 46; Müslim, Mesâcid, 9; İbn Mâce, Mesâcid, 3.

⁶⁰³ Buhârî, Müsâkât, 14, 15.

⁶⁰⁴ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 5, Menâkıbü'l-Ensâr, 3, Hibe, 35; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 70.

⁶⁰⁵ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 17. (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Şurût, 14, Farzu'l-Humus, 19, İcâre, 22; Müslim, Müsâkât, 6.)

⁶⁰⁶ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 8, 9, Meğâzî, 40; Müslim, Müsâkât, 1-3; Ebû Dâvud, Harac, 24, Buyû', 35; Tirmizî, Ahkâm, 43; İbn Mâce, Zekât, 18, Ruhun, 14.

⁶⁰⁷ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 11, Şerîke, 11, Şurût, 5; Müslim, Müsâkât, 4; Ebû Dâvud, Buyû', 35; Nesâî, Muzâra'a, 46.

Râfi' b. Hadîc'ten gelen bir rivayete göre şöyle demiştir: “Biz Medine ahalisi içinde en çok tarlası olanlardandık. Her birimiz arazilerimizi ‘Şu parça benim, şu parça da senin olsun’, diyerek kiraya verir idi. Bazen bir taraf mahsul verir diğer taraf vermezdi. Bunun için Peygamber (s.a.s) tarla sahiplerine bu çeşit akit yapmayı yasaklamıştır.”⁶⁰⁸ Fakat gümüş para ile kiraya vermek yasaklanmamıştır.⁶⁰⁹

Araziyi kiraya verme konusunda gelen rivayetlerden bazıları şu şekildedir: “*Arazi sahibinin, toprağını mümin kardeşine karşılıksız ekime vermesi, belli bir şey almak üzere kiraya vermesinden hayırlıdır.*”⁶¹⁰ Yine bir rivayette: “*Kimin arazisi varsa onu kendisi eksin veya bir atıyye olarak din kardeşine versin, bunu da yapmaktan çekinirse (icara vermeyip) arazisini (boş) tutsun.*” buyurdu.⁶¹¹ Bir adamın yerini din kardeşine menfaatsiz ve geçici olarak vermesi onun karşılığında malum bir ücret almasından daha hayırlıdır.⁶¹² Hz. Peygamber, ziraat ortaklığını haram kılmamış fakat ortakların birbirlerine karşı toleranslı davranmalarını emretmiştir.⁶¹³

Ensardan biri Harre denilen yerde hurmalıkları sulamakta oldukları su kanalları ile ilgili konuda Resûlullah'ın huzurunda Zübeyr b. Avvâm'ı şikayet etti. (Bu yollardan geçen su önce Zübeyr'in hurmalığına uğruyor, sonra da Ensardan olan adam suluyordu. Bir keresinde Zübeyr suyu tarlasında tutup sulayacağı sırada) adam, Zübeyr'e: “Suyu bırak da bize gelsin” demişti. Fakat Zübeyr kendi hurmalığını sulamadan bırakmak istemedi. İki taraf Peygamber'in huzurunda muhakeme oldular. Resûlullah, Zübeyr'e: “*Zübeyr, tarlanı sula, sonra suyu komşuna doğru salıver!*” buyurdu. Adam öfkeleni ve: “Zübeyr halanın oğlu olduğu için mi?” diye tepki gösterdi. Resûlullah'ın yüzünün rengi değişti. Sonra, “*Zübeyr, hurmalığını sula, sonra suyu hapset; hurma ağaçlarının köklerine erişinceye kadar bırakma!*” buyurdu. Zübeyr bu olay hakkında şu ayetin nazil olduğunu söylemiştir:⁶¹⁴ “*Hayır!*

⁶⁰⁸ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 7, 12; Müslim, Buyû', 117.

⁶⁰⁹ Buhârî, Şurût, 7; Müslim, Buyû', 117.

⁶¹⁰ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 18; Ebû Dâvud, Buyû', 31.

⁶¹¹ Buhârî, Hars ve Muzâra'a, 18. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Hibe, 35; Müslim, Buyû', 87-98, 102, 114; Ebû Dâvud, Buyû', 32; İbn Mâce, Ruhun, 7, 8.)

⁶¹² Müslim, Buyû', 120-123; Tirmizî, Ahkâm, 42; Nesâî, Muzâra'a, 45; İbn Mâce, Ruhun, 9, 11.

⁶¹³ Tirmizî, Ahkâm, 42.

⁶¹⁴ Buhârî, Mûsâkât, 6, 7, 8, Sulh, 12, Tefsir, Nisâ, 12; Müslim, Fedâil, 129; Ebû Dâvud, Akdiye, 31; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Nisâ, 5, Ahkâm, 26; Nesâî, Âdâbü'l-Kudât, 19, 27; İbn Mâce, Mukaddime, 2, Ruhun, 20.

*Rabbine andolsun ki onlar, aralarında çıkan çekişmeli işlerde seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar.*⁶¹⁵ Resûlullah, arazilerin sultanması sırası hakkında, arazisi yukarda olan kimsenin öncelik hakkına sahip olduğu, daha sonra aşığıya salınabileceğine hükmetmiştir.⁶¹⁶

Hiz. Peygamber, borcu olarak ölen sahabilerin hurmalıklarında bulunarak bereket duası yapmış sonra o mahsullerle borçları ödenmiştir. Hatta kendilerine de bir miktar kalmıştır.⁶¹⁷ Sahabeden Câbir b. Abdullah'ın (r.a) Rûme kuyusu yolunda bir hurma bahçesi varmış. Hiz. Peygamber bizzat bu bahçede kendisi için hazırlanan bir döşekte uyumuş. Bir Yahudi'ye olan borcunu Hiz. Peygamber'in burada bulunması ve bereket için dua etmesi sonucu ödemiştir.⁶¹⁸ Câbir b. Abdullah (r.a) ile Hiz. Peygamber, Merrüzahrân mevkiinde misvak ağacı meyvesi toplamışlardır.⁶¹⁹

Resûlullah'ın “*Rûme kuyusunu (بئر رومة) kim kazarsa onun için cennet vardır.*” sözünü duyan Hiz. Osman hemen kuyuyu kazmış⁶²⁰, satın alarak vakıf haline getirmiştir.⁶²¹ Resûlullah'ın Medine'ye geldiğinde Rûme kuyusundan başka tatlı su kuyusunun olmadığı belirtilmiştir.⁶²²

Bahçe, boşanma hususunda da örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Sahabeden Sâbit b. Kays'ın karısı Hiz. Peygamber'e kocasından boşanmak istediğini söylemiş, Hiz. Peygamber de kendisine mihr olarak verdiği bahçeyi geri vermesini istemiş, kadın da kabul etmiştir. Hiz. Peygamber de Sâbit b. Kays'a, bahçeyi kabul et ve bir talak ile boşa, demiştir.⁶²³

Resûlullah vefat ettiğinde ne bir dirhem ne bir dinar ne köle ne de bir şey bırakmış, yalnız beyaz dişi bir katır, savaşta kullandığı silahını ve vakıf yaptığı

⁶¹⁵ Nisâ, 4/65.

⁶¹⁶ İbn Mâce, Ruhun, 20.

⁶¹⁷ Buhârî, İstikrâz, 8, 9, 15. (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Sulh, 13; Nesâî, Vesâyâ, 4.)

⁶¹⁸ Buhârî, Et'ime, 41.

⁶¹⁹ Buhârî, Et'ime, 50.

⁶²⁰ Buhârî, Vesâyâ, 33; Nesâî, Ahbâs, 4.

⁶²¹ Buhârî, Müsâkât, 1; Nesâî, Cihâd, 44, Ahbâs, 4.

⁶²² Tirmizî, Menâkıb, 19; Nesâî, Ahbâs, 4.

⁶²³ Buhârî, Talâk, 12; Nesâî, Talâk, 34; İbn Mâce, Talâk, 22.

araziyi bırakmıştır.⁶²⁴ Hz. Âişe anlatıyor: Resûlullah'ın kızı Fâtıma, Ebû Bekir'den Resûlullah'ın Hayber, Fedek (فدك) ve Medine'den bıraktığı hissesini istedi. Ebû Bekir, Resûlullah'ın “*Biz miras bırakmayız, bıraktığımız sadakadır*” dediğini söyleyerek kabul etmedi.⁶²⁵

Kitap ehli bir kavmin arazisinde bulunan sahabe Hz. Peygamber'e onların kaplarından yemek yemek ve arazilerinde av yapmak hususunda sormuşlar, Hz. Peygamber, eğer onların yemek kaplarından başka kaplar bulabilirsiniz onlarınkinden yemeyin. Eğer bulamazsanız yıkayarak yiyebilirsiniz. Allah'ın ismini zikrederek avladığımız avı da yiyebilirsiniz, buyurmuştur.⁶²⁶

Bir bahçeye gidildiği zaman bahçe sahibini üç defa yüksek sesle çağırmak gerekmektedir. Eğer cevap verilirse, sahibinden izin alarak mahsulden yenilebileceği ancak bahçe sahibinden bir ses çıkmadığı takdirde bozgunculuk etmeksizin yiyebileceği bildirilmiştir.⁶²⁷

Yollar hakkında gelen rivayetlerden de kısaca bahsetmek gerekirse bir rivayete göre arazi sahipleri geniş ve işlek umumi yol (miktarı) hakkında anlaşmazlığa düştüğü zaman, Hz. Peygamber yedi arşın olarak hükmetmiştir.⁶²⁸ “Bugünün şartlarında yedi arşın genişliğindeki hiç bir yolun yeterli olamayacağı muhakkaktır. Bugün ise duruma göre ihtiyaca cevap verebilecek ölçüde geniş yolların yapılması gerekmektedir. Hadisin zahirine göre amel etmemiz mümkün değildir.”⁶²⁹

Hz. Peygamber'in yol hakkındaki rivayetlerden birisi de şu şekildedir: “Peygamber (s.a.s): ‘*Yollarda oturmaktan sakının.*’ buyurdu. Ashab: ‘Yâ Resûlallah! Bizim yol kenarlarında oturmamız kaçınılmaz bir şeydir. Biz burada konuşuyoruz.’

⁶²⁴ Buhârî, Vesâyâ, 1, Farzu'l-Humus, 3, Meğâzî, 83, Cihâd ve's-Siyer, 61, (86'da Fedek arazisi olarak geçmektedir.); Nesâî, Ahbâs, 1.

⁶²⁵ Buhârî, Farzu'l-Humus, 1, Ferâiz, 3, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 12, Meğâzî, 14, 38; Müslim, Cihâd ve's-Siyer, 52-54; Ebû Dâvud, Harac, 19.

⁶²⁶ Buhârî, Zebâih ve Sayd, 10, 14; Müslim, Sayd ve Zebâih, 8; İbn Mâce, Sayd, 3.

⁶²⁷ İbn Mâce, Ticarât, 67.

⁶²⁸ Buhârî, Mezâlim, 29; Müslim, Müsâkât, 143; Ebû Dâvud, Akdiye, 31; Tirmizî, Ahkâm, 20; İbn Mâce, Ahkâm, 16.

⁶²⁹ Nuri Topaloğlu, “Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi”, **Hadis'in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, Samsun, 14-15 Ekim, 1993, s. 212.

dediler. Bunun üzerine Resûlullah: ‘*Mademki sizler için oralarda oturmak zarurettir, öyleyse yolun hakkını veriniz!*’ buyurdu. Sahâbîler: ‘Yolun hakkı nedir?’ dediler. Resûlullah: ‘*Haramdan bakışı kaçırmak, gelip geçenlere eza vermekten çekinmek, selam alıp vermek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaktır.*’ buyurdu.”⁶³⁰ Yine bir rivayete göre Resûlullah, Ensârdan yolda oturmakta olan bazı kişilere uğradı ve onlara şöyle buyurdu: “*Yolda oturma işini mutlaka yapacaksınız selamı alın, mazluma yardım edin ve yol gösterin.*”⁶³¹ Yabancı olduğu yerde bir kimseye yol göstermek sadaka olarak nitelendirilmiştir.⁶³² Yolunu kaybetmiş kişiye yolu tarif edenin bir köle azat etmiş gibi sevap kazanmış olacağı da rivayet edilmiştir.⁶³³

İhtiyacından fazla bulunan yol üstündeki suyunu yolculardan esirgeyen kimsenin Allah’ın kıyamet gününde konuşmayacağı, bakmayacağı, bağışlayıp günahlarından temizlemeyeceği ve onları azaplandıracağı kimseler arasında zikredildiği bildirilmiştir.⁶³⁴ İhtiyaç fazlası suyun faydalanacak şeylerden -insan, hayvan, meralar gibi- esirgenmesi yasaklanmıştır.⁶³⁵

Arazi, bahçe ve yollar konusunda insanların birbirlerinin hakkına saygı göstermesi, hukuka riayet etmesi temel amaçlardan görülmüştür.

2.4. Kutsal Mekânlar

Kutsal mekânlar hakkında çok fazla kitap, tez⁶³⁶ ve makale yazılmış olduğundan bu bölümü de kısa bir şekilde incelemeyi uygun gördük.

⁶³⁰ Buhârî, İsti’zân, 2, Mezâlim, 22; Müslim, Libâs ve Zînet, 114, Selâm, 2, 3; Ebû Dâvud, Edeb, 13; Hanbel, Müsned, III, 36.

⁶³¹ Tirmizî, İsti’zân ve Âdâb, 30.

⁶³² Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 36.

⁶³³ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 37.

⁶³⁴ Buhârî, Şehâdet, 22, Ahkâm, 48; Müslim, İman, 173; Nesâî, Buyû’, 6; İbn Mâce, Ticârât, 30, Cihâd, 42.

⁶³⁵ İbn Mâce, Ruhun, 19.

⁶³⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. İbrahim Kutluay, **Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdâliyeti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996; Aşır Örenç, **Hadislerde Kutsal Mekân Algısı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013.

Bazı mekânlar bazı dinler tarafından kutsal kabul edilmekte ve ibadet yeri olarak kullanılmaktadır. Örneğin Kâbe, Mescid-i Nebevî, Mescid-i Aksâ ve diğer mescitleri Müslümanlar; Sînâ dağı, sinagog veya havraları Yahudiler; Hz. İsa'nın doğduğu yer kabul edilen Beytülâhm/Beytlehem ve kiliseleri Hristiyanlar; Ganj nehrini Hindular önemli ziyaret merkezleri olarak görürler. Böylece mekânlar, her dinde ibadetler için vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. “Dinin etkili ve müşahhas olarak hissedildiği atmosferin yeri olan kutsal mekânların, insanın dinî hayatı içerisinde yeri ve buna bağlı olarak oluşan dinî duygu, düşünce ve davranışları üzerinde etkisi vardır.”⁶³⁷ Bu açıdan mekânların insanın psikolojisi üzerindeki etkileri de göz ardı edilemez.

Ayrıca yer adları bir yerin coğrafî, tarihi, dini ve genel karakterini tanıma ve tanıtmada önemli rol oynamaktadır.⁶³⁸ Coğrafî açıdan önemli bir konuma sahip olan Arap Yarımadası, özellikle de Mekke ve Medine şehrinin bulunduğu Hicaz bölgesi, Hz. Peygamber'in (s.a.s) doğduğu, yaşadığı ve vefat ettiği yer olması dolayısıyla İslam tarihi açısından çok önemlidir.⁶³⁹

Kutsalın kaynağı Allah'tır ve bütün kutsallıklar ondan kaynaklanmaktadır.⁶⁴⁰ Bir mekânın diğerlerinden nitelik olarak farklılığını belirleyen şey, kutsalla olan ilişkisidir. Kutsal mekân ve kutsal dışı mekân ayrımı, bütün dinlerde mevcut olan ve önemli bir ayrımdır. Genellikle dinlerde dünyanın merkezini gösteren bir 'kutsal merkez' fikri bulunmaktadır.⁶⁴¹

Kutsiyet kavramı her dinde önemli bir unsurdur. Yegâne kutsal varlık Allah'tır. Allah'ın kutsal olarak nitelemesi ile bazı günler, nesnelere ve mekânlara kutsallık atfedilebilir.⁶⁴² Mesela Mekke'nin Allah tarafından kutsal, dokunulmaz

⁶³⁷ Hüseyin İ. Yeğin, “Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 17, S: 27, Ocak-Haziran, 2012, s. 54.

⁶³⁸ Ali Akpınar, **Kur'an Coğrafyası**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002, s. 94.

⁶³⁹ İbrahim Sarıçam, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007, s. 19.

⁶⁴⁰ Ömer Faruk Yavuz, “Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, X/2, 2006, s. 392.

⁶⁴¹ Ömer Faruk Yavuz, **a.g.m.**, s. 392-393.

⁶⁴² Aşır Örenç, **Hadislerde Kutsal Mekân Algısı**, (Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013, s. 11.

olduğu ayetle sabittir.⁶⁴³ Yine Mekke için güvenli şehir⁶⁴⁴, şehirlerin anası⁶⁴⁵ ifadeleri kullanılmıştır. Kâbe ise insanlar için yapılan ilk ibadet evidir.⁶⁴⁶ İbadet edenler için o mekânın temiz tutulması emredilmiştir.⁶⁴⁷ Bu yüzden Allah tarafından harem kılınan kutsal mekânlara saygısızlık edilmemelidir. “Kâbe’ye girecek kişi bu mekânın kutsiyetiyle ilgili bazı hususları yerine getirmelidir. Girmeden önce gusül abdesti alma, ayakkabıları ve varsa mestleri çıkarma, Kâbe’nin içinde sükûnet ve huşu içerisinde dua, istiğfar, teşbih, tehlil ve tekbirle meşgul olma, mecbur kalmadıkça konuşmama, başkalarını rahatsız etmemeye özen gösterme, izdihama sebep olmama ve gözyaşı dökmeye çalışma Kâbe’ye girmenin âdabı arasında yer almaktadır.”⁶⁴⁸ Kâbe ve çevresi dokunulmaz olduğundan dolayı oraya giren her kişinin kıyafetlerinin temizliğine, hal ve hareketlerine özen göstermesi, haremde olduğunu unutmaması gerekmektedir.

Yüce Allah, Kur’an’da mescitleri Allah’a ortak koşanların değil, ancak müminlerin imar etmeye layık olduklarını bildirmiştir.⁶⁴⁹ Orada Allah’ın adının anılmasına engel olanları ve harap etmeye çalışanları da zalim olarak nitelendirmiştir.⁶⁵⁰ Yine, Mescid-i Harâm’ın ziyaretine engel olmayı ve halkı oradan çıkarmayı da büyük günah olarak haber vermiştir.⁶⁵¹ Kâbe’ye gelenlere saygısızlık yapılmasını da yasaklamıştır.⁶⁵² Bütün bu ayetlerden hareketle mescitlere atfedilen faziletlerden dolayı mescitlerin de kutsal mekân olduğu söylenilebilir. Hz. Osman, Peygamber Efendimiz’den şöyle dediğini aktarır: “*Her kim Allah için bir mescit bina ederse, Allah ona cennette bu mescidin benzerini bina eder.*”⁶⁵³ Hz. Âişe ise, Hz. Peygamber’in mahallelerde mescitler inşa edilmesini, temiz tutulmasını ve güzel kokularla kokulandırmasını emrettiğini rivayet eder.⁶⁵⁴ Binasının sağlam

⁶⁴³ Naml, 27/91.

⁶⁴⁴ Tin, 95/3.

⁶⁴⁵ En’âm, 6/92; Şûrâ, 42/7.

⁶⁴⁶ Âl-i İmrân, 3/96.

⁶⁴⁷ Bakara, 2/125.

⁶⁴⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, 22.

⁶⁴⁹ Tevbe, 9/17-18.

⁶⁵⁰ Bakara, 2/114.

⁶⁵¹ Bakara, 2/217.

⁶⁵² Mâide, 5/2; Ebû Dâvud, Vesâyâ, 10.

⁶⁵³ Müslim, Zühd, 44; İbn Mâce, Mesâcid, 1.

⁶⁵⁴ Ebû Dâvud, Salât, 13; Tirmizî, Sefer, 417; İbn Mâce, Mesâcid, 9.

yapılması⁶⁵⁵, soğan, sarımsak yiyenlerin mescitlerden uzak durması, evlerinde oturması⁶⁵⁶ Hz. Peygamber tarafından emredilmiştir. Çünkü bir insanın rahatsız edici kokularla, elbiselerindeki kirlerle başka insanları rahatsız etmeye hakkı yoktur.

Mekke, Medine ve Kudüs gibi şehirlerin Müslümanlar tarafından kutsal mekân olarak kabul edilmesinin temelinde, yegâne kutsal varlık olan Allah'ın, diğer yerlere nazaran, oralara ayrı bir değer vermesi ve aynı zamanda bu yerleri, ilâhî dinlerin doğup yayıldığı yerler olarak seçmiş olması, bu din mensuplarının oralara kutsallık atfetmesine esas teşkil etmektedir.⁶⁵⁷ Allah, yeryüzünde bazı bölgeleri ve mekânları kutsal ilan etmiştir. Hz. Peygamber'in kabri şerifi, Kâbe, Mekke ve Medine gibi mekânlar kutsal yerlerden en önemlileridir.⁶⁵⁸ En kutsal iki mekân olan Mekke ve Medine'ye "Haremeyn" denilmesinin nedeni de korunmuş yer olmalarından kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber, Vedâ Haccında insanlara: "*(Ey insanlar!) Bu (zilhicce) ayınız, bu şehriniz (Mekke) ve bu gününüz (arefe) nasıl mukaddes ise, kanlarınız, mallarınız ve ırzlarınız da aynı şekilde mukaddestir.*"⁶⁵⁹ şeklinde hitap etmiştir.

2.4.1. Mekke (مكة)

Hz. Peygamber'in (s.a.s) doğup büyüdüğü, belli bir yaşa kadar ikamet ettiği kutsal şehirdir. Mekke, hem Allah'ın evi Kâbe'nin orada bulunması hem de ticaret merkezi olması açısından İslam Coğrafyasının en önemli şehirlerinin başında gelmektedir.

Peygamberlik ile müjdelendiği Hira Mağarasının, hicret esnasında gizlenip barındığı Sevr mağarasının⁶⁶⁰ bulunması Mekke'yi özel kılan sebeplerdendir.

⁶⁵⁵ Ebû Dâvud, Salât, 13.

⁶⁵⁶ Buhârî, İ'tisâm, 24.

⁶⁵⁷ Aşır Örenç, **a.g.t.**, s. 53-54.

⁶⁵⁸ Aşır Örenç, **a.g.t.**, s. 147.

⁶⁵⁹ Buhârî, Edeb, 43, Fiten, 8, İlim, 9, Hudûd, 9, Tevhid, 24, Meğâzî, 77, Hac, 132, Edâhî, 5; Müslim, Kasâme ve Muhâribîn, 29, 30; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Tevbe, 10; İbn Mâce, Menâsik, 76, Fiten, 2.

⁶⁶⁰ Buhârî, Tefsir, Berâe, 9, Meğâzî, 28.

Ali b. Ebû Tâlib'den (r.a) rivayete göre şöyle demiştir: “Mekke’de Peygamber ile beraberdim, Mekke çevresinde bazı bölgeleri gezmeye çıkmıştık. Karşımıza çıkan her bir dağ ve ağaç, selam sana ey Allah’ın Resûlü!” diyordu.⁶⁶¹

Mekke’nin faziletleri ve harem bölge olmaları hakkında birçok hadis mevcuttur. “*Mekke’yi (tâ evvelinden beri) haram eden Allah’tır. Onu haram kılan insanlar değildir. Bundan dolayı Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse için Mekke’de ne kan dökmek ne de bir ağaca balta vurmak helal olmaz. Şayet Resûlullah burada harb etti diye ruhsat tarafına kaçan biri bulunursa, ona: Allah yalnız Resûl’üne izin vermiştir, size izin vermemiştir, deyiniz...*”⁶⁶² Hz. Peygamber doğup büyüdüğü şehrin sevgisini şu sözlerle dile getirmiştir: “*Ey Mekke! Vallahi sen yeryüzünün en hayırlı ve Allah’a en sevimli olanısın. Senden çıkarılmış olmasaydım çıkmazdım.*”⁶⁶³ Mekke, âlemin yaratıldığı günden kıyamet gününe kadar saygın ve dokunulmaz kalacaktır.⁶⁶⁴ Medine için de “*Yâ Rabbi! Hz. İbrahim’in Mekke’yi haram kıldığı gibi, ben de Medine’yi haram kıldım. Onun iki kayalığı arası haramdır, ağaçları kesilemez, hayvanları avlanamaz, otu yolunamaz, ağaçlarının yaprağı koparılamaz.*”⁶⁶⁵ buyrulmaktadır.

Belli bölgeleri kapsayan Harem’de yasak olan şeylerden sonra yasak olmayan birtakım şeyler de vardır. Mesela karga, çaylak, akrep, fare ve saldırgan köpeğin öldürülmesine izin verilmiş, günah olmadığı belirtilmiştir.⁶⁶⁶ Harem içinde zulüm ve haksızlık eden kişinin Allah’a insanların en sevimsiz olan üç sınıftan birinin olduğu rivayetlerde geçmektedir.⁶⁶⁷ Ayrıca harem dahilinde gıda maddeleri karaborsacılığı yapmak da zulüm olarak nitelenmektedir.⁶⁶⁸ Hz. Peygamber, kaza umresinde Mekke’ye girdiğinde Abdullah b. Revâha önünde yürüyor ve şiir okuyordu. Hz. Ömer ona “Peygamber’in (s.a.s) önünde ve Allah’ın haremindedir şiir mi söylüyorsun?”

⁶⁶¹ Tirmizî, Menâkıb, 6.

⁶⁶² Buhârî, İlim, 37, Meğâzî, 51.

⁶⁶³ İbn Mâce, Menâsik, 103; Tirmizî, Menâkıb, 70; İbn Mâce, Menâsik, 103.

⁶⁶⁴ Müslim, Hac, 445.

⁶⁶⁵ Müslim, Hac, 462, 475.

⁶⁶⁶ Buhârî, Cezâü’s-Sayd, 7, Bed’ü’l-Halk, 16; Müslim, Hac, 66-74, 76, 77, 79, (75’te yılan geçmektedir.); Tirmizî, Hac, 21; (Ebû Dâvud, Menâsik, 40’ta karga yerine yılan geçmektedir.); Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 113, 116-119; (İbn Mâce, Menâsik, 91’de akrep yerine yılan geçmektedir.)

⁶⁶⁷ Buhârî, Diyât, 9.

⁶⁶⁸ Ebû Dâvud, Menâsik, 90.

deyince: Resûlullah: “Ey Ömer, bırak onu çünkü onun şiirleri onlara okun tesirinden daha etkilidir.”⁶⁶⁹ demiştir.

Mekke, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı gündün beri haram kılınmış bir şehirdir ve bu şehir, Allah’ın haram kılması sebebiyle kıyamet gününe kadar da haram kalacaktır.⁶⁷⁰ Muhakkak ki, Mekke’yi haram kılan insanlar değil, Allah’tır. Bundan dolayı Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimse için Mekke’de kan dökmesi ve Mekke’deki her hangi bir ağacı kesmesi helal olmaz.⁶⁷¹ Mekke’nin otu koparılmaz (ızhır otu müstesna), ağacı kesilmez, av hayvanları ürkütülüp rahatsız edilmez, kayıp eşyaları sahibini arayacak olan kimseden başkası el uzatıp alamaz.⁶⁷² Mekke’de silah taşımının da helal olmadığı belirtilmiştir.⁶⁷³

Mekke fethinden sonra hicret yoktur⁶⁷⁴, hadisi o günkü şartlar için Mekke’den Medine’ye hicret etmenin artık bir manası ve zarureti kalmadığını ifade eder. Başka yer ve zamanlar için anlaşılmalıdır. Farz-ı ayn olan dini vecibeleri ifa imkânı bulunmayan her yerde ve zamanda hicret söz konusu olur.⁶⁷⁵ Bir rivayette kâfirlerle savaşın devam ettiği sürece hicretin bitmeyeceği bildirilmiştir.⁶⁷⁶

2.4.2. Medine (المدينة)

Hicretten önceki adı Yesrib olan bu şehre hicretten sonra Medine ismi verilmiş, en çok bu isim kullanılmıştır. el-Beled, Beytü’r-Resûl, Habîbe, Dârü’l-

⁶⁶⁹ Tirmizî, Edeb, 70; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 121.

⁶⁷⁰ Buhârî, Cezâü’s-Sayd, 10, Cizye ve Muvâdea’, 22, Meğâzî, 53; Müslim, Hac, 445; Tirmizî, Diyât, 13.

⁶⁷¹ Buhârî, Cezâü’s-Sayd, 8, İlim, 37, Meğâzî, 51. (Rivayetlerin sonunda Amr b. Saîd, Mekke hiçbir asiye, zimmetinde kan olan bir kaçağı, kaçan hayırsızı kurtaramaz, demiştir.) Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Hac, 446; Tirmizî, Hac, 1; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 110, 111, 120; İbn Mâce, Menâsik, 103.

⁶⁷² Buhârî, Cezâü’s-Sayd, 9, İlim, 39, Lukata, 7, Diyât, 8, Cenâiz, 76, Buyû’, 28, Hac, 43; Müslim, Hac, 445-448; Ebû Dâvud, Menâsik, 90; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 110, 111, 120; İbn Mâce, Menâsik, 103.

⁶⁷³ Müslim, Hac, 449.

⁶⁷⁴ Buhârî, Cizye ve Muvâdea’, 22. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 1, 27, 194; Müslim, Hac, 445, İmâre, 83-86; Ebû Dâvud, Cihâd, 2; Tirmizî, Sefer, 33.)

⁶⁷⁵ Nuri Topaloğlu, “Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi”, **Hadis’in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, Samsun, 14-15 Ekim 1993, s. 212.

⁶⁷⁶ Nesâî, Bey’at, 15.

İmân, Dârü'l-Ebrâr, Âsime, Tayyibe, Kubbetü'l-İslam vb. birçok isim verilmiştir. Bir yere verilen isimlerin çokluğu isim sahibinin şerefliğine delalet etmektedir.⁶⁷⁷

Cerîr b. Abdullah'tan (r.a) rivayet edildiğine göre, Peygamber (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Allah bana hicret edeceğimde ‘şu üç şehirden Medine, Bahreyn (بحرين) ve Kinnesrîn (قنسرین) hangisine gidersen orası senin hicret yurdundur’, dedi.*”⁶⁷⁸

Medine, Hz. Peygamber'in hicret ettiği, yaşamının son on yılını geçirdiği ve kabrinin de bulunduğu kutsal şehirlerden biridir. “Bu kadar kısa zaman içinde, kendi kız çocuklarını bile diri diri toprağa gömmeye vahşeti içinde yaşayan bir toplumu İslâm potası içinde adaletin, hürriyetin, medeniyetin, kısacası insanlığın sembolü yaptı ve o insanlardan dünya durdukça yaşayacak olan İslâm Devletini kurdu.”⁶⁷⁹ İslam ile birlikte bu şehir, büyük bir medeniyete kaynaklık etmiştir.⁶⁸⁰

Medine döneminde evlenme, boşanma, alışveriş, kısas gibi birçok konu Allah ve Resûlü tarafından hükme bağlanmıştır. Bu hükümler verilirken o mekânın sosyal yapısı ve toplumun ihtiyaçları da elbette etkili olmuştur.

Hz. Peygamber'in Medine'ye gelişi Enes b. Mâlik'in (r.a) rivayetine göre, şöyledir: Resûlullah, Mekke'den Medine'ye hicret edip geldiğinde şehir merkezine yakın olan Benî Amr b. Avf mahallesinde konakladı ve orada on dört gün kaldı. Sonra Ebû Eyyûb'un bahçesinin olduğu yere varmıştı. O güne kadar Resûlullah, namaz vakti gelince nerede bulunursa orada namazını kılıyordu. Hatta koyun ağullarında bile. Sonra mescit yapılmasını emretti. Neccâr oğullarından bahçenin değerini söylemelerini ve bedelini ödemeyi istedi. Onlar da: “Bedelini istemeyiz ama Allah rızası için veririz” dediler. Enes diyor ki: O bahçede müşriklere ait kabirler, yıkıntı halinde binalar ve hurma ağaçları vardı. Resûlullah'ın emri üzerine müşrik

⁶⁷⁷ Semhûdî, **Vefâ'ü'l-vefâ**, C: I, s. 13. (Medine'nin isimleri için bkz. s. 13-30); Münâvî, Zeynüddîn Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali, **Fezû'l-Kadîr Şerhi'l-Câmii's-Sagîr**, I-VI, Dârü'l-Ma'rife, 1391/1972, Beyrut, C: I, s. 42.

⁶⁷⁸ Tirmizî, Menâkıb, 69. (Tirmizî: Bu hadis garibtir, der. Bu hadisi sadece Fadl b. Mûsâ'nın rivayetiyle bilmekteyiz.)

⁶⁷⁹ Gaffar Tetik, **Dünden Bugüne Mescid-i Nebî ve Medine-i Münevvere**, Kamer Yayınları, Ankara, 1998, s. 19

⁶⁸⁰ Köksal Alver, “İslam Şehrini Kurmak: Hz. Peygamber'in Şehir Tasavvuru, **TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Eylül 2015, s. 73.

mezarları düzeltildi, hurma ağaçları kesildi. Harabe halindeki binalar düzeltildi, kesilen hurma ağaçları mescidin kible tarafına sıra halinde dizildiler. Bizzat Resûlullah yardım etmişti.⁶⁸¹

Resûlullah, Medine'ye hicret ettiğinde Ebû Eyyûb'un evine misafir olmuştu.⁶⁸² Medine'ye sevinç içinde gelen Hz. Peygamber, Ebû Eyyûb'un evinin yanına inmiş ve istirahat edecek bir yer hazırlamasını rica etmişti.⁶⁸³ Önce Hz. Peygamber alt katta Ebû Eyyûb ise üst katta kalmışlardı. Daha sonra Ebû Eyyûb'un Hz. Peygamber'in alt katta buldukça kendisinin çatının üstüne çıkamayacağını belirtmesi üzerine katları değişmişlerdi.⁶⁸⁴

Medine halkının, Resûlullah'ın gelmesiyle ferahlandığı⁶⁸⁵, Medine'nin her yerinin aydınlandığı, vefat ettiği gün ise her tarafın karanlıklar içerisinde kaldığı bildirilmiştir.⁶⁸⁶ Medine halkına bir kötülük eden, zarar veren kişi, tuzun suda eridiği gibi Allah da o kimseyi eritecektir.⁶⁸⁷

Resûlullah: *“Bana bir şehre hicret etme emri verildi, O şehre Yesrib diyorlar. Hâlbuki o Medine'dir. Demirci körüğünün demirin kirini giderdiği gibi bu şehir de kötülükleri temizler.”*⁶⁸⁸ buyurmuştur. Bir rivayette de Medine, Taybe'dir (temiz beldedir), ateş gümüşün pisliklerini giderdiği gibi Medine de günahları temizleyip, kirleri giderecek⁶⁸⁹, temiz olan kalacak ve ortaya çıkarılacaktır⁶⁹⁰, buyrulmuştur. Medine'ye taun hastalığı ve Deccal'in giremeyeceği, hatta meleklerin koruyacağı rivayet edilmiştir.⁶⁹¹ Taun hakkında gelen bir rivayette de taun hastalığının olduğu yere girilmemesi, hastalık bulunan yerde ise ondan kaçmak için de oradan

⁶⁸¹ Nesâî, Mesâcid, 12.

⁶⁸² Tirmizî, Et'ime, 14.

⁶⁸³ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 45.

⁶⁸⁴ Müslim, Eşribe, 171.

⁶⁸⁵ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 46.

⁶⁸⁶ Tirmizî, Menâkıb, 1; İbn Mâce, Cenâiz, 65.

⁶⁸⁷ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 7; Müslim, Hac, 460, 492-495; İbn Mâce, Menâsik, 104.

⁶⁸⁸ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 2, Ahkâm, 45; Müslim, Hac, 487, 488; Tirmizî, Menâkıb, 69; Nesâî, Bey'at, 22.

⁶⁸⁹ Buhârî, Meğâzî, 17; Müslim, Hac, 490; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Nisâ, 5.

⁶⁹⁰ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 10, Ahkâm, 47, 50, İ'tisâm, 16; Müslim, Hac, 489.

⁶⁹¹ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 9, Bed'ü'l-Halk, 7, Fiten, 27, Tevhid, 31, Tıb, 30; Müslim, Hac, 485, Fiten ve Eşrât-ı Sâat, 123; Tirmizî, Fiten, 61.

çıkılmaması gerekmektedir.⁶⁹² Bunu uygulayan Hz. Ömer, Serğ' (سرع) denilen yerden geri dönmüştür.⁶⁹³ Taun hastalığından ölümün, şehitlik sebebi olduğu da belirtilmiştir.⁶⁹⁴

Şüphesiz ki, Allah Teâlâ Medine'ye Tâbe ismini vermiştir.⁶⁹⁵ Hz. Peygamber bir yerden dönerken Medine üzerine yukarıdan bakmış ve “İşte Tâbe” buyurmuştur.⁶⁹⁶ Hz. Peygamber, bir yolculuktan döndüğü vakit şehrin binaları, yolları görünmeye başladığında Medine sevgisinden dolayı binitini hızlandırmıştır.⁶⁹⁷

Hz. İbrâhim'in (a.s) dileği üzerine harem kılınan Mekke gibi Hz. Peygamber'in dileği ile de Medine'nin harem kılınmasına dair rivayetler vardır.⁶⁹⁸ Hz. Peygamber, “Medine'nin Âir (عائر)⁶⁹⁹ ile Sevr Dağı (ثور) arasında bulunan sahası haremdir. Kim Medine'nin bu haremi dâhilinde Kitap ve sünnete aykırı bir iş yapar veya ehl-i bidata yardım ederse Allah'ın azabı, meleklerin lâneti ve bütün halkın nefreti onun üzerine olsun...”⁷⁰⁰ buyurmuştur. Bir rivayette de kıyamet gününde farz ve nafile hiçbir ibadeti kabul olmaz⁷⁰¹, denilmiştir. Medine'nin harem kılınması hakkında Resûlullah, yaş otunun kesilemeyeceğini, avının ürkütülemeyeceğini, yitiğin alınamayacağını bildirmiştir.⁷⁰² Bu yüzden Ebû Hüreyre (r.a) bu yerde bir geyik, ceylan görsem onu korkutup ürkütmem, demiştir.⁷⁰³

Medine'ye yakın bir yerde olan Uhud Dağı hakkında da oldukça rivayet mevcuttur. Hz. Peygamber'in “O, öyle bir dağdır ki, o bizi sever, biz de onu severiz.”

⁶⁹² Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54, Tıb, 30, Hıyel, 13; Müslim, Selâm, 92-98; Ebû Dâvud, Cenâiz, 10; Tirmizî, Cenâiz, 66.

⁶⁹³ Müslim, Selâm, 100.

⁶⁹⁴ Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 54, Kader, 15, Ezân, 32, Cihâd ve's-Siyer, 30; Ebû Dâvud, Cenâiz, 15; Nesâî, Cenâiz, 14, Cihâd, 36.

⁶⁹⁵ Müslim, Hac, 491.

⁶⁹⁶ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 3, Zekât, 54; Müslim, Hac, 503, 504, Fedâil, 11; Ebû Dâvud, Harac, 37.

⁶⁹⁷ Buhârî, Umre, 17, Fedâilü'l-Medîne, 10; Tirmizî, Daavât, 43.

⁶⁹⁸ Buhârî, Meğâzî, 27, 81; Müslim, Hac, 454-459, 462, 478; Tirmizî, Menâkıb, 69; İbn Mâce, Menâsik, 104.

⁶⁹⁹ (عائر), Buhârî, Ebû Dâvud; عير, Müslim, Tirmizî)

⁷⁰⁰ Buhârî, Ferâiz, 21, İ'tisâm, 5, 6, Fedâilü'l-Medîne, 1, Cizye ve Muvâdea', 10, 17; Müslim, Hac, 467, İtk, 20; Tirmizî, Velâ ve Hibe, 3.

⁷⁰¹ Müslim, Hac, 463, 464, 469, 470; Ebû Dâvud, Menâsik, 99.

⁷⁰² Ebû Dâvud, Menâsik, 99.

⁷⁰³ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 4; Müslim, Hac, 471, 472; Tirmizî, Menâkıb, 69.

sözüne mazhar olmuş önemli bir yerdir. Onun cennet bahçelerinden bir bahçenin üstünde olduğu da rivayet edilmiştir.⁷⁰⁴

Hız. Peygamber, Allah'ın Mekke'yi sevdirdiği gibi veya daha fazla Medine'yi sevdirmesini istemiş, Mekke'ye bahşedilen ölçeklerindeki bereket ve hayrın iki mislisini Medine şehri için de istemiş, Medine'nin havasını sağlıklı kılması için de dua etmiştir.⁷⁰⁵ Yine Hız. Peygamber'in "*Allah'ım meyvelerimizi, memleketimizi, ölçeklerimizi bereketli kıl. Allah'ım! İbrahim senin kulun, dostun ve peygamberindir. Ben de senin kulun ve Peygamberinim. Onun Mekke hakkında yaptığı duanın benzerini ben de Medine için yapıyorum.*"⁷⁰⁶ buyurduğu rivayet edilmiştir. Hız. Peygamber, Medine'nin şiddet ve sıkıntısına katlanan kişiye kıyamet gününde şahit veya şefaatchi olacağı müjdesini vermiştir.⁷⁰⁷ Medine'de ölen kimse için de şahitlik yapacağını bildirmiştir.⁷⁰⁸ Hız. Ömer, Allah'tan şehitliği istemiş ve bunun Resülullah'ın şehrinde olması için dua etmiştir.⁷⁰⁹

Yılanın kendi yuvasına toplandığı gibi, imanın da Medine'ye toplanacağı bildirilmiř⁷¹⁰, İslam memleketlerinden en son yıkılacak olan memleketin Medine olduğu da rivayet edilmiştir.⁷¹¹

2.4.3. Kudüs (القدس)

Kudüs, kutsal kabul edilen üç mescitten biri olan Mescid-i Aksâ'nın bulunduğu şehirdir. İlk kıble olan Mescid-i Aksâ'nın burada bulunması Kudüs şehrini kutsal sayan en büyük etkenlerdendir.

⁷⁰⁴ İbn Mâce, Menâsik, 104.

⁷⁰⁵ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 10, 12, Mardâ, 8, 22, Daavât, 43, Menâkıbü'l-Ensâr, 46, İ'tisâm, 16; Müslim, Hac, 446, 465, 473, 474, 476, 480; İbn Mâce, Et'ime, 39.

⁷⁰⁶ Tirmizî, Daavât, 54, Menâkıb, 69.

⁷⁰⁷ Müslim, Hac, 481-484; Tirmizî, Menâkıb, 69.

⁷⁰⁸ Tirmizî, Menâkıb, 69; İbn Mâce, Menâsik, 104.

⁷⁰⁹ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 12.

⁷¹⁰ Buhârî, Fedâilü'l-Medîne, 6; Müslim, İman, 233; İbn Mâce, Menâsik, 104.

⁷¹¹ Tirmizî, Menâkıb, 69.

Medine’de inşa edilen ilk mescit, üzerinde tavanı bulunmayan dört duvardan ibaretti ve kiblesi de Beytülmağdis’e doğru idi.⁷¹² Resûlullah (s.a.s), on altı ay ilk olarak Beytülmağdis’e doğru namaz kılmıştır. Oysa kiblesinin Kâbe’ye yöneltmesini arzu etmiş, ifadesini şu şekilde dile getirmiştir: “*Ey Cibril, Allah’ın, yüzümü Yahudilerin kiblesinden döndürmesini isterdim.*”⁷¹³ Bunun üzerine Allah (c.c): “*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Harâm yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.*”⁷¹⁴ ayetini indirmiştir. Böylece kible Mescid-i Aksâ’dan Kâbe’ye yöneltmiştir.⁷¹⁵ Resûlullah’ın, Beytülmağdis’e doğru namaz kılması Yahudi ve ehl-i kitabın hoşuna gidiyordu, kiblenin değiştirilmesinden, Resûlullah’ın yüzünü Kâbe’ye çevirmesini hoş karşılamadılar.⁷¹⁶

Hz. Süleyman (a.s), Beytülmağdis’in binasını bitirince Allah’tan (c.c), üç dilekte bulunmuştur. Bunlardan birisi de yalnız namaz kılmak niyetiyle Mescid-i Aksâ’ya gelen kimsenin annesinden doğduğu gün gibi oradan çıkarılmasıdır.⁷¹⁷ Beytülmağdis’ten umre ihramına giren kimsenin günahlarının bağışlanacağı, geçmişteki günahlarına keffaret olacağı da rivayetler arasındadır.⁷¹⁸

Beytülmağdis, Allah tarafından etrafı çeşitli maddi ve manevi bereketlerle bereketlendirilmiş⁷¹⁹, kutsal mekânlar arasında zikredilmiştir.

⁷¹² İbn Sa’d, Ebû Abdillâh Muhammed, **et-Tabakâtü’l-Kübra es-Sîretü’s-Şerîfetü’n-Nebeviyye**, I-VIII, Dâru Sadr, Beyrut, 1380/1960, C: I, s. 239.

⁷¹³ İbn Sa’d, **a.g.e.**, C: I, s. 241.

⁷¹⁴ Bakara, 2/144.

⁷¹⁵ Buhârî, Salât, 31, Tefsir, Bakara, 12, 18; Müslim, Mesâcid, 11, 12; Tirmizî, Salât, 255, Tefsîru’l-Kur’ân, Bakara, 3; Nesâî, Salât, 22, Kible, 1.

⁷¹⁶ İbn Sa’d, **a.g.e.**, C: I, s. 243.

⁷¹⁷ Nesâî, Mesâcid, 6; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 196.

⁷¹⁸ İbn Mâce, Menâsik, 49.

⁷¹⁹ Şevki Ebû Halil, **Kur’an Atlası**, trc. Enver Arpa, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007, s. 184.

2.5. Hadislerde Adak ve Mekân İlişkisi

Hadislerde insanların gitmeyi adadığı mekânlar genellikle, kutsal mekânlara duyulan saygı ve oraya gitme arzusundan kaynaklanmaktadır.

Hiz. Peygamber (s.a.s), iki oğlunun arasında bir ihtiyarın zorla yürüdüğünü görmüş ve onun (Kâbe'ye) yürüyerek gitmeyi adadığını öğrendiğinde “*Şüphesiz Allah, bu ihtiyarın kendi nefesine azap etmesinden müstağnidir.*” buyurup ona binmesini emretmiştir.⁷²⁰ Benzer bir rivayette, bir kadın Kâbe'ye yürüyerek gitmeyi adanmış, bu durum Resûlullah'a sorulduğunda: “*Allah'ın o kadının yürüyerek Kâbe'ye gitmesine ihtiyacı yoktur. Emredin ona binite binsin ve Kâbe'ye öylece gitsin.*”⁷²¹ buyurmuştur. Bir başka rivayete göre Ukbe b. Âmir'in kız kardeşi Beytullah'a yürüyerek ziyaret etmeyi adanmış ve Ukbe b. Âmir'den Peygamber'in bu konudaki görüşünü öğrenmesini istemiş. Hiz. Peygamber ise yürümesini (yorulunca) binmesini söylemiştir.⁷²² Bu durum karşısında kefarete ödenmesi, bineğe binilmesi, hedy götürülmesi ve deve veya sığır kurban edilmesi gerektiği⁷²³ rivayetlerde geçmektedir. Yine bir rivayette yalınayak yürüyerek, başı örtüsüz hacca gitmeyi adayan kız kardeşinin durumunu sorulunca Hiz. Peygamber: “*Ona emrediniz, başını örtün, (bir şeye) binsin ve üç gün oruç tutsun.*” buyurmuştur.⁷²⁴ Kız kardeşinin kendine zulmetmesiyle Allah'ın ona sevap yazacak olmadığını⁷²⁵ söylemiştir. Bu rivayetlerden hareketle uygulaması zor, yerine getirilmesi insanlara zarar verecek şekilde adak adamanın uygun olmayacağı söylenebilir.

Ömer b. Hattab, Cahiliye Dönemi'nde Mescid-i Harâm'da bir gece itikâf etmeyi adanmış, bu durumu Hiz. Peygamber'e sorduğunda adağını yerine getirmesini söylemiştir.⁷²⁶

⁷²⁰ Buhârî, Cezâu's-Sayd, 27; Müslim, Nezr, 9, 10; Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 42; İbn Mâce, Kefâret, 20.

⁷²¹ Tirmizî, Eymân ve Nüzûr, 9.

⁷²² Buhârî, Cezâu's-Sayd, 27; Müslim, Nezr, 11; Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 32.

⁷²³ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 23.

⁷²⁴ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 23; İbn Mâce, Kefâret, 20.

⁷²⁵ Tirmizî, Eymân ve Nüzûr, 16.

⁷²⁶ Buhârî, İ'tikâf, 5, 15, 16, Farzu'l-Humus, 19, Eymân ve Nüzûr, 29; Müslim, Eymân, 27, 28; Ebû Dâvud, Savm, 80, Eymân ve Nüzûr, 32; Tirmizî, Eymân ve Nüzûr, 11; Nesâî, Eymân ve Nüzûr, 36; (İbn Mâce, Sıyâm, 60; Burada Mescid-i Harâm geçmemektedir.)

Sahabeden biri annesinin bir adak adadığını ancak yerine getiremeden vefat ettiğini Hz. Peygamber'e söyleyip bu durum hakkında fetva istemiş, Hz. Peygamber de ona, annesi adına o adağı yerine getirip kaza etmesini söylemiştir. İbn Ömer ve İbn Abbas da annesi Kubâ'da namaz kılmayı adanmış olan bir kadına annesi için bu adağı yerine getirmesini söylemişlerdir.⁷²⁷

Câbir b. Abdullah'ın (r.a) anlattığına göre Mekke fethi günü bir adam ayağa kalkıp “Ya Resûlallah! Ben, Allah sana Mekke fethini nasip ederse Beytülmakdis'te Allah için iki rekât namaz kılmayı adadım” dedi. Hz. Peygamber: “*Burada kıl*” buyurdu. Adam sözünü tekrarladı, Hz. Peygamber yine, “*Burada kıl*” buyurdu. Sonra adam sözünü bir daha tekrarladı. Bu sefer Resûlullah: “*Öyleyse sen bilirsin (burada kılmak istemiyorsan Beytülmakdis'te kıl)*” buyurdu.⁷²⁸ Rivayetlerde şu ilave de bulunmaktadır, “*Allah'a yemin ederim ki, eğer sen şurada namazını kılsaydın Beytülmakdis'te namaz kılmanın yerine kâfi gelirdi.*”⁷²⁹ Bu hadis adak için belirli bir mekân tayin edilse dahi başka bir yerde kılması, adağın yerine gelmiş olacağını göstermektedir. Hanefilerde eğer şart, falan yerde namaz kılmak veya falan şehirdeki fakirlere şu kadar sadaka vermek şeklinde bir mekân ile kayıtlı ise, üç imama göre bu adağın başka bir yerde eda edilmesi caiz görülmektedir. Züfer'e göre ise bu adak, sadece şart koşulan yerde eda edilebilir.⁷³⁰ İmam Mâlik, kişinin Şam, Mısır, Rebeze'ye ve bunun gibi bazı yerlere kadar yürümeyi nezretmesinde, Allah'a itaatle ilgili bir hususun olmadığını söylemektedir.⁷³¹

Ensardan iki kardeşin ortak bir mirası vardı. Birisi, diğerinden mirasın taksim edilmesini istedi. Bunun üzerine kardeşi, eğer bir daha taksimi istersen bütün malım Kâbe'ye (adak) olsun, dedi. Hz. Ömer (r.a), ona: “Kâbe'nin senin malına ihtiyacı yok. Yemininin kefareti ver ve kardeşinle konuş. Ben Resûlullah'ı (s.a.s): ‘*Allah'a*

⁷²⁷ Buhârî, Eymân ve Nüzûr, 30.

⁷²⁸ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 24.

⁷²⁹ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 24.

⁷³⁰ Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâ'i**, I-X, Darülhadis, Kahire, C: VI, s. 349.

⁷³¹ Muvatta', Nüzûr ve Eymân, 8.

isyanda, sila-i rahmi kesmekte ve sahibi olmadığın şeyde sana yemin de yoktur, nezir de' buyururken duydum."⁷³² demiştir.

Bir kadın Peygamber'e gelip "ben -cahiliye ehlinin kurban kestikleri yeri işaret ederek- şöyle şöyle bir yerde kurban kesmeyi adadım" dedi. Rasûlullah, resim veya heykel şeklindeki bir put için mi, diye sormuş, hayır cevabını alınca adağını yerine getirmesini söylemiştir.⁷³³ Benzer bir rivayette Resûlullah zamanında bir adam, Büvâne'de (بُوَانَة) bir deve kesmeyi adadığını Hz. Peygamber'e gelip bildirmiş. Hz. Peygamber, orada cahiliye putlarından tapınılan bir put, bayramlarından bir bayram var mı, diye sormuş. Sahâbîler, öyle bir şeyin olmadığını söyleyince Hz. Peygamber adama, adağını yerine getirmesini söylemiştir.⁷³⁴

Bu rivayetler, mekânların adakta kullanılan unsurlardan biri olduğunu göstermektedir.

2.6. Hz. Peygamber'in Yolculukta Konakladığı Mekânlar

Hz. Peygamber'in (s.a.s) yolculuk esnasında konakladığı birtakım yerler bulunmaktadır. Konaklanılan yerlerde yapılması gereken davranışlar da bildirilmiştir.

Resûlullah şöyle buyurmuştur: "*Her kim bir konaklama yerine iner ve şu duayı okursa oradan ayrılıncaya kadar kendisine hiçbir şey zarar veremez: Allah'ın yarattığı mahlukatın şerrinden, Allah'ın eksiksiz tam ayetlerine sığınırım.*"⁷³⁵

Yolculukta insanın başına ne geleceği bilinmez. Bu yüzden her türlü felaketten korunmak amacıyla Hz. Peygamber'in öğrettiği bu dua konaklama yerlerinde okunmalıdır.

⁷³² Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 15.

⁷³³ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 27.

⁷³⁴ Ebû Dâvud, Eymân ve Nüzûr, 27. Benzer rivayet için bkz. İbn Mâce, Kefâret, 18.

⁷³⁵ Müslim, Zikir ve Dua, 54, 55; Tirmizî, Daavât, 41; İbn Mâce, Tıb, 46.

Hız. Peygamber bir yere indiğinde, orada iki rekât namaz kılmadıkça o yere vedâ etmediği, oradan ayrılmadığı⁷³⁶ bildirilmiştir. Konaklanılan yerlerde iki rekât namaz kılmak, sünnete uygun davranışlar arasında zikredilmektedir.

Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivayet edildiğine göre Resûlullah bir yerde konakladığında orada öğle namazını kılmadan yola çıkmazdı.⁷³⁷ Yine Enes (r.a) demiştir ki: “Biz (yolculukta) bir yere konakladığımız zaman, hayvanların yükü indirilmedikçe nafilâ namaz kılmazdık.”⁷³⁸ Kişilerin yolculukta istirahat için konakladıkları yerlerde, hayvanlarını da dinlendirmenin gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bir rivayette de, verimli yerde yolculuk yapıldığı zaman develere o yerdeki haklarının verilmesi, çorak yerde yolculuk yaparken orada yürüyüşün hızlandırılması, geceleyin istirahat için mola verildiğinde yollarda konaklamaktan sakınılması gerektiği bildirilmiş, yolun geceleyin böceklerin barınak yeri olduğu aktarılmıştır.⁷³⁹ Benzer bir rivayette de gece vakti yolculuk esnasında dinlenmek, uyumak için işlek yol üstünde konaklamaktan, bu yerler üstünde namaz kılmaktan, abdest bozmaktan sakındırılmıştır.⁷⁴⁰

Hız. Peygamber, kişilerin seferdeyken soğuk veya yağmurlu bir gecede namazlarını oldukları, konakladıkları yerde kılmalarını emretmiştir.⁷⁴¹

Resûlullah, Medine'den Mekke'ye giderken Şecere Mescidi'nde (مسجد الشجرة), Mekke'den dönüşünde de vadinin ortasındaki Zülhuleyfe'de (ذو الحليفة) namaz kılar ve sabaha kadar burada geceyi geçirirdi.⁷⁴² Hız. Peygamber Veda Haccı'nda Akîk vadisinin ortasındaki Zülhuleyfe'de geceleme üzere konakladığı yerde iken kendisine “Şüphesiz sen mübarek bir vadede bulunuyorsun.” denilmiştir.⁷⁴³ Hız. Peygamber, Akîk vadisinde iken şöyle buyurmuştur: “Bu gece

⁷³⁶ Dârimî, İsti'zân, 49.

⁷³⁷ Ebû Dâvud, Salât, 273; Nesâî, Mevâkîf, 3.

⁷³⁸ Ebû Dâvud, Cihâd, 48.

⁷³⁹ Müslim, İmâre, 178; Ebû Dâvud, Cihâd, 63; Tirmizî, Edeb, 74.

⁷⁴⁰ İbn Mâce, Tahâret, 21, Edeb, 47.

⁷⁴¹ Buhârî, Ezân, 18; Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 25; Ebû Dâvud, Salât, 213; Tirmizî, Salât, 301; Nesâî, İmâmet, 51, Ezân, 17; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 35.

⁷⁴² Buhârî, Umre, 14, Hac, 15, 16.

⁷⁴³ Buhârî, Hars ve Muzâraa', 16, Hac, 16. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, İ'tisâm, 16; Müslim, Hac, 433, 434 -Şüphesiz ki sen mübarek bir Bathâ vadisindesin- ifadesi yer almaktadır.)

bana Rabbim tarafından bir elçi geldi: 'Bu mübarek vadide namaz kıl ve bu umre hac içindedir de (hac ile birlikte umreye de niyet et)', dedi."⁷⁴⁴

Hiz. Peygamber'in Zülhuleyfe'deki Bathâ'da devesini çöktürerek orada konakladığı ve namaz kıldığı⁷⁴⁵, Zülhuleyfe'deki Beydâ (بيداء) denilen yerde gecelediği ve o mescitte namaz kıldığı⁷⁴⁶, Zülhuleyfe'deki Muarras (المعرس) denilen yerde kendisine "Kutsal Bathâ'dasınız" denildiği⁷⁴⁷ rivayet edilmiştir.

Şecere, Hudeybiye'de ağaç altında Rıdvan Biatının yapıldığı yerdir.⁷⁴⁸ Hiz. Peygamber: "Cehenneme inşaallah, ağacın altında biat eden Şecere ashabından hiçbir kimse girmez." diye dua etmiştir.⁷⁴⁹

Hiz. Âişe (r.a): "Muhassab (المحصب) bir konaklama yeridir. Peygamber (s.a.s) buraya, Medine'ye dönüşte çıkışının kolay olmasından dolayı (Minâ'dan Mekke'ye gelirken buraya) iner, konaklardı." demiştir. Âişe (r.a), buraya inerci sözüyle, Ebtah'ı (الأبطح) kastedir.⁷⁵⁰ İbn Abbâs (r.a): Muhassab'ta konaklamak hac menseklerinden bir şey değildir. Muhassab ancak Resûlullah'ın inip konakladığı bir yerdir, demiştir.⁷⁵¹ Bir rivayet de burada konaklamak sünnet, ibadet değildir, isteyen orada iner, istemeyen de inmez⁷⁵², şeklindedir. Resûlullah'tan sonra Hiz. Ebû Bekir, Hiz. Ömer, Hiz. Osman da Ebtah'ta konaklamışlardır.⁷⁵³

Benzer bir rivayette Resûlullah, Mina'dan Mekke'ye inmek istediğinde "Yarın inşaallah Kinâne oğulları yurduna ineriz." demiş ve Muhassab mevkiinde

⁷⁴⁴ Buhârî, Hars ve Muzâraa', 16, İ'tisâm, 16; Ebû Dâvud, Menâsik, 24; İbn Mâce, Menâsik, 40.

⁷⁴⁵ Ebû Dâvud, Menâsik, 100; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 24, 52.

⁷⁴⁶ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 24.

⁷⁴⁷ Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 24.

⁷⁴⁸ Buhârî, Meğâzî, 35.

⁷⁴⁹ Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 163.

⁷⁵⁰ Buhârî, Hac, 33, 147, 148; Tirmizî, Hac, 82; İbn Mâce, Menâsik, 81.

⁷⁵¹ Buhârî, Hac, 147.

⁷⁵² Tirmizî, Hac, 81; Ebû Dâvud, Menâsik, 87; İbn Mâce, Menâsik, 81.

⁷⁵³ İbn Mâce, Menâsik, 81.

konaklamayı kastetmiştir.⁷⁵⁴ Huneyn gazvesine gitmek istediği zaman da Kinâne oğulları yurdunu konak olarak seçmiştir.⁷⁵⁵

Resûlullah, yolculuk için çıktığında Hayber'in aşağısında bulunan Sahbâ'da (الصُّهْبَاء) ikindi namazını kıldırması, daha sonra yanlarında Kavud yiyeceğinden başka bir şey olmadığı için onu yemişlerdir. Ardından abdest almadan ağzını çalkalayarak akşam namazını kıldırmasıdır.⁷⁵⁶ Bir rivayette de Hz. Peygamber, Safiyye ile evlendiğinde Hayber'den dönerken Sahbâ denilen yerde konaklamış ve orada Safiyye'ye hars yemeği yaptırmış, insanları da yemeğe davete çağırmıştır.⁷⁵⁷ Konakladığı diğer yerlerden birisi de Herşâ (هرشى) tepesinin ilerisindeki inişte bulunan büyük ağaçların yanındadır.⁷⁵⁸

Resûlullah, yolculuğa çıktığı bir zamanda Hz. Âişe de yanında bulunuyordu. Beydâ (الْبَيْدَاء) veya Zâtülceys'e (ذَاتُ الْجَيْشِ) ulaştıklarında Hz. Âişe'nin gerdanlığı koşturdu ve onu bulmak için beklenildi. Ancak su bulunmayan bir yerde idiler. Ve orada teyemmüm ayeti indirildi. Herkes teyemmüm aldı. Yollarına devam etmek için devesini kaldırdıklarında gerdanlık devenin altında bulundu.⁷⁵⁹

Resûlullah, Zülhuleyfe'deki mescidin yerinde bulunan bir ağaç altında, Merrüzzahrân'da, Zîtuvâ'da (ذِي طُوًى) konaklamıştır.⁷⁶⁰ Zîtuvâ'da konakladığında geceyi orada geçirmiş ve sabah namazını da orada kılmıştır.⁷⁶¹ İbn Ömer (r.a) Mekke'ye gelirken Zîtuvâ mevkiinde geceler, sabah olunca Mekke'ye girerdi. Minâ'dan dağılıştı da Zîtuvâ'ya gelir, sabaha kadar orada gecelerdi ve Peygamber'in de burada böyle gecelediğini zikrederdi.⁷⁶²

Resûlullah, Tebük gazvesinde Semûd kavminin helak olduğu Hicr vadisinde konakladığı zaman, sahâbîlerine buranın kuyusundan su içmemelerini ve buradan su

⁷⁵⁴ Buhârî, Tevhid, 31, Cihâd ve's-Siyer, 180, Meğâzî, 48, Hac, 45; Müslim, Hac, 343, 344; Ebû Dâvud, Ferâiz, 10; İbn Mâce, Menâsik, 26.

⁷⁵⁵ Buhârî, Ensâr, 39.

⁷⁵⁶ Buhârî, Vudû', 51, 54, Et'ime, 7, 9, 51, Cihâd ve's-Siyer, 123, Meğâzî, 38; İbn Mâce, Tahâret, 66.

⁷⁵⁷ Buhârî, Meğâzî, 38; Nesâî, Tahâret, 124.

⁷⁵⁸ Buhârî, Salât, 89.

⁷⁵⁹ Buhârî, Teyemmüm, 1, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 5, Tefsir, Mâide, 3; Müslim, Hayız, 108; Nesâî, Tahâret, 194, (196'da ise Zâtülceys yerinde Ülâtulceys (أولات الجيوش) geçmektedir.)

⁷⁶⁰ Buhârî, Salât, 89.

⁷⁶¹ Müslim, Hac, 226; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 103.

⁷⁶² Buhârî, Hac, 149; Ebû Dâvud, Menâsik, 45.

almamalarını emretmiştir.⁷⁶³ Bir rivayette de Hicr'e uğradığında: “*Kâfirlikle kendilerine zulmetmiş (ve Allah'ın gazabına uğramış) bulunan kimselerin meskenlerine girmeyiniz. Çünkü onlara isabet eden azabın size de isabet etmesinden korkulur...*”⁷⁶⁴ buyurmuştur.

Bir rivayet göre yolculuk esnasında sahabe bir yere indikleri zaman dağınık bir şekilde konaklamışlar. Bunun üzerine Resûlullah: “*Sizin şu dağ yollarına ve vadilere dağılmanız ancak şeytandandır.*” buyurmuştur. Bundan sonra bir yerde konakladıklarında birbirlerine iyice yaklaştıkları hatta üzerlerine bir örtü yayılacak olsa hepsini kaplayabileceği nakledilmiştir.⁷⁶⁵ Dağınık bir topluluğun zor toparlanması ve bunun zaman kaybına neden olması, birlikte olmanın güçlü gösterilmesi gibi nedenlerden dolayı birbirlerinden çok ayrılmadan yakın yerlerde konaklamanın uygun olacağı zikredilmiştir.

Yolculuk yapan insanların temel ihtiyaçlarını gidermek ve dinlenmelerini sağlamak için mola vermesi kaçınılmazdır. Özellikle Hz. Peygamber döneminde ulaşım şartlarının yetersizliğinden dolayı yolculukların uzun sürmesi gibi etkenler konaklamayı zaruri kılmaktadır.

2.7. Mekânın Teşbih ve Ölçü Unsuru Olarak Kullanılması

“*Yaşantısında Kur'an'dan hiçbir şey bulunmayan kişi harabe bir ev gibidir*”⁷⁶⁶ hadisi ile insan Kur'an'ın hükümleri ile yaşantısına yön vermediğinde yıkık dökük bir hayatı olacağı anlatılabilir. Kalbine, zikrine, yaşantısına Kur'an'ı koymayan kimse harap olmuş bir eve benzetilmektedir.

⁷⁶³ Buhârî, Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 17; Müslim, Zühd ve Rikâk, 40.

⁷⁶⁴ Buhârî, Meğâzî, 80; Müslim, Zühd ve Rikâk, 38, 39.

⁷⁶⁵ Ebû Dâvud, Cihâd, 97.

⁷⁶⁶ Tirmizî, Fedâilu'l-Kur'ân, 17.

Bir rivayette de mescitler cennet bahçeleri olarak rivayet edilmiş ve oradan istifade edilmesi söylenmiştir. Allah'ı zikretmek için toplanılan yerlere de cennet bahçeleri denilmiştir.⁷⁶⁷

Mekânların söz sanatı olarak kullanıldığı rivayetlerde Uhud Dağı en fazla teşbih ve kişileştirme barındıran mekânlardandır. Uhud Dağı'nın değerini, büyüklüğünü vurgulayan rivayetler de mevcuttur.

Örneğin, kâfirin azı dişinin Uhud Dağı kadar, cildinin kalınlığı da üç gecelik mesafe kadardır,⁷⁶⁸ azı dişi Uhud Dağı kadar olup cehennemdeki kapladığı yeri ise Mekke ile Medine arası kadardır⁷⁶⁹, kâfir cehennemde şüphesiz öyle iri yapılı olur ki dişi Uhud Dağı'ndan muhakkak daha büyük olur,⁷⁷⁰ kıyamet günü kâfirin azı dişi Uhud Dağı kadar, uyluğu Beydâ (البيضاء) kadar, cehennemdeki oturma yeri Rebeze (الريضة) gibi üç gecelik mesafe kadardır. Rebeze gibi sözünden Medine ile Rebeze arası kadarlık mesafe kastedilmektedir. Beydâ da Uhud Dağı büyüklüğünde bir dağdır.⁷⁷¹ Bütün bunlar kâfirin cehennemde uğrayacağı azabın şiddetini göstermektedir.

Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “Her kim imanı sebebiyle ve sevabını yalnız Allah'tan umarak bir Müslüman'ın cenazesi arkasından gider ve üzerine namaz kılıp gömülmesini bitirinceye kadar beraber bulunursa iki kırat ecir ile döner ki kıratlardan her biri Uhud Dağı gibidir. Her kim o cenaze üzerine namaz kılar da defnedilmeden önce dönerse bir kırat ecir ile dönmüş olur.”⁷⁷² Burada da iman eden kişinin işlediği güzel bir amel neticesinde aldığı sevabın büyüklüğüne işaret edilmektedir.

⁷⁶⁷ Tirmizî, Daavât, 84.

⁷⁶⁸ Müslim, Cennet, 44.

⁷⁶⁹ Tirmizî, Sıfatü'l-Cehennem, 3.

⁷⁷⁰ İbn Mâce, Zühd, 38.

⁷⁷¹ Tirmizî, Sıfatü'l-Cehennem, 3.

⁷⁷² Buhârî, İman, 35; Müslim, Cenâiz, 56, 57; Nesâî, Cenâiz, 54, 79, İman, 26. (Müslim, Cenâiz, 52, Nesâî, Cenâiz, 79; İki büyük dağ gibidir, ifadesi yer almaktadır. Müslim, Cenâiz, 53'te; İki kıratın küçüğü Uhud Dağı kadardır, şeklidir.)

Resûlullah: “*Uhud Dağı gibi altınım olsa üç dinar hariç, bunun hepsini infak etmek isterim.*” buyurmuştur.⁷⁷³ Benzer bir rivayette şöyledir: Bir yatsı vaktinde Ebû Zer ile Hz. Peygamber beraber Medine’nin dışındaki Harre denilen kara taşlık yerde yürürken karşılına Uhud Dağı çıkınca Hz. Peygamber: “*Ya Ebû Zerr! Ben Uhud’un benim için altın olmasını ve bu kadar çok altından benim yanımda borç ödemek için hazırlamakta olduğum bir dinar bulunduğu halde üzerimden bir veya üç gece geçmesini arzu etmem, muhakkak bu altınları Allah’ın kullarına şöyle şöyle harcar infak ederdim.*” buyurmuştur.⁷⁷⁴

Yine Hz. Peygamber’in, kişinin verdiği sadaka ne kadar çok olursa olsun sahabenin verdiğine denk olamayacağını bildiren bir rivayette: “*Sahabilerime sövmeyiniz. Sizden biriniz Uhud Dağı kadar altın sadaka verse, onların verdiklerine erişemez bunun yarısına da ulaşamaz.*” buyrulmuştur.⁷⁷⁵

Abdullah b. Ömer’den gelen bir rivayet de, Uhud Dağı kadar altını olan ve onu Allah yolunda harcayan kişinin kadere iman etmedikçe Allah’ın bunu ondan kabul etmeyeceği şeklindedir.⁷⁷⁶ Hz. Peygamber onlarla birlikte oturulmamasını da söylemiştir.⁷⁷⁷

Uhud Dağı’nın sakin olması ve sevmesi şeklinde gelen rivayetler, Uhud Dağı’nın kişileştirme sanatında kullanıldığına dair örneklerdendir. Hz. Peygamber bir defasında Ebû Bekir, Ömer ve Osman ile birlikte Uhud Dağı’na çıkmıştı. Orada buldukları sırada dağ onları salladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber: “*Ey Uhud, sakin ol! Bil ki senin üstünde bir peygamber, bir sıddık, iki de şehit bulunuyor.*”

⁷⁷³ Buhârî, Zekât, 4. (Buhârî, Temenni, 2, İstikrâz, 3, Rikâk, 14; Müslim, Zekât, 31; Burada ancak borç için bir dinar hariç ibaresi geçmektedir. Yine burada “Benim Uhud Dağı gibi altınım olsa, ondan bir miktar şey yanımda bulunduğu halde üzerimden üç (gece) geçmesi beni sevindirmez ancak bir borç (ödemek) için hazır tutmakta olduğum miktar beni sevindirir.” şeklinde geçmektedir.)

⁷⁷⁴ Buhârî, İsti’zân, 30, Rikâk, 14; Müslim, Zekât, 32; İbn Mâce, Zühd, 8.

⁷⁷⁵ Buhârî, Fedâilü Ashâbi’n-Nebi, 5; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 221, 222; Ebû Dâvud, Sünnet, 11; Tirmizî, Menâkıb, 60.

⁷⁷⁶ Ebû Dâvud, Sünnet, 17; Tirmizî, İman, 4.

⁷⁷⁷ Ebû Dâvud, Sünnet, 17, 18.

buyurdu.⁷⁷⁸ Bir rivayette de Uhud Dağı Resûlullah'a görününce: “*Şu Uhud'tur. O bizi sever, biz de onu severiz...*” buyurdu.⁷⁷⁹

Hz. Ali borçtan kurtulmak isteyen bir kişiye Resûlullah'ın kendisine öğretmiş olduğu duayı öğretmiştir. Sebîr Dağı (الصبير) kadar bile borcun olsa Allah onu sana kolayca ödetir, demiş ve şöyle dua etmesini söylemiştir: “Allah'ım haramlarından uzaklaştır, helal olana kanaat ettir. Lutfunla beni kimseye muhtaç etme.”⁷⁸⁰ Burada yine borcun çokluğunu vurgulamak için Sebîr Dağı kullanılmıştır.

Hz. Peygamber: “*Müminin mümine dayanışması, parçaları birbirine bağlayıp kuvvetlendiren bina gibidir.*” buyurdu ve (bu dayanışmayı göstermek için) parmakları arasını birbirine yaklaştırdı.⁷⁸¹ Burada da müminlerin birbirleriyle yardımlaşması sağlam bir binaya benzetilmektedir. Müminler, bir binanın yapı taşları gibidir. Onlar, birbirlerinin hayata tutunmasını temin ederler, destek olurlar.⁷⁸²

Mekânların ölçü unsuru olarak kullanıldığı rivayetler de bulunmaktadır. Örneğin, Hz. Peygamber'e, müşriklerin zulmünden kurtulmak için Allah'a dua etmesini istediklerinde Allah'a yemin ederek İslâm Dininin muhakkak kemale ereceğini, kişinin yalnız başına San'â'dan (صنعاء) Hadramevt'e (حَضْرَمَوْت) kadar, Allah'tan başka hiçbir şeyden korkmayarak selamete gideceğini bildirmiştir.⁷⁸³

Hz. Peygamber, Adî b. Hâtim'e: “*Sen, Hîre (حيرة) şehrini gördün mü?*” dedi. Adî, görmediğini fakat orası hakkında bazı şeyler duyduğunu söyleyince Hz. Peygamber: “*Eğer ömrün uzun olursa muhakkak sen deve üzerinde yolculuk eden kadının Hîre'den gelip Allah'tan başka hiç kimseden korkmayarak Kâbe'yi tavaf*

⁷⁷⁸ Buhârî, Fedâilü Ashâbi'n-Nebi, 5-7; Ebû Dâvud, Sünnet, 9; Tirmizî, Menâkıb, 19. (Ayrıca bkz. Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 50; Ebû Dâvud, Sünnet, 9; Tirmizî, Menâkıb, 19 ve 28; İbn Mâce, Mukaddime, 11'de Hira Dağı olarak geçmektedir.)

⁷⁷⁹ Buhârî, İ'tisâm, 16, Ehâdisü'l-Enbiyâ, 10, Cihâd ve's-Siyer, 71; Müslim, Hac, 503, 504.

⁷⁸⁰ Tirmizî, Daavât, 112.

⁷⁸¹ Buhârî, Mezâlim, 5, Edeb, 36.

⁷⁸² Müslim, Birr ve's-Sıla, 65; Nesâî, Zekât, 67.

⁷⁸³ Buhârî, Menâkıb, 25, Menâkıbü'l-Ensâr, 29, İkrâh, 1; Ebû Dâvud, Cihâd, 107.

edeceğini göreceksin.” buyurdu.⁷⁸⁴ Bir kadın Hîre ile Medine arasında kendi başına gidecek ve bineğin çalınmasından korkulmayacaktır.⁷⁸⁵

2.8. Diğer Mekân Adları

Hz. Peygamber (s.a.s), bazı yerlerin hayrı için özel dua etmiştir. Şam (الشام) ve Yemen’in (اليمن) bereketli, mübarek olması⁷⁸⁶ örneği gibi. Şam için ayrıca “*Ne mutlu Şam’a, Rahman’ın melekleri kanatlarını Şam’ın üzerine germişlerdir.*”⁷⁸⁷ buyurmuştur. Yemen için de iman ve hikmetin Yemen’de⁷⁸⁸ olduğunu ve o halkın kalben nazik olduklarını⁷⁸⁹ söyleyerek onları övmüştür. Bir başka rivayette de iman, Hicazlılardır⁷⁹⁰, buyurmuştur.

Resûlullah’ın ramazan ayında Mekke’den yola çıktığı Kedîd (كديد)⁷⁹¹, bir rivayete göre Usfân (عسفان)⁷⁹², bir rivayete göre de düşmanla karşılaşma endişesinden dolayı Merrüzzahrân (مر الظهران)⁷⁹³ denilen yere kadar oruçlu olduğu ve orada orucunu açtığı rivayet edilmiştir. Yine bir rivayette Resûlullah, Mekke fethi gazvesine çıktığı zaman Kudeyd (كُديد)⁷⁹⁴ ile Usfân arasındaki Kedîd suyuna ulaşıncaya kadar oruç tuttuğu⁷⁹⁵, Kudeyd denilen yere gelince orucunu bozduğu ve Mekke’ye oruçsuz girdiği⁷⁹⁶ nakledilmiştir. Bir rivayette de Resûlullah, Mekke’ye giriş için “Fah” (فخ) denilen yerde gusletmiştir.⁷⁹⁷

⁷⁸⁴ Buhârî, Menâkıb, 25.

⁷⁸⁵ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 2. (Medine, Yesrib olarak geçmektedir.)

⁷⁸⁶ Buhârî, İstiskâ, 27, Fiten 16; Tirmizî, Menâkıb, 76.

⁷⁸⁷ Tirmizî, Menâkıb, 76.

⁷⁸⁸ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 15, Menâkıb, 1, Meğâzî, 74; Müslim, İman, 81, 86, 88.

⁷⁸⁹ Müslim, İman, 82, 84, 89, 90.

⁷⁹⁰ Müslim, İman, 92; Tirmizî, Menâkıb, 73.

⁷⁹¹ Muvatta’, Sıyâm, 21; Buhârî, Savm, 34, Cihâd ve’s-Siyer, 106, Meğâzî, 47; Müslim, Sıyâm, 88. (Kedîd denilen yere bir seriyye gönderdiği de rivayet edilmiştir; Ebû Dâvud, Cihâd, 124.)

⁷⁹² Buhârî, Savm, 38, Meğâzî, 47; Nesâî, Sıyâm, 55, 61.

⁷⁹³ Tirmizî, Cihâd, 13.

⁷⁹⁴ Resûlullah (s.a.s) kurbanlık hayvanlarını “Kudeyd” (كُديد) denilen yerden satın almıştı; Tirmizî, Hac, 68; Nesâî, Menâsikü’l-Hac, 53; İbn Mâce, Menâsik, 99.

⁷⁹⁵ Buhârî, Meğâzî, 47; Nesâî, Sıyâm, 60.

⁷⁹⁶ Nesâî, Sıyâm, 54.

⁷⁹⁷ Tirmizî, Hac, 29.

Benzer bir rivayette de Kürâü'l-Gamim (كراع الغميم) denilen yere varıncaya kadar oruç tutmuştur.⁷⁹⁸ Orucun insanlara zor gelmesinden dolayı Hz. Peygamber ikindiden sonra onların önünde bu yerde su içmiştir.⁷⁹⁹ Bu mekânda “*Biz sana apaçık bir fetih verdik.*” ayetini okumuştur.⁸⁰⁰ Resûlullah'ın, Arc (عرج) denilen yerde oruçlu iken, susuzluktan veya aşırı sıcaktan dolayı başına su dökerken görüldüğü de rivayetler arasındadır.⁸⁰¹

Resûlullah'ın, Ahcâru'z-Zeyt'de (أحجار الزيت) Zevrâ'ya (الزوراء) yakın bir yerde ayakta durarak ellerini başına kadar yükseltmeden yüzüne doğru kaldırmış bir vaziyette yağmur için dua ederken görüldüğü rivayet edilmiştir.⁸⁰² Ayrıca Zûkared (ذوقرد) mevkiinde korku namazı kıldırıldığı da rivayetler arasındadır.⁸⁰³

Sa'b b. Cessâme (r.a), Resûlullah'a Ebvâ (الأبواء) yahut Veddân'da (ودان) bulunduğu sırada bir yaban eşeği hediye etmişti. Fakat Resûlullah bu hediyeyi kabul etmeyip geri çevirdi. Resûlullah bu sebepten Sa'b'ın yüzünde meydana gelen üzüntüyü görünce (gönlünü hoş etmek için): “*Dikkat et! Biz senin hediyeni reddetmemişizdir ancak şu var ki, bizler ihramlı bulunuyoruz.*” buyurdu.⁸⁰⁴

Resûlullah, Ci'râne'de (الجعرانة), (Huneyn ve Hevâzin harbinde alınan) ganimetleri adil bir şekilde taksim etmiştir.⁸⁰⁵ Ci'râne'ye girince (oradaki) mescide varıp Allah'ın dilediği kadar namaz kılmıştır.⁸⁰⁶ Buradan umre ve haccı da birlikte yapmıştır.⁸⁰⁷

Resûlullah, Bahreyn'in (البحرين) Hecer (هجر) bölgesindeki Mecûsîler'den cizye almıştır.⁸⁰⁸

⁷⁹⁸ Müslim, Sıyâm, 90.

⁷⁹⁹ Tirmizî, Savm, 18; Nesâî, Sıyâm, 49.

⁸⁰⁰ Ebû Dâvud, Cihâd, 155.

⁸⁰¹ Ebû Dâvud, Savm, 27.

⁸⁰² Ebû Dâvud, Salât, 260; Tirmizî, Sefer, 395; Nesâî, İstiskâ, 9'da Zevrâ kelimesi geçmemektedir.

⁸⁰³ Buhârî, Meğâzi, 31.

⁸⁰⁴ Buhârî, Hibe, 6, 17, Cezâu's-Sayd, 6; Müslim, Hac, 50.

⁸⁰⁵ Buhârî, Farzu'l-Humus, 15, Cihâd ve's-Siyer, 186, Meğâzi, 35; Müslim, Zekât, 142, Hac, 217; Ebû Dâvud, Edeb, 129; İbn Mâce, Mukaddime, 12.

⁸⁰⁶ Ebû Dâvud, Menâsik, 81.

⁸⁰⁷ Müslim, Hac, 217.

⁸⁰⁸ Buhârî, Cizye ve Muvâdaa', 1.

Ebû Hüreyre (r.a) şöyle demiştir: “Biz mescitte bulunduğumuz bir sırada Peygamber (s.a.s) yanımıza çıkageldi ve ‘Yahudiler’in yurduna yürüyorsunuz!’ diye emretti. Biz O’nun beraberinde yola çıktık ve nihayet Beytülmidrâs (بيت المدراس)⁸⁰⁹ denilen yere vardık. Peygamber (s.a.s): ‘Müslüman olunuz selamette kalınız. Ve iyi biliniz ki, Arz ancak Allah’a ve Resûlü’ne aittir. Ben sizleri bu araziden çıkarmak istiyorum. Sizden her kim kendi malından taşıyamayacağı bir şeyi olursa onu satsın. Size söylediğim sözü işitmezseniz iyi biliniz ki Arz ancak Allah’a ve Resûlü’ne aittir.’ buyurdu.”⁸¹⁰

Hz. Peygamber’in gizli yürüttüğü Mekke fethi hazırlıklarını Hâtıb b. Ebû Beltea, Mekke müşriklerine bir mektup yazarak bildirmek istemiştir. Bu mektubu taşıyan kadını Hz. Peygamber, sahabeden birkaç kişiyi Hâh bahçesine (خاخ) kadar göndererek yakalatmıştır. Daha sonra Hz. Peygamber, bunu niçin yaptığını Hâtıb’a sorduğunda ailesini korumak için olduğunu söylemiştir. Hz. Ömer hainlik yaptığını söylese de Hz. Peygamber, Bedir’e katıldığını da söyleyerek Allah’ın bağışladığını söylemiştir.⁸¹¹

Hz. Peygamber, özel olarak beslenmiş ve eğitilip hazırlanmış atları Hafyâ (حَفْيَاء) ile Seniyyetülvedâ (ثَنِيَّةُ الْوَدَاع) arasında, normal atları ise Seniyye ile Züreyk oğulları Mescidi’ne (مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْق) kadar bir koşu yarışı tertip etmiştir.⁸¹²

Hz. Peygamber: “Şüphesiz ki şeytan ezanı işittiği vakit Ravhâ’ (روحاء) denilen yere varılıncaya kadar gider.” buyurmuştur.⁸¹³

Resûlullah, yanında bir sahâbî ile birlikte Cuhfe ile Ebvâ arasında giderken, birden bire rüzgâr ve zifiri bir karanlık kaplamıştır. Ve sureler okuyarak Allah’a sığınmışlardır.⁸¹⁴

⁸⁰⁹ Yahudilerin dini eğitim-öğretim gördükleri yerdir.

⁸¹⁰ Buhârî, Cizye ve Muvâdaa’, 6, İkraha, 2, İ’tisâm, 18.

⁸¹¹ Buhârî, İsti’zân, 23, İstîtâbe, 9, Meğâzî, 9, 46, Tefsir, Mümtehine, 1. (Hâh bahçesi, Mekke ile Medine arasında bir yer ismidir.); Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 161; Ebû Dâvud, Cihâd, 108; Tirmizî, Tefsiru’l-Kur’ân, Mümtehine, 60.

⁸¹² Buhârî, Salât, 41, İ’tisâm, 16; Müslim, İmâre, 95; Ebû Dâvud, Cihâd, 67; Tirmizî, Cihâd, 22; Nesâî, Hayl, 12; İbn Mâce, Cihâd, 44. (Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 56’da Râvi Süfyân, Hafyâ’dan Seniyyetülvedâ’ya kadar beş mil veya altı mil; Seniyye ile Benî Züreyk Mescidi arası bir mildir, dedi. Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer 57, 58’de Ebû Mûsâ, ilkinde 6-7 mil, diğerinde bir mil demiştir.)

⁸¹³ Müslim, Salât, 15; Ebû Süfyân’a Ravhâ’ nerededir diye sorulunca bu yer Medine’den otuz altı mil uzaktadır, cevabını vermiştir.

Resûlullah, Nebâvet (النبوة) veya Benâvet'te (البنوة) ashaba bir konuşma yaparak cennetlik olanları cehennemlik olanlardan ayırdedip tanıyabileceğini söylemiş, bunun iyilikle anmak ve kötülükle anmak suretiyle olacağını buyurmuştur.⁸¹⁵

2.9. Çevrecilik ve Sit Alanları

İnsanlara açık, herkesin kullanma hakkına sahip ve insanların iç içe bulunduğu ortak mekân türlerine (caddeler, sokaklar, meydanlar, park, deniz, site bahçeleri, mescit vs.) tecavüzde bulunmak, toplumun hakkını ihlâl etmek, kısacası çevreyi kirletmek ve tahrip etmek de diğer insanlara rahatsızlık vereceğinden dolayı yasaklanan davranışlardandır. Çünkü çevre, Allah'ın insana emanet ve sorumluluk olarak yüklediği ve tüm canlıların yaşadığı bir mekândır. Yeryüzünde bozgunculuk yapanlar, ekin ve nesli yok etmeye çalışanlar Allah'ın sevmediği kimseler arasında zikredilmektedir.⁸¹⁶

Fâcir bir kulun ölümünden dolayı insanlar, şehirler, ağaçlar ve hayvanların rahata erdiğini bildiren⁸¹⁷ rivayetten hareketle bütün çevreyi bozan kötülüklerin kaynağının insan olduğu anlaşılmaktadır. Böylece, insanın ruhi ve ahlaki yapısının çevre üzerindeki etkileri olduğu söylenebilir.⁸¹⁸ İnsanın düşünce ve davranışlarındaki tutumunun temiz olması daha temiz ve düzenli bir çevreyi beraberinde getireceği kaçınılmazdır. Ayet ve hadislerde sıklıkla vurgulanan çevrecilik konusunda İslam dininin özel bir hassasiyet gösterdiği açıktır.

Kur'an-ı Kerim, insanı emanet olarak verdiği yeryüzünü imar ve inşâ ile görevlendirmiştir. Bundan dolayı insanın yeryüzünü kalkındırması, geliştirmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.s) bazı ağaçlara özellikle hurma ağacına özel bir ilgisi olduğu bilinmektedir. Hurma ağaçlarına taş atıp meyvesini düşürmek

⁸¹⁴ Ebû Dâvud, Salât, 354.

⁸¹⁵ İbn Mâce, Zühd, 25.

⁸¹⁶ Bakara, 2/205.

⁸¹⁷ Muvatta', Cenâiz, 54; Buhârî, Rikâk, 42; Müslim, Cenâiz, 61; Nesâî, Cenâiz, 48, 49.

⁸¹⁸ Yunus Macit, "Sünnet Verileri Işığında Çevre Eğitiminin Esasları", **Hadis Tetkikleri Dergisi**, C: III, S: 2, 2005, s. 127.

isteyen bir çocuğa, hurma ağaçlarına taş atmamasını, yere düşenleri yemesini söylemiştir.⁸¹⁹

Hız. Peygamber, insanları ağaç dikmeye ve ağaçları korumaya teşvik etmiştir. Kendisi de bizzat ağaç dikme ve orman tesis etme faaliyetinde bulunmuştur.⁸²⁰ Ağaç diken ve onu meyve verinceye kadar kararlılıkla koruyup bakımını üstlenen kişiye meyvesinden sağlanan her fayda için Allah katında ona sadaka olarak verileceği bildirilmiştir.⁸²¹ Hız. Peygamber: “İslam câmiasından bir Müslüman bir ağaç diker de onun mahsulünden bir insan veya bir hayvan yerse, muhakkak o yenilen şey, ağacı diken kimse için bir sadaka olur.”⁸²² buyurmuştur. Bir rivayette de hurma ağacı gören Hız. Peygamber, bunu kimin diktiğini sormuş, bir Müslüman, şeklinde cevap alması üzerine “Kim bir hurma diker, yahut ekin eker de ondan insan, hayvan veya kuş yerse ona sadaka olur.”⁸²³ buyurmuştur. Kıyametin kopacağını bilseniz dahi elinizdeki fidanı dikiniz⁸²⁴, rivayeti konunun önemini vurgulayan diğer bir rivayettir.

Arabistan kirazı denilen sidr ağacın kesilmesi hakkında Ebû Dâvûd, her kim çölde yolcuların ve hayvanların gölgelendiği bu ağacı boş yere, haksız olarak keserse Allah onu baş üzere cehenneme atar anlamında açıklamıştır.⁸²⁵

Ölü bir araziyi ihya etmenin önemine de değinilmiştir. Hattabî, orayı sulamak ve imar edilebilecek faaliyetleri yapmakla ölü arazinin canlandırılabilceğini belirtmiştir.⁸²⁶ “İhyâ edilecek toprakların sahihsiz olması şarttır. Mevât bir arazinin ihyâ sayılabilmesi, zamanın şartları ve durumuna göre değişmektedir. Genelde;

⁸¹⁹ İbn Mâce, Ticârât, 67.

⁸²⁰ İbrahim Sarıçam, **Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, DİB Yayınları, Ankara, 2007, s. 331.

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 374.

⁸²² Buhârî, Edeb, 27, Muzâra’a, 1. Benzer rivayetler için bkz. Müslim, Müsâkât, 7-10, 12; Tirmizî, Ahkâm, 40.

⁸²³ Abdürrezzâk, **el-Musannef**, C: X, s. 456. Nu: 19690.

⁸²⁴ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 184, 191; Münâvî, **Fezû’l-Kadîr Şerhi’l-Câmii’s-Sagîr**, C: III, s. 30.

⁸²⁵ Ebû Dâvud, Edeb, 170.

⁸²⁶ Azîmâbâdî, Ebu’t-Tayyib Muhammed Şemsu’l-Hakk, **Avnu’l-Ma’bûd şerhu Süneni Ebi Dâvud, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiye**, Beyrut, 1410-1990, C: VIII, s. 227.

arazinin etrafını çevrelemek, su temin etmek, ağaç dikmek ve toprağı ekilebilir hale getirmek gibi işlemler bunlar arasında sayılmaktadır.”⁸²⁷

Yine Hz. Peygamber’den gelen bir rivayette, akan bir nehirden de olsa abdest alırken israf etmemek gerektiği⁸²⁸ nakledilmiştir. Bunu israf olarak nitelemesinin nedeni kaynakların kötü ve gereksiz kullanımını engellemek için olabilir. İnsan, toprağı, su kaynaklarını, kısacası çevreyi kirletmekle kendisini ve çevresini tehlikeye atmaktadır.

Hz. Peygamber mümkün olduğu kadar ağaçları kesmemeye özen göstermiş, ibadethanelere dokunmamak, din adamlarını öldürmemek gibi emirler vererek Müslümanlara bu kurallara uymasını haber vermiş, insanı ve doğayı yaşatmanın gerekliliğinden söz etmiştir. Ancak savaş gibi bazı zaruret durumunda ağaçların kesilmesi gerçekleşmiştir. Örneğin Hz. Peygamber, Benî Nadîr’in Büveyre (بُوَيْرَة) hurmalıklarının bir kısmını kestirip yaktırmıştır.⁸²⁹

“Hz. Peygamber, kıtlık zamanında hayvanlar için sığınak görevi gördüklerini hatırlatarak ağaçların kesilmesini yasaklamakta, o günün şartlarında çölde yolculuk yapanların altında gölgelendikleri sidr ağaçlarını kesenlere ise, lanet okuyacak kadar öfkelenmektedir. Onun prensiplerine göre, geçerli bir sebeple ağaç kesen kimsenin üzerine düşen, yerine yenisini dikmektir. Diğer taraftan o, savaşa çıkan ordusuna haddi aşmamaları, ihtiyarları öldürmemeleri ve ibadetgâhları yakmamaları gibi hususlarda talimat verirken ağaçları kesmemelerini de emretmiştir. İnsanlar arasında yaşanan savaş gibi yıkıcı bir anlaşmazlığın bedelini bitkilere ödetmeme, tabir caizse konuyla ilgisi olmayan diğer varlıkları olayın dışında tutabilme erdemi, çevre ahlakının benzersiz bir örneğidir.”⁸³⁰ Hz. Peygamber sit alanları oluşturmuş, belirli

⁸²⁷ Mehmet Dilek, Hadislerde “Arazi ve Mera Islahına” Yönelik Teşvikler, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, IX (2009), S: 3, s. 227.

⁸²⁸ İbn Mâce, Tahâret, 48.

⁸²⁹ Buhârî, Hars ve Muzâra’a, 6, Meğâzî, 14, Tefsir, Haşr, 2; Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 29, 30; Ebû Dâvud, Cihâd, 91; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Haşr, 59, Siyer, 4; İbn Mâce, Cihâd, 31. (Tirmizî; İlim adamlarından bir kısmın uygulaması bu hadise göre olup ağaçların kesilmesi ve kalelerin yıkılmasında bir sakınca görmezler.) (Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 154; Müslim, Cihâd ve’s-Siyer, 31; İbn Mâce, Cihâd, 31; Benî Nadîr’in hurmalıklarını yaktı, şeklinde geçmektedir.)

⁸³⁰ Huriye Martı, **Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129.

bölgeleri de koruma altına almıştır. Bu özel alanlara “harim”⁸³¹, “himâ”⁸³² denilmektedir. Bu bölgelerde de ağaç kesme ve hayvan öldürme gibi fiiller yasaklanmıştır. Örneğin bir rivayete göre Resûlullah, Medine’nin her tarafından birer berîdlik bölgeyi koru tayin etmiştir. Orada bulunan ağaçların kesilemeyeceği, yaprakların silkelenebileceği bildirilmektedir.⁸³³ Hz. Peygamber, Nakî’ (النقيع) bölgesini⁸³⁴, Ömer b. Hattâb (r.a) da Şeref (الشرف) ile Rebeze (الريضة) bölgelerini koruma altına almıştır.⁸³⁵ Hz. Peygamber Mekke ve Medine şehirlerinden başka Tâif’i de koruma altına almıştır.⁸³⁶ “Tâif’e yönelik sit alanı uygulamasının, orayı harem bölgesi yapma değil, yöre halkının çevrelerindeki bitki ve hayvan potansiyelini koruma amacına yönelik olduğunu söylemek doğru olacaktır.”⁸³⁷

Hz. Peygamber’in, el-Ğâbe (الغابة) denilen yere ağaçlar dikilmesi ve ormanlaştırması faaliyeti de örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Kim buradan bir ağaç keserse, onun karşılığı olmak üzere ağaçlar diksin.*”⁸³⁸ şeklinde orman alanlarını oluşturmanın ve oraları tahrip etmemenin önemine vurgu yapılmıştır.

Bir rivayete göre Resûlullah’a erak ağacı da denilen misvak ağaçlarını, (şahsi) koruluk yapmanın hükmü sorulmuş, bunun üzerine Resûlullah, misvak ağaçlarında (şahsi) koruluğun caiz olmadığını söylemiştir.⁸³⁹

İnsanın içinde bulunduğu mekân olarak çevrenin, insanın sağlığı açısından temizliğinin önemi büyüktür. Bu yüzden doğal kaynakları korumak, çevreyi temiz

⁸³¹ Salim Ögüt, “Harim”, **DİA**, XVI, 188-190. (Harim kelimesi sözlükte, “yasaklanan, korunan, dokunulmayan, mukaddes olan ve saygı duyulan şey” anlamına gelir. İslâm hukuku terimi olarak, ihya edilen arazinin ve kamu mallarının hak sahipleri lehine hukuki koruma altına alınan çevresi anlamındadır.)

⁸³² Hacı Mehmet Günay, “Himâ”, **DİA**, XVIII, 52-55. (Sözlükte, “korumak, menetmek, yasaklamak” anlamındadır. İslâm hukuku terimi olarak, özel mülkiyet altında olmayan bir arazinin hayvan otlatmak üzere kamu yararına tahsisi ve tahsis edilen arazi anlamında kullanılmıştır.)

⁸³³ Ebû Dâvud, Menâsik, 99.

⁸³⁴ Buhârî, Müsâkât, 11; Ebû Dâvud, Harac, 39; Koru ilan etme hakkının ancak Allah’a (c.c) ait olduğu belirtilmiştir.

⁸³⁵ Buhârî, Müsâkât, 11.

⁸³⁶ Mehmet Bayraktar, “Asr-ı Saadet’te Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007 C: IV, s. 261.

⁸³⁷ Mehmet Eren, “Çevrenin Korunması Hususunda Hz. Peygamber’in Sit Alanı Uygulamaları”, **Çevre ve Ahlak Sempozyumu**, Gaziantep, 2014, s. 110.

⁸³⁸ Belâzürî, Ebû’l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, **Fütûhu’l-Bıldân**, Beyrut, 1407/1987, C: I, s. 17.

⁸³⁹ Dârimî, Buyû’, 68.

tutmak, güzelleştirmek, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak her insanın sorumluluğunda olan bir faaliyettir.

Hayvanları da mekânlarında rahatsız etmemek, onların yaşam haklarını elinden almamak gerekmektedir. Bir rivayette kuşların yuvalarında rahat bırakılması söylenmiştir.⁸⁴⁰ Cahiliye döneminde bir adam bir iş yapmak istediği zaman kuşları yuvalarından uçurtur, kuş sağ tarafa uçarsa o işe başlar, sol tarafa uçarsa bu işten vazgeçerlerdi.⁸⁴¹ Bu yüzden kuşları yuvalarından çıkartıp hangi yönde uçacağını görüp anlamlar çıkarmak yasaklanmıştır. Yine Hz. Peygamber, yakılmış bir karınca yuvası görmüş ve ateşle cezalandırmak, ateşin yaratıcısından başka hiçbir kimse için uygun değildir, buyurmuştur.⁸⁴²

“Bana faydalanacağım bir şey öğret” diyen sahâbîye Hz. Peygamber, Müslümünalara yolundan eziyet veren şeyleri gidermesini söylemiştir.⁸⁴³ İnsanları rahatsız eden bir şeyi yoldan kaldırmayı imanın bir şubesi,⁸⁴⁴ bir rivayette de sadaka olarak nitelendirmiştir.⁸⁴⁵ Resûlullah şöyle buyurdu: “*Bir adam bir yolda yürüdüğü sırada bir diken dalı buldu ve onu yoldan aldı. Bundan dolayı Allah o kulun hareketini takdir etti ve ona mağfiret etti.*”⁸⁴⁶ İnsanların yolundan bir taş yahut diken veya kemik atan kişi o gün kendini cehennemden uzaklaştırmış olur.⁸⁴⁷ Bütün bu rivayetler ile küçük bir şey gibi görünen yardımların aslında ne kadar büyük karşılığı olduğu anlatılmıştır.

Çevre sorunlarının hızla arttığı günümüzde, insanların çevreyi kirletmemesi, çevreye zarar vermemesi, ağaçlandırma faaliyetlerinde bulunması vb. konularda Hz. Peygamber’in bu uygulamalarını örnek alması ve hayata yansıtması şiddetle önerilen konular arasında olmalıdır.

⁸⁴⁰ Ebû Dâvûd, Dahâyâ, 21.

⁸⁴¹ Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd*, C. VIII, s. 26.

⁸⁴² Ebû Dâvud, Cihâd, 121, Edeb, 175.

⁸⁴³ Müslim, Birr ve's-Sıla, 131, 132; İbn Mâce, Edeb, 7.

⁸⁴⁴ Müslim, İman, 58; Tirmizî, İman, 6; Ebû Dâvud, Sünnet, 15; Nesâî, İman, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

⁸⁴⁵ Buhârî, Mezâlim, 24, Cihâd ve's-Siyer, 128; Müslim, Zekât, 56; Ebû Dâvud, Salât, 301, Edeb, 171; Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 36.

⁸⁴⁶ Buhârî, Mezâlim, 28, Ezân, 32; Müslim, İmâre, 164, Birr ve's-Sıla, 127, 128; Tirmizî, Birr ve's-Sıla, 38.

⁸⁴⁷ Müslim, Zekât, 54; Ebû Dâvud, Edeb, 171; İbn Mâce, Edeb, 7.

2.10. Hadislerde Mesken Algısı

Mesken kelimesi, ism-i mekândır. Hane ve menzil için kullanılır.⁸⁴⁸ Seken ve mesken isimleri, menzil ve ev olarak kullanılmakta, “es-Seknü” ise ev halkı anlamına da gelmektedir.⁸⁴⁹ Mesken, mekân anlamında da kullanılmaktadır.⁸⁵⁰ Mekânın daha özel alanını ifade eder. İnsanın zaruri ihtiyaçlarının başında gelen etkenlerden birisi de hiç kuşkusuz başını sokacağı bir meskene olan ihtiyacdır. Ev almanın gerekliliğinden bahsedilen rivayetler⁸⁵¹ bunu açıkça göstermektedir. Bir rivayette de oturulacak bir evin olması kişiye yetecek temel ihtiyaçlar arasında zikredilmektedir.⁸⁵²

Mekân ve mesken birbirlerine çok yakın anlamda kullanılsa da arada ince bir farkın olduğu açıktır. Mekân daha genel yerleri kaplamasına rağmen mesken daha özeldir. Yani meskenin daha çok insanın sürekli ikamet ettiği yer olan ev anlamına geldiği söylenebilir. Eve girerken⁸⁵³ ve evden çıkarken okunacak dualar⁸⁵⁴ da bulunmaktadır.

Zamanın ilerlemesiyle beraber insanın mekân ve mesken anlayışı da birtakım değişmelere yol açmıştır. Önceleri kalabalık aile birlikte bir evi paylaşırken günümüzde ayrı eve çıkılması, sade bir hayattan gösterişli bir hayat seçimi veya köylerden kente göç edilmesi buna örnek verilebilir. Isı sistemi, renk faktörü, malzeme kalitesi, ses yalıtımı ve kullanım kolaylığı günümüzde bir evin iç düzenlenmesinde tercih edilmesi açısından etkin olan faktörlerdir. İslami düzen, kale ve saray üzerine değil, bir ev üzerine kurulmuş bir yapı arz etmektedir.⁸⁵⁵

⁸⁴⁸ Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, **el-Kâmûsü'l-Muhît**, I-VI, trc. Mütercim Âsım Efendi, İstanbul, 2014. C: VI, s. 5393.

⁸⁴⁹ İbn Manzûr, **Lisânü'l-Arab**, “skn”, md., C: XIII, s. 212.

⁸⁵⁰ Râgıb el-İsfahânî, **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, s. 417.

⁸⁵¹ Ebû Dâvud, Harac, 10.

⁸⁵² Tirmizî, Zühd, 30.

⁸⁵³ Ebû Dâvud, Edeb, 113; İbn Mâce, Dua, 19.

⁸⁵⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 112; Tirmizî, Daavât, 34, 35; İbn Mâce, Dua, 18.

⁸⁵⁵ Simon O'meara, **Mekân ve Müslüman Şehir Hayatı**, trc. Hatice Orman Topçu, Açılım Kitap, İstanbul, 2014, s. 76.

İslami anlayışa göre mesken (konut), kalıcı özelliği bulunan, odaları, mutfak ve banyosu olan, dinen içinde yaşamaya elverişli olan bir tür barınaktır.⁸⁵⁶ İslam hukukunda mesken nafaka yükümlülüğünün bir parçası olarak eş, çocuklar ve belirli akrabalara karşı teminle yükümlü bulunulan mekân olması sebebiyle önem taşır. Meskenle ilgili hükümler bir yandan aile mahremiyetini koruma, öte yandan kadının güvenliğini, evin huzur ve sükûnunu sağlama hedefine yöneliktir.⁸⁵⁷ “Sünnete göre kişinin ‘harem’ bölgesi olan şer’i (ideal) mesken, planı, yapısı ve aile hayatıyla insanda fitrî olan mahremiyeti koruma yeridir.”⁸⁵⁸

Hz. Peygamber (s.a.s), her konudaki uygulamalarıyla bizlere örnek olmuştur. İçinde yaşadığı evin fiziki ve mahremiyet durumu açık bir şekilde dile getirilmiştir. Örneğin evde resim bulundurmamayı yasaklamış⁸⁵⁹, evinde, üzerinde resim olan bir perdenin, namazda kendisini rahatsız ettiğini dile getirmiş, Hz. Âişe’ye onu kaldırmasını söylemiştir.⁸⁶⁰ Ayrıca, bu resimleri yapan kimselerin kıyamet günü azabın en şiddetlisine uğratılacaklarını bildirmiştir.⁸⁶¹ Benzer bir rivayette, evin kapısında üzeri nakışlı ve süslü bir perde gören -bazı rivayetlerde kuş⁸⁶² ve kanatlı at⁸⁶³ resmi olarak geçmektedir- Resûlullah, dünyayı hatırlattığından dolayı onun kaldırılmasını istemiştir.⁸⁶⁴

Hz. Âişe üzerine oturmak ve yaslanmak için üzerinde suretler bulunan bir yastık doldurmuş, Hz. Peygamber: “*Sen içinde suret bulunan bir eve meleklerin girmeyeceğini, bu sureti yapan kimsenin kıyamet gününde azap edileceğini ve Yüce Allah’ın, yarattıklarınıza can verin, buyuracağını bilmiyor musun?*” demiştir.⁸⁶⁵ Bir rivayette de içinde köpek ve resim bulunan eve meleklerin girmeyeceği

⁸⁵⁶ Turhan Yörükân, **Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Görüş Açısıyla Şehir, Konut ve Mahremiyet**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012, s. 159.

⁸⁵⁷ Hamdi Döndüren, “Mesken”, **DİA**, XXIX, 316.

⁸⁵⁸ Nevzat Aydın, **a.g.m.**, s. 295.

⁸⁵⁹ Tirmizî, Libâs, 18.

⁸⁶⁰ Buhârî, Salât, 15, Libâs, 93; Müslim, Libâs ve Zînet, 93; Nesâî, Zînet, 111, 112, Kible, 12.

⁸⁶¹ Buhârî, Edeb, 75; Müslim, Libâs ve Zînet, 91, 92; Nesâî, Zînet, 112.

⁸⁶² Müslim, Libâs ve Zînet, 88; Nesâî, Zînet, 111.

⁸⁶³ Müslim, Libâs ve Zînet, 90; Nesâî, Zînet, 111.

⁸⁶⁴ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik, 32.

⁸⁶⁵ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 7, Nikâh, 76, Libâs, 92, 95, Buyû', 40; Müslim, Libâs ve Zînet, 96.

bildirilmiştir.⁸⁶⁶ Farklı rivayetlerde ise içinde cünup⁸⁶⁷, heykel⁸⁶⁸, çingirak ve çan⁸⁶⁹ bulunan eve meleklerin girmeyeceğidir. Hz. Peygamber kendi evinde, içinde (Hristiyanlar'ın) haç resimleri işlenmiş bulunan hiçbir şeyi bırakmamış, muhakkak onu imha edip bozmuştur.⁸⁷⁰

Hz. Peygamber bir gün yemeğe davet edilmiş, fakat gittiği evde resimler görünce geri dönmüştür.⁸⁷¹ Yine Hz. Peygamber, bir gün Fatıma'nın evine gitmiş fakat yanına girmemiştir. Daha sonra kapısında çeşit çeşit renklerle nakışlı bir perde gördüğünü ve bundan hoşlanmadığını belirtmiştir.⁸⁷² Hz. Peygamber'e kendisini geri çeviren sebep sorulunca "*Benim için veya herhangi bir peygamber için nakışlarla süslü bir eve girmek yoktur.*" buyurmuştur.⁸⁷³ Başka bir rivayetin sonunda "*Ona söyle, o perdeyi falanlara göndersin. Onların örtünmek için bir elbiseye ihtiyaçları vardır, onu kendilerine elbise yapsınlar.*"⁸⁷⁴ ifadesi vardır.

Bütün bu rivayetlerden hareketle Hz. Peygamber'in hayatının her alanında ve her zaman olduğu gibi ev konusunda da sadeliği tercih ettiği bildirilmiş, gösteriş ve abartıdan her zaman kaçınmıştır. Evdeki eşyaların ihtiyaçtan fazla olmaması ve eşya seçiminde abartılmaması gerekmektedir.⁸⁷⁵ Efendimizin hanımları için Mescid-i Nebevî'ye bitişik küçük odalar vardı ve oda döşemesi çoğu zaman sade bir hasırdan oluşmuştur.⁸⁷⁶ Yatağının da içi hurma lifinden oluşan bir deriden olduğu belirtilmiştir.⁸⁷⁷

⁸⁶⁶ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 7, 17, Libâs, 88, 92, 94, Meğâzî, 12; Müslim, Libâs ve Zînet, 81-87, 102; Ebû Dâvud, Libâs, 47; Nesâî, Sayd ve Zebâih, 11, Zînet, 111; İbn Mâce, Libâs, 44.

⁸⁶⁷ Ebû Dâvud, Tahâret, 90, Libâs, 47; Nesâî, Tahâret, 168, Sayd ve Zebâih, 11.

⁸⁶⁸ Tirmizî, Edeb, 44; Nesâî, Zînet, 111.

⁸⁶⁹ Ebû Dâvud, Hâtem, 6; Nesâî, Zînet, 54.

⁸⁷⁰ Buhârî, Libâs, 90; Ebû Dâvud, Libâs, 46.

⁸⁷¹ Nesâî, Zînet, 111; İbn Mâce, Et'ime, 56.

⁸⁷² Buhârî, Hibe, 27.

⁸⁷³ Ebû Dâvud, Et'ime, 8.

⁸⁷⁴ Ebû Dâvud, Libâs, 45.

⁸⁷⁵ Ebû Dâvud, Libâs, 44; Nesâî, Nikâh, 82.

⁸⁷⁶ Ahmet Önkâl, Adem Apak, Bünyamin Erul, **Hz. Peygamber'in İzinde**, 5. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2015, s. 219.

⁸⁷⁷ Ebû Dâvud, Libâs, 44; İbn Mâce, Zühd, 11.

Mesken konusunda kadının yeri de oldukça önemlidir. Kadın, evinde bir çobandır ve idaresi altındakilerden sorumludur.⁸⁷⁸ Bu sebeple sorumlu olduğu kişilere bakması ve evi idare etmesi gerekmektedir. Bu sayede kadın, kendi evinin yiyeceğinden infak ettiği zaman, kadına infak ettiğinden, kocasına da malı kazandığından dolayı sevap vardır.⁸⁷⁹ Bir rivayette de kadının, kocasının izni dâhilinde evinden bir şeyler verebileceği zikredilmiştir.⁸⁸⁰ Kadınların kocası üzerindeki hakları hakkındaki bir rivayette kadınların evin dışında terk edilmemesi vardır.⁸⁸¹ Yani kadınları evden kovmamak anlamında kullanılmıştır. Kocanın kadınların üzerindeki haklarının ise sevmediği kimseleri evine sokmamaları ve hoşlanmadığı kimselerle konuşmamalarıdır.⁸⁸² Bir kadının, kocasının evine onun izni olmadan kimsenin girmesine izin veremeyeceği de rivayetler arasındadır.⁸⁸³

İdeal bir örnek olan Hz. Peygamber evdeki tüm işi eşine yüklememiş, bizzat kendisi de yardımda bulunmuştur. Hz. Âişe'ye, Peygamber'in evde ne işler yaptığı sorulunca, kendi ev halkının hizmetinde bulunduğunu söylemiştir.⁸⁸⁴

Hz. Peygamber erkeklerden kadınlaşanlara ve kadınlardan da erkekleşenlere lanet etmiş ve böyle kimseleri evlerden uzaklaştırmayı uygun görmüştür.⁸⁸⁵ Evde hareketlerini kadına benzeten bir muhannes bulunduğu sırada Resûlullah, Ümmü Seleme'nin yanındaydı ve ona, *bir daha sizin yanınıza girmesin, evlerinizden çıkarınız*, buyurmuştur.⁸⁸⁶ Hz. Peygamber, onun hakkında “Nakî” (النقيع) denilen yere sürgün edimesi emrini vermiştir.⁸⁸⁷

⁸⁷⁸ Buhârî, Vesâyâ, 9, Nikâh, 81, 90, İstikrâz, 20, Ahkâm, 1, Itk, 17, 19, Cum'a, 11; Müslim, İmâre, 20; Ebû Dâvud, Harac, 1; Tirmizî, Cihâd, 27.

⁸⁷⁹ Buhârî, Zekât, 26, Buyû', 12; Müslim, Zekât, 80, 81; Ebû Dâvud, Zekât, 45; Tirmizî, Zekât, 34; Nesâî, Zekât, 57; İbn Mâce, Ticârât, 65.

⁸⁸⁰ Ebû Dâvud, Buyû', 90; Tirmizî, Zekât, 34, Vesâyâ, 5; Nesâî, Zekât, 58; İbn Mâce, Ticârât, 65.

⁸⁸¹ Ebû Dâvud, Nikâh, 42; İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁸⁸² Tirmizî, Radâ, 11, Tefsîru'l-Kur'ân, Tevbe, 10; İbn Mâce, Nikâh, 3.

⁸⁸³ Buhârî, Nikâh, 86; Müslim, Zekât, 84; Ebû Dâvud, Savm, 74.

⁸⁸⁴ Buhârî, Nafaka, 8, Edeb, 40, Ezân, 44.

⁸⁸⁵ Buhârî, Libâs, 62, Hudûd, 33.

⁸⁸⁶ Buhârî, Nikâh, 113, Meğâzî, 56; Müslim, Selâm, 32, 33; Ebû Dâvud, Edeb, 61; İbn Mâce, Nikâh, 22, Hudûd, 38.

⁸⁸⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 61. (Bu hadisin ravilerinden Ebû Üsâme, Nakî'nin, Medine'nin bir nahiyesi olduğunu söylemiştir. Bakî' (mezarlığı) değildir.)

Bir rivayete göre de “Eğer herhangi bir şeyde uğursuzluk olsaydı evde, kadında ve atta olurdu.”⁸⁸⁸ şeklinde geçmektedir. Cahiliye dönemine atfedilen bu uğursuzluk anlayışı kadının uğursuzluğunu çocuğunun olmamasına, atın uğursuzluğunu üzerine bindirmemesine, evin uğursuzluğunu da kötü komşuların bulunmasına bağlanmıştır.⁸⁸⁹ İyi bir komşunun, rahat bir bineğin ve geniş bir evin kişinin mutluluğundan olduğu söylenmektedir.⁸⁹⁰ Benzer bir rivayette iyi bir eş, iyi bir ev ve iyi bir bineğin insanların mutlu ve huzurlu yaşamasına sebep olan etkenler olarak sayılırken kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir bineğin insanın bedbahtlığından olan şeyler arasında sayılmıştır.⁸⁹¹

Hız. Peygamber tarafından tavsiye edilen, evde yapılması gereken bazı kurallar bulunmaktadır. Gece vakti uyunacağı zaman kapıların iyice kapatılıp kilitlenmesi, yiyecek-içecek kaplarının üstlerinin örtülmesi ve ev halkının yanmasına sebep olmamak için kandillerin söndürülmesi gerekmektedir.⁸⁹² Yatacak kimse evinde lambaları söndürmeli, evinde ateş bulundurmamalıdır.⁸⁹³ Bütün bunları besmele ile yapmanın gerekliliği bildirilmiştir.⁸⁹⁴ Eve girildiği zaman besmele ile girilip kapının kapatılması şeytanın besmeleyle kapanan bir kapıyı açamayacağından dolaydır.⁸⁹⁵

Câbir (r.a), Hız. Peygamber’i şöyle buyururken işitmiş: “Bir adam evine gireceği vakit, girerken ve yemek yerken Allah’ı anarsa, şeytan (yardımcılarına) sizin için ne mesken var, ne akşam yemeği, der. Ama evine girerken Allah’ı anmazsa, şeytan, meskene yetiştiniz, der. O adam yemeğine başlarken besmele çekmezse,

⁸⁸⁸ Buhârî, Nikâh, 17, Tıb, 43, 54, Cihâd ve’s-Siyer, 47; Müslim, Selâm, 115-119; Ebû Dâvud, Kehânet, 4; Tirmizî, Edeb, 58; Nesâî, Hayl, 5; İbn Mâce, Nikâh, 55. (Bu rivayetlerin bazılarında hem dâr hem de mesken kelimesi geçmektedir.)

⁸⁸⁹ İbn Hacer el-Askalânî, Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed, **Fethu’l-Bârî**, I-XV, Mektebetü İbn Teymiyye, 1429/2008, C: VI, s. 46.

⁸⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 408.

⁸⁹¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 168-169.

⁸⁹² Buhârî, İsti’zân, 49, 50, Bed’ü’l-Halk, 11, 16, Eşribe, 22; Müslim, Eşribe, 96, 97; Tirmizî, Et’ime, 15, Edeb, 75; İbn Mâce, Eşribe, 16.

⁸⁹³ Müslim, Eşribe, 100; Ebû Dâvud, Edeb, 172; İbn Mâce, Edeb, 46.

⁸⁹⁴ Ebû Dâvud, Eşribe, 22.

⁸⁹⁵ Müslim, Eşribe, 97; Ebû Dâvud, Eşribe, 22.

*şeytan, hem meskene, hem akşam yemeğine yetiştiniz, der.*⁸⁹⁶ Bu rivayetle de eve girerken ve yemeğe başlarken besmele çekmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Bir rivayette Resûlullah, gece karanlığı çöktüğü zaman çocukların evlerinden dışarı çıkmaması konusunda uyarmıştır.⁸⁹⁷ Benzer şekilde gelen bir rivayette: “*Ayak sesleri kesildikten sonra (dışarıya) çıkmayı azaltınız. Çünkü Allah’ın (geceleyin) yeryüzüne saldırdığı canlı yaratıkları vardır.*” buyurulmuştur.⁸⁹⁸

Mesken hakkında önemli bir konu da misafirlik konusudur. Bir rivayete göre birinin evine gidilir, yenilir, içilir, sonra gelen kimseler ona dua ederlerse, ev sahibinin mükâfatlandırılacağı bildirilmiştir.⁸⁹⁹ Misafire ikramda bulunmak, imanın bir alameti olarak nitelendirilmiştir.⁹⁰⁰ Bir rivayette: “*Allah’a ve ahiret gününe inanan misafirine ikram etsin. Bunun makul süresi bir gün ve bir gecedir. Misafirlik hakkı üç gündür. Üç günden sonrası yapılan ikram ise sadakadır. Misafirin de ev sahibini sıkıntıya sokacak kadar kalması helal değildir.*”⁹⁰¹ Benzer bir rivayette Ebû Şüreyh el-Huzâî, Resûlullah’ın şöyle buyurduğunu söylemiştir: “*Misafirlik üç gündür. Güzel olanı bir gün bir gecedir. Müslüman bir kişinin, kardeşinin evinde onu günaha sokacak kadar (fazla) kalması helal olmaz.*” Ashab: “Ya Resûlallah, onu nasıl günaha sokar?” dediler. “*Onun yanında oturur kalır ama ev sahibinin onu ağrılayacak bir şeyi de yoktur.*” buyurdu.⁹⁰²

Bir kavmin büyüğü geldiği zaman ona ikram edilmesi⁹⁰³, bir kimsenin bir yere misafir olduğu zaman ev sahibinin izni olmadan nafilâ oruç tutulmaması⁹⁰⁴ gerekmektedir. Hatta bir kişinin bir yere misafir olarak gidip kendisi ağırlandıysa dahi kendisine gelen misafire aynısını yapmaması ve misafirini ağırlaması söylenmiştir.⁹⁰⁵ Hayrın, misafir kabul edilen eve, bıçağın deve hörgücüne

⁸⁹⁶ Müslim, Eşribe, 103; Ebû Dâvud, Et’ime, 16; İbn Mâce, Dua, 19.

⁸⁹⁷ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 11, 16; Ebû Dâvud, Eşribe, 22.

⁸⁹⁸ Ebû Dâvud, Edeb, 116.

⁸⁹⁹ Ebû Dâvud, Et’ime, 55.

⁹⁰⁰ Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâme ve’r-Rekâik, 50.

⁹⁰¹ Buhârî, Edeb, 85, Rikâk, 23; Müslim, Lukata, 14-16; Ebû Dâvud, Et’ime, 5; Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 43.

⁹⁰² Müslim, Lukata, 15.

⁹⁰³ İbn Mâce, Edeb, 19.

⁹⁰⁴ Tirmizî, Savm, 70.

⁹⁰⁵ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 63.

ulaşmasından daha hızlı ulaşacağı bildirilmiştir.⁹⁰⁶ Adamın, misafiri ile beraber evin kapısına kadar çıkması, onu uğurlaması da sünnetten olduğuna dair rivayet bulunmaktadır.⁹⁰⁷

Ensardan yüce gönüllü bir aile kendilerinin çocuklarının yiyeceğinden başka bir şey olmadığı halde, Hz. Peygamber'in “*Şu aç insanı kim yemeğine ortak eder, misafir eder?*” sorusu üzerine evine almışlardır. Akşam yemeği hazırlamış, çocukları uyutmuşlar. Yemek yenileceği sırada kandili düzeltir gibi yapıp söndürmüşler, misafire yemek yiyor gibi görünmüşler ve kendileri geceyi aç geçirmişlerdir. Sabah olunca ev sahibine Resûlullah, bu gece Allah size güldü veya karı koca sizin hareketinizden razı oldu ve şu ayeti indirdi, buyurmuştur.⁹⁰⁸ “*Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.*”⁹⁰⁹

Yine Ensardan Ebû Şuayb isminde bir adam kasap kölesine beş kişilik yemek hazırlatmış ve Hz. Peygamber de davetliler arasında bulunmuştu. Bu beş kişi giderken yanlarına altıncı bir kimse takıldı. Hz. Peygamber ev sahibini izin verip vermemesi için serbest bırakmış, ev sahibi de izin vermişti.⁹¹⁰ Birbirlerini evlerine yemeğe davet etme, misafirperverlik konusu Hz. Peygamber ve ashâbı arasında çokça uygulaması olan bir konudur.

2.10.1. Mesken ve Mahremiyeti

Mahremiyet, bilindiği üzere haram kılınmış, yasaklılık, gizliliği açığa vurmama, dokunulmazlık, ihlâl edilmesi haram olan, yasak alan vb. anlamlara

⁹⁰⁶ İbn Mâce, Et'ime, 55.

⁹⁰⁷ İbn Mâce, Et'ime, 55. (Bu baktaki hadislerin senetlerinin zayıf olduğu belirtilmiştir.)

⁹⁰⁸ Buhârî, Menâkıbü'l-Ensâr, 10, Tefsir, Haşr, 6; Müslim, Eşribe, 172, 173; Tirmizi, Tefsîru'l-Kur'ân, Haşr, 59.

⁹⁰⁹ Haşr, 59/9.

⁹¹⁰ Buhârî, Et'ime, 34, 57, Mezâlim, 14; Müslim, Eşribe, 138; Tirmizî, Nikâh, 12.

gelmektedir. Mahrem kelimesi gizliliğe, aile hayatına, yabancıların bakışlarına yasaklanan şeye ilişkindir.⁹¹¹ “Mahremiyet, bizim başkaları tarafından ne ölçüde tanınıp bilindiğimiz, başkalarının fiziksel olarak bize ne ölçüde ulaşabilir oldukları, bizim başkalarının ilgi ve dikkatinin ne ölçüde nesnesi olduğumuz hususlarıyla yakından ilişkili bir kavramdır.”⁹¹² İnsanın özel hayatı ile ilgili konularda ve başkaları ile ilişkileri hakkında taraflara yüklediği hak ve sorumluluklar şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁹¹³ Kısacası tanımlardan hareketle tek taraflı bir mahremiyet algısı düşünülemezdir.

Şahsiyet haklarının başında gelen mahremiyetin korunması her şeyden önce kişinin şerefi ve ailenin namusunun korunması açısından önem arz etmektedir. Ayette kişinin kendisini ve ailesini koruması⁹¹⁴ açıkça belirtilmiştir. Allah, insanın fitratına hayâ duygusunu yerleştirmiş ve bu duyguyu korumasını emretmiştir. Şer’i edep kurallarını içermesinden dolayı mahremiyet, bir Müslümanın başkalarının ihlâl etmesine müsaade etmeyeceği özel, gizli ve kendine ait alanlardır.⁹¹⁵

Mahremiyet, yalnızca bir topluma özgü değil, evrensel bir kavramdır. Mahremiyet duygusunun varlığı ilk insanın yaratılışına kadar gitmektedir. Yani bu duygu insan fitratına yerleştirilmiştir. Ancak, tarih içerisinde boyutları toplum, inanç ve kültürlere göre değişmektedir. Aile hayatına ve mahremiyet eğitimine en çok önem veren ve en hassas din İslam dinidir. İslam dini kişinin kendi hakkına saygı gösterilmesini ve başkasının hakkına saygı göstermeyi emretmektedir. Batı toplumları ise mahremiyeti daha çok özel hayat ve özgürlük olarak görmektedirler.⁹¹⁶

Mahremiyet hakkı naslarda belirtildiği için objektiftir. Yani zaman, mekân, kişi ve topluma göre değişmez. Ancak zamanın değişimi ile bazı faktörlerin etkisinden dolayı mahremiyet algısı değişebilir. Mesela insan psikolojisi, örf, yaşam

⁹¹¹ Nilüfer Göle, **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20.

⁹¹² Mehmet Yüksel, “Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar”, **AÜSBF Dergisi**, 64-1, s. 278.

⁹¹³ İsmail Güllük, **a.g.m.**, s. 127.

⁹¹⁴ Tahrîm, 66/6.

⁹¹⁵ Yusuf Şen, “İslâm Hukûkuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 19, S: 61, Kış 2015, s. 426.

⁹¹⁶ Fatih Gündoğan, “Geçmişten Günümüze Yol ve Mahremiyet”, **Hendese Dergisi**, S: 2, İstanbul, Mayıs 2013, s. 98.

şekli, internet, siyasi otorite bu değişime etki eden faktörlerdendir.⁹¹⁷ Aslında sabitlenmesi, bağlamından koparılmaması gereken mahremiyet alanı, zamanla değişime maruz kalarak toplumların dejenere olmasına yol açmıştır.⁹¹⁸

Mahremiyet eğitimi henüz ilk çocukluk dönemi olan 2-5 yaş arasındaki çocuklara verilerek başlanmalıdır. Mahremiyetin önemi anlatılmalı, başkalarının sınırlarına ve mahremiyetine saygılı davranmayı öğretmeleri gerekmektedir.⁹¹⁹ Çocuklara, banyo ve tuvaletin özel bir mekân olduğu, banyoda belirli bölgelerin örtülmesi, özel bölgelerin başkalarından gizlenmesi, içerideyken kapının kapalı olması ve yalnız kalması gerektiği vb. bilinci kazandırılmalıdır. Sonuç olarak çocuğa verilecek mahremiyet eğitiminde özel alanların korunması yanında başkalarının da özel haklarına saygı duyma bilincini kazandırmak amaçlanmaktadır.

Çocuklara, anne-babalarının odalarına izin alarak girmeleri gerektiği küçük yaşta kazandırılmalıdır. Ayrıca belli bir yaşa gelmiş kız ve erkek kardeşlerin odalarının ayrılması, her bireye ayrı bir oda tahsis edilmesi, mahremiyet ihlâlini önlemek açısından gereklidir. Çünkü aynı odada kıyafet değiştirme gibi fiillerden dolayı özel alan ihlâl edilebilir.⁹²⁰

Aile, insanın doğduğu, büyüdüğü, ilk eğitimini aldığı en küçük sosyal topluluk olarak tanımlanmaktadır. En küçük olarak nitelenmesine rağmen toplumu oluşturmada en büyük role sahiptir.⁹²¹ Aile yapısının güçlü olduğu durumlarda çocuk, ailesi tarafından öğretilen mahremiyet duygusunu daha kolay edinmektedir.⁹²²

⁹¹⁷ Şevket Pekdemir, “Mahremiyet Algısı Hak Olgusu”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, C: I, Samsun, 2016, s. 136-137.

⁹¹⁸ Yakup Akyüz, “Batı Toplumunda Mahremiyet Algısının Oluşumu, Değişimi ve Etkisi”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, C: II, Samsun, 2016, s. 180.

⁹¹⁹ İbrahim Keklik, “Cinsel Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, Ed. İbrahim Yıldırım, 4. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014, s. 103.

⁹²⁰ Nevzat Aydın, **a.g.m.**, s. 299.

⁹²¹ Ahmet Yaman, **İslam Aile Hukuku**, Yediveren Yayınları, Konya, 2002, s. 11.

⁹²² Olgun Gündüz, “Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016, C: I, s. 312.

Eşlerin birbirine karşı sorumlulukları vardır. Çocukları dünyaya geldikten sonra sorumlulukları bir kat daha artar.⁹²³ Evladını en iyi biçimde yetiştirmek Müslüman bir ailenin temel görevlerindedir. Hz. Peygamber (s.a.s), çocuklara verilen iyi terbiyeyi en güzel miras olarak nitelemiştir.⁹²⁴ Eşler çocuklarını ahlak çerçevesinde yetiştirmeli, onlara örnek olmalı ve bu konuda birbirleriyle yardımlaşmalıdır. Nasıl ki kendi odalarına izinle girilebileceği öğretiliyse, anne ve babanın da çocuklarının odalarına gireceğinde izin almaları örnek bir davranış olacaktır. Kimse kimsenin özel eşyasını izinsiz karıştırmamalıdır. Aile içerisinde yaşayan bireylerin kıyafetlerine de özen göstermeleri gerekmektedir. Çocuklar küçük yaşta anne, baba ve kardeşlerini model olarak gördükleri için ailenin her bir üyesinin mahremiyet konusunu ihmal etmemesi gerekir.

Kitle iletişim araçları veya televizyon programların mesken mahremiyetini etkilediği kadar insanların kendi varlığını kanıtlama, eşyalarını herkesin gözü önüne serme çabaları da bir o kadar etkilidir. Özellikle hayâ gibi fitrî ve dinî değerlerin dejenerasyonu ve aile yapısındaki değişimler, mesken mahremiyetinin eskiye nazaran daha az önemsenmesine ve gittikçe kaybolmasına neden olmakta, başkalarının özel hayatına karışmayı da normal karşılayan bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Çok özel bir kurum olan aile, mesken mahremiyetiyle doğrudan ilişkili olduğu için mesken mahremiyetinin yok edilmesinin düşünülmesi dahi bu yapıyı tahrip ederek toplumları felakete sürükleyebilecektir.⁹²⁵

Hız. Peygamber bizlere örnek ve ideal bir aile hayatı sunmuştur. Hız. Peygamber'in sünnetinden, yaşam tavsiyelerinden uzaklaşılmalıdır ki hem bireysel hem sosyal alanda olumlu ilişkiler kurulabilsin.

2.10.1.1. Dokunulmazlıklarının Önemi ve İhlalinin Cezası

⁹²³ Aysel Zeynep, **Aile Bilinci**, Denge Yayınları, İstanbul, 1999, s. 147.

⁹²⁴ Tirmizî, *Birr*, 33.

⁹²⁵ Nevzat Aydın, **a.g.m.**, s. 290.

İnsanın evi, özel hayatının merkezi olmasından dolayı mahremiyetin yaşandığı yerlerin başında gelmektedir. “Bir Müslüman için ev, başkalarının serbestçe girip çıkamayacağı, içinde olanlara muttali olmaması gereken ‘mahrem’ bir mekândır. Bu nedenle İslam’da eve ‘harem’ denmiştir. Bu manada mahremiyet, kişilere, ailelere, hatta ümmetlere mahsus ‘harem’lerin, yani yabancılara kapalı olan özel yerlerin, alanların dokunulmazlığıdır. Mesela Mekke ve Medine belirli sınırlar dâhilinde Müslümanların haremidir. Gayr-i Müslimler oraya giremez.”⁹²⁶

Mesken mahremiyetini korumak İslami hayat yaşayışının belki de en önemlilerinden birisidir. İnsan sosyal bir varlık olduğundan dolayı sürekli diğer insanlarla etkileşim içerisindedir. Ancak bazı olayların, aile içerisinde yaşanan özel hayatın yabancılar tarafından duyulması gizlenmeli, görülmesi engellenmelidir.

Mekânın öznellesmesi ile mahrem sınırlar çizilir. Mahremiyet kavramının mekândan ayrı düşünülmemeyeceği bir gerçektir.⁹²⁷ Görüldüğü üzere “mesken, özel hayatın korunmasında temel bir unsurdur ve dokunulmaz özelliği ile kişilerin ‘özel yuvası’ olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple konutlara başkaları tarafından yapılacak müdahaleler, kişilerin güvenliğini zedeleyecektir.”⁹²⁸ Mekânsal mahremiyet kişinin kendisini -yakın ve uzak- çevresinden koruma isteği olarak da tanımlanabilir.⁹²⁹

İnsan şahsı ve şahsiyet hakları günümüz hukukunun başta gelen kurallarındandır. “Özel hayatın gizliliği, bütün modern demokratik sistemlerde benimsenmiş bir anayasa hukuku ilkesidir. Bu kavram, genellikle, kişinin üstünün, özel kâğıt ve eşyasının aranmaması ve bunlara el konulamaması; konutuna girilememesi; ve özel haberleşmelerinin gizliliğine dokunulamaması gibi üç unsuru kapsar. Her üç kişi hakkının aynı temel amaca yönelik olduğunu unutmamak gerekir. Bu amaç, insan kişiliğinin serbestçe gelişmesine olanak vermek üzere, ona, kendisi

⁹²⁶ Hüsamettin Erdem, “Mahremiyet, İffet ve Hayâ İlişkisi”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Alguları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016, C: I, s. 55.

⁹²⁷ Gülçağ Konçe, **Sanatta Mahremiyet Alanı Olarak ‘Oda’ Kavramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014, s. 1.

⁹²⁸ Abdullah Kahraman, **a.g.e.**, s. 133.

⁹²⁹ Ayşegül Elif Karagülle, **Günümüzde Değişen Mahremiyet Algısının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, s. 31.

ve yakınları ile baş başa kalabileceği, devletçe ve başkalarınca tedirgin edilemeyeceği bir özel dünya, bir özerk alan sağlamaktır.”⁹³⁰

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası ‘Özel Hayatın Gizliliği’ başlıklı 20. maddesinde, herkesin, özel hayatına ve aile hayatına saygı gösterilmesini isteme hakkına sahip olduğu ve özel hayatın ve aile hayatının gizliliğine dokunulamaz hükmü yer almaktadır. ‘Konut Dokunulmazlığı’ başlıklı 21. maddesinde de kimsenin konutuna dokunulamaz hükmü yer almaktadır. Özel hayat, aile ve ev hayatı, mesken dokunulmazlığı gibi haklar bu kapsama girmektedir. Türk Ceza Kanununun ‘Mesken Masuniyeti Aleyhinde Cürümler’ başlıklı 193 ve 194. maddesine göre bir kimsenin rızası dışında hile ile veya gizlice meskenine veya meskeninin müstemilatına girmesi suç olarak kabul edilmiştir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 12. maddesine göre ise, kimsenin özel yaşamına, ailesine, konutuna ya da haberleşmesine keyfi olarak karışılmaz, şeref ve adına saldırılamaz. Herkesin bu gibi karışma ve saldırılara karşı yasa tarafından korunmaya hakkı vardır, ilkesi yer almaktadır.

Temel ihtiyaçların karşılanması, özel hayatın korunması açısından evler, insan hayatının birincil mekânlarıdır. “Özel hayatın gizliliği açısından mesken dokunulmazlığı hakkının kullanılmasında önemli olan, belli özellikleri taşıyan ya da şu veya bu mimarî şekli yansıtan evler değil, kişinin bir takım gizliliklerini içinde sakladığı bir mekânın bulunmasıdır.”⁹³¹ Hiç kimse başkasının evine izinsiz girme hakkına sahip değildir. Bu, şahsi haklardan olmakla birlikte edep ve görgü kuralları neticesinde gerçekleşen bir uygulamadır. Kur’an ve hadislerde bir mekâna izinsiz girmenin yasaklandığı ve bu ihlalin cezasız kalmayacağı açıkça belirtilmiştir. Kişinin ve ailesinin güvenliği, bireysel ve toplumsal huzur açısından mekân mahremiyetini ihlâl etmemek ve ihlâl edilmesine de izin vermemek gerekmektedir. Bunu göz ardı etmek hem bireye hem de topluma ciddi zararlar verebilir. “*Meclislerde konuşulanlar emanet hükmündedir.*”⁹³² hadisinden hareketle Müslümanların özel meselelerin konuşulduğu konuların ahlaki kural gereği dışarıya yansımaması gerektiği aksi takdirde emanete hıyanet olacağı anlaşılmaktadır.

⁹³⁰ Ergun Özbudun, “Anayasa Hukuku Bakımından Özel Haberleşmenin Gizliliği”, **AÜHF Yayınları**, C: I, Ankara, 1977, s. 265.

⁹³¹ Abdullah Kahraman, **a.g.e.**, s. 139.

⁹³² Ebû Dâvud, Edeb, 37.

Mesken dokunulmazlığını ihlâl etmenin cezası da mevcuttur. Modern hukukta hapis cezasına çarptırılırken İslam hukukunda maddi ve manevi cezaları vardır. “Bir kimse izinleri olmaksızın bir kavmin (ailenin) evine bakarsa, bu kimsenin gözünü çıkarmaları onlara helâl olur.”⁹³³ Yine bir rivayete göre “Bir adam izinsiz evinin içine (mahremiyetine) baksa ve sen de bir ufak taş atarak onun gözünü çıkarsan sana bir günah olmaz.”⁹³⁴ Buna ek olarak başka bir yerde kısas ve diyetin gerekmeceği⁹³⁵ şeklinde geçmektedir. Bu rivayetlerden hareketle mesken mahremiyetini ihlâl etmenin suç olduğu ve cezasının gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak İslam hukukçuları arasında göz çıkarma uygulamasının diyet gerektirip gerektirmemesi tartışılmıştır. Mesken mahremiyeti ihlâlinin ahlak yoksunluğunu ortaya çıkarması ve bunun vicdan azabına neden olması da kişiye ceza olarak dönmektedir.

2.10.1.2. İsti’zân (İzin İsteme) İlkesi

Kur’an-ı Kerîm’de ev veya özel mekânlara girmek için izin isteme ilkesine özel bir önem verilmiş, bu yüzden tefsir, hadis, ahlak ve adaba dair eserlerde izin daha çok bu açıdan ele alınmıştır.⁹³⁶ Mesken dokunulmazlığı ilkesi, dinî literatürde ‘isti’zân’ (استئذان) adıyla anılmaktadır. Ayetlerde ve hadislerde konuyla ilgili ilkeler ayrıntılı bir şekilde mevcuttur. Hadis kitaplarında konu daha çok isti’zân ve edeb gibi bölümlerde ayrıntılı şekilde yer almaktadır.⁹³⁷

Kur’an’da isti’zân ve istînâs kavramları izin anlamlarında kullanılmıştır. “İsti’zân ile istînâs arasında anlam bakımından sıkı bir ilişki varsa da her ikisinin tamamen aynı anlamı ifade ettiği söylenemez. Buna göre, isti’zân (izin isteme) öncelikle ziyaretçi ya da başkasının evine girme arzusunda olandan gelmeli, ev sahibinin buna tepkisini ifade eden istînâs ise ondan sonra olmalıdır. İstînâs kelimesinde ev sahibinin durum değerlendirmesine fırsat verme anlamı bulunduğu

⁹³³ Müslim, Âdâb, 43. (Ebû Dâvud, Edeb, 136’da -gözü heder olur- ifadesi yer almaktadır.)

⁹³⁴ Buhârî, Diyât, 15, 23; Müslim, Âdâb, 44.

⁹³⁵ Nesâî, Kasâme, 48.

⁹³⁶ Mustafa Çağrıncı, “İzin”, *DİA*, XXIII, 509.

⁹³⁷ Abdullah Kahraman, *a.g.e.*, s. 141.

için bugün bu kelimenin önceden alınan randevulara işaret ettiğini de düşünebiliriz. Çünkü evler çok özel mekânlar olduğu için herkes evinde ziyarete imkân vermez. Bunun için belli bir samimiyet de gerekir ki bu durumu istînâs kelimesi daha iyi ifade etmektedir.”⁹³⁸

Sahabenin “İsti’zân nedir?” sorusuna Hz. Peygamber’in (s.a.s) cevabı, “başkasının evine girmek isteyen kişinin teşbih, tekbîr ve hamd etmesi, öksürerek sesini ev halkına duyurmasıdır”, şeklinde olmuştur.⁹³⁹ İzin isteme kuralını Hz. Peygamber sahabeden birinin evine veya bir yere gireceğinde uygulamış⁹⁴⁰, bu davranışıyla sahabenin de uygulamasına⁹⁴¹ örnek olmuştur. Bir kimsenin diğer bir kimseye (davet için) elçisini göndermesi, o kimseye izin vermesi anlamına gelmektedir.⁹⁴²

İzin isteme prensibi, gözün evin ayıplarını, mahremiyetini görmesini önlemek için şart kılınmıştır.⁹⁴³ Hangi sebeple olursa olsun herkese açık olmayan, özel mekânlara girerken izin almak her şeyden önce adabımuaşeret kurallarındandır. Görmek istenmeyen durumlarla karşılaşmamak için izin almak mahremiyetin korunması açısından en doğru yoldur.

İzinsiz evlere girilemeyeceği gibi başkasının evinde izni olmadan yaygısı üzerine dahi oturamayacağı⁹⁴⁴ rivayet edilmiştir. Yine izinsiz bir şekilde başkasının ev ve idaresi altında bulunulan yerde imamlık yapmama, evindeki kendi özel oturma yeri üzerine de oturmama konusunda bir uyarı vardır. Ancak izin verildiği takdirde imam olabileceği ve oturulabileceği söylenmiştir.⁹⁴⁵ Benzer bir rivayette de Resûlullah, bir topluluğu ziyaret eden kimsenin onlara imam olmamasını,

⁹³⁸ Abdullah Kahraman, **a.g.e.**, s. 144.

⁹³⁹ İbn Mâce, Edeb, 17.

⁹⁴⁰ Buhârî, Libâs, 7, 16, Meğâzî, 12, 28, Buyû’, 57, Edeb, 64; Müslim, Eşribe, 2; Ebû Dâvud, Harac, 20.

⁹⁴¹ Buhârî, İsti’zân, 14; Tirmizî, Menâkıb, 35, İsti’zân ve Âdâb, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

⁹⁴² Ebû Dâvud, Edeb, 140.

⁹⁴³ Buhârî, İsti’zân, 11.

⁹⁴⁴ Müslim, Mesâcid, 290.

⁹⁴⁵ Müslim, Mesâcid, 290, 291; Ebû Dâvud, Salât, 61; Tirmizî, Edeb, 24, Salât, 174; Nesâî, İmâmet, 3, 6; İbn Mâce, İkâmetü’s-Salât, 46.

kendilerinden birinin imam olmasını tavsiye etmiştir.⁹⁴⁶ Bir rivayette de bir kimsenin imam olduğu zaman cemaatin durduğu yerden daha yüksek bir yerde durmaması gerektiği şeklinde geçmektedir.⁹⁴⁷

2.10.1.2.1. Evlere Girerken İzin İsteme

İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan ve temel ihtiyaçlarından birisi de barınma ihtiyacıdır. Kişi, kendisini ve ailesini başkaları tarafından sürekli gözetim altında kalmasından korumalıdır. Bunun için de herkesin başını sokabileceği, sığınabileceği, yabancıların gözetlemediğinden emin bir şekilde yaşayabileceği bir eve sahip olması gerekmektedir. Kur'an-ı Kerim'de "*Allah, size evlerinizi (içinde) güvenlik ve huzur bulacağınız yerler kıldı.*"⁹⁴⁸ ayeti ile evlerin maddi ve manevi önemi vurgulanmıştır. Ev denilen özel alanlar, hatta ev içerisindeki odalar, insanların en çok vakit geçirdikleri mekânlardır. Görülmesi ayıp olan yerlerin açığa çıkmasını önleyen istirahat mekânlarıdır.⁹⁴⁹ "Ev ismi bir mimari yapıdan çok içinde insan, aile barından mekânı ifade eder."⁹⁵⁰ İnsanın neslini koruması ve devam ettirebilmesi için yaptığı yuvaya Arap dilinde 'mesken: oturulacak yer', Türkçede ise 'ev' denilir.⁹⁵¹ Ev, sahibinin izin vermediği sürece kimsenin hiçbir şekilde müdahale edilemediği, bir alandır.⁹⁵²

Evlere sadece insanı sıcak veya soğuktan koruyan fiziki bir sığınak değil, manevi değerlerin korunması, mahremiyet dokunulmazlığının da mekânıdır. Asıl

⁹⁴⁶ Ebû Dâvud, Salât, 66; Tirmizî, Salât, 264; (Tirmizî bu hadisin hasen sahih olduğunu söyler. Resûlullah'ın (s.a.s) ashabından ve sonraki dönemlerden pek çok ilim adamları bu hadisle amel ederler ve şöyle derler: "İmamlık yapmak ziyaretçiden fazla ev sahibinin hakkıdır. Bir kısım ilim adamları ise: "Ev sahibi izin verirse imamlık yapmasında bir sakınca yoktur" derler. İshâk; Mâlik b. Huveyris hadisi hakkında çok şiddetli davranarak, ev sahibi izin verse bile imam olmaması gerektiğini söyleyerek evde böyle olduğu gibi mescitte de aynı olmalı, oradaki kimselerden biri namaz kıldırmalıdır, demektedirler.); Nesâî, İmâmet, 7, 9.

⁹⁴⁷ Ebû Dâvud, Salât, 67.

⁹⁴⁸ Nahl, 16/ 80.

⁹⁴⁹ Abdullah Kahraman, **a.g.e.**, s. 138.

⁹⁵⁰ Nebi Bozkurt, "Ev", **DİA**, XI, 502.

⁹⁵¹ Ali Şafak, "İslâm Hukuku Açısından Şehircilik ve Aile Meskeni Problemi", **Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, S: 5, Erzurum, 1982, s. 11.

⁹⁵² Özer Ergenç, "Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Mekân, Mahremiyet ve Cinsiyet İlişkileri", **Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân**, TDV Yayınları, Ankara, 2015, s. 17.

önemli olan evin içerisinde haramlardan kaçınarak, helal işleri eda edebilmek, terbiye mekânı haline getirebilmektir. “Mahremiyetin örtülmesini sağlayan araçlar/yollar vardır. Bunların başında ev gelmektedir. Ancak ev her ne kadar kişisel mahremiyetleri de koruyan bir yer ise de o daha çok ailenin örtüsüdür.”⁹⁵³ Aile, başkasının gözetlemediğinden emin bir halde rahat ve huzurlu yaşayabilmelidir.

Şahısların, aile hayatının ve meskenlerin dokunulmazlığını ayrıntılı bir şekilde vurgulayan birçok ayet ve hadis mevcuttur. Hiçbir kimse başkasının evine rastgele, izinsiz girmemeli, ev halkından biri izin vermediği takdirde ısrar edilmemeli, geri dönülmelidir. Girdiğinde ise edep kuralları dâhilinde ‘selam’ ile girmelidir. Allah (c.c): *“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selam vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız. Orada hiçbir kimse bulamadınızsa, size izin verilinceye kadar oraya girmeyin. Eğer size, ‘Geri dönün!’ denilirse, hemen dönün. Çünkü bu, sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah, yaptığınızı bilir. İçinde kendinize ait eşyanın bulunduğu oturulmayan evlere girmenizde herhangi bir sakınca yoktur. Allah, sizin açığa vurduklarınızı da, gizlediklerinizi de bilir.”*⁹⁵⁴ buyurmaktadır. Başkasının evine habersiz girmek gizliliği ihlal etmenin yanında o ev halkına karşı büyük saygısızlıktır. Ayette geçen ‘oturulmayan evlerden’ maksat ise genelde herkesin kullanımına açık olan oteller, hanlar, misafirhaneler, dükkânlar vs. dir.⁹⁵⁵

Özel hayatın gizliliğini ihlâl etme şekli yalnızca evlere giriş sorunuyla ilgili değildir. Bir evi dışarıdan gözetleme, başkasının mektubunu izinsiz okuma ve özel eşyaların karıştırılmasının yasaklanması gibi noktaları da içine almaktadır. Evlere izinsiz girmeme kuralının tek istisnası, hırsızlık, yangın vs. gibi ani durumlarda izne ihtiyaç olmamasıdır. Böyle durumlarda kişi yardım için izinsiz eve girebilir.⁹⁵⁶

Bir rivayete göre Hz. Ömer (r.a), bir gece Medine’de durumu kontrol için gezerken evin birinde şarkı söyleyen bir adamın sesini duymuş. Bunun üzerine

⁹⁵³ Mustafa Aydın, “Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü”, **Eskiyeni**, S: 12, Yıl: 2009, s. 63.

⁹⁵⁴ Nûr, 24/27-29.

⁹⁵⁵ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: III, s. 518.

⁹⁵⁶ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: III, s. 514-515.

duvardan atlayıp içeriye girmiş. Adamın yanında bir de kadın ve şarap görmüş. Hz. Ömer, adama şöyle demiş: “Ey Allah’ın düşmanı! Sen bir günah işleyeceksin de Allah senin durumunu gizleyecek mi sandın?” Adam ise: “Sen de acele etme ey müminlerin emiri! Ben yalnız bir günah işledim sen ise üç hususta Allah’a karşı geldin. Allah (c.c): ‘*Tecessüs etmeyin. (Başkalarının özel hallerini araştırmayın.)*’ buyurdu, sen tecessüs ettin. Allah (c.c): ‘*Evlere kapılarından girin.*’ buyurdu, sen duvardan atladın. Allah (c.c): ‘*Kendi eviniz dışındaki evlere izinsiz ve sahiplerine selam vermeden girmeyin.*’ buyurdu, sen benim evime izinsiz girdin.” Bunun üzerine Hz. Ömer: “Seni affedersem sen de beni affeder misin?” demiş ve birbirlerini affetmişlerdi.⁹⁵⁷

Hz. Peygamber (s.a.s), “*Yüce Allah sizin izinsiz olarak kitap ehlinin evlerine girmenizi helal kılmamıştır.*” buyurmuş⁹⁵⁸, kim olursa olsun başkalarının evlerine izinsiz girmek meşru görülmemiştir.

Hz. Peygamber, bir mekâna girişin kurallarını öğretmiştir. İzin almanın gereği vurgulanırken “*İzin istemek üç defadır. İzin verilirse girersin, verilmezse geri dönersin.*”⁹⁵⁹ rivayeti ile de izinde ısrarla durmamanın sınırı çizilmiştir. Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor: “Medine’de Ensarın bulunduğu bir mecliste oturuyordum. Derken yanımıza telaşlı, bir şeyden korkmuş olarak Ebû Musa geldi ve ona ne olduğunu sorduk. O da: ‘Ömer ona gelmem için bana haber göndermiş. Ben de kapısına geldim, üç defa selam verdim, fakat cevap vermeyince geri döndüm.’ dedi. Sonra bana: ‘Bize gelmene ne engel oldu?’ diye sordu. Ben de: ‘Ben sana geldim, kapının önünde üç defa selam verdim. Ama bana cevap vermediler. Onun için döndüm. Gerçekten Resûlullah (s.a.s): ‘*Biriniz üç defa izin ister de kendisine izin verilmezse geri dönsün!*’ buyurdu’, dedim. Bunun üzerine Ömer: ‘Bu söylediğin şey için şahit getir, yoksa canını yakarım’, dedi. Übey b. Kâ’b, Ebû Mûsâ ile beraber bu cemaatin en küçüğü bile gidip bu şهادeti yerine getirebilir, dedi. Ebû Saîd: ‘Ben cemaatin en küçüğüyüm’, dedim. Übey: ‘Onu götür.’ dedi.” Kuteybe b. Saîd ve İbn Ömer naklediyor, bize Süfyân, Yezîd b. Husayfe’den bu senetle rivayette bulundu ve İbni

⁹⁵⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’ân Dili**, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, İstanbul, 1936, C: VI, s. 4473-4474.

⁹⁵⁸ Ebû Dâvud, Harac, 33.

⁹⁵⁹ Buhârî, İsti’zân, 13.

Ebû Ömer rivayetinde şu bilgiyi ekledi: “Ebû Saîd dedi ki: Ben de Ebû Mûsâ ile beraber kalktım ve Ömer’e giderek şahitlik ettim.”⁹⁶⁰

İbn Mes‘ûd anlatıyor: Resûlullah (s.a.s) bana şöyle buyurdu: “*Perde toplanmışsa (kapı açıksa) ve benim fisiltımı duyuyorsan yanıma girmene izin var demektir. Ben seni engelleyene kadar bu böyledir.*”⁹⁶¹

Bir adam Hz. Peygamber’in kapısının önüne durup izin istemiş ve kapının önüne dikilmiş. Hz. Peygamber de ona: “*Şöyle dur, (biraz sağa veya sola doğru çekil). Çünkü izin, göz içindir.*” demiştir.⁹⁶² Resûlullah, birinin kapısına geldiği zaman kapının tam karşısında durmazdı. Sağa veya sola çekilirdi ve selam verirdi. Çünkü o günlerde evlerin kapıları üzerinde perdeler yoktu.⁹⁶³

Câbir b. Abdullah anlatıyor: “Hz. Peygamber’i (s.a.s) ziyarete geldim ve (izin istemek için kendisine) seslendim. Hz. Peygamber (s.a.s): ‘*Kim o?*’ dedi. ‘Ben!’ dedim. Bunun üzerine dışarı çıktı bir yandan da bu cevaptan hoşlanmadığı için ‘*Ben! Ben!*’ diye tekrar ediyordu.”⁹⁶⁴

Özel hayatın gizliliği bakımından yabancı sayılmaması gereken en yakın kişi eşler olmalıdır. Çünkü hayatları birlikte geçmekte, normal olarak gizli sayılan hususlardan karşılıklı haberdar olmaktadır.⁹⁶⁵ Ancak her ne kadar en yakınlarından olsalar da aynı şey anne, baba ve kardeşler için söylenemez. Bir adam Resûlullah’a: ‘Annemin yanına girerken izin isteyeyim mi?’ diye sorar. Resûlullah: ‘*Evet, iste*’, der. Adam, sürekli onunla beraber kaldığını söyler, Resûlullah yine annesinin yanına girerken izin istemesini söyler. Adam tekrar ona hizmet ettiğini söyleyince Resûlullah: ‘*Annenden izin iste. Onu çıplak olarak görmeyen hoşuna gider mi?*’ diye sorar. Adam: ‘Hayır.’ cevabını verince Resûlullah: ‘*Öyleyse ondan izin iste*’

⁹⁶⁰ Müslim, Âdâb, 33. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Buyû’, 9, İsti’zân, 13, İ’tisâm, 22; Müslim, Âdâb, 34-37; Ebû Dâvud, Edeb, 138; Tirmizî, İsti’zân ve Âdâb, 3; İbn Mâce, Edeb, 17.)

⁹⁶¹ Müslim, Selâm, 16; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

⁹⁶² Ebû Dâvud, Edeb, 136.

⁹⁶³ Ebû Dâvud, Edeb, 138.

⁹⁶⁴ Buhârî, İsti’zân, 17; Müslim, Âdâb, 38, 39; Ebû Dâvud, Edeb, 139; Tirmizî, İstizan ve Âdâb, 18; İbn Mâce, Edeb, 17.

⁹⁶⁵ Servet Armağan, “İslâm Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyet’i)” **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C: 6, S: 3-4, 1976, s. 157.

buyurmuştur.⁹⁶⁶ Allah Resûlü, insanın en yakınlarından biri olan anne için dahi mahremiyet ölçüsünü ve sınırlarını korumanın gerektiğini vurguluyor. Anne-evlat arasında bile bu ölçü ve sınırlar varken, aynı evi paylaştığımız ailemize karşı dikkat edilmesi gerektiği vurgulanırken başka bir eve girmek için izin isteme mecburiyeti kaçınılmazdır.⁹⁶⁷

“Ey iman edenler! Size, ‘Meclislerde yer açın’ denildiği zaman açın ki, Allah da size genişlik versin. Size, ‘Kalkın’, denildiği zaman da kalkın ki, Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltsin. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.”⁹⁶⁸ ayeti bir topluluğa girerken uyulması gereken kurallardandır. Müfessirlerden bazıları bu kuralı Hz. Peygamber’in meclisine has olduğunu düşünmüşlerse de İmam Mâlik’e göre tüm Müslümanlar için geçerlidir. Sonradan gelenlere yer vermenin gerekliliğinden bahsedilirken, yer bulunmadığı takdirde sonradan gelenlerin de zorla girmemeleri, başkasını kaldırıp yerine oturmamaları gerektiği dile getirilmiştir. “Size, ‘kalkın’ denildiğinde hemen kalkın.” ayetinin nüzul sebebinin ise, Hz. Peygamber’in meclisinde gece geç vakitlere kadar oturulduğu, Hz. Peygamber’in dinlenememesi ve başka işleriyle uğraşamaması gibi nedenlerden dolayı rahatsızlık duyduğu için indirildiği beyan edilmiştir.⁹⁶⁹

Resûlullah’ı görmek üzere yaşlı bir adam gelmiş ve oradaki insanlar ona yer açmayı geciktirmişler. Bunun üzerine Resûlullah: “Küçüklerimize şefkat etmeyen büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir” buyurmuştur.⁹⁷⁰

Hz. Peygamber, kişinin evinden ayrıldığı zaman ailesinin yanına döneceğinde seferden geceleyin veya ansızın gelmesinden hoşlanmazdı.⁹⁷¹ Hz. Peygamber, sahabe ile birlikte bir seferden dönerken Medine’ye girmek için hareket ettiklerinde: “Ağır olun da evlerimize geceleyin (yani yatsı zamanı) girelim. Ta ki saç başı dağınık durumda olan kadın taransın, kocası gurbette olan da özel

⁹⁶⁶ Muvatta’, İsti’zân, 1.

⁹⁶⁷ Nevzat Aydın, **a.g.m.**, s. 306.

⁹⁶⁸ Mücâdele, 58/11.

⁹⁶⁹ Mevdûdî, **a.g.e.**, C: VI, s. 178.

⁹⁷⁰ Tirmizî, Birr ve’s-Sıla, 15.

⁹⁷¹ Buhârî, Nikâh, 120, Umre, 16; Müslim, İmâre, 180; Ebû Dâvud, Cihâd, 175.

temizliğini yapsın.” buyurmuştur.⁹⁷² Bu hadisten anlaşılan uzun bir yolculuktan dönen kişinin döndüğünü ev halkına haberdar etmesi gerekmektedir. Erkeğin seferden geceleyin gelerek ailesinin yanına dalması, onların hıyanetini anlamak istemesi veya kusurlarını araştırması yasaklanmıştır.⁹⁷³

2.10.1.2.2. Üç Vakitte İzin Meselesi

Allah (c.c), aile içindeki bireylere mahremiyet sorumluluklarını ayrıntılı bir şekilde bildirmiştir. Bu yüzden mahremiyet kurallarına dikkat etmek Allah’a iman gereğidir. Büluğa ermemiş çocukların anne-babasının odasına ne zaman ve ne şekilde -üç vakitte izin isteyerek- girmelerini emreden ayet, mahremiyet eğitiminin, genel anlamıyla ahlak eğitiminin ve görgü kurallarının küçük yaşta kazanılmasına dikkat çeker.

*“Ey müminler! Ellerinizi altında bulunan (köle ve cariyeleriniz) ve içinizden henüz ergenlik çağına girmemiş olanlar, sabah namazından önce, öğleyin soyduğunuz vakit ve yatsı namazından sonra (yanınıza gireceklerinde) sizden üç defa izin istesinler. Bunlar, mahrem (kapanmamış) halde bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında ne sizin için ne de onlar için bir mahzur yoktur. Birbirinizin yanına girip çıkabilirsiniz. İşte Allah ayetleri size böyle açıklar. Allah, (her şeyi) bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁹⁷⁴ “Kişinin mahremiyetinin çocuklarınca çiğnenmesi kadar, cariyelerince çiğnenmesi de arzu edilmez. Tüm fakihler bu ayetteki hükmün hem küçük hem de yetişkin kölelerle ilgili olduğunda ittifak halindedir. Bu üç vaktin dışında küçük çocukların ve kölelerin izinsiz özel odalarınıza girmelerinde sakınca yoktur. Eğer böyle bir durumda siz normal şekilde giyinmemiş olur, onlar da izinsiz girerlerse onları sorguya çekme hakkınız bulunmayacaktır.”⁹⁷⁵

⁹⁷² Buhârî, Nikâh, 10, 121, 122; Müslim, Radâ, 57, İmâre, 181, 182; Ebû Dâvud, Cihâd, 175.

⁹⁷³ Müslim, İmâre, 184.

⁹⁷⁴ Nûr, 24/58.

⁹⁷⁵ Mevdûdî, a.g.e., C: III, s. 561.

Aile ve edep ile ilgili hükümlerden de bahseden bu surede ev içerisindeki odalara girmede dahi izin istemenin gerekliliğinden bahsedilmiştir. Ayetteki üç vakit, başkaları tarafından uygun olmayan bir halde, mahrem yerlerinin açık görülebileceği vakittir ki görülmesi hoş karşılanmayan durumlara şahit olmamak için izin istenmelidir.

Hadislerde bir Müslümanın evinin geniş ve ferah olması, insanın mutluluk sebeplerinden biri olarak bahsedilmektedir. Oda sayısı gibi herhangi bir rakam verilme de imkânlar dâhilinde kişinin mahremiyetini koruyacağı kadar en azından ebeveyn odasının ayrı olması, çocukların belli bir yaştan sonra odalarının ayrılması uygun olmaktadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki, mekânın geniş olması ve ayrı odaların bulunması, mahremiyete daha fazla imkân verdiği doğrudur ancak mekân dar ve sınırlı ise mahremiyet yoktur sonucuna da varılamaz.⁹⁷⁶

2.10.1.2.3. Giriş-Çıkışlarda Selam

*“Ey iman edenler! Kendi evinizden başka evlere, geldiğinizi fark ettirip (izin alıp) ev halkına selam vermedikçe girmeyin. Bu sizin için daha iyidir; herhalde (bunu) düşünüp anlarsınız.”*⁹⁷⁷ ayeti, izin isteyip olumlu yanıt aldıktan sonra evlere girerken selam vermenin gerektiğini ifade eder. Yine *“...Evlere girdiğiniz zaman birbirinize, Allah katından mübarek ve hoş bir esenlik dileği olarak, selam verin...”*⁹⁷⁸ ayeti ile de selam, sevgi ve muhabbeti artıracığından dolayı tavsiye edilmiştir. Ebu Hureyre’den rivayetle Hz. Peygamber’in (s.a.s): *“Biriniz bir meclise gelince selam versin. Kalkmak isteyince de selam versin. Birinci selam sonuncudan evla değildir. (İkisi de aynı ölçüde önemlidir.)”*⁹⁷⁹ dediği rivayet edilmektedir.

Mahrem alan olan mekânlara giriş-çıkışlarda izin almak kadar selam vermenin de zorunluluğu vardır. Âlimler, izinin mi yoksa selamın mı daha öncelik

⁹⁷⁶ Fatma Tunç Yaşar, **Osmanlı’dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân Çalıştay Tebliğ ve Müzakereleri**, Ed. Bedriye Yılmaz, TDV Yayınları, Ankara, 2015, s. 93.

⁹⁷⁷ Nûr, 24/27.

⁹⁷⁸ Nûr, 24/61.

⁹⁷⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 150; Tirmizî, İsti’zân ve Âdâb, 15.

gerektirdiği konusunda farklı görüş bildirmişlerdir. Günümüzde izin alma kısmına zile basılması, kapının tıklanması vb. girerse önce bunlar yapılmakta daha sonra ev sahibi kapıyı açıp karşılaşıldıktan sonra selam verilerek içeriye girilmektedir. Selamın huzur, barış ve güvenliği sağlamanın yanında endişe, korkuyu yok edici gücü olduğu aşikârdır.⁹⁸⁰ Hatta ailenin yanına girerken verilen selamın hem kişiye hem de ev halkına bereket olduğu rivayetlerde mevcuttur.⁹⁸¹

Ayrıca Allah Resûlü yol üzerinde oturmanın haklarından birinin de selamı almak olduğunu söylemiştir.⁹⁸² Bir kavmin yanına uğradığında anlaşılması veya duyulması için üç kere selam verdiği⁹⁸³, topluluktan birinin verdiği selamın ve oturanlardan birinin hepsi adına aldığı selamın yeterli olduğu⁹⁸⁴ rivayetler arasındadır. Hz. Peygamber'in, Müslüman ve Yahudiler'den karışık bir topluluğa uğradığı ve onlara selam verdiği de rivayet edilmiştir.⁹⁸⁵ Ancak "*Yahudi ve Hristiyanlar'a ilk selam veren siz olmayın. Onlardan birine bir yolda rastlarsanız, onu yolun dar ve zor yerine sıkıştırın, geçmesini zorlaştırın.*"⁹⁸⁶ şeklinde önce Müslümanların selam vermemesi konusunda bir uyarıda bulunmuştur.

Hz. Ömer bir gün Hz. Peygamber odasında yanına gelmiş, selam vermiş ve girmek için izin istemiştir.⁹⁸⁷ Bu rivayetler hem Hz. Peygamber'in bizzat uygulaması hem de ashabının uygulaması isti'zân ilkesi ve selamın gerekliliğine dikkat çekmektedir.

2.10.1.3. Gözetleme ve Röntgencilik

⁹⁸⁰ Zekiye Sönmez, "Kur'an, Tefsirler ve Hadisler Açısından Mekânın Mahremiyeti ve Selâmla İlişkisi", **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Alguları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016, C: II, s. 481.

⁹⁸¹ Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 10.

⁹⁸² Müslim, Selâm, 2.

⁹⁸³ Buhârî, İsti'zân, 13.

⁹⁸⁴ Ebû Dâvud, Edeb, 150.

⁹⁸⁵ Tirmizî, İsti'zân ve Âdâb, 13.

⁹⁸⁶ Müslim, Selâm, 13; Ebû Dâvud, Edeb, 149; Tirmizî, Sefer, 41, İsti'zân ve Âdâb, 12.

⁹⁸⁷ Ebû Dâvud, Edeb, 146.

Özel hayatın en yoğun yaşandığı mekân olan evlere girip çıkma ayet ve hadisler doğrultusunda belirli kurallarca düzenlenmiş, evlerin içinde olanları gözle veya bir aletle -uzaktan, yakından- gözetleme kesinlikle yasaklanmıştır.⁹⁸⁸ Gözetlenmeye karşı alınacak tedbir de bu durumda ev sahibine düşmektedir. Kapılar açık bırakılmamalı, pencereler incecik tüllerle değil içeriği göstermeyecek şekilde perdelerle kapatılmalı veya güneşlik denilen kalın perdeler çekilmeden ışıklar açılmamalıdır. Hz. Peygamber (s.a.s), “*Bir kişi, perdesi bulunmayan ve kapalı olmayan bir kapıdan geçerken (içeri) bakarsa bakanın bir hatası (günahı) yoktur, hata (günah) ev sahibine aittir.*”⁹⁸⁹ buyurarak sorumluluğu ev sahibine yüklemiştir. Bu yüzden gözetleme kadar gözetlenmeye sebebiyet verecek her türlü davranış yanlıştır.

İzinsiz eve girilemeyeceği gibi, izinsiz evin içine de bakılmamalıdır. Bakmanın da girmek hükmünde olduğu belirtilmiştir. Yapılması hiç kimseye helal olmayan üç şeyden biri olarak geçen rivayette şöyle buyurulmaktadır: “*Hiç kimse izin almaksızın başkasının evinin içine bakması helal değildir. Kim izinsiz bakarsa aynen girmiş gibidir.*”⁹⁹⁰ Benzer bir rivayet de bakış eve girdiği anda artık eve girmek için izin almaya lüzum olmadığı şeklinde gelen bir rivayettir.⁹⁹¹ Resûlullah’a ansızın kasıtsız olarak bakıverme sorulduğunda gözü (başka tarafa) çevirmeyi emretmiştir.⁹⁹²

“*Senin beni gözetlediğini bilmiş olsaydım, bununla gözünü oyardım. İzin istemek, evin içerisi görülmesin diye emredilmiştir.*”⁹⁹³ ve “*Bir kimse, izinleri almaksızın insanların evinin içine bakarsa, gözünü çıkarmaları onlara helâl olur.*”⁹⁹⁴ hadisleri de gözetlemenin ne kadar yanlış olduğunu, bir cezanın gerektiğini anlatmaktadır. Hadislerden anlaşıldığı üzere mekân mahremiyetini ihlâl etmek

⁹⁸⁸ Ali Toksarı, “Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Özel Hayatın Gizliliği”, **Diyanet İlmî Dergi**, C: 48, S: 2, 2012, s. 7.

⁹⁸⁹ Tirmizî, İsti’zân, 16.

⁹⁹⁰ Ebû Dâvud, Tahâret, 43; Tirmizî, Salât, 265.

⁹⁹¹ Ebû Dâvud, Edeb, 136.

⁹⁹² Müslim, Âdâb, 45.

⁹⁹³ Buhârî, Libâs, 75, İsti’zân, 11; Müslim, Âdâb, 40-41.

⁹⁹⁴ Müslim, Âdâb, 43.

sadece izinsiz ve selamsız girmekle değil, bakmakla, gözetlemekle, dinlemekle veya başka bir şekilde rahatsızlık etmekle de olmaktadır.

Hız. Peygamber, evinin içine birinin baktığını görmüş ve hemen elindeki sivri bir aletle ona doğru kalkıp üzerine yürümüştür.⁹⁹⁵ Bir başka rivayette bir adam Resûlullah'ın odasındaki bir delikten içeri bakmış, Resûlullah'ın elinde başını kaşındığı demirden bir tarak olduğu halde o kişiyi görünce: “*Beni gözetlediğini bilseydim şu demirle senin gözünü oyardım.*” demiş, bir de Resûlullah, “*İzin isteme kuralı ancak ve ancak bakmak ve görmek için konulmuştur.*” buyurmuştur.⁹⁹⁶

Sosyal medyada kişi röntgencilik yapmakla kalmayıp kendi özelini de paylaşmaktadır. Yediği yiyecekten içtiği içeceğe, hobilerinden fobilerine, kişisel bilgilerinden yaşadığı yere, kiminle ve nerede olduğundan fotoğraf ve canlı yayına kadar insanın hayatı ve her anı başkalarının gözleri önüne serilmektedir. Gözetleme, çağımızın büyük tehlikelere yol açan göz ardı edilemez bir sorundur.

2.11. Mimari Yapı ve Bina İnşası

Şehri oluşturan unsurlardan biri olan olan mimari yapılar sosyal, kültürel, ticari, ilmî, dinî vb. faaliyetleri gerçekleştirmek amacıyla inşa edilmişlerdir. İnşa edilen mimari yapılar bulunduğu şehrin medeniyet algısına dair düşüncelere etki etmektedir. Ayrıca yaşanan coğrafyanın tarihini, edebiyatını, kültürünü gözler önüne sermektedir.

Evler arasındaki mesafe ve oturacağı mahallenin seçimi ile ilgili kararlar, binanın konumlandırılması gibi hususlar, güvenli bir özel hayat için kullanıcının isteğine bağlıdır.⁹⁹⁷ “Evde yaşayacak aile fertlerinin şahsî ihtiyaç ve taleplerinin

⁹⁹⁵ Buhârî, Diyât, 15, 23, İsti'zân, 11; Müslim, Âdâb, 42; Ebû Dâvud, Edeb, 136; Tirmizî, İsti'zân, 17.

⁹⁹⁶ Buhârî, Diyât, 23, İsti'zân, 11, Libâs, 75; Müslim, Âdâb, 40; Tirmizî, İsti'zân, 17; Nesâî, Kasâme, 46, 47.

⁹⁹⁷ Turgut Cansever, **İslâm'da Şehir ve Mimari**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20.

evrensel değerler ve doğrulardan hareket edilerek geliştirilmiş mimarî ile ahenkli hale getirilmesi gerekir.”⁹⁹⁸

Müslüman bir şehrin binalarının inşası, mekânların dizaynı, odaların ev içerisinde düzgün yerleştirilmesi, pencerelerin konumu ve lavabonun düzeni vs. mahremiyet şartlarını yerine getirilebilir biçimde tasarlanmalı ve ona göre inşa edilmelidir. “Dinimiz evin ‘koruyucu’ özelliğinin ötesinde mahremiyetine de önem vermiş ve aile hayatıyla doğrudan ilişkili olan mesken mahremiyetini düzenlemiştir. İslam’a göre ev, insanda fitrî olan mahremiyeti sağlama yeridir, sığınmadır, korunmadır, gizlenmedir; bir başka deyişle ev, dışarıya göre ‘harem’; ev hayatı ise mahremdir. İslam medeniyetinin merkezinde insanın kendisinden başlayan, giyimine, odasına, evine, sokağına, mimarisine, şehrine ve ülkesine varıncaya kadar halka halka genişleyen ve her yere ölçü veren bir mahremiyet anlayışının olduğu söylenebilir. İslam’ın getirdiği ölçüler, meskenlerde köklü bir değişime sebep olmamıştır; ancak aile bireyleri arasındaki mahremiyete dikkat edilmesi açısından odaların ayrılması, evlere ve odalara izinsiz girilmemesi, belli bir yaşa gelen çocukların yataklarının ayrılması, komşunun hakkını ihlal etmeden binaların konumlandırılması gibi hususlar, Müslümanlara özgü bir mimari kimliğin oluşmasını sağlamıştır.”⁹⁹⁹ Müslümanların ibadet mekânları olan camilerin mimarisinde kadınlara ayrı bir bölüm tahsis edilmesiyle mekân mahremiyetinin ihlâli önlenmiş sayılmaktadır.

İslami tarzda inşa olunacak ideal bir evin özellikleri, tuvaletlerin kibleye doğru olmaması, banyo ve mutfakların muhafazalı yerlere yapılması, komşunun mahremini görecektir şekilde pencereler konulmaması, ışığın engellenmemesi, halkı rahatsız edecek kötü kokuların yayılmasının önüne geçilmesi ve sadeliği şeklinde sıralanabilir.¹⁰⁰⁰ Ayrıca anne-babanın odasının içinde banyosunun bulunması, mümkünse kız-erkek her çocuk için ayrı birer oda, geniş bir mutfak ve misafir odası bulunmalıdır. Misafirlerin rahat etmesi açısından lavabo uygun yerlere

⁹⁹⁸ Turgut Cansever, **a.g.e.**, s. 133.

⁹⁹⁹ Nevzat Aydın, **a.g.m.**, s. 290.

¹⁰⁰⁰ Ali Şafak, **a.g.m.**, s. 14.

yerleştirilmelidir. Evde imkânlar ölçüsünde haremlik-selamlık da bulunmalıdır.¹⁰⁰¹ Günümüzde haremlik-selamlık uygulamasının yavaş yavaş ortadan kalkması ile mekânsal mahremiyetin sınırları da değişmektedir.¹⁰⁰²

“Nâmahrem erkek ve kadınların birlikte oturmamaları, bulûğ çağına gelen çocukların yatak odalarının ayrılması, komşuların evinin havasını kesecek şekilde yüksek bina yapılmaması, israftan kaçınma, temizlik vb. ilkeler, Müslümanlığı kabul eden toplumların zevk ve sanat anlayışları, sahip oldukları kültür mirası, coğrafi şartlar ve maddî imkânlarla birleşerek değişik yörelerde farklı mimari üslûpların doğmasına ve gelişmesine yol açmıştır.”¹⁰⁰³ Kapı ve pencerelerin hangi yöne açılacağı, komşu hakkı açısından güneşe göre konumu, ev içerisindeki odaların durumu gibi etkenler mahremiyetin mimari anlayışına etki ettiğini göstermektedir. Günümüzdeki kapı ziline yerini tutan kapı tokmakları eskiden misafirin erkek veya kadın olduğunu ya da aileden birinin mi yoksa misafirin mi geldiğini anlamaya vesile olmuştur. Erkeklerin geldiği büyük tokmağı kullanması ve sesinin kalın çıkmasından anlaşılmalı, bayanların geldiği ise küçük tokmağı kullanması ve sesinin ince çıkmasından anlaşılmalıdır.¹⁰⁰⁴

Konut inşasında mahremiyetin görsel ve işitsel özellikleri önem kazanmaktadır. Binaların birbirlerine çok yakın yapılmaması, pencereler başkalarının mahrem alanını ihlal etmeyecek biçimde inşa edilmesi görsel özelliklerden olup ses yalıtım malzemeleri ile seslerin duyulmasını engellemek de işitsel özelliklerdendir.¹⁰⁰⁵

Bir meskene sahibi olmak ve bu meskende İslami ölçülere uygun aile hayatı sürdürmek dini hükümler gereğidir. İslam Medeniyetinin gelişimi de ancak sağlam

¹⁰⁰¹ Ali Özek, “Kurana Göre İslamî Mesken ya da Bir Müslümanın Evi Nasıl Olmalıdır”, **Mesken ve Mesken Mimarimiz**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, s. 15.

¹⁰⁰² Nalan Çelikoğlu, **Türkiye’de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 19.

¹⁰⁰³ Nebi Bozkurt, “Ev”, **DİA**, XI, 505.

¹⁰⁰⁴ Kemal Özkurt, “Mahremiyet Anlayışının Mimariye Yansıması”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016, C: I, s. 339.

¹⁰⁰⁵ Mustafa Yıldırım, “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açından Mahremiyet”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016, C: II, s. 427.

aile temellerine dayalı cemiyetlerle mümkündür. Mesken, iç ve dış mimaride İslam'ın öngördüğü ideal ölçülere uygun bir biçimde inşa edilmelidir. Devlet uygun yerlere şehirler kurmalı ve kurulması için de destek vermelidir. Binalar, komşu hukukuna riayet edici, çevre sağlığına zarar vermeyen bir yükseklik ve biçimde inşa olunmalıdır.¹⁰⁰⁶ Komşu hakkını vurgulayan bir rivayette “*İnşa edeceğin binanın yüksekliğini, komşunun binasından daha yüksek yapma, aksi halde onun rüzgârına engel olursun. Ayrıca komşunu pencereden çıkan kokuyla da rahatsız etme (yani onun dikkatini çekecek bir şey pişirince) ona da bir miktar gönder.*”¹⁰⁰⁷ şeklinde geçmektedir.

“*..Ana babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya, elinizin altındakilere iyilik edin...*”¹⁰⁰⁸ Komşu hem ayetlerde hem de hadislerde önemle vurgulanan bir değerdir. Resûlullah (s.a.s): “*Cebrail komşu hakkından o kadar bahsetti ki komşuyu komşuya mirasçı kılacak zannettim.*” buyurmuştur.¹⁰⁰⁹ Hz. Peygamber, art arda üç kez “*Vallahi iman etmiş olmaz*” dedikten sonra sahabe “*Kim iman etmiş olmaz?*” diye sorulunca Resûlullah: “*Komşusunun kendisine kötülük yapacağından emin olmayan kimse.*” buyurmuştur.¹⁰¹⁰ Komşu tarafından verilen hediye bir koyun paçası olsa bile küçük görülmemesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰¹¹ Çorba yaparken suyunu çoğaltması ve komşuya verilmesi¹⁰¹² tavsiye edilmiştir. Yine bir rivayete göre, Allah’a ve ahirete iman eden kimsenin komşusuna eziyet etmemesi, misafirlerine ikram etmesi, ya hayır konuşması yahut susması¹⁰¹³ imanın bir gereği olarak bildirilmiştir. Hz. Âişe iki komşusu olduğunu ve hediye vermek istediğinde hangisine vermesi gerektiğini

¹⁰⁰⁶ Ali Şafak, **a.g.m.**, s. 22-23.

¹⁰⁰⁷ Heysemî, **Mecma u’z-Zevâ’id**, C: VIII, s. 165; Taberânî, **el-Mu’cemü’l-Kebîr**, C: XIX, s. 419-420.

¹⁰⁰⁸ Nisâ, 4/36.

¹⁰⁰⁹ Buhârî, Edeb, 28; Müslim, Birr ve’s-Sıla, 140, 141; Ebû Dâvud, Edeb, 132.

¹⁰¹⁰ Buhârî, Edeb, 29.

¹⁰¹¹ Buhârî, Edeb, 30; Müslim, Zekât, 90.

¹⁰¹² İbn Mâce, Et’ime, 58.

¹⁰¹³ Buhârî, Edeb, 31, 85, Rikâk, 23; Müslim, İman, 74, 75, (76, 77; Komşusuna iyilik etsin, şeklindedir.); Ebû Dâvud, Edeb, 132.

Peygamber'e sormuş, “*kapısı sana en yakın olan komşuna ver*”, buyurmuştur.¹⁰¹⁴ Ayrıca, yakınımızdaki kötü komşudan Allah'a sığınmamız tavsiye edilmiştir.¹⁰¹⁵

H. Peygamber, binaların ihtiyaç fazlası ve yüksek katlı yapılmasını israf ve gösterişten kaçınılması gerektiği için uygun bulmamış, insanların yüksek binalar yapma yarışına çıkmalarını,¹⁰¹⁶ “yalın ayak, yoksul, kim oldukları belirsiz koyun/deve çobanlarının bina yapmakta birbiriyle yarışmalarını”¹⁰¹⁷ kıyamet alametleri olarak haber vermiştir. H. Peygamber, Medine evleri arasında yükselen köşkleri fitne olarak görmüş¹⁰¹⁸ ve Medine’de dolaşırken yüksek bir bina görmesi üzerine gereksiz binaları sahibi için vebal olarak nitelemiştir.¹⁰¹⁹

İhtiyaç için bina inşası elbette gerekli görülmüştür. İbn Ömer, H. Peygamber ile birlikte yağmurdan koruyacak, güneşin sıcaklığından gölgelendirecek bir ev yaptıklarını nakleder.¹⁰²⁰ Resûlullah: “*Bina inşası kişiye sorumluluk yükleyen bir iştir*”, buyurmuştur. Gerekli olan kişinin oturacağı yeri yapmasına ne dersin? diye sorulunca “*Günah da yok sevap da yok*” demiştir.¹⁰²¹

Resûlullah bir gün dışarı çıktığında yüksek bir kubbe görmüş: “*Bu da ne?*” demesi üzerine (orada bulunan) sahâbîler: “(Bu kubbe) ensardan falanca kişiye aittir” demişler. Resûlullah bu binadan hoşlanmamış ve sükût etmiş, bir müddet sonra sahibi gelerek Resûlullah’a halkın içinde selâm vermiş ancak Resûlullah ondan yüz çevirmiş. Adam bu selam verme işini defalarca tekrarlamış. Sahabe, adama yükselttiği kubbesinden dolayı olduğunu söyleyince adam hemen kubbesini yıkmış, yerle bir etmiş. Resûlullah bir gün yine dışarı çıkmış, kubbeyi göremeyince (oradakilere): “*Kubbeye ne oldu?*” diye sormuş. Onlar da: “Sahibi bize senin kendisinden yüz çevirdiğinden sızlandı ve gidip onu yıktı”, demişler. H. Peygamber

¹⁰¹⁴ Buhârî, Edeb, 32, Şuf’a, 3, Hibe, 14; Ebû Dâvud, Edeb, 132.

¹⁰¹⁵ Nesâî, İstiâze, 44.

¹⁰¹⁶ Buhârî, Fiten, 25.

¹⁰¹⁷ Buhârî, İman, 37; Müslim, İman 1, 5, 7; Ebû Dâvud, Sünnet, 17; Nesâî, İman, 5, 6; İbn Mâce, Mukaddime, 9, Fiten, 25.

¹⁰¹⁸ Buhârî, Fiten, 4, Fedâilü’l-Medîne, 8, Menâkıb, 25, Mezâlim, 25.

¹⁰¹⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 169; İbn Mâce, Zühd, 13.

¹⁰²⁰ Buhârî, İsti’zân, 53.

¹⁰²¹ Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme ve’r-Rekâik, 39, 40; İbn Mâce, Zühd, 13.

de “İhtiyaç fazlası her bina sahibi üzerine bir vebaldir”, buyurmuştur.¹⁰²² İhtiyaç fazlası ve israfa kaçan bina inşaları yasaklanmış, ihtiyaç halinde yapılmasında sakınca görülmemiştir.

Resûlullah: “Evler, İhâb’a (إهاب) yahut Yehâb’a (يهاب) ulaşacaktır!” buyurmuştur. Züheyr, Süheyl’e: “Burası Medine’den ne kadar tutar?” diye sormuş. O da: “Şu kadar ve şu kadar mildir”, demiş. İhâb yahut Yehâb, Medine’ye birkaç mil mesafede bir yerdir.¹⁰²³ Hz. Peygamber binaların ileriki zamanlarda çoğalacağını ön görmüştür.

İnsanların yararına yaptırılan binalar hakkında Resûlullah, yaptırdığı mescidin, yolcular için inşa ettirdiği evin, akıttığı suyun ölümünden sonra kendisine ulaşacağı sevaplar arasında zikretmiştir.¹⁰²⁴

“Hz. Peygamber’in şehrin inşasındaki ilhamı ve bakışı, onun temel prensiplerine göre şekillenecek bir algı bilinçle yorumlanabilir ve yeni zamanların şehir inşasının harcı ve tuğlası olabilir. Mimarın, mühendisin, belediye başkanının, muhtarın, ilim adamının, edebiyatçının ufkunu bu şekilde belirlenmesi hayati derecede önemlidir. Aksi bir durum İslâm şehrinin yıkımı, ezilişi, hayat pınarlarının kurutulduğu anlamına gelecektir.”¹⁰²⁵ Sonuç olarak şehri oluşturan her mekânların inşasında kişiye düşen görev İslami usullere göre yerine getirmesidir. İç ve dış mekân tasarlayıcı mimarlar da mahremiyet olgusuna binaların inşasında, evlerin yapımında, iş yerinde, kamusal alanda vb. her türlü mekânlarda dikkat etmeli, bu değeri göz ardı etmemelidirler.

2.12. Dünya ve Ahiret Arası Mekân: Kabir

Çalışmanın başında da belirttiğimiz gibi bu bölümde kabir azabı içerikli rivayetler değil, genel bir kabir algısı hakkında bahsedilecektir.

¹⁰²² Ebû Dâvud, Edeb, 168.

¹⁰²³ Buhârî, Fiten ve Eşrât-ı Sâat, 43.

¹⁰²⁴ İbn Mâce, Mukaddime, 20.

¹⁰²⁵ Köksal Alver, a.g.m., s. 83.

Dünya, ebedi yurt olan ahirete intikal etmeden önce insanın görevini, ibadetlerini vb. yerine getirmesi gerektiği geçici bir mekândır. Hz. Peygamber (s.a.s), dünyada garip veya bir yolcu gibi ol, kendini kabir halkından biri gibi gör¹⁰²⁶, şeklindeki sözünden kişinin dünyada ebedi kalmayacağı, önünde sonunda kabir denilen gerçekle karşılaşacağı açıklanmaktadır. Bu yüzden kişi, geçici bir mekânın güzelliğine kapılıp bağlanmamalı, cenneti ebedi mekân edinmek için çalışmalı ve çabalamalıdır. Ömrünü nerede harcadığı, gençliğini nerede yıprattığı, malını nereden kazanıp nereye harcadığı gibi şeylerin hesabı sorulmadıkça kişi, kıyamet günü hiçbir tarafa hareket etmeyecektir.¹⁰²⁷

Kişinin nerede öleceğini Allah'tan başka kimsenin bilmemesi de gaybın anahtarlarından biridir.¹⁰²⁸ Allah (c.c), bir kulu için bir yerde ölmesine hükmettiği zaman o kulunun işini oraya yöneltir, oraya gitmesi için kendisine bir iş çıkarır.¹⁰²⁹

Kişi vefat ettiği zaman, sabah akşam ona cennet ehlinden ise cennette, cehennem ehlinden ise cehennemde oturacağı yer gösterilir. Diriltileceği vakte kadar, işte burası senin kıyamet günü gönderilecek yerindir, denilir.¹⁰³⁰ Bu rivayetten hareketle kişinin cennetlik veya cehennemlik olduğu daha kabirdeyken kendisine gösterilmektedir. Hz. Peygamber, Bakî' (البقيع) mezarlığında: “Sizden hiçbir kimse yoktur ki cennet ve cehennemdeki yerleri yazılı olmasın.”¹⁰³¹ buyurmuştur.

Bazı mekânlara giriş ve çıkışlarda okunması gereken dualar olduğu gibi kişinin kabre konulacağı zaman okunacak dua¹⁰³² da vardır. Resûlullah kabir ziyareti yapar, Bakî' mezarlığına gider ve dua ederdi. Kabristana girerken veya oradan geçerken okunacak dualar da bulunmaktadır.¹⁰³³ Bazı sebeplerden dolayı yasaklanan kabir ziyareti daha sonra izin verilerek ziyaret etmek gerekli görülmüş ve oradakiler

¹⁰²⁶ Tirmizî, Zühd, 25.

¹⁰²⁷ Tirmizi, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik, 1.

¹⁰²⁸ Buhârî, Tevhid, 4, İstiskâ, 29, Tefsir, En'âm, 1, Ra'd, 1, Lokmân, 2; Nesâî, İman, 6; İbn Mâce, Mukaddime, 9.

¹⁰²⁹ Tirmizî, Kader, 11; İbn Mâce, Zühd, 31.

¹⁰³⁰ Buhârî, Cenâiz, 89, Rikâk, 42, Bed'ü'l-Halk, 8; Müslim, Cennet, 65, 66; Nesâî, Cenâiz, 116; İbn Mâce, Zühd, 32.

¹⁰³¹ Buhârî, Cenâiz, 82, Edeb, 120, Kader, 4, Tevhid, 54, Tefsir, Leyl, 3-7; Müslim, Kader, 6, 7; Ebû Dâvud, Sünnet, 17; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Leyl, 80.

¹⁰³² Ebû Dâvud, Cenâiz, 69; Tirmizî, Cenâiz, 54; İbn Mâce, Cenâiz, 38.

¹⁰³³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 83; Tirmizî, Cenâiz, 59; Nesâî, Tahâret, 110, Cenâiz, 103; İbn Mâce, Cenâiz, 36, Zühd, 36.

için dua etmek faziletli sayılmıştır. Çünkü kabir ziyareti ölümü ve ahreti hatırlatmaktadır.¹⁰³⁴ Allah'tan gereği gibi hayâ etmenin arasında ölümü ve toprak altında çürümeyi daima hatırlamak olduğu zikredilmiştir.¹⁰³⁵ Gaflete dalarak gülüp oynayan, kabir ve toprak altında çürümeyi unutan kimse de bedbaht bir kul olarak nitelendirilmiştir.¹⁰³⁶

Hiz. Osman, bir kabrin başında durduğu zaman sakalı ıslanincaya kadar ağlardı. Kendisine şöyle denildi: “Cennet ve cehennem hatırlatılınca ağlamıyorsun da bu kabirden mi ağlıyorsun?” O da: Rasûlullah (s.a.s) şöyle buyurdu: “*Kabir ahiretin konaklamalarının ilkidir. Kişi ondan kurtulursa gerisi ondan kolaydır. Eğer kurtulmazsa ondan sonrası daha ağırdır.*” Osman şöyle devam etti: Resûlullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur: “*Mezar kadar korkunç hiç bir feci manzara görmedim.*”¹⁰³⁷

Bir rivayete göre kabir, her gün şöyle diyerek konuşur: “Ben yalnızlık eviyim, ben tek kişilik evim, ben toprak eviyim, ben kurtçukların eviyim!” Mümin bir kul toprağa defnedildiğinde kabir ona şöyle diyecektir: “Merhaba, hoş geldin! Üzerimde yürüyenlerin en sevgilisi olduğuna göre bugün benim himayem altına girdin sana ne yapacağımı göreceksin!” Sonra o kabir, o kimse için gözünün görebildiği kadar genişleyecek ve cennete doğru bir kapı açılacaktır. İsyancı ve kâfir bir kul da kabre konulduğunda kabir ona şöyle diyecektir: “Sana rahat ve huzur yok, sen hoş vaziyette gelmedin, üzerimde yürüyenlerin en sevimsizi ve kızdığım biri olarak bana gelmiş durumdasın ve sana ne yapacağımı göreceksin.” Daha sonra Resûlullah şöyle buyurdu: “*Kabir ya cennet bahçelerinden bir bahçe veya cehennem çukurlarından bir çukurdur.*”¹⁰³⁸

Hiz. Peygamber, kabrinin bayram yeri haline getirilmemesini söylemiştir.¹⁰³⁹ Peygamberlerin kabirlerini mescit edindiklerinden dolayı Yahudi ve Hristiyanlar'ın

¹⁰³⁴ Müslim, Cenâiz, 108; Ebû Dâvud, Cenâiz, 81, Eşribe, 7; Tirmizî, Cenâiz, 60; Nesâî, Cenâiz, 101, Dahâyâ, 36, Eşribe, 40; İbn Mâce, Cenâiz, 47, 48.

¹⁰³⁵ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik, 24.

¹⁰³⁶ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik, 17. (Tirmizi bu hadislerin garib olduğunu, senedinin sağlam olmadığını belirtmiştir.)

¹⁰³⁷ Tirmizî, Zühd, 5; İbn Mâce, Zühd, 32.

¹⁰³⁸ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâme ve'r-Rekâik, 26.

¹⁰³⁹ Ebû Dâvud, Menâsik, 100.

Allah'ın rahmetinden uzak tutulması istenilmiş, onlara lanet edilmiştir.¹⁰⁴⁰ Bunun nedeninin ise onların yaptıklarını ümmetinden sakındırmak olduğu rivayet edilmiştir.¹⁰⁴¹ Kabirleri mescit edinen ve orada kandil yakanlar lanetlenen kişiler arasında zikredilmişlerdir.¹⁰⁴²

Hz. Âişe (r.a) anlatıyor: “Ümmü Seleme, Resûlullah’a Habeşe (الحبشة) denilen yerde (Habeşistan’da), içinde resimler bulunan Maria Kilisesinden (كنيسة مارية) bahsetti. Bunun üzerine Yahudi ve Hristiyanlara atfen Resûlullah (s.a.s): ‘Onlar içlerinde iyi biri öldüğü zaman, onun kabri üstüne bir mescit bina eder ve içinde resimlerini çizerlerdi. İşte onlar Allah katında yaratılanların en şerlileridirler.’ buyurdu.”¹⁰⁴³

Hz. Peygamber, kenarda kalmış bir kabre gelip sahabe ile birlikte cenaze namazı kıldırılmıştır.¹⁰⁴⁴ Yine başka bir rivayette yaş olan bir kabre uğramış ve namaz kılmışlardır.¹⁰⁴⁵ Hz. Peygamber, kabrin yanında ağlamakta olan bir kadına uğramış ve Allah’tan korkmasını, sabretmesini söylemiştir.¹⁰⁴⁶ Mescidi süptüren bir kişinin öldüğünü sonradan öğrenen Hz. Peygamber, sahabeden kabrini öğrenmiş ve gidip orada namaz kılmıştır.¹⁰⁴⁷ “Şüphesiz ki bu kabirler, sahipleri için karanlıkla doludur. Allah (c.c) benim namazım sebebiyle kabirleri onlara aydınlatır”, buyurmuştur.¹⁰⁴⁸

Uğradığı beladan dolayı¹⁰⁴⁹ hayattaki bir kişi, kabrin yanından geçerken: “Keşke şu ölünün yerinde ben olaydım”, diye ölüm temenni etmedikçe kıyametin kopmayacağı bildirilmiştir.¹⁰⁵⁰

¹⁰⁴⁰ Buhârî, Cenâiz, 61, 96, Meğâzî, 83; Müslim, Mesâcid, 19-21; Nesâî, Mesâcid, Cenâiz, 106; (Ebû Dâvud, Cenâiz, 76’da Hristiyanlar zikredilmemiştir.)

¹⁰⁴¹ Buhârî, Libâs, 19; Müslim, Mesâcid, 22, 23.

¹⁰⁴² Ebû Dâvud, Cenâiz, 82; Nesâî, Cenâiz, 104.

¹⁰⁴³ Buhârî, Salât, 54, 55; Müslim, Mesâcid, 18. (Buhârî, Cenâiz, 70, Salât, 48, Menâkıbü’l-Ensâr, 37; Müslim, Mesâcid, 16; Nesâî, Mesâcid, 13’te Ümmü Seleme ile birlikte Ümmü Habibe de geçmektedir.)

¹⁰⁴⁴ Buhârî, Cenâiz, 54, 66; Tirmizî, Cenâiz, 47; Nesâî, Cenâiz, 94.

¹⁰⁴⁵ Ebû Dâvud, Cenâiz, 58.

¹⁰⁴⁶ Buhârî, Ahkâm, 11.

¹⁰⁴⁷ Buhârî, Cenâiz, 66, Salât, 72, 74; Ebû Dâvud, Cenâiz, 61; Nesâî, Cenâiz, 43, 71; İbn Mâce, Cenâiz, 32.

¹⁰⁴⁸ Müslim, Cenâiz, 71.

¹⁰⁴⁹ İbn Mâce, Fiten, 24.

¹⁰⁵⁰ Buhârî, Fiten, 22; Müslim, Fiten ve Eşrâtü’s-Sâat, 53, 54.

Uhud savaşında şehit olanlar ikişer ikişer defnedilmiş ve Kur'an'ı daha çok bilen kabre önce konulmuştur.¹⁰⁵¹ Hz. Peygamber, kabrin geniş ve güzelce kazılmasını söylemiş¹⁰⁵², ben bu mücahitlere kıyamet günü şahidim, buyurmuş ve yıkanmadan kanları ile gömülmesini emretmiştir.¹⁰⁵³ Câbir b. Abdullah'ın babası Uhud savaşında ilk şehit edilenlerdendir. Tek kabir içerisinde iki kişi gömülmüş ve bu oğlunun içine sinmemiş altı ay sonra mezarlarını ayırmak için açtığında kulağı hariç yeni gömülmüşçesine koyduğu gibi durduğunu söylemiştir.¹⁰⁵⁴ Babamla birlikte bir adam da aynı kabre gömülmüştü, gönlüm razı olmadı. Onu çıkarıp tek başına başka bir yere gömdüm, demiştir.¹⁰⁵⁵

Yine Câbir (r.a) demiştir ki: “Biz Uhud günü ölüleri gömmek için taşımıştık. Bunun üzerine Peygamber'in bir tellalı gelip ‘Resûlullah (s.a.s) size ölüleri öldükleri yerlere gömmenizi emrediyor.’ dedi. Biz de o ölüleri (eski yerlerine) iade ettik.”¹⁰⁵⁶ Câbir'in halasının, babasını aile mezarlığına defnetmek istemesi üzerine Resûlullah, şehitleri öldükleri yerlere getiriniz, buyruğu için ilan ettirmiştir.¹⁰⁵⁷ Şehitlerin şehit edildikleri yere gömülmesinin gerekliliğinden bahsedilmektedir.

Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi toprak seviyesinden yüksek kabirleri düzlemek ve gördüğü her heykel ve putu kırıp dökmesi için görevlendirmiş, Hz. Ali de aynı görevi Ebûl Heyyac el-Esedî'ye vermiştir.¹⁰⁵⁸ Hz. Peygamber, kabirlerin üstünün yerle bir, toprak seviyesinde yapılmasını emretmiştir.¹⁰⁵⁹

Kabir üzerinde yapılmaması gereken şeyler arasında kabrin kireçlenmesi¹⁰⁶⁰, yükseltilmesi¹⁰⁶¹, üzerine bina yapılması¹⁰⁶², yazı yazılması¹⁰⁶³, çiğnenmesi¹⁰⁶⁴,

¹⁰⁵¹ Ebû Dâvud, Cenâiz, 31, 71, 86, 87, 90, 91, Buyû', 3; Nesâî, Cenâiz, 62; İbn Mâce, Cenâiz, 28.

¹⁰⁵² Ebû Dâvud, Cenâiz, 71, 86, 87, 90, 91; Tirmizî, Cihâd, 33; İbn Mâce, Cenâiz, 41.

¹⁰⁵³ Buhârî, Cenâiz, 72, 73, 75, 78; Ebû Dâvud, Cenâiz, 31.

¹⁰⁵⁴ Buhârî, Cenâiz, 77.

¹⁰⁵⁵ Nesâî, Cenâiz, 93.

¹⁰⁵⁶ Ebû Dâvud, Cenâiz, 42; Nesâî, Cenâiz, 83; İbn Mâce, Cenâiz, 28.

¹⁰⁵⁷ Tirmizî, Cihâd, 37.

¹⁰⁵⁸ Ebû Dâvud, Cenâiz, 72; Tirmizî, Cenâiz, 56; Nesâî, Cenâiz, 99.

¹⁰⁵⁹ Müslim, Cenâiz, 92; Ebû Dâvud, Cenâiz, 72; Nesâî, Cenâiz, 99.

¹⁰⁶⁰ Müslim, Cenâiz, 94, 95; Ebû Dâvud, Cenâiz, 76; Tirmizî, Cenâiz, 58; Nesâî, Cenâiz, 96, 98; İbn Mâce, Cenâiz, 43.

¹⁰⁶¹ Nesâî, Cenâiz, 96, 97.

¹⁰⁶² Müslim, Cenâiz, 94, 95; Ebû Dâvud, Cenâiz, 76; Tirmizî, Cenâiz, 58; Nesâî, Cenâiz, 96, 97; İbn Mâce, Cenâiz, 43.

¹⁰⁶³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 76; Tirmizî, Cenâiz, 58; Nesâî, Cenâiz, 96; İbn Mâce, Cenâiz, 43.

üzerinde oturulması¹⁰⁶⁵ ve onlara doğru namaz kılınması¹⁰⁶⁶ zikredilmiştir. Kabir üzerine oturmak ile ilgili bir rivayette herhangi bir kişinin kor üstüne oturup da o korun elbisesini yakıp cildine kadar işlemesi, kabir üzerine oturmasından çok daha hayırlı olduğu nakledilmiştir.¹⁰⁶⁷ Resûlullah, “*bir ateş parçası veya bir kılıç üzerinde yürümem kabir üzerinde yürümenden bana daha sevimlidir. Kabirlerin ortasında veya çarşının ortasında abdestimi bozmuşum bence bunlar arasında (çirkinlik açısından) bir fark yoktur*”, buyurmuştur.¹⁰⁶⁸ Bir rivayette de mezar soygunculuğu yapanlar lanetlenmiştir.¹⁰⁶⁹

Hz. Peygamber, kabirleri kazma şekilleri ile ilgili tavsiyelerde bulunmuş, lahd bizim için, şakk da başkaları içindir, demiştir.¹⁰⁷⁰ Kabrin lahd şeklindeki kazılması, kabrin kible tarafı yandan kazılarak, altı cenaze girecek kadar oyulmasıdır. Şakk ise, kabrin ortasının kazılmasıdır.¹⁰⁷¹ Bu şekil ile Müslümanlar ve diğerlerinin kabir modelleri birbirinden ayrılmaktadır. Resûlullah’ın kabrini lahd şeklinde kazıp hazırlayan Ebû Talha’dır.¹⁰⁷²

Resûlullah ahabından bir taş getirmesini istemiş, cenazenin başucuna koymuş ve “*Kardeşimin kabrini bu taşla tanırım ve ev halkından ölenleri de onun yanına defnedirim.*”¹⁰⁷³ buyurmuştur. Bir taşı Osman bin Maz’ûn’un (r.a) kabrine işaret yapmıştır.¹⁰⁷⁴ Kabirlerin kimlere ait olduğunu tanıyabilmek için bir işaretin gerekliliği ve yakın akrabaların birbirlerinin yanına defnedilmesinin ziyaret açısından kolay olacağından bahsedilmektedir.

Âişe (r.a) şöyle demiştir: “Resûlullah’ın (s.a.s) hastalığı ağırlaştığı zaman benim evimde bakılmak üzere diğer eşlerinden izin istedi. Onlar da kendisine izin

¹⁰⁶⁴ Tirmizî, Cenâiz, 58.

¹⁰⁶⁵ Müslim, Cenâiz, 94, 95; Ebû Dâvud, Cenâiz, 76, 77; Tirmizî, Cenâiz, 57; Nesâî, Cenâiz, 97, Kible, 11.

¹⁰⁶⁶ Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Tirmizî, Cenâiz, 57; Nesâî, Kible, 11.

¹⁰⁶⁷ Müslim, Cenâiz, 96; Ebû Dâvud, Cenâiz, 77; Nesâî, Cenâiz, 105; İbn Mâce, Cenâiz, 45.

¹⁰⁶⁸ İbn Mâce, Cenâiz, 45.

¹⁰⁶⁹ Muvatta’, Cenâiz, 44.

¹⁰⁷⁰ Ebû Dâvud, Cenâiz, 65; Tirmizî, Cenâiz, 53; Nesâî, Cenâiz, 85; İbn Mâce, Cenâiz, 39.

¹⁰⁷¹ Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi**, C: II, s. 358.

¹⁰⁷² Tirmizî, Cenâiz, 55; İbn Mâce, Cenâiz, 64.

¹⁰⁷³ Ebû Dâvud, Cenâiz, 63.

¹⁰⁷⁴ İbn Mâce, Cenâiz, 42.

verdiler.”¹⁰⁷⁵ Yine Hz. Âişe’den rivayet edildiğine göre, Hz. Peygamber’in vefat ettikten sonra nereye defnedileceği hakkında değişik görüşler teşkil etmiştir. Ebû Bekir (r.a) Resûlullah’tan işitip unutmadığı bir söz olduğunu söylemiş ve: “*Allah peygamberlerin ruhunu defnedilmek istediği yerde kabzeder öyleyse onu yatağının olduğu yere defnediniz.*” buyurduğunu aktarmıştır.¹⁰⁷⁶ Resûlullah’ın, Hz. Âişe’nin odasında vefat ettiği bilinmektedir.¹⁰⁷⁷ Hz. Âişe’nin (r.a) Abdullah b. Zübeyr’e: “Ben öldüğüm zaman beni kadın arkadaşlarıma yanına Bakî’ Mezarlığına gömün. Sakın beni içinde iki sahabe ile birlikte gömülü olduğu benim hücremde Peygamber’in yanına gömmeyesin! Çünkü ben övülmek istemiyorum” dediği rivayetler arasındadır.¹⁰⁷⁸

2.13. Ölüm Sonrası/Metafizik Mekânlarda İsmen Geçen Yerler

2.13.1. Cennet

Cennet, her Müslümanın gitmeyi arzuladığı, oraya ulaşmak için çaba harcadığı, iyi amelleri neticesinde kavuşabilmeyi ümit ettiği en güzel mekândır.

Cennette bir kamçı kadar yerin dünyadan ve dünyadaki her şeyden hayırlı¹⁰⁷⁹ olduğu bildirilmektedir. Abdullah b. Amr’dan (r.a) gelen bir rivayete göre, şöyle demiştir: “Bir adam Medine’de doğdu ve orada vefat etti. Resûlullah (s.a.s) ona dua etti ve dedi ki: ‘*Keşke bu adam doğduğu yerden başka bir yerde öleydi.*’ Oradakiler: ‘Niçin Ey Allah’ın Resûlü!’ dediler. Resûlullah (s.a.s): ‘*Bir adam doğduğu yerden başka bir yerde ölmüş olsaydı ona, cennette doğduğu yerle öldüğü yer arasındaki mesafe kadar yer verilirdi.*’ buyurdu.”¹⁰⁸⁰

Ebû Hüreyre (r.a), Hz. Peygamber’e cennetin binası neden yapılmıştır diye sormuş, Hz. Peygamber, kerpiçlerinin altın ve gümüşten, harcının keskin kokulu

¹⁰⁷⁵ Buhârî, Farzu’l-Humus, 4; Müslim, Salât, 91, 92.

¹⁰⁷⁶ Tirmizî, Cenâiz, 33.

¹⁰⁷⁷ Buhârî, Meğâzî, 83

¹⁰⁷⁸ Buhârî, İ’tisâm, 16.

¹⁰⁷⁹ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 8. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Cihâd ve’s-Siyer, 5, 6; İbn Mâce, Zühd, 39.)

¹⁰⁸⁰ Nesâî, Cenâiz, 8; İbn Mâce, Cenâiz, 61.

misk, çakıllarının inci ve yakut, toprağının za'ferandan olduğunu, oraya girenlerin nimetler içersinde refah bulup sıkıntı çekmeyeceklerini, ebedi olup, giydiklerinin eskimeyeceği ve gençliklerinin yok olmayacağını bildirmiştir.¹⁰⁸¹ Bir rivayette cennete denk hiçbir şey olmadığı, güzel, sağlam ve yüksek saraylarda, mutluluk ve refah içinde sonsuza dek devamlı kalınacağı, akan nehirlerin, olgunlaşmış bol meyvelerin ve çok giysilerin olduğu¹⁰⁸², cennetin toprağının güzel, suyunun tatlı olduğu ve cennette ovaların da bulunduğu aktarılmıştır.¹⁰⁸³

Cennetin sekiz kapısından birinin Reyyân (ریان) olduğu¹⁰⁸⁴ ve cenneteki Reyyân kapısından yalnızca oruç tutanların gireceği ve başkasının giremeyeceği rivayet edilir. Ve orada asla susuzluğun olmayacağı bildirilmiştir.¹⁰⁸⁵ Namaz kılanların namaz kapısından, cihat edenlerin cihat kapısından, oruç tutanların Reyyân kapısından, sadaka verenlerin de sadaka kapısından çağrılacağı rivayet edilmiştir. Ebu Bekir, bir kişinin bu kapıların hepsinden çağrılabilir mi, sorusunu sorduğunda Resûlullah, onun onlardan olmasını ümit ettiğini söylemiştir.¹⁰⁸⁶

Günde on iki rekât nafilâ namaz kılmaya devam edenlere cennette kendileri için bir ev bina edileceği müjdesi verilmiştir.¹⁰⁸⁷ Bir rivayette de akşam ile yatsı namazları arasında yirmi rekât (nafilâ) kılan kimse için Allah'ın ona cennette bir ev yaptıracığı geçmektedir.¹⁰⁸⁸ Ayrıca haklıyken bile çekişmeye girmekten kaçınan kimse için cennetin kenarından, şakadan da olsa yalan söylemeye yanaşmayan kimse için cennetin ortasından, huyunu güzelleştiren kimse için de cennetin en yükseğinden bir köşk verilmesine Hz. Peygamber'in kefil olduğu rivayet edilmiştir.¹⁰⁸⁹ Güzel söz söyleyen, yemek yediren, oruca devam eden ve insanlar uykuda iken geceleri namaz kılanlar için dışarıdan içerisi içeriden de dışarıyı gözüken köşkler de vardır.¹⁰⁹⁰ Bir de

¹⁰⁸¹ Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 2.

¹⁰⁸² İbn Mâce, Züh'd, 39.

¹⁰⁸³ Tirmizî, Daavât, 59.

¹⁰⁸⁴ Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 9.

¹⁰⁸⁵ Buhârî, Savm, 4; Nesâî, Sıyâm, 43; İbn Mâce, Sıyâm, 1.

¹⁰⁸⁶ Buhârî, Savm 4, Fedâilu Ashâbi'n-Nebi, 5; Müslim, Zekât, 85, 86, Sıyâm, 166; Tirmizî, Menâkıb, 16; Nesâî, Sıyâm, 43, Zekât, 1, Cihâd, 20, 45.

¹⁰⁸⁷ Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 101-103; Ebû Dâvud, Salât, 290; Nesâî, Kıyâmu'l-Leyl, 66, 67; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 100.

¹⁰⁸⁸ İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 185.

¹⁰⁸⁹ Ebû Dâvud, Edeb, 8.

¹⁰⁹⁰ Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 3.

hastayı ziyaret eden kimseye bir melek, kendine cennette bir köşk hazırladın şeklinde seslendiği nakledilmiştir.¹⁰⁹¹ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Cennetteki çadır, içi boşaltılmış bir incidir. Bunun semaya doğru uzunluğu otuz mildir. Bu çadırın her bir köşesinde mümin bir aile topluluğu bulunur ki, onları başkaları göremezler.*”¹⁰⁹²

Fedale b. Ubeyd’den (r.a) rivayete göre, şöyle demiştir: Resûlullah (s.a.s) “*Ben sizin önderinizim, bana iman edip Müslüman olup hicret ederseniz cennetin kıyılarında ve ortasından bir ev verileceğine kefilim. Ve yine ben, bana inanıp benim yolumda giden ve cihat edene de yine cennetin kıyılarında ve ortasından ve cennetin en üst derecesinden bir köşk verileceğine kefilim. Kim böyle bir iş yaparsa elde etmedik bir hayır bırakmamış, kaçınmadık bir şer de bırakmamış sayılır. Nerede ölürse ölsün fark etmez.*” buyurmuştur.¹⁰⁹³ Şeytanın hicret eden kimsenin yolunu kestiği ve kendi vatanını ve yurdunu terk edip nasıl hicret edersin, dediği rivayet edilmiştir.¹⁰⁹⁴

Hz. Peygamber, rüyasında Ömer b. Hattâb için cennette yapılmış bir köşk görmüş, Hz. Ömer sevincinden ağlamıştır.¹⁰⁹⁵ Hz. Aişe, Peygamber’in Hz. Hatice’yi cennette içinde gürültü ve çalışma, yorulma olmayan inciden bir köşkle/evle müjdelemesini onu kışkırdığı sebepleri arasında sayar.¹⁰⁹⁶ Bu köşkün içi boş, şeffaf bir inciden olduğu görüşü vardır.¹⁰⁹⁷ Cennette peygamberler için yüksek köşkler vardır.¹⁰⁹⁸ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Cennet ehli cennette kendilerinden yükseklerdeki köşkleri (mesafe uzaklığından dolayı) güçlkle görebilirler. Sizin gökyüzündeki yıldızı güçlkle gördüğünüz gibi!*”¹⁰⁹⁹

¹⁰⁹¹ İbn Mâce, Cenâiz, 2.

¹⁰⁹² Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 8. (Buhârî, Tefsir, Rahman, 2; Müslim, Cennet, 23-25’te eni altmış mil olarak geçmektedir.)

¹⁰⁹³ Nesâî, Cihâd, 19. (Sadece Nesâî rivâyet etmiştir.)

¹⁰⁹⁴ Nesâî, Cihâd, 19.

¹⁰⁹⁵ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 8, Fedâilu Ashâbi’n-Nebi, 6, Nikâh, 107, Tâbir, 31, 32; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 20, 21; İbn Mâce, Mukaddime, 11.

¹⁰⁹⁶ Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 20, Nikâh, 108, Edeb, 23, Tevhid 32, 35, Umre, 11; Müslim, Fedâilü’s-Sahâbe, 71-74.

¹⁰⁹⁷ İbn Hişam, **es-Sîretü’n-Nebeviyye**, C: I, s. 275.

¹⁰⁹⁸ Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 8.

¹⁰⁹⁹ Buhârî, Rikâk, 51; Müslim, Cennet, 10, 11.

Cennette bir çarşı olduğu da rivayetler arasındadır.¹¹⁰⁰ Saîd b. Müseyyeb'den (r.a) rivayete göre, kendisi Ebû Hüreyre ile karşılaştı ve “Allah’tan ikimizi cennet çarşısında bir araya getirmesini isterim” dedi. Saîd: “Cennette çarşı pazar var mıdır?” diye sordu. Ebû Hüreyre “evet” dedi ve şöyle devam etti. Resûlullah’ın (s.a.s) bana bildirdiğine göre: *“Cennetlikler cennete girdiklerinde amellerine göre oraya yerleşeceklerdir. Sonra dünya günlerinden cuma günü kadar bir süre izin verilecek ve insanlar Rablerini ziyaret edeceklerdir. Allah’ın arşı onlara görünecek Allah onlara cennet bahçelerinden bir bahçede görünecek o müminler için nurdan, altından, gümüşten minberler kurulacak ve o kimselerin derece bakımından en aşağı durumda olanları -ki onların aşağılıkları yoktur- misk ve kâfur tepelerinde oturacaklar ve kendilerinden daha yükseklerde oturan kimseler olduğunu sanmayacaklar.”* Sonra meleklerin etrafını çevrelediği, gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve hiçbir kimsenin kalbinden geçirip hayal edemediği şeylerin bulunduğu bir çarşıya geleceğiz ki orada arzu edilen her şey bulunacaktır. Orada satmak ve satın almak diye bir şey yoktur. Cennetlikler o çarşıda birbirleriyle karşılaşacaklardır.¹¹⁰¹

Hz. Âişe Resûlullah’ın sağlığında şöyle dediğini rivayet etmiştir: *“Hiçbir peygamberin ruhu, cennetteki durağını görmedikçe alınmaz. Sonra (ölümle hayat arasında) muhayyer kılınır.”* buyururdu.¹¹⁰²

Cennette bulunan Kevser (كوثر), Allah’ın kendisine vadettiği bir nehirdir, üzerinde pek çok hayır bulunmaktadır.¹¹⁰³ Bu nehrin bardakları gökteki yıldızlar kadar çoktur.¹¹⁰⁴ Suyu süttten daha beyaz baldan daha tatlıdır. O nehirde bir takım kuşlar vardır ki boyunları deve boynuna benzer.¹¹⁰⁵ Nehrin iki yanında inciden kubbeler vardır.¹¹⁰⁶ Nehrin yatağı inci ve yakuttandır. Toprağı miskten daha hoştur suyu baldan daha tatlı ve kardan daha beyazdır.¹¹⁰⁷ Ondan içen ebediyen susamaz.¹¹⁰⁸

¹¹⁰⁰ Müslim, Cennet, 13; İbn Mâce, Zühd, 39.

¹¹⁰¹ Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 15.

¹¹⁰² Buhârî, Rikâk, 41, Meğâzî, 83; Müslim, Fedâilü's-Sahâbe, 87.

¹¹⁰³ Buhârî, Rikâk, 53; Müslim, Salât, 53; Ebû Dâvud, Salât, 124; Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 10, Tefsîru'l-Kur'an, Kevser, 89; Nesâî, İftitah, 21; İbn Mâce, Zühd, 39.

¹¹⁰⁴ Buhârî, Rikâk, 53; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâmet, 14; Nesâî, İftitah, 21; İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹⁰⁵ Tirmizî, Sıfatu'l-Cennet, 10.

¹¹⁰⁶ Buhârî, Rikâk, 53; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, Kevser, 89.

¹¹⁰⁷ Buhârî, Rikâk, 53; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, Kevser, 89; İbn Mâce, Zühd, 39.

¹¹⁰⁸ Buhârî, Rikâk, 53; Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâmet, 15; İbn Mâce, Zühd, 36.

Hız. Peygamber: “Her Peygamber’in kıyamet gününde bir havuzu vardır ve Peygamberler su içmeye gelenlerin fazlalığıyla birbirine karşı övünürler. Ben, içmeye geleni en çok olacak Peygamber olacağımı ümit ediyorum.” buyurmuştur.¹¹⁰⁹

Kevser havuzun büyüklüğü ve uzunluğunu ifade eden rivayetlerde Cerbâ (جرباء) ile Ezruh (أزرح)¹¹¹⁰ arası, Eyle (أيلة) ile Yemen’in San’a şehri arası¹¹¹¹, Medine ile San’a arası¹¹¹² mesafesi gibidir. Bir aylık yol genişliğindedir.¹¹¹³ Eyle ile Aden (عدن) arası¹¹¹⁴ Eyle ile Cuhfe¹¹¹⁵, Amman (عمان) ile Eyle¹¹¹⁶, Medine ve Amman¹¹¹⁷ gibi rivayetler de vardır. Aden’den Belka Ammani’na (عمان البلقاء) ulaşacak kadar büyüktür.¹¹¹⁸ Bir rivayette de “Kâbe ile Beytülmakdis arası kadar (büyük) bir havuzum vardır. Süt gibi beyaz olup kapları yıldızlar sayısındadır. Kıyamet günü şüphesiz, ümmeti en çok olan peygamber benim.” buyrulmuştur.¹¹¹⁹

Hız. Peygamber, Kevser havuzuna ilk erişen olacağını¹¹²⁰ ve hak yolunda hizmet verenlere şahadet edeceğini bildirmiştir.¹¹²¹ Ashabına, sizler Kevser havuzunun başında bana kavuşuncaya kadar sabrediniz, buyurmuştur.¹¹²² Hız. Peygamber: “Nefsım elinde olan Allah’a yemin ederim ki (kıyamet gününde) ben bir takım adamları, yabancı devenin havuz başından kovulup uzaklaştırıldığı gibi, muhakkak havuzumdan kovacağım.”¹¹²³ buyurmuş, burada bidat çıkarmış ve dinden dönmüş olanlar bahsedilmektedir.¹¹²⁴

¹¹⁰⁹ Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâmet, 14.

¹¹¹⁰ Müslim, Fedâil, 34, 35; Ebû Dâvud, Sünnet, 26.

¹¹¹¹ Müslim, Fedâil, 39, 44.

¹¹¹² Müslim, Fedâil, 33, 41; İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹¹³ Buhârî, Rikâk, 53. (Benzer rivayetler için bkz. Buhârî, Tefsir, Kevser, 1; Müslim, Fedâil, 27; Ebû Dâvud, Sünnet, 26.)

¹¹¹⁴ Müslim, Tahâret, 36, 38; İbn Mâce, Zühd, 36

¹¹¹⁵ Müslim, Fedâil, 31.

¹¹¹⁶ Müslim, Fedâil, 36; Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâmet, 15.

¹¹¹⁷ Müslim, Fedâil, 42; İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹¹⁸ Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâmet, 15; İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹¹⁹ İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹²⁰ Müslim, İmâre, 10, Fedâil, 25. (26’da, kim gelirse ondan içecek ve kim içerse ebediyen susamayacaktır, ifadesi vardır.) 32, 45; İbn Mâce, Fiten, 5.

¹¹²¹ Buhârî, Menâkıb, 25, Rikâk 7, 53, Meğâzî, 17, 27.

¹¹²² Buhârî, Menâkıbü’l-Ensâr, 8, Tevhid, 24; Müslim, İmâre, 48.

¹¹²³ Buhârî, Müsâkât, 10; Müslim, Tahâret, 36-39, Fedâil, 38; İbn Mâce, Zühd, 36.

¹¹²⁴ Buhârî, Rikâk, 53, Fiten 1.

Enes b. Mâlik'ten (r.a) rivayet edilmiştir: “Resûlullah'tan (s.a.s) kıyamet gününde bana şefaet etmesini istedim şefaet ederim buyurdu. ‘Ey Allah’ın Resûlü!’ dedim ‘seni nerede arayayım?’ Buyurdular ki: ‘İlk olarak sırat üzerinde ara’, Enes: ‘Sizi sırat üzerinde bulamazsam’, Resûlullah (s.a.s): ‘Amellerin tartılacağı mizan denilen terazinin yanında ara’ buyurdu. Enes, ‘terazinin yanında sizi bulamazsam?’ Resûlullah (s.a.s): ‘O zaman Kevser havuzunun yanında ara. Ben mutlaka bu üç yerden birinde bulunurum’, dedi.”¹¹²⁵

Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Her kim Allah’a ve O’nun Resûlü’ne iman eder, namaz kılar ve ramazanda oruç tutarsa onu cennete koymak Allah üzerine bir hak olur. O kimse ister Allah yolunda muhacir olsun, isterse içinde doğduğu toprağında otursun”. Bunun üzerine sahâbîler: “Yâ Resûlallah! Bu müjdeyi insanlara haber vermeyelim mi?” dediler. Resûlullah: “Şübhesiz cennette yüz derece vardır. Allah onları kendi yolunda cihat eden mücahitler için hazırladı. Her iki derecenin arasındaki mesafe gökle yer arasındaki mesafe gibidir.”¹¹²⁶ Sizler Allah’tan (cennet) istediğiniz zaman Firdevs’i (الفردوس) isteyin. Çünkü o, cennetin en üstünü ve en yüksek olanıdır. Firdevs’in üstünde Rahman’ın Arş’i vardır. Cennetin ırmakları Firdevs’ten fışkırıp akarlar.” buyurdu.¹¹²⁷

“Cennetlerin en güzel ve yüksek dereceli olanı Firdevs cenneti olup Rahman’ın arşı bunun üzerindedir. Cennetlerin bütün nehirleri buradan fışkırır. Allah’tan cenneti isteyeceğinizde Firdevs cennetini isteyiniz.”¹¹²⁸ Bir rivayette de cennetin dört ırmağı buradan fışkırır ifadesi bulunmaktadır.¹¹²⁹ Cennette su, bal, süt ve şarap denizi olduğu, sonradan bunlardan nehirler fışkıracağı şeklinde cennet nimetleri bildirilmektedir.¹¹³⁰

Oğlu Bedir savaşında şehit olan bir anneye Peygamber Efendimiz, oğlunun en yüksek derecede olan Firdevs cennetinde olduğunu haber vermiştir.¹¹³¹ Hz.

¹¹²⁵ Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyâmet, 9.

¹¹²⁶ Müslim, İmâre, 116.

¹¹²⁷ Buhârî, Tevhid, 22, Cihâd ve’s-Siyer, 4.

¹¹²⁸ Tirmizî, Sıfatu’l-Cennet, 4; İbn Mâce, Zühd, 39.

¹¹²⁹ Tirmizî, Sıfatu’l-Cennet, 4.

¹¹³⁰ Tirmizî, Sıfatu’l-Cennet, 27.

¹¹³¹ Buhârî, Rikâk, 51, Cihâd ve’s-Siyer, 14, Meğâzî, 9; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, Mü’minün, 24.

Fatıma, Resûlullah'ın vefatı üzerine Firdevs cenneti barınağı olan babacığım, şeklinde ağlamıştır.¹¹³²

Allah (c.c.), mümin erkek ve kadınlara Adn cennetinde güzel köşkler vaat etmiştir.¹¹³³ “İki cennet vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan eşyaları gümüşstendir. Diğer iki cennet daha vardır ki, bunların kapları ve içlerinde bulunan şeyler de altındandır. Adn (عدن) cennetindeki cennetliklerle bunların Rablerine bakmaları arasında sadece O'nun yüzündeki sonsuz azamet perdesi vardır.”¹¹³⁴

Resûlullah şöyle buyurmuştur: “Kıyamette müminler cehennemden (yani cehennem üzerine kurulmuş sıratın) kurtuldukları zaman cennetle cehennem arasındaki köprüde durdurulurlar. Burada dünyada aralarında bulunan (ufak tefek) haksızlıkları hesaplaşırlar. (Bu küçük günahlardan da) paklanıp arındıkları zaman bunların cennete girmelerine izin verilir. Muhammed'in nefsi elinde olan Allah'a yemin ederim ki, o müminlerden herhangi biri cennetteki meskenini dünyada yaşadığı meskeninden daha iyi bilir ve bulur.”¹¹³⁵

“Ya Muhammed, ümmetinden üzerinde hesap ve sual olmayanları cennetin kaplarından olan sağ kapıdan cennete koy! Onları cennetin bundan başka olan öbür kapılarında da insanlarla ortaklıklar” buyurulduktan sonra Resûlullah (s.a.s): “Nefsime elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, cennetin kapı kanatlarından iki kanadın arası Mekke ile Himyer (حمير) veya Mekke ile Busrâ (بصرى) arası kadar geniştir.” demiştir.¹¹³⁶ Cennet kapılarının iki kanadıyla pervazlarının arası Mekke ile Hecer (هجر) yahut Hecer'le Mekke arası gibidir.¹¹³⁷

2.13.2. Cehennem

¹¹³² Nesâî, Cenâiz, 13.

¹¹³³ Tevbe, 9/72.

¹¹³⁴ Buhârî, Tevhid, 24, Tefsir, Rahman, 1, 2; Müslim, İman, 296; Tirmizi, Sıfatu'l-Cennet, 3; İbn Mâce, Mukaddime, 13.

¹¹³⁵ Buhârî, Mezâlim 1, Rikâk, 48.

¹¹³⁶ Buhârî, Tefsir, İsrâ, 5.

¹¹³⁷ Müslim, İman, 328.

İyi ve kötü ameller neticesinde gidilecek ahiretteki iki mekândan biri de kötülerin barınacağı cehennemdir. Cennette olduğu gibi cehennemde de ismen geçen mekânlar bulunmaktadır. Sırat (الصراط) köprüsü bunlardan biridir. Cehennemin ortasına kurulacak köprünün üstünden ümmetini en önce geçirenin Hz. Peygamber'in (s.a.s) olacağı bildirilmiştir. Sırat köprüsünde sa'dân dikenlerine benzer birçok çengeller bulunduğu¹¹³⁸, ayakların kayacağı bir yer olduğu, üzerinde başları eğri demirden çengeller, dikenler, sert, keskin enli şeyler bulunduğu, müminlerin kiminin üzerinden göz kırpacak kadar kısa bir zaman içinde, şimşek, rüzgâr gibi süratle geçeceği ve sapaşğlam kurtulacağı, kiminin de perişan bir şekilde cehennem ateşine düşeceği, kiminin de sürüklene sürüklene geçip kurtulacağından bahsedilmektedir.¹¹³⁹ Ayrıca sırat köprüsü cehennem üstüne kurulduğu zaman oradan geçme esnasında kimsenin kimseyi hatırlamayacağı da nakledilmiştir.¹¹⁴⁰ Müslüman bir kişiye iftira atan kimseyi Allah, bu söylediği sözlerin vebalinden temize çıkıncaya kadar cehennem köprüsü üzerinde bekleteceği de belirtilmiştir.¹¹⁴¹

Cennet ehli cennete, cehennem ehli de cehenneme girdikten sonra Yüce Allah: “*Kalbinde bir hardal tanesi ağırlığında imanı olanı cehennemden çıkarın*”, diye emreder. Bunun üzerine kararmış bir halde oradan çıkarak Hayâ veya Hayat Nehri (نَهْرُ الْحَيَاةِ أَوْ الْحَيَاةِ) içine atılırlar. Sel kıyısındaki tanenin bitmesi gibi onlar da bu nehirde biterler.¹¹⁴² Sonra onlar Hayat Nehri'nden beyaz, parlak inciler gibi çıkar, boyunlarına kendileriyle tanınacakları altın, gümüşten takılar takılır ve cennete girerler.¹¹⁴³

İçki içen kimse üç kez tevbe ederse Allah onun tevbesini kabul eder. Ancak dördüncü sefer içki içmeye devam ederse kırk gün o kimsenin namazını kabul etmez tevbe etse bile tevbesini de kabul etmez ve ona cehennemde içki olarak Habal Nehri'nden (نَهْرُ الْخَبَالِ) içirir. Habal Nehri'nin cehennemliklerin irinlerinden meydana

¹¹³⁸ Buhârî, Rikâk, 52, Tevhid, 24; İbn Mâce, Zühd, 33.

¹¹³⁹ Buhârî, Tevhid, 24; İbn Mâce, Zühd, 33.

¹¹⁴⁰ Ebû Dâvud, Sünnet, 28.

¹¹⁴¹ Ebû Dâvud, Edeb, 41.

¹¹⁴² Buhârî, İman, 15; Müslim, İman, 305.

¹¹⁴³ Buhârî, Tevhid, 24.

gelen bir ırmak olduğu söylenmiştir.¹¹⁴⁴ Bütün zorbaların kalacağı bir de Hebheb Vadisi (ههب) vardır.¹¹⁴⁵

Gösteriş için okuyup gösteriş için kulluk yapanların cehennemde bir vadi olan Üzüntü (Hüzün) kuyusuna (جب الحزن) girecekleri¹¹⁴⁶ dünyada kendini beğenip büyüklük taslayanların cehennemde adına “Bûlûs” (بولس) denilen bir hapisaneyeye sürülecekleri ve orada cehennemliklerin kan ve irinlerinin onlara içirileceği¹¹⁴⁷, cehennemde “Saûd” (الصعود) denilen ateşten bir dağda, kâfirin ebedî olarak yetmiş yıl çıkıp yetmiş yıl iniş yapacağı¹¹⁴⁸ ve cehennemde “Veyl” (الويل) denilen bir dere, kâfirin kırk yıl boyunca aşağı doğru düşerek anca dibine ulaşabileceği¹¹⁴⁹ rivayet edilmiştir.

Cennet ve cehennemde bulunan mekânlar elbette bunlarla sınırlı değildir, biz burada ismi geçen belirli yerleri kısaca alarak ölümden -geçici mekân olan dünya hayatı sona erdikten- sonra asıl bulunacağımız mekânları tanıtmış bulunuyoruz.

¹¹⁴⁴ Tirmizî, Eşribe, 1.

¹¹⁴⁵ Dârimî, Rikâk, 95.

¹¹⁴⁶ Tirmizî, Zühhd, 48; İbn Mâce, Mukaddime, 23.

¹¹⁴⁷ Tirmizî, Sıfatu'l-Kıyâmet, 47.

¹¹⁴⁸ Tirmizî, Sıfatu'l-Cehennem, 2, Tefsîru'l-Kur'ân, Müddesir, 70.

¹¹⁴⁹ Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'ân, Enbiyâ, 22.

SONUÇ

İnsanın sürekli mekânla etkileşim halinde olması ve mekânın, insanın yaşam alanı üzerinde büyük etkiye sahip olmasından dolayı mekâna dair çalışmalar farklı alandaki araştırmacıların ilgisini çeken konular arasına girmiştir. Çeşitli bilim dallarına konu olan mekân, farklı açılarla hadis metinlerinde de yerini almış, hadis alanındaki çalışmalara da konu olmuştur.

Mekân algısı geniş bir konu olması dolayısıyla rivayetlerde geçen her mekân adı çalışmaya alınmamış bilhassa Hz. Peygamber'in (s.a.s) yaşam alanı ile sınırlandırılmış, iz bıraktığı mekânlar ele alınmıştır. Bazı konularda kapsamlı çalışmalar yapıldığı için -örneğin kutsal mekânlar, hac ibadetindeki mekânlar gibi- ayrıntıya gidilmemiştir. Daha çok genel bir mekân algısı bağlamında değerlendirilmesine gayret edilmiştir. Sadece özel isimle gelen mekân adlarını sıralamak şeklinde bir çalışma olmaması, temizlik ile ilgili mekânlar, mescitler, ticaret mekânları ve savaş mekânlarında uyulması gereken davranışlar gibi farklı konulara da değinmesi açısından kayda değer bir çalışma olduğu tarafımızca düşünülmektedir.

Çalışmada bireysel ve toplumsal mekânlar üzerinde durulmuş, bireyin ortak mekânlarda, toplantı niteliğindeki merkezlerde nasıl davranması gerektiği rivayetler üzerinden aktarılmıştır. Tarih boyunca mekânın farklı algılanışı nedeniyle İslam öncesi, Hz. Peygamber dönemi ve günümüz şeklinde üç bölümde ele alınmıştır. İslam öncesi dönemin ibadet mekânlarından, put evlerinden, hac mekânlarından ve ticari faaliyetlerini gerçekleştirdikleri panayırlardan bahsedilmiştir. Hz. Peygamber döneminde ise eğitim mekânları, ticaret mekânları, savaş mekânları ve bu mekânlarda yapılması ve yapılmaması gereken davranışlar ele alınmıştır. Günümüz mekân algısında ise son zamanlarda üzerinde çokça konuşulan mahremiyet ile ilişkisine bilhassa önem verilmiştir.

Günlük hayatta en çok kullanılan mekânlar olan banyo ve tuvalet ile ilgili rivayetler aktarılmış, ibadet mekânları olarak namazgâh rivayetleri, mescitler ve fonksiyonları, bazı namazların evlerde kılınmasının daha faziletli olması, namaz

kılinamayacak yerlerin bulunmasından bahsedilmiştir. Hac ile ilgili mekânlara da yer verilmiş, arazi, bahçe ve yollar hakkında, kutsal mekânlar hakkında gelen rivayetler nakledilmiştir. Hadis metinlerinde adak ve mekân ilişkisine, mekânın teşbih ve ölçü unsuru olarak kullanılmasına da değinilmiştir. Hz. Peygamber'in yolculukta konakladığı yerler hakkında bilgi verilmiştir. İslam dininin önem verdiği çevrecilik anlayışı, Hz. Peygamber'in ağaçlandırmayı teşvik etmesi ve sit alanları oluşturması gibi faaliyetlerin insanlara örnek teşkil etmesi açısından önemli bir konudur. Hadislerde mesken algısı üzerine müstakil bir başlık açılarak Müslümanlar için ayrı bir hassasiyet gösterilen meskenin daha çok mahremiyet üzerinden açıklanmasına gayret edilmiştir. Mimari yapılar ve binaların inşası hakkında gelen rivayetlere de dikkat çekilmiştir. Son olarak ise ahiretteki mekânlar üzerinde kısaca durulmuş, cennet ve cehennemde ismi belirli olan yerler nakledilmiştir. Çalışmanın sonunda belirli mekân adları alfabetik sıra ile verilmiştir.

Çalışmamız çok geniş bir konu barındırması nedeniyle rivayetler Kütüb-i Sitte ile sınırlandırılmıştır. Her ne kadar geniş bir konu barındırsa da diğer hadis kaynaklarının da yer aldığı kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmanın yapılması daha uygun olacaktır. Çalışmada geçen mekânları harita görselleri ile desteklemek konunun anlaşılmasına katkıda bulunacak faktörlerdendir. Mekânın bir boyutunu ele alan çalışmaların yapılması da mekânın daha iyi tanınması açısından gerekli olacaktır. Hadislerde mekânların coğrafi özellikleri, mekânların sosyoloji ile ilişkisi veya mekân ve mahremiyet ilişkisi gibi sınırlandırılarak yapılan çalışmanın da verimli sonuçlar vereceği kanaatindeyiz.

Hadis metinlerinde geçen mekân adları sayı olarak tespit edilmemiştir. Çalışmanın yalnızca özel isimle gelen mekân adlarını barındırmaması nedeniyle sayısal bir veri çalışması uygun görülmemiştir.

Yapmış olduğumuz çalışmadaki verilerden hareketle mekân algısına dair ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1- Bireylerin toplanmasıyla oluşan, sosyal iletişimin yoğun olduğu ortak kullanıma açık mekânları kirletmemek, toplumu rahatsız etmemek ve toplumsal

mekânlarda düzeni sağlamanın gerektiği vurgulanmıştır. Toplantı merkezi niteliğindeki yerlerde insanların birbirlerini yerinden kaldırıp oturması, izinleri olmadan iki kişinin arasına girip oturulması vb. davranışlar yasaklanmıştır.

2- İslam dini, medeniyetin oluşum sürecine en büyük katkı sağlayan eğitim mekânlarının kurulmasına önem vermiştir. Ayrıca şehrin kalkınmasına etki eden faktörlerden biri olan ticaret konusunda da Hz. Peygamber'in ticaret mekânlarındaki davranışları ve ticari ilişkilerindeki nezaketi örnek alınmalıdır.

3- Daima barış ve hoşgörüyü önceleyen İslam dini, zaruri durumlarda savaşa izin vermiştir. Savaş anında savaş yerlerini terk etmemek, kadın, çocuk ve yaşlıları öldürmemek, ağaçları kesmemek, imar edilen yerleri tahrip etmemek, ibadethanelere zarar vermemek savaş mekânlarında dikkat edilmesi gereken kurallardandır.

4- Yanında mahremi olmadan تنها bir yerde bir erkekle bir kadının yalnız kalması yasaklanmıştır. Kadın ve erkeğin bir arada bulunduğu mekânlarda her iki cinsin de hal ve hareketlerine dikkat etmesi gerekmektedir.

5- Müslümanların ibadet mekânı olan mescitlerin inşa edilmesi, temiz tutulması ve gidilmesi alışkanlık haline getirilecek yerler olması tavsiye edilmiştir. Her mescit değerlidir fakat Mescid-i Harâm, Mescid-i Nebevî ve Mescid-i Aksâ diğer mescitlerden daha faziletlidir. Kadınların mescide gitmelerine engel olunmaması gerektiği bildirilmiş, ancak kadınların süslenerek ve parfüm kullanarak mescide gitmeleri uygun görülmemiştir.

6- Namaz kılınmayacak yerler istisna yeryüzünün tamamı temiz ve mescit kılınmıştır. Çöplükler, hayvan kesim yerleri, mezarlıklar, yol ortası, hamam ve banyolar, deve ahırları namaz kılınmayacak yerlerdendir. Ayrıca farz namazları hariç nafil namazların evlerde kılınmasının daha faziletli olduğu vurgulanmıştır.

7- Ortak olunan arazi veya bahçeyi, hissesini ortağına teklif etmeden başkasına satmak uygun görülmemiştir. Arazi veya bahçe satımında teklif önceliği ortağa veya komşuya yapılmalıdır. Arazi veya bahçe sadaka olarak da verilebilmektedir.

8- Kutsal mekânlara (Mekke, Medine, Kâbe, Kudüs vb.) saygısızca davranmak yasaklanmış ve bazı bölgelerde kan dökmek, ağaç kesmek, av hayvanlarını ürkütmek gibi fiiller haram kılınmıştır.

9- İnsana emanet olan çevrenin korunması, güzelleştirilmesi, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakılması tavsiye edilmiş, ağaç dikmek, koruma alanları oluşturmak, ölü arazileri canlandırmak teşvik edilmiştir.

10- Ev, oda veya herhangi bir mekâna girerken izin isteme şart kılınmıştır. İzin istemenin yanında girerken veya ayrılırken selamın şartlığı da söz konusudur. En fazla üç kez seslenme veya kapıyı üç kez çalma yeterli görülmektedir. İçeriden onay verici ses gelmedikçe veya geri dönülmesi söylendiği takdirde girmek için ısrar edilmemelidir. Kapıyı çaldıktan sonra direkt içeriye görecek yerde değil, hafif kenarda durulması da uygun görülmüştür. İçeriye girmek isteyen kişi, ismiyle veya ev sahibinin tanıyacağı şekilde açık kimliği ile bizzat kendisini tanıtmalıdır. Kişi, ev sahibini rahatsız edecek veya sıkıntıya sokacak şeylerden - çok oturmaktan, müsaade edilmediği yerlere girip çıkmaktan- kaçınmalıdır.

11- Başkalarının konuşmalarını dinlemek, evlerin içini gözetlemek ve gözetlenmeye sebebiyet vermek kesinlikle yasaklanmıştır.

12- Gereksiz inşaatlar yapılmaması, komşu hakkına riayet açısından binaların yüksek yapılmaması, sağlıklı yerleşim yerlerinin kurulması tavsiye edilmiştir. Bina inşaatlarının planlı olarak yapılması çevre düzenlemesine katkıda bulunacaktır.

13- Dünya ve ahiret arası bir mekân olan kabirlerin mescit edinilmesi, üzerine bina yükseltilmesi, üzerine oturulması vb. davranışlar yasaklanmıştır. Geçici bir mekân olan dünyanın güzelliğine kapılmamalı, ebedi mekân olan cennet asıl hedef olmalı, onun için çalışıp çabalanmalıdır.

ALFABETİK MEKÂN ADLARI FİHRİSTİ

<u>A</u>	<u>Sayfa</u>
Aden / عدن	153
Adn / عدن	155
Ahcâru'z-Zeyt / أحجار الزَّيْت	108
Âir / عائر	94
el-Akabe / العقبة	77
el-Akîk / العقيق	72, 100
Amman / عمان	153
Arafat / عرفات	1, 13, 15, 76, 77
Arc / عزج	108
<u>B</u>	
Bâbil / بابل	71
el-Bahreyn / البحرين	65, 82, 92, 108
el-Bakî' / البقيع	67, 118, 144, 149
Bathâ / بطحاء	37, 101
Bedir / بدر	28, 30, 34, 109, 154
el-Belât / البلاط	v

el-Benâvet / البناوة	110
Benî Abdüleşhel Mescidi / مسجد بني عبد الأشهل	70
Benî Muâviye Mescidi / مسجد بني معاوية	62
Benî Züreyk Mescidi / مَسْجِدُ بَنِي زُرَيْقٍ	109
Beydâ / بيدااء	101, 102, 104
Beyruhâ / بَيْرُحَاء	80
Beytülmidrâs / بيت المدراس	109
Bi'rîmaûne / بنرمعونة	30
Bûlûs / بولس	157
Busrâ / بصرى	26, 155
Buvât / بواط	30
Büvâne / بُوانة	99
Büveyre / بُويرة	112

C

Cerbâ / جرباء	153
el-Ci'râne / الجعرانة	108
Ciyâd / جياذ	18
el-Cuhfe / الجحفة	30, 72, 109, 153
Cüvâsâ / جوثاء	65

D

Dârülerkam / دارالأرقم	23, 24
Dârünnedve / دار الندوة	14
Dûme, Dûmetülcendel / دومة ، دومة الجندل	23

E

el-Ebtah / الأبطح	101
el-Ebvâ / الأبواء	30, 108, 109
Erîha / أريحاء	82
Eyle / أيلة	153
Ezruh / أذرح	153

F

Fah / فح	107
Fedek / فدك	85
el-Firdevs / الفردوس	154, 155

Ĝ

el-Ĝâbe / الغابة	113

H

Habal Nehri / نهر الخبال	156
el-Habeş / الحبشة	146
Hacûn / حجون	33
Hadramevt / حَضْرَمَوْت	106
Hafyâ / حَفْيَاء	109
Hâh / خاخ	109
el-Harre / الحرّة	50, 83, 105
Hayâ/Hayat Nehri / نهر الحَيَا أو الحَيَاة	156
Hayber / خيبر	35, 36, 81, 82, 85, 102
Hebheb Vadisi / هبهب	157
Hecer / هجر	108, 155
Herşâ / هرشى	102
Hicr / الحجر	74, 102
Himyer / حمير	155
Hira / حراء	18, 89, 106
Hîre / حَيْرَة	106, 107
Huneyn / حنين	32, 102, 108
Hüzün Kuyusu / جب الحزن	157

I-I

Irak / العراق 27, 72

Îhâb / إهاب 143

K

el-Kâbe / الكعبة 1, 12-14, 24, 26, 36-38,

47, 64, 71-79, 87-89,

96-98, 106, 153, 161

Karnülmenâzil / قرن المنازل 72

Kaynukâ Çarşısı / سوق قينقاع 28

Kedâ / كداء 36

Kedîd / كديد 107

Kevser / كوثر 152-154

Kinnesrîn / قنسرين 92

Kudeyd / قديد 13, 107

Kudüs / القدس 47, 64, 88, 95, 161

Kuzah / قزح 77

Kürâü'l-Gamim / كراع الغميم 108

L

Lahyucemel / لحي جمل 79

M

Makâm-ı İbrâhim / مقام إبراهيم 37, 76

Maria Kilisesi / كنيسة مارية 146

Mecenne / مجنة 15, 26

Medine / المدينة 18-20, 24, 26, 28, 34, 54,
61, 64, 65, 72, 78-80, 83-
85, 87, 89-96, 100, 101,
104, 105, 107, 113, 121,
125, 130, 131, 133, 142,
143, 149, 153, 161

Mekke / مكة 11, 12, 14, 16, 18, 19, 23,
24, 26, 30, 33, 34, 36-38,
48, 63, 72, 73, 76, 79, 87-
92, 94, 95, 98, 100-102,
104, 107, 109, 113, 125,
155, 161

Merrüzzahrân / مر الظهران 84, 102, 107

el-Merve / المروة	13, 78
Mescid-i Aksâ / المسجد الأقصى	63, 87, 95, 96, 160
Mescid-i Aşşâr / مسجد العشار	65
Mescid-i Harâm / المسجد الحرام	23, 63, 72, 88, 96, 97, 160
Mescid-i Hayf / مسجد الخيف	70
Mescid-i İliyâ / مسجد إيلياء	63
Mescid-i Kubâ / مسجد قباء	63, 64, 98
Mescid-i Nebevî / مسجد النبوي	24, 25, 58, 62, 63, 80, 87, 117, 160
Mescid-i Şecere / مسجد الشجرة	100, 101
Mısır / مصر	27, 72, 98
el-Mihrâf / المخراف	81
Mîna / منى	13, 15, 77, 78, 101
el-Muarras / المعرس	101
Muğammes / مغمس	48
el-Muhassab / المحصب	101
Muhassir / محسّر	76, 77
el-Musallâ / المصلّى	50
Mûte / مؤتة	30
Müşellel / مشلل	13

el-Müzdelifa / المزدلفة 13, 76, 77

N

en-Nakî' / النقيع 113, 118

en-Nebâvet / النباوة 110

Nebîr Çarşısı / سوق النبيط 27

Necid / نجد 30, 72

Nemire / نمرّة 76

R

Rânûnâ Vadisi / وادي رانوناء 64

Ravhâ' / روحاء 109

Ravza-i Mutahhara / روضه مطهرة 56

er-Rebeze / الربذة 98, 104, 113

Reyyân / ريّان 150

Rûme Kuyusu / بئر رومة 84

Rüknülyemânî / الركن اليماني 73, 75

S

es-Safâ / الصفا 24, 78

es-Sahbâ / الصهْبَاء	102
San'â / صنَعَاء	106
es-Saûd / الصَعُود	157
Sebîr / صَبِير , ثَبِير	13, 106
Semğ / سَمَغ	81
Seniyyetülvedâ / ثَنِيَّة الْوَدَاع	33, 109
Serg' / سَرَع	94
Sevr / ثَوْر	18, 89, 94
Sırâr / صَرَار	61, 62
es-Sırat / الصِّرَاط	154-156
es-Suffe / الصَّفَّة	25, 26

Ş

eş-Şam / الشَّام	12, 26, 27, 48, 64, 72, 98,
	107
eş-Şeref / الشَّرَف	113
eş-Şi'b / الشَّيْب	77

T

et-Tâif / الطَّائِف	26, 30, 33, 59, 64, 113

Tebük / تبوك 30, 102

Teymâ / تيماء 82

U-Û

Uhud / أحد 30, 32, 34, 94, 104-106,
147

Ukâz / عكاظ 15, 26, 28

Ûlâtulceyş / أولات الجيش 102

Urene / العرنة 76

Usfân / عسفان 107

el-Uşeyre / العشيرة 30

Ûbnâ / أبنى 31

V

Veddân / ودان 108

Veyl / الويل 157

Y

Yehâb / يهاب 143

Yelemlem / يللم 72

el-Yemen / اليمن 12, 22, 72, 107, 153

Z

Zâtürk / ذات عرق 72

Zâtülceyş / ذات الجَيْش 102

Zemzem / زمزم 76

ez-Zevrâ / الزَّوْرَاء 108

Zîtuvâ / ذِي طُوى 102

Zülhalesa / ذو الخَلْصَة 12

Zûkared / ذو قرد 108

Zülhuleyfe / ذو الحَلِيفَة 72, 78, 100-102

Zülmecâz / ذو المَجَاز 15

BİBLİYOGRAFYA

ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekr b. Hemmâm es-San'ânî (211/826-827); **el-Musannef**, I-XI, thk. Habiburrahman el-A'zamî, Beyrut, 1392/1972.

AHMED B. HANBEL (241/855); **Müsned**, I-VI, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1416/1995.

AKKAŞ, İbrahim; "Sanal Cemaatlerde Mahremiyet Algısı" **Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Yıl: 3, S: 12, Haziran 2015.

AKPINAR, Ali; **Kur'an Coğrafyası**, Fecr Yayınları, Ankara, 2002.

AKSOY, Şebnem; **Hasta Haklarında Mahremiyet ve Özel Hayatın Gizliliği**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2013.

AKYÜZ, Vecdi; "Devlet Başkanı, Hukuk Adamı ve Bir Medeniyet Kurucusu Olarak Hz. Muhammed (s.a.v)", **Cahiliye Toplumundan Günümüze Hz. Muhammed (Sempozyum Tebliğ ve Müzakereleri)**, Fecr Yayınları, Konya, 13-15 Nisan 2007.

AKYÜZ, Yakup; "Batı Toplumunda Mahremiyet Algısının Oluşumu, Değişimi ve Etkisi", **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

ALAN, Sultan, Hasan Erbay; "Tıp Etiği Açısından Ambulans Hizmetlerinde Hasta Mahremiyeti", **Akademik Acil Tıp Dergisi**, 2011.

ALVER, Köksal; "İslam Şehrini Kurmak: Hz. Peygamber'in Şehir Tasavvuru", **TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 15, Eylül 2015.

_____ **Siteril Hayatlar**, Hece Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013.

ARABACIOĞLU, Burçin Cem; "Ofis Mekânı Tasarımında Mahremiyet Kavramı", **ABMYO Dergisi**, Yıl: 2, S: 8, Ekim 2007.

ARMAĞAN, Servet; "İslâm Hukukunda Özel Hayatın Gizliliği (Mahfuziyet'i)" **İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, C: VI, S: 3-4, 1976.

AYDIN, Mustafa; "Mahremiyet ve Örtünmenin Dönüşümü", **Eskiyeni**, S: 12, 2009.

AYDIN, Nevzat; "Hadislerde Mesken Mahremiyetini Tehdit Eden Unsurlara Karşı Alınan Önlemler", **EKEV Akademi Dergisi**, Yıl: 19, S: 63, Yaz 2015.

AZÎMÂBÂDÎ, Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsu'l-Hakk (1329/1911); **Avnu'l-ma'bûd şerhu Süneni Ebi Dâvud**, I-XVI, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiye, Beyrut, 1410-1990.

BAKTIR, Mustafa; "Câmi ve Cemaatin Hayatımızdaki Yeri", **Diyanet İlmi Dergi**, Ekim-Kasım-Aralık, C: XXVIII, S: 4, 1992.

_____ "Suffe", **DİA**, XXXVII, 469-470, İstanbul, 2009.

BAYRAKDAR, Mehmet; "Asr-ı Saadet'te Çevre Bilinci (Ekolojik Sünnet)", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

BELÂZÜRÎ, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd (279/892-893); **Fütûhu'l-Büldân**, Beyrut, 1407/1987.

BOZKURT, Nebi; “Ev”, **DİA**, XI, 502-507, İstanbul, 1995.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmâil el-Cu'fî (256/870); **el-Câmi'u's-Sahîh** (el-Câmiu'l-Müsnedü's-Sahîhu'l-Muhtasar min Umûri Rasûlillâh sallallâhü aleyhi ve sellem ve Sünenih ve Eyyâmih), Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, Beyrut, 1423/2002.

CAN, Yılmaz; “Kâbe”, **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 7, 1993.

CANSEVER, Turgut; **İslâm'da Şehir ve Mimari**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2014.

ÇAĞRICI, Mustafa; “Arap”, **DİA**, III, 316-321, İstanbul, 1991.

“İzin”, **DİA**, XXIII, 509-510, İstanbul, 2001.

ÇEKER, Orhan; “Halvet”, **DİA**, XV, 384-386, İstanbul, 1997.

ÇELİKOĞLU, Nalan; **Türkiye'de Üniversite Gençliğinde Mahremiyetin Dönüşümü**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

ÇETİN, Ebru; “Sosyal Paylaşım Ağlarında Fotoğraf, Yer/Mekân Bildirim Paylaşımları ve Mahremiyet: Facebook Örneği” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C: V, S: 41, Aralık, 2015.

DUMAN, Zeki; **Kur'an-ı Kerîm'de Adâb-ı Muâşeret Görgü Kuralları**, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1986.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fazl (255/869); **es-Sünen**, I-II, thk. Hüseyin Selim Esed, Dâru'l-Muğnî, 1. Baskı, Riyad, 1421/2000.

DİLEK, Mehmet; “Hadislerde ‘Arazi ve Mera Islahına’ Yönelik Teşvikler”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S: 3, IX, 2009.

DÖNDÜREN, Hamdi; “Mesken”, **DİA**, XXIX, 316-317, Ankara, 2004.

EBÛ DÂVUD, Süleyman İbn el-Eş'as İbn İshak es-Sicistânî el-Ezdî (275/888); **es-Sünen**, I-V, Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1420/1999.

ELİK, Hasan; “Kur'ân'da Şehir Tasarımının Temel Nitelikleri (Mekke Örneği)”, **Kur'an Mesajı İlmî Araştırmalar Dergisi**, S: 8, Haziran 1998.

ERDEM, Hüsamettin; “Mahremiyet, İffet ve Hayâ İlişkisi”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

EREN, Mehmet; “Çevrenin Korunması Hususunda Hz. Peygamber'in Sit Alanı Uygulamaları”, **Çevre ve Ahlak Sempozyumu**, Gaziantep, 2014.

ERGENÇ, Özer; “Klasik Dönem Osmanlı Toplumunda Mekân, Mahremiyet ve Cinsiyet İlişkileri”, **Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân**, TDV Yayınları, Ankara, 2015.

FAYDA, Mustafa; “Ebvâ”, **DİA**, X, 378-379, İstanbul, 1994.

- FIĞLALI**, Ethem Ruhi; “Dârünnedve”, **DİA**, VIII, 555-556, İstanbul, 1993.
- FÎRÛZÂBÂDÎ**, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'küb b. Muhammed (817/1415); **el-Kâmûsü'l-Muhît**, I-VI, trc. Mütercim Âsım Efendi, İstanbul, 2014.
- GÖKA**, Şenol; **İnsan ve Mekan**, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001.
- GÖKYURT**, Ali; **İslam Hukukunda Mahremiyet Anlayışı ve Günümüzde Sosyal İlişkiler Açısından Kadın**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002.
- GÖLE**, Nilüfer; **Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme**, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- GÜLLÜK**, İsmail; “Avret Mahremiyeti Prensipleri Açısından Görüntü, Gerçeklik, Sanal Âlem ve Cinsellik Üzerine Fıkhî Bir Analiz”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S: 23, 2014.
- GÜNAY**, Hacı Mehmet; “Himâ”, **DİA**, XVIII, 52-55, İstanbul, 1998.
- GÜNDOĞAN**, Fatih; “Geçmişten Günümüze Yol ve Mahremiyet”, **Hendese Dergisi**, S: 2, İstanbul, Mayıs 2013.
- GÜNDÜZ**, Olgun; “Toplumsal Değişme ve Mahremiyet Algısı”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I- II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.
- GÜNEL**, Fuat; “Hicr”, **DİA**, XVII, 455-456, İstanbul, 1998.
- GÜNER**, Ahmed; “Asr-ı Saadet'te Mescidler/Camiler ve Fonksiyonları”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.
- HAMEVÎ**, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh (626/1229); **Mu'cemü'l-Büldân**, I-VIII, Dâru's-Sadr, Beyrut, 1977.
- HAMİDULLAH**, Muhammed; **Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları**, trc. Salih Tuğ, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 1981.
- HATEMÎ**, Hüseyin; “Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı” **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C: 5, S: 4, Ekim 1991.
- HEYSEMÎ**, Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Süleymân (807/1405); **Mecma'u'z-Zevâ'id**, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, 1967.
- HİRA**, Ayhan; “Özel Hayatın Korunması: Türk Ceza Kanununda Özel Hayata ve Hayatın Gizli Alanına Karşı İşlenen Suçlarla İlgili Düzenlemenin İslam Hukuku İle Mukayesesi”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S: 13, Bahar 2014.
- İBN HACER**, Şihâbüddîn Ahmed b. Alî el-Askalânî (852/1449); **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîh-i Buhârî**, I-XV, Mektebetü İbn Teymiyye, 1429/2008.
- _____ **el-Metâlibü'l-Âliye**, I-XIX, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin b. Ahmed et-Tüveycerî, Dâru'l-Âsıme, Riyad, 1419/1998.

İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (218/833); **es-Sîretü'n-Nebeviyye**, I-IV, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1410/1990.

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (751/1350), **Zâdü'l-Meâd**, I-IV, thk. Şeyh Abdürrezzak el-Mehdî, Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut, 1425-2005.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer (774/1373), **Hadislerle Kur'an-ı Kerîm Tefsîri**, I-XVI, trc. Bekir Karlığa ve Bedrettin Çetiner, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1991.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni (273/887); **Sünen-i İbn Mâce**, I-II, numaralandıran Muhammed Fuâd Abdülbâki, Riyâd, ts.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî (711/1311); **Lisânü'l-Arab**, I-XV, Dâru's-Sadır, Beyrut, ts.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed (230/845), **et-Tabakâtü'l-Kübra es-Sîretü's-Şerîfetü'n-Nebeviyye**, I-VIII, Dâru Sadr, Beyrut, 1380/1960.

İMRE, Zahit; “Şahsiyet Haklarından Şahsın Özel Hayatının ve Gizliliklerinin Korunmasına İlişkin Meseleler”, **İÜHFİM**, C: XXXIX, S: 1-4, İstanbul, 1974.

İZGİ, M. Cumhur; **Etik Açısından Yaşlı Mahremiyeti: Huzurevi Örneğinde Hizmet Alanlar ve Verenler Açısından Bir Değerlendirme**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2009.

KAHRAMAN, Abdullah; **İslam Hukuk ve Ahlak İlkeleri Işığında Özel Hayatın Gizliliği (Mahremiyet)**, Ebabil Yayınları, Ankara, 2008.

KAHRAMAN, Meriç Demir; “İnsan İhtiyaçları ve Mekansal Elverişlilik Kavramları Perspektifinde Yaşanılabilirlik Olgusu ve Mekansal Kalite”, **Planlama Dergisi**, 24 (2), 2014.

KALLEK, Cengiz; “Asr-ı Saadet'te Devlet ve Piyasa İlişkisi”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, I-IV, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

KARAGÛLLE, Ayşegül Elif; **Günümüzde Değişen Mahremiyet Algısının Sosyal Ağlar Bağlamında İncelenmesi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.

KARAHİSAR, Tüba; “İletişim Teknolojilerindeki Gelişmeler ve İş Yerlerinde Çalışan Mahremiyeti”, **Dijital İletişim Etkisi Uluslararası Akademik Konferansı Bildiri Kitabı**, İskenderiye Kitap, İstanbul, Ekim 2014.

KARAMAN, Hayreddin; “Kadının Şahitliği, Örtünmesi ve Kamu Görevi”, **İslâmî Araştırmalar Dergisi**, C: 5, S: 4, Ekim 1991.

KÂSÂNÎ, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (587/1191); **Bedâiu's-Sanâi' fi Tertîbi's-Şerâ'i**, I-X, Darülhadis, Kahire, ts.

KEKLİK, İbrahim; “Cinsel Gelişim”, **Eğitim Psikolojisi**, Ed. İbrahim Yıldırım, 4. Baskı, Anı Yayıncılık, Ankara, 2014.

KONÇE, Gülçağ; **Sanatta Mahremiyet Alanı Olarak ‘Oda’ Kavramı**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2014.

KORKMAZ, İlhan; “Facebook ve Mahremiyet: Görmek ve Gözetle(n)mek”, **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, S: 5, Ekim 2012 - Mart 2013.

KÖKSAL, M. Asım; “Dârülerkam”, **DİA**, VIII, 520-521, İstanbul, 1993.

_____ “Erkam’ın Evi”, **Diyanet Dergisi**, DİB Yayınları, C: XX, S: 3, 1984.

_____ **İslâm Tarihi (Mekke Devri)**, Şamil Yayınevi, İstanbul, 1981.

KÖSE, Saffet; “Günümüz Türk Aile Dokusunda Zihniyet Değişikliği Üzerine Gözleme Dayalı Bir Analiz”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, S: 15, 2010.

KÖTEN, Âkif; “Asr-ı Saadet’te Suffa Ashabı”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

KUTLUAY, İbrahim; **Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdâliyeti**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 1996.

_____ **Sünnete Göre Kutsiyet**, Çıra Yayınları, İstanbul, 2010.

KUTLUER, İlhan; “Mekân”, **DİA**, XXVIII, 550-552, Ankara, 2003.

_____ “Şehir Kimdir”, **İslâm Geleneğinden Günümüze Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler**, I-II, Ed. Vecdi Akyüz, İlke Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul, 2005.

MACİT, Yunus; “Beden Temizliği İçin Yapılmış Mekânlar İle İlgili Hadislerin Tenkid ve Tahlili”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S: 4, 2005.

_____ “Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamber’in Sünnetinde Doğal ve Fizikî Yapının Masuniyeti”, **Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi**, S: 4, 2005.

_____ “Sünnet Verileri Işığında Çevre Eğitiminin Esasları”, **Hadis Tetkikleri Dergisi**, C: III, S: 2, 2005.

MAHMUDOV, Elşad; “Uşeyre Gazvesi”, **DİA**, XLII, 229-230, İstanbul, 2012.

MALİK b. Enes (179/795); **el-Muvatta’**, I-II, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi Turâsil’l-Arabî, Beyrut, 1406/1985.

MARTI, Huriye; **Hadisler Ekseninde Çevre Ahlakı**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2013.

MEVDÛDÎ, Ebu’l A’lâ, **Tefhimu’l-Kur’an**, I-VII, trc. Heyet, 2. Baskı, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.

MUTAHHARÎ, Murtaza; **Hicab**, çev: Muaz Pazarbaşı, Önsöz Yayıncılık, İstanbul, Şubat 2016.

MÜNÂVÎ, Zeynüddîn Muhammed Abdür-rauf b. Tacilarifin b. Ali (1031/1622); **Feyzü'l-Kadîr Şerhi'l-Câmi's-Sagîr**, I-VI, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1391/1972.

MÜSLİM, Ebü'l-Hüseyn Müslim İbn el-Haccâc el-Kuşeyrî (261/875); **el-Câmi'u's-Sahîh**, thk. Râid İbn Sabrî İbn Ebî A'lfe, Dâru'l-Hazâre, 2. Baskı, Riyâd, 1436/2015.

NESÂÎ, Ebû Abdîrrahman İbn Şuayb (303/915); **es-Sünen**, thk. Râid İbn Sabrî İbn Ebî A'lfe, Dâru'l-Hazâre, 2. Baskı, Riyâd, 1436/2015.

O'MEARA, Simon; **Mekân ve Müslüman Şehir Hayatı**, trc. Hatice Orman Topçu, Açılım Kitap, İstanbul, 2014.

ÖĞÜT, Salim; "Harim", **DİA**, XVI, 188-190, İstanbul, 1997.

ÖNKAL, Ahmet; "Asr-ı Saadet'te İslâm'a Dâvet Metodu", **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadette İslâm**, I-IV, Ensar Yayınları, Ed. Vecdi Akyüz, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

_____ "Bi'rîmaûne", **DİA**, VI, 195-196, İstanbul, 1992.

_____ "Buvât Gazvesi", **DİA**, VI, 478, İstanbul, 1992.

_____ vd., **Hz. Peygamber'in İzinde**, 5. Baskı, DİB Yayınları, Ankara, 2015.

ÖRENÇ, Aşır; **Hadislerde Kutsal Mekân Algısı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2013.

ÖZAFŞAR, M. Emin; vd., **Hadislerle İslam**, I-VII, DİB Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2013.

ÖZBUDUN, Ergun; "Anayasa Hukuku Bakımından Özel Haberleşmenin Gizliliği", **AÜHF Yayınları**, C: I, Ankara, 1977.

ÖZEK, Ali; "Kurana Göre İslamî Mesken ya da Bir Müslümanın Evi Nasıl Olmalıdır", **Mesken ve Mesken Mimarimiz**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995.

ÖZKURT, Kemal; "Mahremiyet Anlayışının Mimariye Yansıması", **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

ÖZTÜRK, Yener; "Son İlâhî Risaletin Mekan, İnsan, Zaman ve Lisan Boyutları", **Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: VII, S: II, Diyarbakır, 2005.

PALABIYIK, M. Hanefi; "Araplarda Putperestlik Ve Hicaz Putlarından/Beytlerinden Biri Olarak Zülhalesa", **Yakın Doğu Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 3, C: 3, S: 1, Bahar 2017 (7-38).

PEKDEMİR, Şevket; "Mahremiyet Algısı Hak Olgusu", **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

RÂGİB EL-İSFAHÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (502/1108); **Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'ân**, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 3. Baskı, 1423/2002.

SARIÇAM, İbrahim; **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2007.

SEMHDÎ, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî (911/1506); **Vefâ'ü'l-Vefâ'**, I-IV, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, 1427/2006.

SIRMA, İhsan Süreyya; “Asr-ı Saadet Öncesinde Mekke Toplumu”, **Bütün Yönleriyle Asr-ı Saadet'te İslâm**, I-IV, Ed. Vecdi Akyüz, Ensar Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007.

SÖNMEZ, Zekiye; “Kur'an, Tefsirler ve Hadisler Açısından Mekânın Mahremiyeti ve Selâmla İlişkisi”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

ŞAFAK, Ali; “İslâm Hukuku Açısından Şehircilik ve Aile Meskeni Problemi”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S: 5, Erzurum, 1982.

ŞEN, Yusuf; “İslâm Hukûkuna Göre Sağlık Hizmetlerinde Mahremiyet Hakkı”, **Ekev Akademi Dergisi**, Yıl: 19, S: 61, Kış 2015.

ŞENER, Gülüm; “Sosyal Ağlarda Mahremiyet ve Yeni Mahremiyet Stratejileri”, **Yeni Medya Çalışmaları: Kuram, Yöntem, Uygulama ve Siyasa 1. Ulusal Kongresi Kitabı**, Kocaeli, 7-8 Mayıs 2013.

_____ “Sosyal Medyada Mahrem İlişkiler, Gözetleme ve Dijital Şiddet”, **Akademik Bilişim 2013-Akdeniz Üniversitesi**.

ŞEVKİ EBÛ HALİL; **Kur'an Atlası**, trc. Enver Arpa, Fecr Yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2007.

TABERÂNÎ, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyüb (360/971); **el-Mu'cemü'l-Kebîr**, I-XXV, Kahire, ts.

TETİK, Gaffar; **Dünden Bugüne Mescid-i Nebî ve Medine-i Münevvere**, Kamer Yayınları, Ankara, 1998.

TİRMİZÎ, Ebü İsa Muhammed İbn İsa İbn Sevre (279/892); **Sünen**, thk. Râid İbn Sabrî İbn Ebî A'lfe, Dâru'l-Hazâre, 2. Baskı, Riyâd, 1436/2015.

TOKSARI, Ali; “Temel Hak ve Özgürlükler Bağlamında Kitap ve Sünnete Göre Özel Hayatın Gizliliği”, **Diyanet İlmî Dergi**, C: 48, S: 2, 2012.

TOPALOĞLU, Nuri; “Hadislerin Anlaşılmasında Zaman, Mekan, Şahıs ve Şartların Önemi”, **Hadis'in Dünü-Bugünü ve Geleceği Sempozyumu**, Samsun, 14-15 Ekim 1993.

UYANIK, Faik; “Sosyal Medya: Kurgusalılık ve Mahremiyet”, **Yeni Medya Çalışmaları: Kuram, Yöntem, Uygulama ve Siyasa 1. Ulusal Kongresi Kitabı**, Kocaeli, 7-8 Mayıs 2013.

ÜNAL, Sadettin; “Kâbe”, **DİA**, XXIV, 14-21, İstanbul, 2001.

YAMAN, Ahmet; **İslam Aile Hukuku**, Yediveren Yayınları, Konya, 2002.

YAŞAR, Fatma Tunç; **Osmanlı'dan Günümüze Cinsiyet, Mahremiyet ve Mekân Çalıştay Tebliğ ve Müzakereleri**, Ed. Bedriye Yılmaz, TDV Yayınları, Ankara, 2015.

YAŞAROĞLU, M. Kâmil; “Hamam”, **DİA**, XV, 433-434, İstanbul, 1997.

“Kâbe”, **DİA**, XXIV, 21-22, İstanbul, 2001.

YAVUZ, Ömer Faruk; “Kur’an’da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri”, **CÜİFD**, X/2, 2006.

YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi; **Hak Dini Kur’ân Dili**, Diyanet İşleri Reisliği Yayınları, İstanbul, 1936.

YEĞİN, Hüseyin İbrahim; “Din Psikolojisi Açısından Kutsal Mekân İnsan İlişkisi”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Yıl: 17, S: 27, Ocak-Haziran, 2012.

YEŞİL, Mahmut; “Kadınların Cemaate İştiraki İle İlgili Hadisler Üzerine Bir İnceleme”, **SÜİFD**, S: 17, 2004.

YILDIRIM, Mustafa; “Mekân, Ortam ve Çevre Faktörleri Bağlamında Sosyolojik Açıdan Mahremiyet”, **Din, Gelenek ve Ahlak Bağlamında Mahremiyet Algıları Sempozyumu**, I-II, Ed. Yavuz Ünal vd., ORİV Yayınları, Samsun, 2016.

YILDIZ, Mehmet Zeydin, Faruk Alaeddinoğlu; “Küreselleşme Çağında Değişen Mekân Algılayışları”, (**Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongre Bildirisi**), Ankara, 2011.

YÖRÜKÂN, Turhan; **Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Görüş Açısıyla Şehir, Konut ve Mahremiyet**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 2012.

YÜKSEL, Mehmet; “Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi”, **AÜSBF Dergisi**, 58-1.

“Mahremiyet Hakkına ve Bireysel Özgürlüklere Felsefi Yaklaşımlar”, **AÜSBF Dergisi**, 64-1.

ZEYNEP, Aysel; **Aile Bilinci**, Denge Yayınları, İstanbul, 1999.